

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

LXXXI

TÜRKLERDE TAŞLA İLGİLİ İNANÇLAR

Doç. Dr. Hikmet TANYU

hmansûr

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

LXXXI

TÜRKLERDE TAŞLA İLGİLİ İNANÇLAR

Doç. Dr. Hikmet TANYU

hmansûr

12. III. 1969 - ANKAR.

Ş. Ş. Ş.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I-GİRİŞ	1
A-Konuyla Genel Bakış	1
B-İnceleme Sahası Ve Metod	4
C-Geçmiş Dinlerde Taş İnancı	6
Anadolu'nun Dini Tarihinde Taş	6
Mısır Dininde Taş	7
Sümerler, Akkadlar Ve Babililerde Taş İnancı	8
Hurritler: Hititliler de Taş İnancı	10
Huvaşi Taşı	11
Frigler'de Kibele'nin Karataşı	11
Yunanlılar da (Greklerde) Taş İnancı	13
Romalılar da Taşla İlgili İnançlar	16
Alman (Germen) Dininde Taş	17
Keltler, Finler ve İslâvlar'da Taş Kültü	18
Ç-İlkel Toplumlarda Taşla İlgili İnançlar	19
D-Günümüzde Yaşayan Dinlerde Taşla İlgili İnançlar	
(Hinduizm, Buddizm, Çin Dinleri, Taoizm, Şintoizm)	23
Yahudilikte Taş İnancı	25
Hristiyanlık Dininde Kutsal Taş İnancı	31
II-TÜRK DİNLER TARİHİNDE VE İNANÇLARINDA TAŞLAR	34
1-Türklerde Taşla İlgili İnançlar	34
2-Türk Efsânelerinde, Destanlarında Kaya, Kutlu Kaya	34
3- Yada=Yâd (Yağmur Taşı)	41
a-Sözlük, kelime anlamı	41
b- Yağmur Taşı (Yada v.b.)nın Tarihçesi	44
c- Yağmur, Yada Taşının Rengi, Şekli, Bulunduğu Yer: Yadaçılar: Kullanış Şekli: Dini-sihri metodu. Görenler, İnanmayanlar Ve İnananlar	55
Taşı Görenler; Nasıl Yağdırdığı, Kullanma Metodu	60

	Sayfa
4- Türkiye Dışındaki Türklerin Kutsal Tanındıkları Çeşitli Taşlar	72
a- Genel Olarak Bazı Taşlar ve Âdetler	72
b- Azerbaycan'da Kutsal Taşlar	74
c- Türk Kazakları, Oğuzlar ve Türkistan'da Taşla İlgili İnançlar, Taşlar	75
Türkistan'da Kaya, Mermer Direk, Göktaş	77
ç- Kıbrıs'ta Hala Hâtun Türbesinde (Boşlukta Durduğuna İnanılan) Taş	78
d- Makedonya Yörüklerinde: Dilek Taşı, Babu Taşı, Hacatlar Taşı	79
III-TÜRKİYE'DE YAŞAYAN TAŞLA İLGİLİ İNANÇLAR	81
a- Tılsım Değeri Kalmayan Taşlar	81
b- Kahrntıları, İzleri Devam eden Taşlar	81
c- Genellikle İllerde Taş; Satı Taşı	83
d- Eski Mezarlar Dikili Taşlar ve Türklerde Mezar Taşları	84
(Yunanlılar ve Romalılarda; Mastaba, Ehram (Piramid)	84
Megalitik: Dikili, Uzun Yuvarlak, Sıra, Tabla Şeklindeki Taşlar	86
1- Menhirler (Dikili Uzun Taşlar), 2- Kromlekler (Yuvarlak Taşlar), 3- Alignements (Sıra Taşlar), 4- Dolmenler (Tabla Taşlar), 5- Trilith'ler (Üçtaşlar), 6- Sistler)....	86
Türklerde Mezar Taşları	88
Balbal'lar	88
Bazı Mezar Taşları	92
AFYONKARAHİSAR	97
Göze İyi Gelen, Kaya'dan Akan Su	97
Öksürük Kayası	97
Devrânî Baba Türbesi Önündeki Taş	98
Sarı Kız	98
AĞRI	99
Göktaş	99
ANKARA	99
Delik Taş, Düz Taş, Taş Yapıştırma: Niyet Taşları	99
Ali Taşı	100
Delik Taş	100
Düz Taş	100
Doğumu Kolaylaştırıcı Taş	100
Yağmur Duasında Taşlar	101
Kayayı Şerif	101
Mezara Taş Bırakmak: Ful Taşı: Damlalı Taş: Hz. Ali'nin İzleri: Delik Taş: Öksürük Taşı	102
Kırıkkale: Hasandede Camiindeki Karataş	140

	Sayfa
ANTALYA	103
Zincirli Kaya	103
AMASYA	103
Taşta Hz. Ali'nin İzi	103
Taşla İlgili Kerâmet	103
Belirli Bir Taş Etrafında Yürütölme	104
Atılan Taş	104
Kız Kayası (Ersandık) Efsânesi; Buyruğa Uyan Kaya	104
Taş Yapıştırma	105
BALIKESİR	105
Taş Alıp Mezara Koyma	105
Yağmura Karşı Delik Taş Asılması	105
Yağmur ve Dua Taşı	105
Dursunbey'de Yatır Taşlamak	105
Murat Taşı	106
Üç Taş Alıp Saklama, Sonra Yerine Koyma	106
Hz. Ali'den İzler	107
Kazdağı'nda Kutsal Taş	107
Sarıkız, Kutsal Taş Hakkında Aykırı Görüşler	108
Günümüzdeki Bilgiye Göre Kazdağı ve Sarıkız	110
Taş Kesilmiş Ağaç	112
BİLECİK	112
Durtası: Üç Taş Atmak	112
Deredeki Oyulmuş Taşlar	112
BOLU	112
Kemal Ümmi Ve Duran Taş	112
Çingiraklı Kaya	113
Çocuk Kayası	113
BURSA	113
Muhtelif Maksatlarla Kullanılan Taşlar	113
Dönen Yeşil Mermer	114
Taşa Çivi Çakmak	114
Ebe Kaya	114
ÇANAKKALE	114
Bayramiç: Menderes Çayında Yağmur Duası	114
Gelin Kız	115

	Sayfa
ÇANKIRI	116
Şehit Olan Taş	116
Çerkeş ve Üç Taş Âdeti	116
ÇORUM	116
Çelebi Gazi: Taş Yapıştırma Ve Yuvarlak Taş	116
Çelebi Gazi'nin Taşı	116
Talih ve Taş	117
Oyulan Taş	117
Mübârek Taşlar	117
DIYARBAKIR	117
Gelin Dağı	117
EDİRNE	118
Dönen Taş Ve Dilek	118
Hıdır Baba: Üstüne Çıkılan Ve Şahsı Döndüren Taş	118
İnsanı Döndüren Taş	119
Taşlardan Ev Yapma	120
ELÂZİĞ	120
Altından Geçilen Taş	120
ERZİNCAN	120
Köroğlu'nun Kır Atının İzleri	120
ERZURUM	121
Delikli Taş	121
Tıpkı Taşı, Yad Boncuğu: Büyüye Karşı Taş	121
Çoban Dede Ve Kayalar	122
Taş Kesilen Adam Ve Köroğlu'nun Yalağı	122
ESKİŞEHİR	122
Çoban Baba'nın Taş Ekmeği	122
Ağlar Kaya	122
GAZİANTEP	123
Taş ve Diş	123
Duvara Taş Yapıştırma	123
Terleyen Kara Taş Sütun	123
Delikli Kaya: Boyna Takılan Taş	124
Kantaşı Yüzüğü Ve Burun Kanaması	124

	Sayfa
Yağmur Duası ve Taş	124
Kırmızı Taş: Korku Taşı	124
Çevresinde Dolaşılan Değişmen Taşı	125
Ağaç Veya Çalı Altına Taş Atma	125
İslâhiye'de: Yağmur Duası ve Gazi Baba ve Gani Baba'nın Taş Kabartmaları	125
Kilis'te Yedi Çeşit Taşa Saygı	126
Kilis'te Altın Dede ve Oyuklara Konulan Taş	126
Nizip'te Çakmaktaşı	126
Taş Kesilen Üç Kız: Taşbaş Dağı	127
Nizip'te Terleyen Taş	127
GİRESUN	127
Gelinkaya	127
HATAY	128
Yuvarlak Taş	128
Dört Yol'da Karataş	128
İSPARTA	129
Delikli Taş	129
Yağmur Duası Ve Taş	129
İSTANBUL	129
Fal Taşı	129
Türbeden Taş Almak Sonra Geri Bırakmak	129
Terler Direk	130
Taş Almak, Duvar Dibine Koymak: Taş Alıp Mezara sürtmek, tutturmak	131
Horoz Kursağından Çıkan Taş	131
İZMİR	132
Niyaz Taşı	132
Selçuk'ta Deliktaş	132
Gelin - Damat Taşı	132
Bergama: Haylazlar Kayası=Meraktaşı=Kısmet Kayası	133
Şeytan Taşlama Dağı	133
KASTAMONU	134
Yağmur Duası Ve Taş	134
Beştaş Oynama	135
Taşların Buyruğa Uyuşu	135
Arkasından Üç Taş Atmak	135
KAYSERİ	135

	Sayfa
Battal Gazi Türbesi Ve Üç Taş Atma: Kayalar	135
Hazreti Ali'nin Yaslandığı İddia Edilen Kaya	136
Kuvle Deliği: Taş İçinde Oyuk, Delik	136
KOCAELİ	137
Oyuk Taşa Kafa Sokmak	137
KONYA	137
Yılan Taşı: Uğurlu Taş	137
Duvara Taş Yapıştırma	137
Binektaş	138
Şifalı Mermer	138
Cami Duvarına Taş Yapıştırma	138
Deliktaş	138
Gelin-Kaya	138
Kızlar Kayası	139
Deli Ali Kayası	139
İvriz Kabartması	139
KIRŞEHİR (Mucur) Ve NEVŞEHİR (Hacıbektaş)	140
Türebeler Ve Taş	140
Yastıklı Beşik Ve Dilek Taşı	141
Hacıbektaş Taşı Ve Hacıbektaşla İlgili Taşlar: Kerâmetler: Teslim Taşı	141
Beştaş Ve Taşlaştırma, Taşı Hamur Yapma Ve Yürüyen Kaya	142
İşâret Taşları: At Taşı	144
Tılsım Taşı: Teslim Taşı	145
Taş Ve Fal	146
Taş Kesilme	146
At Kaya, Beştaş Ve Hacıbektaş Taşlarının Günümüzdeki Durumu	147
MALATYA	147
Öküz Başı Denilen Beyaz Taş	147
MANİSA	148
Yağmur Duası Ve Taş: Havuza Taş Koyma	148
Ziyaret Edilip Öpülen, El Sürülen Taş	148
Ağlayan Taş Kadın	148
Şeytan Taşı	149
Delikli Taş	149
MARDİN	149
Yağmur Duası Ve Taş	149

	Sayfa
MERSİN	150
Yağmur Duası: Taş	150
MUĞLA	150
Taş Üstüne Yatırma	150
MUŞ	150
Öpülen, Köşker Baba'nın Taşı	150
SAMSUN	151
Taş Yapıştırma	151
Lâdik'te Seyit Ahmeti Kebir Ve Yanındaki Taş	151
SEYHAN	151
Taş Üzerine Yemin	151
Üç Taş Atmak Süretiyle Yemin	152
Çamaşırlarıyla Taş Olan Kadın	152
SİNOP	152
Taşı Belde Taşımak	152
Satı Taşı	153
Yılancık Taşı: Sarı Taş	153
SİVAS	153
Hızır Direk (Taş Sütun)	153
Niyet, Dilek Taşları	154
Taş Yapıştırma	154
Pencereden Taş Atma	154
Taş Atmak, Talihin Taşta Oluşu	155
Rasgele Mezartaşlarına Taş Yapıştırma	155
Taş Delik	155
Taş Dikme	155
Kayalara Çıkan Nal İzleri	156
TEKİRDAĞ	156
Demirköy'de Yağmur Taşı	156
TOKAT	157
Taş Yapıştırma	157
Pencereden Taş Atma	157
Sarı Kaya	157
Yağmur Duası: Taş	158
Taş Olma	158

	<u>Sayfa</u>
URFA	159
Sallanan Taş Beşik	159
Taş: Yedi Taş	159
UŞAK	159
İçinde Şeytan Bulunduğu Sanılan Taş	159
YOZGAT	160
Gelinkayalar	160
Irmaklara, Çaylara Taş Atmak	160
Sıkıştırılmış Kutsal Toprak	160
Doğumla İlgili Taşlar	161
Türkiye’de Yağmur Duası Ve Taşlar	161
IV-SONUÇ	163
1- Muhtelif Kutsal Taşlar	163
2-Müslüman Türkler Arasında Kutsal Tanınan Taşlar Ve Taşla İlgili Âdetler	166
Hacer-i Esved, Bütün Müslümanlarda Ortak İnanç ve Diğer Kutsal Taşlar	166
Türkler Arasında Taşla İlgili İnançlar	167
3-Taş İncancının Kökleri, Sebepleri, Tahlili	172
a) Hacer-i Esved, Şeytan Taşlama Ve Sahre (Hacer-i Mullâk (a)	172
b) Taşların Kullanma Şekilleri: Taşla İlgili Sayılar; Taşla Beraber Okunan Dualar ve Renkleri	173
c) Taş İncancının Tahlili	174
ç) Mezar Taşları Ve Üzerlerindeki Resimler, Kabartmalar	175
d) Benzerlikler, Halk İnançları, Dinler Ve Mana	179
e) Büyü Meselesi	184
f) Türk Dini Tarihi Ve Sonuç	188
BİBLİYOGRAFYA	197
İLÂVELER	217
YAZMA VE RESİMLER	223
İNDEKS	252

YAZMA VE RESİMLER

	Sayfa
Şâban Şifâf'nin Eseri: Risâle-i Şifâiyye fi beyân-ı ahcar	223 - 230
1-11. Selimiye (Edirne) Taşla ilgili resimler.	231 - 236
12- Kayseri-Battal'da atılan küçük niyet taşları	236
13- Kayseri-Battal türbesinde küçük taşlar	237
14- Kayseri-Battal semtinde Hz. Ali'nin olduğu iddia edilen izler.	237
15- Kayseri-Battal, Hz. Ali'nin olduğu iddia edilen izleri seyredenler.	238
16- Hasandede Camii. (Kırıkkale Çevresi) Duvar üzerinde ziyaret edilen Karataş.	238
17- Hasandede-Kutsal Sayılan Karataş.-Çerçeve içerisinde-	239
18- Hasandede Camii duvarında kutsal sayılan Karataş'ın duvar üzerindeki mevkii.	239
19-20. Sivas Kadı Burhaneddin.	240
21- Mezartaşlarına yapıştırılmış niyet taşları.	241
22- Söğüt-Borcak köyü Akçaalan deresinde "Dur taşı".	241
23- Söğüt-Borcak köyünde Akçaalan deresinde Hz. Ali'nin atının ayak izleri olduğu iddia edilen yer.	242
24- Hacıbektaş-Delikli Taş.	243
25- Hacıbektaş-Delikli Taş.	243
26-Hacıbektaş-Çilehane kayaları.	244
27- Hacıbektaş. Sıyrınçak=Kuluç kayası. (Şifâ için çıkarılan taş)	244
28-29. Hacıbektaş. Mezar arkasında Atkaya.	245
30- Hacıbektaş-Niyet Taşları.	246
31-XIII. Yüzyıl ortaları. Konya'da İnceminareli müzede bulunan bir mezar taşı -Avcı figürü-.	247
32- (Kars Çevresinde) Balık Heykeli veya Mezar Anıtı.	248
33- Kıbrıs. Hala Hâtun türbesinde boşlukta durduğuna inanılan taş.	248
34- Balbal sanılan, mezar anıtları veya heykelleri.	249
35- Kudüs-Sahre (a) -Hacer-i Muallâk (a).	250
36- Kudüs. Sahre-Hacer-i Muallâk (a). Boşlukta durduğuna inanılan taş.	250
37- Kudüs. Sahre=Hacer-i Muallâk. Boşlukta durduğuna inanılan Taşın plânı. .	251
38- Hacer-i Esved.	252

G İ R İ Ŗ (*)

— I —

A) Konuya Genel Bakış:

Çevremizde ve dünya üzerinde türlü inançlar ve davranışlarla karşı karşıya bulunuyoruz. Bunlardan birisi de taşla ilgili olanlardır. Birgün aydınlar karşısına, Anadolu'da yapılan bir kazının paleantropoloji bilgini tarafından bir makale halinde bulgular, belgeler ortaya serilir. Bu gibi araştırmalar muhtelif yerlerde yapılmaktadır. Bulunanlarda da benzeyen taraflar vardır: "*Hafriyat Esnasında Çıkan Boyah Çakıl*:"

* (Türklerde Taşla İlgili İnançlar) adlı, jürice kabul edilmiş olan (1965) doçentlik tezinin II. bölümünü (İslâmlarda Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar) teşkil etmekteydi. Bunu ayrı bir kitap halinde yayınlamayı benimsemiş bulunmaktayız. Müslümanlarca mukaddes sayılan taşlarla ilgili bu konuda, şu bahisler incelenmiştir:

- 1- Bazı Taşlara İlgî: Câbiliye zamanında taşlara tapmakla ilgili inançlar.)
- 2- Hacer-i Esved: a: Kelime ve anlamı, b: Hacer-i Esvedin Yeri
b) Nereden geldiği, mahiyeti, şekli, büyüklüğü:
c) Hacer-i Esved (Karataş) denilmesinin sebebi
- 3- Hacer-i Esved ve Taberi'nin Verdiği Bilgi
- 4- Hacer-i Esved'in Tarihçesi: Ona karşı hareketler
- 5- Hacer-i Esved'in, Frig'lerdeki Karataş'a Benzetilmesi ve Bazı, Batı Kaynaklarına, İddialarına Bakış
- 6- Hacer-i Esved'in Hac'daki Mevkii ve Rolü, İslâm Geleneğindeki Yeri.
- 7- Hacer-i Esved Hakkında Hadisler ve Söylentiler
- 8- Şeytan Taşlama ve Mekke'de Diğer Taşlar, Taşla İlgili Mücizeler:
a) Şeytan Taşlama
b) Mekke'de Diğer Kutsal Taşlar:
1- Hacer-i Esad
2- Makam-ı İbrahim
3- Hacer-i İsmail
4- Hacer-i Müttekellim (Konuşan Taş)
5- Hacer-i Müttekâ
c) Taşla İlgili Mücizeler: Taşın, kayanın Konuşması
- 9- Kudüs'te Sahre (Hacer-i Muallâk (a))
- 10- İslâmlarda Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar Bölümünün Sonucu:
a) Cahiliye Çağında Taşlara Saygı
b) Kur-an'ı Kerim ve Taşlar
c) Hacer-i Esved'in Mevkii ve Mahiyeti
ç) Şeytan Taşlama Geleneği
d) Mekke'deki Diğer Taşlar ve Kudüs'teki Sahre (Hacer-i Muallâk (a)):
e) Sonuç.

Boyalı çakıllar Fransa'da, İsviçre'de ve Bavyera'da, Danimarka'da, İngiltere'de bulunmuştur. Boyalı çakıl taşları prehistorik devirlere aittir ve o devirlerin kültürleri ile birlikte çıkmaktadır. Boyalı çakıllar sembolik şekillerle süslenmektedir. Bunlar bir çok araştırmacılara göre totemik bir mânâ taşımaktadır.

Bugün Avustralya'da Arunta kabilesinde, Güney Amerika'da yerli kabileler arasında boyalı çakılların totemik mânâda kullanıldığı bilinmektedir.

Beldibinde *Ateriyen* kültürü ile birlikte çıkan boyalı çakıl Avrupa'da bulunan nümunelerinden farklı olmakla beraber teknik itibariyle *Mas d'Azil* çakıllarına çok benzer.¹ Çok eski bir kültür dönemine ait olduğu belirtilen bu boyalı çakıllardan başka, T ve Y şeklindeki *çakmak taşı* âletlerinin, Fitte'ye göre majik ve totemik maksatlar taşıdığı hipotezini bu yeni bulguların teyid edeceği ileri sürülmektedir.

Bu ateriyen medeniyetine ait eserlerin Türkiye'de bulunuşunun henüz kesin olarak anlaşılmadığı, bu sahanın otoritelerine göre boyalı çakılların ateriyenden ziyade daha sonraki azilien kültürüne bağlanmakta olduğu ifade edilmekte ve boyalı çakıl motiflerini totemik bir anlama bağlamanın doğru olamayacağı hususu benimsenmektedir. Tartışma konusu olan bu noktaları belirtirken, boyalı çakılların günümüzde sihri, majik anlamlar taşıdığına işaret etmek isteriz. Burada bunun dinler tarihi ve din *fenomenolojisi* ışığı içinde ilmi tahlilini müteakip bölümlere, bilhassa sonuç bölümüne bıraktığımızı kaydettikten sonra, şimdi tarihin bu çok uzak noktalarından günümüze geçebiliriz.

Gündelik hayatta karşılaşılan, büyü, fal, adak, dilek taşları ve böylece bir sıra taşlar, çocukluktan beri duyulan masallarda taşla ilgili konular dikkati çekmektedir. Sabır taşı, sabır taşının çatlamasını duymayan az insan vardır.² "Bana bir sabır taşı, bir sünger, bir de kara saplı bıçak getir" denilmesi, başına gelen dertleri anlatan "kızın sözleri biter bitmez sabır taşının ortasından çatlayıvermesi, kızın taşla hitaben: "Ben bu kadar çile çektim, hepsine sabrettim, dayandım da sen niye dayanamadın" demesi çocuk hafızalarına yer etmiştir. Böylece taş bir insan gibi dert dinler, sabredemez, bir canlı yaratık

¹ Doç. Dr. Enver Bostancı; İlmî Bahisler: Antalya'da Yapılan Keşifler, Cumhuriyet, 23 Haziran 1959.

² Naki Tezci, İstanbul Masalları (Sabır Taşı), Halk Bilgisi Haberleri, C. 6. Sa. 64, Sf. 108, 115.

Eflâatun Cem Güney, Sabır taşı, İstanbul 1947, Doğan Kardeşler Yayınevi.

Nezihe Araz, Hadiselerin Işığında: Sabır Taşı, Yeni Sabah, 15 Ocak 1961.

şeklinde davranır. Taşbebek efsaneleri, çocuğu olmayan yaşlı bir kadının taştan çocuk yapıp, onu kundakladıktan sonra beşiğe yatırarak sabaha kadar, bütün uluları, erenleri, pîrleri himmet için ninni söyleyerek çağırması, yalvarıp dua etmesi, nihayet taş bebeğin canlanması³, taş doğurma, taş olmalar, taşla yapılan kerametler, taş hakkında fıkralar⁴, atasözleri, ilenmeler⁵ Taş ol; elin taş olsun; çenesine hayırsız taşı⁵, yağmur dualarında taş kullanılması, taşlardan şifa umulması, kutsal kayaların ziyareti konunun yaygınlığını, genişliğini gösteren birkaç örnektir. Türk dinler tarihi ve inançlarında, Kutlu Kaya, Yağmurtaş yada (Yat v.b.) kutlu taşlar ve ziyaretgâhlar dikkati çekmektedir. Bilhassa İslâmiyet içinde, Hacer-i Esved, Şeytan Taşlama ve Hacer-i Muallâka (Sahre) önemle belirmektedir. Ve nihayet özel adlar: Bektaş, Aktaş, Beşiktaş, Tektaş, Beştaş, Kaya, Berktaş...halinde, taşın değeri ortaya çıkmaktadır. Muhtelif ülkelerde, halklarda, milletlerde, taşla ilgili masallar, taş doğurma, ceza olarak taş oluş, taşların baş rolde olduğu efsâneler, kutlu taşlar, taşla kerametler, taş ziyaretgâhlar, şifalı taşlar gerek geçmiş yıllarda ve gerek günümüzde, çeşitli inançlar, folklor ve dinler içinde yer almıştır. Bugün medenî batı milletleri içinde böyle inançlardan yaşayanlar az değildir⁶. Bu inançlar arasında, dikkate değer bir benzerlik görülüyor.

3 M. Şakir Ülkütaşır, Taşbebek Efsânesi, H. B. H., Yıl 8, Sa. 82, Ağustos 1938, Sf. 217-219.

4 Siyavuşgil, Sabah Penceresinden: Taş, Yeni Sabah, 23 Ağustos 1962.

B. Felek, Hadiseler Arasında Felek: Taş, Cumhuriyet, 20 Mayıs 1959.

5 Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lügati- Türk dillerinin isticakı ve Edebi Lügatları, İstanbul 1928, Devlet Matbaası, 2. C. Sf. 425.

Ferit Birtek, En Eski Türk Sıvıları, Sf. 18-19.

6 Ord. Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte, B. I. Heilige Steine, Bäume, Tiere, S. 60-63. (Phänomenologischer Teil) Freiburg 1887.

Goldziher, Magische Steine, in Archiv f. Religion, XIV (1911), PP. 308 F. Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, B. VIII. S. 380 - 415 (Stein); Steinverwandlung, S. 419-427. Berlin und Leipzig 1936, 1937.

Die Religionen Geschichte und Gegenwart, 3. Auflage, Hans Frhr. v. Campenhausen; Aberglaube, Tübingen 1957, I. B. S. 53-, S. 59. Doç. Dr. L. Röhrich, S. 61. Prof. Dr. Gustav Mensching, Vergleichende Religionswissenschaft, Heidelberg 1942, (Heilige Steine und heilige Berge) S. 88-99.

V. Fern. ed., An Encyclopedia of Religion, S. 736.

Der große Brockhaus. Bd. 11. S. 193 (Stein), Wiesbaden 1957.

Anton Anwander, Wörterbuch der Religion, "Die Elemente", 3. Aufl., Würzburg 1962, S. 127.

E. Britannica, Cilt 21. S. 441-442.

Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart 1952, S. 458, 459.

Mircea Eliade, Die Religionen und Heilige, Elemente der Religionsgeschichte, Salzburg 1954, S. 247-268.

G. Van der Leeuw, Phänomenologie der Religion, 2. Auflage, Tübingen 1956, S. 37 - 46.

Prof. Dr. Friedrich Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Stuttgart 1961, 34 - 36. (11. Der heilige Gegenstand: Stein).

Diğer kaynaklar önümüzdeki madde ve bölümlerde sunulmuştur.

Epo ve Hurâfe Motiflerinin tarih bakımından önemi üzerinde duran Abdülkadir İnan, "Malûmdur ki her milletin tarihi millî destan ve efsanelerle başlar" düşüncesini ileri sürerek: "Büyük devlet kuran hakanların ve onlara yardım eden millî tanrıların menşelerine dair söylenen efsâneler, âyinlerde okunan dua ve ilâhiler, kahramanların sergüzeştlerini terennüm eden epopeler, masallar, halk felsefesinden ibaret olan atalar sözü, bugün bizim için mânasız gibi görülen hurâfeler... Yalnız bir milletin değil, bütün beşeriyetin tefekkür tarihini ve onun muhtelif tekâmül safhalarını öğrenmek için çok kıymetli materyal teşkil eder." demektedir ve ilâve etmektedir: "Arkeologların yaptıkları kazılarda elde edilen çanak, çömlek, silâh vesairenin parçaları muhtelif devirlerdeki maddî kültürün inkişaf safhalarını öğrenmek için yegâne kaynak teşkil ettikleri gibi epope, hikâyeye, masal ve sair manevî kültür mahsulleri de o geçmiş muhtelif devirlerin karanlık noktalarını bize aydınlatırlar." 7 Abdülkadir İnan, toplumun ruhunda, inançlarında binlerce yıldır yaşayan belgelerin önemine işaret ediyor. Gerçekten de toplumların gerek mensup oldukları din, gerek halkın ötedenberi süregelen türlü inançları, muhtelif dinî kahntılar, muhtelif psikolojik, mistik davranışlar, bâtil inanç adı verilenler dahil ayrı ayrı incelenmesi gereken konulardır. Ancak bu gibi çetin, uzun ve sürekli çalışmalar sonunda, inançların kaynak, ortak ve benzer noktalarının ilmi tahlili ve olumlu bir sonuca yöneltilmesi mümkün olabilir. Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi bakımından böyle inceleme ve araştırmalara ne derece ihtiyaç olduğu aşîkârdır.

B) İnceleme Sahası ve Metod:

Ansiklopediler, kitap, dergi, yazma ve gazetelerdeki incelemelerin yanı sıra, anket ve mülâkatlarla tesbit edilen bilgilerle yetinilmeyerek, bizzat mahallî araştırma ve incelemelerle bilgiler derlenmiştir. Konu 1— Tarih, 2— Mukayese, 3— Psiko-sosyal, metotlarla işlenmiştir. Mahallî özel gözlem ve denemelerle, diğer bilgilerin karşılaştırılmasına bilhassa çalışılmış ve sonuçta bütün bilgilerin Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisinin temel ve ışığı içinde, tasnif, tesbit ve tahliline gayret edilmiştir.

Doktora tezimizi müteakip, tekrar, bu defa Türkiye'de Yaşayan Taşla İlgili İnançları, mahallinde gözleme ve tesbit etmek üzere

7 Abdülkadir İnan. Folklor: Epope ve Hurâfe Motiflerinin Tarih Bakımından önemi, Cığır, Sa. 71 - 72. 1 Kasım 1938.

1960, 1961 yılları içerisinde muhtelif illeri, köyleri dolaşmış, durumu fotoğraflarla tesbit etmiş bulunmaktayız. Herhangi bir şehir ve çevresinden bahsederken taşla ilgili inançlardan, benzer inançları ve ayrı çeşitleri tesbite yetecek kadar, birkaç örnek sunmakla yetindik. Bütün, taşla ilgili inançları, çeşitleri derleyip sayımını yapmak gerekmediği gibi, bu ferdî imkân ve gücü de çok aşardı. Bununla beraber taşla ilgili inançlar üzerinde yeteri kadar bilgi ve resim sunmağa çalıştık. Taşla ilgili masallar, edebî, folklor konuları üzerinde durmak konumuz dışındadır. Ancak, taşla ilgili efsâneler, menkıbeler, belirli, somut bir taş üzerine ilgiyi çektiğinden, ziyarete yol açtığından bunlara değinmemiz gerekmiştir.

Taşlarla ilgili konularda, gözlenen ve derlenen ve incelenen bilginin hölüm sonunda ve bilhassa sonuçta, tahlile yetecek dereceyi bulmasını dikkat nazarına aldık. (Türkler'de Taşla İlgili İnançlar) Konusu, Giriş, bölümüyle birlikte beş hölüm içinde incelenmiştir.

Giriş, bölümünün C) maddesinde, (Geçmiş Dinler'de Taş İnançı), Ç) maddesinde, (İlkel Toplumlarda Taşla İlgili İnançlar), D) maddesinde, Günümüzde (Yaşayan Dinler'de Taşla İlgili İnançlar) ele alınmış, ancak genel bir bakış içinde gözden geçirilmiş, bilhassa Musevîlik ve Hristiyanlıkla ilgili taşlar üzerinde biraz genişçe durulmak istenilmiştir. Bu (Giriş) bölümünde, muhtelif dinler ve inançlardaki taşların, ayrı ayrı bölümlerde incelenmesi yerine, topluca yalnız bir girişi mümkün kılacak derecede yer verilmiştir. Aksi halde her din ve toplumun inançlarını ayrı bölümlerde ve etraflı kaynaklarla incelenmeyi gerektirseydi, bu konumuzu çok aşan ve çok genişleten bir durum arzederdi. Bu itibarla bunlar, sadece bir (Giriş) bölümünün içerisinde ve kısaca sunulmaktadır.

İkinci Bölümde (İslâmlar'da Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar) incelenmiştir. Türklerin büyük çoğunluğunun müslüman oluşu ve bu inançların Türklerde yer etmiş bulunması bakımından bu bölümde belirtilmektedir. Bunlar, diğer müslümanlarla da ortak inançlar sayılabilirler. Bu bölümde, Hacer-i Esved, Şeytan Taşlama, Mekke'de Diğer Kutsal Taşlar, Kudüs'te Hacer-i Muallâk (Sahre) ve konunun tahlili ele alınmıştır.

Üçüncü Bölümde (Türk Dinler Tarihi ve İnançlarında Taşlar) gözden geçirilmiştir. Türk Efsanelerinde, Destanlarında Kaya, Kutlu kaya, Yada (yad v.b.), yağmur taşı, ve Türkiye dışındaki Türklerin Kutsal tanıdıkları çeşitli taşlar üzerinde durulmuştur.

Dördüncü Bölümde, (Türkiye’de Yaşayan Taşla İlgili İnançlar) incelenmiş, ve kırk iki il gözden geçirilmeğe çalışılmıştır.

Ve nihayet beşinci (Sonuç) bölümünde, taşların tasnif, tesbit ve ilmi tahliline geçilmiştir.

C) Geçmiş Dinler’de Taş İnancı:

Burada tamamen tarihe intikal etmiş demeyerek, geçmiş dinler değişimiz, dinlerin ve inançların tamamıyla ortadan kalkmadığını, sonraki dinlere az-çok sızıntılar, kalıntıları olduğunu Dinler Tarihi, Din Fenomenolojisi araştırmalarının göstermiş olmasındandır. Meselâ Hristiyanlığa eski Roma, Yunan dinlerinden ve yakın çevreden (pek tabii onlara Sümer, Babil, Mısır, Fenike..v.b., bazıları mitleri, inançları taşıyıcılık etmiş—Fenikeliler—gibi) 8 bayram, kutsallaştırma, kutlama v.d. geçmiş, ve onlar yeni kalıp ve hüviyet içinde devam etmiştir. Hurri Tanrıları Hitit Panteonuna nüfuz etmiştir. Böyle örnekler boldur. Nitekim Musevilikte de önceki inançların, önceki dinlerin geçtiğini ve o kalıp ve hüviyet içinde devam ettirildiğini (kan, saç, taş, Cumartesi günü v.b) bol örnekleriyle görmekteyiz.

Anadolu’nun Dinî Tarihinde taş:

Anadolu’nun Dinler tarihi’nin ne derece önemli ve zengin olduğu bilinmekle beraber, henüz bütün incelikleri, etkileri ve karşılaştırmalarıyla, bir bütün olarak tamamlanmış bir eserin yayın alanına çıkabilmesi pek güç olmaktadır. Onun Kültür Tarihi, çetin ve uzun araştırmalara ihtiyaç göstermektedir. Önce muhtelif münferit makale ve çalışmalar bu gayeye hizmet edici emekler olarak beliriyor.

Prehistorik devirlerde Anadolu’da ve muhtelif yerlerde ateri denen kültür devrinde, taş inancı önemli bir yer almıştır.

Anadolu’nun Dinî Tarihi hakkında seri makaleler yayınlayan Âzer, muhtelif inanç, yere ibâdet, tapınma şekilleri ve mâbudlar üzerinde durmaktadır. Yere tapınma (zeminperesti-chthonisme) i, antropomorfizm (beşerleştirme) ile, naturalizm (tabiatçılık) veya naturizm uzlaşmasından çıkan bir din şekli olduğu, tabiatta görülen olaylar ve kuvvetleri, kendisi ile olan olay ve kuvveti karşılaştırıp, benzetmelerle ve bitki ile hayvanları besleyen yer ‘i bir Ana’ ya, bir “valide”ye

8 (Prof). Dr. Kemal Balkan, Yayınlar Üzerinde: Kumarbi Efsânesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fak. Dergisi, C. V., Sa. 5 den ayrı basım, Ankara 1947, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sf. 666, 667.

benzetmesi olayı üzerinde toplumlardan örnekler vererek durmakta ve (Yer- Ana) nın birçok ülkelerde görüldüğüne işaretle, Güneş, Ay, yıldızlara tapınma v.b. temas etmektedir. İlkel bazı insanların cinsel birleşme karşısında hayret ve tutkunluk, bağlılık duymalarına dokunuyor ve "İşte bir taraftan Phallisme ve diğer taraftan" yere ibâdet=Chtonisme" ile "Taşlara ibadet =Litholatrie" ve "Tabiat perestî = naturalisme"i mezc ve tevhit eden ve kendilerinden, muahhar devirlerde o kadar muazzam ve geniş dinî şubelerin ayrılarak bunları zamanımıza kadar yaşatan şey, ilk insanların cinsiyet karşısında duydukları bu hayret ve kendi benlikleri ile kâinat arasında yaptıkları bu mukayese olmuştur." ⁹ diyor. Her kavmin, ilk zamanlarda büyük taşlara önem verdiği bir dönem olduğunu, baba ve dedelerinin hatıralarına karşı saygı ve bağlılık için bir sıra "hüyük=tümü-lüs" veya Pölvân=direk taşlar, dikdiklerini, bunun birincisini ölüm, ikincisini hayat için yaptıklarını söylüyor. Güneşe, yıldızlara, aya tapınma, ağaç kültü ve su kültünü anlatan yazar, eski, taşlara tapınma âdetini cinsiyetle birlikte düşünmektedir ¹⁰. Bunlardan başka, göktaş-taşlarının da(Haceri semâvî=Astrolith) kutsallık kazandığını anlatıyor ¹¹. Yere tapınma, göğe tapınma ve kutsal fuhuş, mâbutlar v.b. kaynakları üzerinde kendisine göre birtakım görüşler ileri sürmektedir ¹². Bilhassa çok önceler de taşla ilgili inançlar ve ona derin hatıra ile birlikte gelişen saygı, kutsallaştırma davranışı olduğu sonucu çıkıyor.

Mısır Dininde Taş :

Mısır'da tapınaklarda, kurban takdim edilen sütunların bulunduğu yer kutsal tanınıyor ¹³ ve mezarlar özel bir mevki alıyordu ¹⁴. Mısır din tarihinde de fetişizmi ¹⁵ ve anıtaşlarına verilen önemi görüyoruz ¹⁶. Mısırlıların inançlarında da büyü ve büyücülük dikkate

9 Azer, Anadolu'nun Dinî Tarihi, Konya (dergisi), Yıl: IV. Sa. 32. Mayıs 1940. Sf. 1723 ve 1725.

10 Yukardaki kaynak. Sf. 1726.

11 Yukardaki kaynak. Sf. 1727.

12 Azer, Garbî Asya ve Anadolu Akvâmı Kadîmesinin Din Tarihi, Konya (dergisi) Sa. 34. Kasım ve Aralık 1940. Sf. 1922 - 1936. Ve müteakip sayılar.

13 Siegfried Morenz, Ägyptische Religion, Stuttgart 1960, S. 92, 93.

14 Yukarda adı geçen eser. S. 217.

15 Yukarda adı geçen eser. S. 18, 19.

16 Y. a. g. eser. S. 58, 62, 109.

değer bir mevkie sahiptir¹⁷. Taşlar, muska, tılsım olarak (kullanılıyor, onun uğur getireceğine inanılıyordu¹⁸.

Sümerler, Akkad'lar ve Babillilerde Taş İnancı:

Babil'de fal ve büyü için taş kullanılıyor¹⁹. Tılsım için taşlar kullanılmakta hastalığa karşı veya talih, saadet temini için muskalar, boyunda taşınmaktadır²⁰. Asurlularda da anıtaşlarının gittikçe önemi artmakta ayrıca kutsal taşlar görülmektedir²¹.

Mezopotamya'da, Sümer ve Akatlar'da bazılarının üzeri yazılı ufak taşların birer nusha(muska) olarak kullanıldığı da anlaşıyor. Bazılarının yumuşak veya sert oluşunun rolü oluyor, hattâ bunlar dişi ve erkek olarak vasıflandırılıyor. Bu taşlar ya ipe dizilip boyuna veya mâbede asılıyor günümüzdeki büyü maksadıyla kullanma şekline uymaktadır. Dini maksatlarda kullanılan taşlar mermer (siyah, beyaz, renkli olanlar), akik, karneol, kireçli kalkerli taşlar, mıknaş taşı(herhalde tutma hassasının, gücünün etkisiyle), antimuan,değirmen taşı, arsenik, zümrüt, renkli taşlar bilhassa büyüde kullanılıyor. Taş tanrısı da görülüyor²².

Bu sahanın uzmanlarından yaptığımız inceleme ve araştırmada (Prof.Dr.Kemal Balkan ve Prof.Dr.Emin Bilgiç), Sümerlerde Hacer-i esved tipi ve fonksiyonunda bir taş henüz tesbit edilememiştir. Ve gene Sümerler'de Yağmur taşı gibi bir taşın da günümüzdeki kaynaklara göre, mevcut olmadığı sanılıyor.

Sumeroloji araştırmalarında taşla ilgili inançlara etraflıca değinilmektedir. Prof.Dr.Kemal Balkan, (Talihleri Tâyin edilen: Nebat taşı, Kaşurru ve sû taşlarının tel'ini; sag.kal. veya gul. taşı, (Bu taş

17 Y. a. g. eser. S. 6-, 9, 16, 27-, 86-, 102, 104, 138, 140-, 228-, 242-, 243.

18 Von Georges Posener, Knaurs Lexikon der Ägyptischen Kultur, München - Zürich 1960, Steine S. 250, 251.

Von Georges Posener, Knaurs Lexikon der Ägyptischen Kultur, München/Zürich 1960, Magie S. 152 - 154.

19 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, İslâm Dışında Dinler, (Babil'le ilgili bölüm), (Henüz yayınlanmamıştır)

Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihi Ders Notları, Babil, 1956.

Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayını: XI., Ankara 1955. Sf. 39.

20 Dr. Friedrich Jeremias, Semitische Völker in Vorderasien, Vorzeichen, Beschwörungen, Dämonologie bahsi (Babil ve Asurlular) C. 1. Sf. 573.

21 Aynı eser. C. 1. Sf. 617.

22 Dr. Kadriye Yalvaç, Bâtl İtikatlarla İlgili Taş Metinler Üzerinde Çalışma, Habili tasyon.

harpte Ninurta'nın sadık dostlarını korkuttuğu için esarete mahkûm edilmişti.);esi=(akatçası) u ş u taşı=diyorit; (sert bir taş olup mücadeleden başında isyancılarla birlikte Ninurta'ya karşı hareket etmiştir); na taşı, Akkatçası muhtemelen na'u,(Harbin başında Ninur'taya karşı mücadeleyi idare edecek reisin seçilmesi için taşlar tarafından zar atma merasimine iştirak ettiği için lânetlenmektedir. Kullanılırken o bir domuz gibi uslu uslu yatacaktır. Ufalana Ufalana yok olacak ve nihayet suya kalbolacaktır.”; A.Lal taşı, Akkatçaya Sumerce'den iktibas edilmiş” Akıllı ve mutî bir şekilde Ninurtanın yanında kalmıştır.Bundan dolayı ufalanmayacaktır. Bilâkis düşman memleketinde Ninurta'nın vazife sini görecektir. Nitekim bu taşın muharebe gürzleri yapılmakta idi. Tanrı veya kiral bu gürzle harbi kazandıktan sonra, bunlar votif eşyası olarak mâbetlere konacaktır. “; ka. gi. na= hakikatın ağzı”, “Akatçası Sumerce ile alâkası olmayan şadânu'dur. Harpte parlak gözleri ile etrafına bakınmakta ve düşmana korkunç harp naraları savurmakta idi. Ninurta onu âsilerle beraber yakaladığı zaman bu hizmetinden dolayı hayatını bağışladı. Ve onu taşların hâkimliğine tâyin etti. Güneş tanrısı diğer tanrılar arasında hangi kuvvete sahip ise hakikat taşı da taşlar arasında aynı kuvvetin sahibidir. Gerek opostaki bu yerden ve gerekse diğer yerlerden edinilen intibaa göre bunu mihenk taşı olarak kabul etmek mecburiyeti vardır. Kar 185 te «Onun hakikat taşı olduğu ve bunun için yalan ile doğruyu ayırd edip efendisi güneş tanrısına hildirdiği” zikredilmektedir.“;ka.gi.natıl.la = Canlı hakikat taşı”; giş.nu.gal = “parıldayan” (Sumerce ismine nazaran beyaz bir şekilde, parıldak bir taştır. Ayrıca parûtu diye bir ismi daha vardır. Kardeşleri arasında yalnız o tanrıya kol kaldırmadığı için diğer taşlar ona ubûdiyet edeceklerdir. Ve o mâbetlerin ve sarayların süsü olarak kullanılacaktır.”; Algamış taşı, bu da Ninurta ya katılmakta tereddüt ettiğinden lânetlenmekte, günlük eşya yapılmasına mahkûm edilmektedir. Gene Ninurta'nın tarafını tuttuğundan, tapınaklarda günlük kült takdimeleri için tabak yapılma, mükâfatına ulaşmıştır; du.şi.a = Zümrüt; Samtu = kırmızı taş = kırmızı akik; hulâlu = sarı akik; za.gin.na = lâcivert taşı; gir.zu.gal = “büyük dişli bıçak. İki taraftan birisini seçmeyip kâh ona kâh ötekine koştüğundan Ninurta'nın lânetine uğruyor, boynuzları kesilerek bir torba gibi yırtılıp, arpa maltı gibi ezilecektir.”“ Bunlardan başka henüz ne olduğu etraflıca anlaşılamayan muhtelif taşlar vardır: immana ve aliga taşları;barda, dubban ve uruttum taşları; şagara taşı; marhuşa taşı; siptu taşı;tutu,engisak ve

aşnan taşları; ullânu taşı.²³ Sümerler de bu edebî metinlerde, taşlara inançlar dikkati çekecek kadar önemli ve çeşitlidir. Taşlara nasıl bir canlılık verildiği yukardaki örneklerde görülmektedir.

Hurriler : Hititliler de Taş İnancı :

Kuzey Mezopotamya ile Akdeniz arasındaki alanda (M.Ö.Tah. 2000 yıllarından sonra) yaşayan Hurriler’de de taşla ilgili önemli bir inancın Kumarbi Efsanesin de geçtiği görülüyor. “Kültür bakımından Etiler”in komşuları Hurriler’den birçok şeyler aldıklarını²⁴ anlatan Hititoloji Profesörü H.G. Güterbock, Hititlilerin, Hurri tanrılarına tap-tıklarını, Hurri özel adlarını aldıklarını ve dini etkilerinin birçok Hurrice metinlerde görüldüğünü söylüyor.²⁵ Kumarbi Efsânesinde (tanrı) Kumarbi ile Fırtına tanrısı arasında hakimiyet ve iktidar mücadelesi olurken, Kumarbi’nin çatışma alanında bizzat görünmeyerek, döğüş için *diyorit taşından* yaratılmış bir oğlu aracılığıyla maksadına ulaş-mağa uğraştığı;²⁶ diyorit taşının çok hüyyüyp çok kuvvetli oldu-ğu²⁷; taşın sudan dışarıya çıkıp gökte mâbetlere ve Kuntarra evine yettiği²⁸ anlatılıyor. Bu diyorit taşından, Tanrılar korkuyorlar ve taşa karşı savaşıyorlarsa da, taş zaferler kazanıyor v.b.. “Kumarbi’nin oğlu, destanın mevzuu olan *diyorit taşı* Ullikummi’dir.”²⁹ Diğer mil-letlerin efsâneleri ile karşılaştırma yapan, Prof.Güterbock, Yunan-lılara olan etkiyi³⁰ ve “efsânelerin menşei: Babilonya” üzerinde³¹ ve “ef-sânelerin alındığı yol: Fenike”³² üzerinde önemle duruyor. Babilon-

23 (Prof. Dr.) Kemal Balkan, Talimi – Destânî Sümer Edebiyatının Şaheserlerinden Biri, Sumeroloji Araştırmaları, Dil ve Tarih – Coğrafya Fak., İstanbul 1941, Cumhuriyet Matbaası, Sf. 901 – 906. Bunu müteakip tabletler ayrı ayrı incelenmekte, metinler türkçeye çevrilmek-tedir: Sf. 906 – 912.

24 (Prof. Dr.) Füzruzan Kınal, Amarna Çağında Hurriler, Sumeroloji Araştırmaları 1940 – 1941, Dil Ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yıllık Çahşınaları Dergisinin 1. sayısından Ayrı Basım, (Hurri Dini) Sf. 1063 – 1065.

25 Prof. Dr. H. Güterbock, Kumarbi Efsânesi, Türkçeye Çeviren (Prof.)Dr. Sedat Alp, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri – Nu: 11, Ankara 1945, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sf. 2,3.

26 (Prof.) Dr. Kemal Balkan, Yayınlar Üzerinde, Ank. Üniv. Dil Ve Tarih – Coğ. Fak. Der. Sa. 5. den ayrı basım. Ankara 1947, Sf, 662.

27 Prof. Dr. H. G. Güterbock, Kumarbi Efsânesi, Türk. Çev. Prof. Dr. Sedap Alp, Ank. 1945, Sf. 19.

28 Yukardaki eser, Sf. 21.

29 Aynı eser, Sf. 46.

30 Aynı eser, Sf. 52.

31 Aynı eser, Sf. 57.

32 Aynı eser, Sf. 61.

yahlar, Hurrililer, Fenikeliler, Yunanlılar arasındaki karşılaştırmaların sonucunu bir tabelâ ile sunuyor.³³

Huvaşi Taşı:

Hititlilerde de kutsal bir taş, Huvaşi Taşı görülmektedir.³⁴ Küçük Asya'da, Huvaşi-Taşları adları verilen bu taşlar bir fetiş mahiyetinde olup, hürmet ve tâzim görmekteydi. Prof. Güterbock, Huvasi taşlarına dağ ve pınar diye tapıldığını, bir metinde, bunların yerine topuzlar ve heykellerin konduğunu bildiriyor.³⁵ "Haruvata(?) şehrinde Saluvanta dağlarının huvaşi taşı, ta eskidenberi mevcut; Majeste, güneş ve ay" amblem"leriyle süslenmiş *bir topuz ki* bunun üzerinde yürüyen bir adamın I sekan büyüklüğünde demirden bir tasviri konmuştur, Saluvanta dağlarının (tasviri) olarak yapılmıştır." "Harsalassa(?) şehrinde fırtına tanrısının huvaşi taşı tunçtan bir *vaksur* kabı ve bir huvasi taşı, Hapuriyatas pınarının (kült objesi olarak) ta eskidenberi mevcuttu."... "Suruva'nın fırtına tanrısı: Eskiden I huvasi taşı(fırtına tanrısının kendisinin), güneş tanrısının huvasi taşı, Auvara(?) dağlarının I huvasi taşı(ve) Sinarası pınarının I huvasi taşı vardı;(bunlar)4 tanrı(ederler),...güneş tanrısının huvasi taşı" vardı.³⁶

Frigler'de Kybele'nin (Kibele) (Karataş)ı:

Friglerin anatanrıçası Kibele'nin taşı da önemli görünüyor.³⁷ Bu karataş'ın Romahlara etki de bulunduğu görülüyor. Kybele kültü³⁸-Hacer-i Esved'e bile benzetilmek istenildiği görülmüştür.³⁹ Bu gibi batılı ve yerli görüşlere Hacer-i Esved bahsinde değinilmiştir. Genel olarak Kybele kültürünün geniş bir alana yayıldığı, ve muhtelif halklar ve dinler üzerinde etki yaptığı anlaşılmaktadır.⁴⁰ Yalnız bu taşın Romalılar tara-

33 Aynı eser, Sf. 66.

34 Kulturgeschichte des Alten Orients, Kleinasien, Von Albrecht Goetze, München 1957, S. 163, 168. (Hititler).

35 Prof. Dr. H. Güterbock, Eti Tanrı Tasvirleri İle Tanrı Adları, Belleten, C. VII, Sa. 26, Nisan 1943, Sf. 281.

36 Aynı kaynak, Sf. 281.

37 Prof. Dr. Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart 1952, S. 270 - 271

38 Prof. Dr. Friedrich Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Stuttgart 1961, S. 82, 190, 217, 437.

39 Tarih, Türk Tarih Kurumu, C. 1, Sf. 139; C. 11, Sf. 85.

40 Prof. Dr. Helmuth von Glasenapp, Die Nichteristlichen Religionen, Frankfurt/M. 1957, S. 50, (Babylonisch - assyrische Religion); 144, (Heelenistische Mysterien Religionen); S. 261 (Römische Religion).

40 Prof. Dr. Friedrich Heiler, Die Religionen der Menschheit, - In Vergangenheit und Gegenwart, Stuttgart 1959, S. 481; 504 (Die phrygischen und syrischen Mysterien). 505; 506; 666 (Das Christentum), bahisleri içinde.

Prof. Dr. Hans - Joachim Schoeps, Religionen. Wesen und Geschichte, Gütersloch 1961, S. 166.

fından nasıl benimsenip götürüldüğü bile onun önemini gösterir. Kybele'nin taşı hakkında Ord. Prof. Ekrem Akurgal, bu taşın bir fetiş olarak bulunduğunu, ve meteor asıllı olduğunu, ve anıt mahiyetinde bir mevkie eriştiğini belirtmekte, fakat onu Hacer-i Esved'le ortak bir kaynağa götürme gibi bir iddiada bulunmamaktadır.⁴¹ Bu kara taşa oradan daha sonraları Roma'ya taşınacak kadar önem verilmiştir. Böylece Kybele'ye birçok yerlerde, Anadolu, Atina ve Romada tapılmıştır. "Pessinus'daki mâbedinde Kybele'nin bir heykeli yoktur, fakat Kybele diye bir göktaşı olan hüyük bir taşa tapılırdı. İsa'dan önce 202 tarihinde, Romalılar, Kartacalılara karşı fena durumda idiler. Romalı Sibil kâhinleri, Kybele nin taşı Pessinus'dan Romaya getirilmeyince, Romalıların Kartacalıları yenemeyeceklerini söylediler. Bunun üzerine, İsa'dan önce 204 yılında, en yüksek rütbeli Romalılardan mürekkep bir heyet, beş sıra kürekli, beş kadirge(kinkuerem)sı ile ve hüyük törenle taşı alıp Atarna (Dikili) yolu ile Roma'ya götürdüler."⁴² Böylece Pessinus'tan Kybelenin kutsal taşı, Roma'ya götürülünce, Romalıların ona "Mater Deum Magna=Tanrıların Büyük Anası" diyerek pek çok saygı gösterdikleri görülüyor.⁴³ Roma'da Plâtin dağındaki mâbede konulan bu taşın şekli koni biçimindeydi. Daha sonra "Suriye ve Filistin'de de Astoret Kybele gibi geniş tarafı yerde sivri tarafı havada koni şeklinde bir taşla temsil edildi" ği görüldüğü gibi "bu koni şeklindeki taşlara Anadolu'nun karya ve Likya gibi güneş doğusunda" belirdiği gibi bu tarz inanç ve âdetin Malta'ya kadar gittiği, "Filistin, Suriye, Güney Anadolu ve Kıbrıs adasında koni şeklindeki bu taşlara festival ve panya günlerinde zeytin yağı sürüldüğü" hattâ "Mekke'de Kâbe'deki Sibel putuna da yağ sürüldüğü" ve Hz. Muhammet "Kureyş'e karşı" bu putun suratına zeytinyağı sürdüğünüz zaman sinekler yapıyor. Buna nasıl tanrı diye tapabilirsiniz" diye bağırdığı, Anadolu Efsânelerinde belirtiliyor.⁴⁴

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yapılan kazılar Anadolu tarihine olduğu kadar, buradaki dinlerin ve ilâhların mahiyetine dair de kıymetli bilgiler elde etmektedir. Lidya krallığının merkezi Sart'ta, Harvard-Cornell üniversitesi kazı heyetinden, Dr. David Gordon Mit-

41 Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Phrygische Kunst, Ankara Üniv. Dil, Tar. - Coğ. Fak. Yayınları: Nu: 95. Ankara 1955, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Kybele h. Sf. 61, 96, 97, 98. Fallus h. Sf. 90. 91. (Kybele, zur Frage der phrygischen Religion) S. 99.

42 Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir), Anadolu Tanrıları. İkinci Baskı. İst. 1962. Yeni Matbaa, Sf. 88.

43 Anadolu Tanrıları. Sf. 103, 106.

44 Anadolu Efsâneleri. Sf. 85, 86.

ton'un, Kibele'nin anıtının bulunduğuna dair açıklaması dikkati çeken olmuştur.⁴⁵

"Kıbrıs'ta" bugün bile Meryem Ana yortusunda hem hristiyan, hem de Müslümanlar, oradaki yıkılmış Afrodit mabedinin, toprak üstünde kalmış Köşetaşı'na zeytinyağı sürülmektedir.⁴⁶

Afyon ve çevresinde taşla,kaya kültüyle olan kalıntıları tesbit etmiş bulunmaktayız.

Yunanlılar da(Greklerde) Taş İnancı:

Ord. Prof. Dr. Chantepie de la Saussaye, Yunanlılarda Hermen-taş inancının özel bir mevkie sahip olduğunu, ona ait, dinî hürmet gösterilen ve ibâdet edilen 30 taşın mevcudiyeti üzerinde duruyor.⁴⁷ F.W.Hasluck, taş kültürünün Greklerde olduğunu, bazı taşlara bilhassa saygı gösterildiğini birçok örneklerle teyit etmektedir.⁴⁸ Prof.Dr.Martin P. Nilsson, (Die Griechen) bölümünde Hermes üzerinde durarak onun adının muhtemelen etimolojik kaynağının(taş yığınları'ndan) geldiğini söylüyor ve taş kültürünün Yunanistanda alışılmış olduğunu, küçük taşlardan ibaret tepelere özel bir saygı gösterildiğini, zirveler üzerinde ekseriya küçük taşların bulunduğunu, bir anıt taşı nun (sı-mır)v.b. durduğunu, böyle ufak taş yığınlarının yanından geçenlerin bunların üstüne bir taş bıraktıklarını, bu kümelerin bir yolun işareti ve belkide başlangıçta mezartümseği olduğunu, taş yığınlarında ve onun anıtaşında bir Demon'un oturduğunu, yol gösterici ve yolcuları, sürüleri koruyucu olduğuna inanıldığını ve Hermes'in görevlerinin şumulu içine girdiğini anlatıyor. Sonra bunun beşerî olarak şekillen-dirildiği, tarlaları, mahsulleri bereketlendirdiğine, koruduğuna ina-mıldığı açıklanıyor.⁴⁹

Herme'nin phallos kültü ile de münasebeti olduğu ileri sürülüyor. M.Ö.4. yüzyıllardan önce ve sonra Hermes'e inanç devam etmiştir.

45 Büyük İlahe Cybele'nin Anıtı Bulundu. Ulus. 18 Eylül 1963.

46 Anadolu Efsâneleri. Sf. 86.

47 Ord. Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte, Freiburg 1887, B. 1. Heilige Steine, Bäume, Tiere, S. 60 - 63.

48 F. W. Hasluck, Stone Cults and Venerated Stones in the Graeco - Turkish Area. (The Annual of the British school at - Athens Bd.XXI) Sessions 1914 - 1915; 1915 - 1916. Printed for the Subscribers and sold on their Behalf By. Macmillan Co, Limited London, S. 62 - 83.

49 Lehrbuch der Religionsgeschichte, C. D. la Saussaye 4, Tübingen 1925, Prof. Dr. Martin P. Nilsson, Griechen, S. 300. Bd. 2.

Muhtemelen kaynağı bir taş yığını olan Herme⁵⁰, yolcuların, gezginlerin yardımcısı olup, onları koruyucu bir role sahipti. Sonraları Grek tanrısı mevkiiinde yer alan Hermes'in⁵¹ çeşitli görevler yaptığı gibi, onun oğulları da muhtelif işlerin tanrısı oluyor. Greklerde böylece yol kenarlarındaki taş yığınlar onlar için kutsal tanınmıştır. Prof.Dr. Annemarie Schimmel, eski Yunan halk dininde taş hakkındaki bilgileri özetliyor: "İlâhî kudret, verimlilik kuvveti, taşlarda, ağaçlarda görünmüştür, sonraki ilâhların çoğu, ağaç perileri, su perileri ve buna benzer sayısız varlıklar herhalde bu ilk duyulan kuvvetin şahıslandırılmasından ileri gelmiş olabilir. Yol kenarlarına, taş direkler konulmuştur, onlara Hermae denilmiştir. Eskiden verimlilik sembolü olan fallüslerden ileri gelen bu direkler, tarlalara bereket getirmek maksadıyla yapılmıştır. Onlara daha sonraki zamanda Hermes adlı ilâh bağlanmıştır ki o bilhassa yolların, yolcuların ve tüccarın ilâhı olmuştur."⁵²

Prof.Dr.Edward Lehmann da Greklerde bereket, verimlilik tanrısı sayılan Hermes'in taşlarla temsil edilişine değindikten sonra, *Suriye'de taş* inancının bulunmasıyla onunla değinme ve bağlantı üzerinde duruyor. Yunanistan'daki sınır taşları, sınır işaretlerinin kutsallaştırıldığını anlatıyor ve taşlarla ilgili mitolojik olaylara inanıldığını belirtiyor.⁵³

Yol ağzlarında bulunan ve yol gösterme işaretleri olan Hermes adlı heykellerin fazla olacağı ve ona olan inancın yaygınlık ve derinliği anlaşılmaktadır.⁵⁴

Mitologya sözlüklerinde Hermeler hakkında verilen bilgiler geniş yer almakta, kutsal taş yığınları ortasına dikilen sütunla tanrı

50 Der Grosse Brockhaus Bd. 5. S. 400.

51 Der Grosse Brockhaus Bd. 5. S. 401. Hermes hakkında dayandırılan kaynaklar: Odise 15, 319 f.-

P. Raingexard: Hermes Psychagogue (1935).

M. P. Nilsson: Gesch. der griech. Religion, 2. Bde. (1941 - 50).

W. F. Otto., Die Götter Griechenlands 3 1947. V. B.

Hense - Leonard, Hellen - Lâtin Eski - Çağ Bilgisi: Çev. Dr. Suad Y. Baydur, İst. Üniv. Edeb. Fak. Yayını, İst. 1948. Demet II. İst. 1953. (Hermes: Sf.409.) Sf. 381,.

52 Prof. Dr. A. Schimmel. İslâm Dışında Dinler. Eski Yunan Dini Bahsi. Henüz yayınlanmayan bu eserin Türkçe metni tarafımdan dil bakımından tashih ve gözden geçirilmiştir.

53 Lehrbuch der Rel. Chantep 4, Tübingen 1925: Von Prof. Dr. Edward Lehmann, Natur und Geister, bahsi. C. 1. S. 33, 34.

54 Eckart Peterich. Büyük Yunan Mitologyası, Türkç. Çev. : Yakup Baydur, Mf. V. Yay. Ankara 1959, Maarif Basımevi, Sf. 21.

Hermann jens, Mythologisches Lexikon (Gestalten der griechischen, römischen und nordischen Mythologie, München 1958, S. 46 (Hermes).

sembolize edilmekteydi.⁵⁵ Ayrıca, sütunun üzerine bir heykel başı konuluyor, yanına bereket, bolluk sembolü olarak tahtadan bir erkek üretim organı(phallos) takılıyordu. Yolların koruyucusu olan Hermes'in taş sütunları yalnız yollara değil, sokak kenarlarına, ev önlerine de konuluyordu. Çok kutsal sayılan bu taş sütunların tahrip edilmesi halkı öfkeliendirirdi. M.Ö.415 yılında böyle bir yıkma olayı çok geniş etkiler yapmıştı.

Herme adının ayrıca "başka tanrıların yahut insanların başlarını taşıyan" sütunlara da dendiği málumdur. Kaideye birleşmiş taş sütunlara, heykellere de Herme deniliyordu. "M.Ö.4. yüzyıldan itibaren iki büstü tek sütunda birleştirmek pek rağbet gören bir âdet oldu. Sütunda iki başın arka tarafları birleşiyor, değişik iki çehre taşıyan tek baş haline giriyordu."⁵⁶

Lâtincesi Mercurius olan, Zeus ile Atlas'ın kızı Maia'nın oğlu olup Arkadia dağında bulunan Kyllene'de doğan Hermes'in, Arkadialı tanrı olduğu ve bu yol kenarlarındaki saygı gören taş yığınlarının(Hermen), canlı bir varlık gibi görülerek yolculara yol gösterdiği, yolcuları koruduğu, yolları beklediği inancı Yunanistanda kökleşmişti. Bu taş yığınlarının öncesi araştırıldığında, bir mezar ve üzerindeki taşlardan ibâret olduğu kabul edilmekte, böylece ölümlerle Hermes arasında bir bağ kurulmaktaydı; Ve ölümlerinin ruhlarını da yeraltı ülkesine götürdüğüne inanılıyordu.⁵⁷ Günümüzde bile Yunanistan'da bu tip taşla ilgili inançlar, ziyaretgâhlar, şifâ beklemeler v.b. devam etmektedir.

Burada Omphalos'a da kısaca işaret etmek istiyoruz. Dünyanın göbeği sayılan ve Delphi'de bulunan ve Yunan ili ile dünyanın ortası,

55 Behçet Necatigil, Küçük Mitologya Sözlüğü, İst. 1957, Sf. 47. (Dr. Otto Hiltbrunner, Kleines Lexikon der Antike, Bern 1946, ve Türkçeye çevrilmiş olan, Eckart Peterich'in. Küçük Yunan Mitologyası adlı kitaptan faydalanılarak derlenmiştir).

56 Aynı kitap, Sf. 47.

57 Aynı kitap, Sf. 48.

Yunan Dini için: Walter F. Otto, Theopania. Der Geist der alt griechischen Religion. Hamburg 1956.

Edith Hamilton, Mitologya, T. Çeviren: Ülkü Tamer, İstanbul 1964, Sf. 17. (Anadolu Efsâneleri) adlı kitapta (Hermes) hakkında:

"Anadolulu bir Pelâj tanrısı" olan Hermes'in "ilkönceleri alelade bir fallos taşı ile temsil" edildiği Anadolu efsanelerinde, Grek mitolojisinde, eski, Yunan Tanrılarına dair kitaplarda görülmektedir. "Hermes'de Priyap gibi tarla hudut taşı olarak kullanılırdı. Zaten Lâtinlerce bir adı "Terminus" yani "hudut"tur. Hudut taşı tarlaların dışındaki yabancılara tarla sahibinin bir mümessili, bir elçisi sayılırdı. Greklerin Olimp tanrıları arasına karıştığı zaman Hermes'de ölüme meydan okurcasına Fallik mezartası olarak kullanılırdı. İki dünya arasında haberciliği de bundandır." (Sf. 87) deniliyor.

merkezi sayılan bu taşta Dinler Tarihi ve inançları bakımından ayrıca dikkati çekicek mahiyettedir.⁵⁸ Akropolis'in tepesindeki kutsal kaya, tipik kutsal taşların örneklerindendir.

Delfi'deki, yeryüzünün göbeği, merkezi sayılan ve beyaz taş olan bu mevki kutsal tanınmış olup, kaynak olarak, mezarla, yeraltı ölümler ülkesinin üstü olarak başlangıçta görüldüğü sanılmaktadır. Bu tip yeryüzünün merkezini teşkil ettiğine inanılan taşlar, Yahudiler'de Yakupla ilgili Beytel ve diğer kavimlerde de görülmektedir.⁵⁹

Romalıların'da Taşla İlgili İnançlar:

Romada da kutsal taşlara hizmet önemli bir iş sayılmaktadır. Küçük Asya'dan uğurlu, etkili, kutsal sayılan Karataş getirilmiştir. M.Ö.T.3. yüzyılda, Friglerin anatanrıçası Kibele'nin karataşı Küçük Asya'dan Roma'ya getirilmiş ve kara taş fetiş, Roma panteonunda, kutsal tapınakta özel, en yüksek bir mevki almıştır.⁶⁰ Mahruti (KONİ) şeklinde bilinen Karataş'a önemli yer verilip benimsenmiştir. Hristiyanlığa kadar bu taş kültü devam etmiş, Hristiyanlıkta dinî şekil değiştirmişse de gene kutsal taşlara inanç kaldırılamamıştır.⁶¹ Bir taştan tanrı olan Jupiter Lapis'in yanında Romalı ant içiyordu. Bu yemin merasimi, *Jupiter Lapis yanında taş atılarak yapıyordu*. Bunun eski bir taş kültü olduğunu Prof. Chantepie belirtmekte⁶² ve taş tüzimi ya put yahut tanrılarla ilgili olarak görmekte ve öyle açıklamaktadır. Yunanlılarda da olduğu gibi mitolojide, insanın yahut devlerin taş veya kaya haline geçişine, taşın hissetme, ağlama v.b. insani bir sıra davranışlarına değinmektedir. Bilhassa göktaşları saygı görmekte, ziyaret edilmekteydi. Gök gürleten ilâhın elinde tuttuğu şimşekler çıkaran çekiç'te, kutsal taşlardan sayılarak prestij ediliyor ve uzun yahut bal-

58 Eckart Peterich, Küçük Yunan Mitolojyası, Türk. Çev.: Yakup Baydur, İkinci Basım, Mf. V. Yayını, Ankara 1959, Sf. 156-.

Prof. Dr. Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart, 1952, S. 348.

Omphalos hakkında bilhassa: Mircea Eliade, Die Religionen und das Heilige, Elemente der Religionsgeschichte, Salzburg 1954, 81 inci fasıl (Heiliger Stein, Omphalos, Mitte der Welt) S. 265 - 268.

59 Mircea Eliade, Die Religionen und das Heilige, Salzburg 1954, S. 266.

60 Prof. Chantepie de la Saussay, Lehrbuch der Religionsgeschichte 4; Prof. Dr. Ludwig Deubner, Die Römer: die Formen des Kultus, S. 465 -, Die Römer: Die Orientalischen Religionen und das Ende, S. 500.

61 Ord. Prof. Dr. Chantepie de la Saussay, Lehrbuch der Religionsgeschichte, Heilige Steine, Bäume, Tiere, (Phänomenologischer Teil) Freiburg 1887, Bd. 1, S. 60, 61.

62 Yukardaki eser, Sf. 62.

ta şeklindeki taşlara, bilhassa saygı ve tâzimde bulunulmaktaydı. Gene Yunanlılarda olduğu gibi Romalılarda, Sınır taşları da çok saygı görüyor, tebcil ediliyor, fallus'tan yapılan taşlar da taş kültü ile karışarak tâzim görüyordu.⁶³ Prof.Dr.Ludwig Deubner, Sınırtası kültünün Romalılarda çok önemli olduğuna, bayramların sınır taşları yanında yapıldığına, bunların birer fetiş sayıldığına(sınır taşı fetişi) işaret ediyor.⁶⁴ Sınır taşları ile, sınırların tanrısı Terminus arasında bir bağlantı kurulmuş ve Terminus'un oralarda bulunduğuna inanılmıştır. Sınır taşları ziyaret ediliyor, bayramlar da merkezî bir mevki alıyor, oralarda kurbanlar sunuluyordu.

Ayrıca Romalılarda kutsal çakmak taşı inancını, tedavi maksadiyle taş kullanıldığını, taşla büyüculük yapıldığını ve fala bakıldığını, bir kutsal taşın yardımıyla (yağmurtaşı) yağmur beklenildiğini de görmekteyiz.⁶⁵ Romalılarda kutsal güneş taşı da yüksek bir mevkie sahipti.⁶⁶

Günümüzdeki İtalya'da da halk inançları içinde uğurluluk, uğursuzluk, adaklar, taş, mezar, kutsal ziyaretgâhlar, şifâli ayazmalar v.b. taş ve su kültü ile ilgili türlü davranış ve kalıntılar devam etmektedir.

Alman (Germen) dininde Taş:

Almanlar'da taş kültü daha fazla çeşitlere sahiptir. Önce orada kaya veya taşın kutsallaştırıldığına işarettensonra, taşın ziyaret edildiğini, taşla cinsiyet arasında bir bağlantı kurulduğunu görmekteyiz.⁶⁷ Âyinlerde kutsal yerlerin merke zinde genellikle taş yığınlarının, veya bir büyük taşın mevki aldığı ve çevresinde merasim yapıldığı anlaşıyor.⁶⁸ Almanlardaki taş kültü hakkında bilhassa Dokuz ciltlik (Handwörterbuch des Aberglaubens) de dikkate değer bilgi sunulmaktadır. Muhtelif taş inançları: Hastalık, şifa, için taş taşındığı, suyunun yıkanıp, kaynatılıp içildikten

63 Yukarda adı geçen eser, Sf. 63

64 Lehrbuch der Rel., Chantep.4 Tüb. 1925. Die Römer. von Prof. Dr. Ludwig Deubner, 3. Die altrömischen Götter. babsi. B. 2. S. 436, S. 442, 453 (Die Römer: Die Formen des Kultes).

65 Yukarda adı geçen kitap, Sf. 431. 432. Murat Uraz, Küçük Mitoloji: Yunan - Roma, C. 1. İstanbul Nurgök Matbaası.

66 Lehrbuch der Religionsgeschichte, Begründet, von Chantepie de la Saussay, 4, vollständig Neubearbeitete Auflage, Tübingen 1925. 1. Band.: Von Prof. Dr. Edward Lehmann, Erscheinungs und Ideen Welt der Religion, Götter und Gottheit, S. 75.

67 Lehrbuch der Religionsgeschichte, Chantepie4., Von Prof. Dr. Wilhelm Grönbech, Die Germanen, Tübingen 1925, Bd. 2. S. 547, 568.

68 Yukardaki eser, Sf. 570, 571.

başka, taşın okşandığı, gömüldüğü, gizlendiği, büyüde, yeminde, ilençte, duada kullanıldığı,⁶⁹ taş aracılığıyla hastalık bulaştırıldığı, çeşme başında, yoldaki taşların önemli olduğu, şifâ niyetine bazı taşların üzerinde yüründüğü, taşın alınarak hasta vücut üzerinde üç defa dolaştırıldığı, bu arada dua makamında birşeyler mırıldandığı, çocuğun dişinin kolay çıkması için de taşla sıvazlandığı, kimin başı ağrırsa bir taşla üç defa başına vurulduğu, böylece bütün yıl baş ağrısından kurtulunduğu, aşk büyüü için üstte taş taşındığı,⁷⁰ işe uğur getirmesi için de bir taş alınarak sadakatle, Sonbahar gelinceye kadar saklandığı,⁷¹ gerek büyüde, gerek karşı büyü işleminde koruyucu olarak taşla ilgili alışılmış şekiller bulunduğu⁷² bilhassa Şilezya'da pek yaygın olduğu bir taşı yola atmak, üç taşı yola atmak, koşan bir kediye 3 taş atmak, veya kaçan bir tavşanın arkasından bir taş atmak, taşlar atılırken özel sözler söylemek⁷³, hayvan tedâvisinde taş kullanmak(3 taş v.b.), dereден taş alıp-tekrar dereye atmak⁷⁴, hubûbatı, verimi artırmak için taş kullanmak,⁷⁵ bereket temini için meyve ağaçlarının dallarına taş asmak, hırsıza karşı taşla güvenlik tedbiri büyüü yapmak⁷⁶, kurttan, karısından kurtulmak için taş kullanmak⁷⁷, bâzı taşların damdan düşmesinin uğursuzluk, felâket getireceğine inanmak, taşlarla tâlih, kısmet v.b. arama, fal işinde kullanma⁷⁸, taşları ziyaret, taşlara dair efsâneler, masallar anlatma⁷⁹, ve böylece eski Germen dininde mevcuttur. Bunların bugünkü Alman, Avrupa halk inançına geçtiğine, sürüp gittiğine sonuç hölümünde değineceğiz.

Keltler, Finler ve İslâvlar'da Taş Kültü:

Prof. Dr. Mac Culloc, Kelt ler'de ağacın(bilhassa meşe), ormanların, kaynakların ve ırmakların kutsallığına işaretten sonra, taş kültü de bulunduğunu, taşla ilgili dikkate değer hikâyelerin anlatıldığını, büyü

69 Handwörterbuch Des Deutschen Aberglaubens, Herausgegeben unter Besonderer Mitwirkung von E. Hoffman - Krayen und Hanns Bachtold Stäubli, Band VIII. Berlin und Leipzig 1936/1937, Prof. Dr. Karl Olbrich'in S. 381.

70 Aynı kitap, Prof. Dr. Karl Olbrich, S. 382.

71 Aynı eser, Sf. 383.

72 Aynı eser, Sf. 384, 385.

73 Yukardaki eser, Sf. 385.

74 Aynı eser, Sf. 385, 386.

75 Yukardaki eser, Sf. 386, 387.

76 Aynı kitap, Sf. 387.

77 Aynı kitap, Sf. 387, 388.

78 Aynı eser, Prof. Dr. Karl Olbrich, Sf. 389.

79 Aynı eser, Prof. Dr. R. Hümererkopf, Sf. 391.

işinde kullanıldığını, Hristiyanlığın girişiyle Kelt dininin kaybolmakla beraber, onun tabiat kültünden, hayatlarında fazlasıyla etkisi kaldığını belirtiyor.⁸⁰ Prof.Dr.A. Brückner'de onların tabiat kuvvetlerine taptıklarını, İs-lâv ve Litvanyahların su, kaynaklar, ırmaklar, ağaçla (İslâvlarda Meşe; Litvanyahlar da Ihlamur) a özel bir saygı gösterdikleri, bütün bunların yanı sıra taşlardan umutlandıkları, dilekte bulundukları ve kayaları şifa yeri olarak tanıdıkları yahut onlara şükranda bulunduklarını, yalnız tanrıların, koruyucu ruhların, kaynaklar, ağaçlar ve taşlarda oturdukları anlatılmaktadır.⁸¹ Finler'de de taşlarla ilgili inançlar bulunduğu, kötülüklere karşı güvenlik tedbiri olarak, ahır, samanlık, avlu ve muthahlara taşların gömüldükleri biliniyor.⁸²

Burada ancak pek kısa olarak birkaç örnek saymakla yetindiğimiz inançlar, Hristiyanlık dinî içinde de, kısmen dinî bir kisveye bürünerek bugün de yer almıştır.

Ç) İlkel Toplumlarda Taşla İlgili İnançlar:

İlkel topluluk kavramının açıklanmasındaki çetinliği biliyoruz. Bu ilkel'in ölçüsünü tâyin güçlüğü aşikâr olmakla beraber, basit tekniğe sahip, küçük topluluklar halinde yaşayan, yüksek kültürlerle fazla temas edememiş, toplumsal düzenleri fazla gelişmemiş, kitabî dinler yerine, yazısız, kitapsız dinlere⁸³ bağlı kimseleri kastediyoruz.

Gelişmiş toplumların tabiatı uzvî veya gayri uzvî, canlı veya cansız olarak ayırmalarına karşı, ilkel toplumların ayrı düşüncede oldukları, tabiatı tamamen canlı olarak gördükleri ve kullanılabilen, işe yarayan ve kullanılamayan, işe yaramıyan şeyler olarak ayırdıkları, yalnız bitki ve hayvanlardan değil, hareket eden, gelişen, kudret ve kuvvet sahibi olan şeylerden de faydalanma gayreti görülüyor. Balta ve okun rastlayıp öldürmesi sonucundan o âletlerin canlılığına inanıyorlar. Bu itibarla eşyalar, cisimler doğrudan doğruya büyüye karşı (karşı büyü) kullanılabilir. Bundan dolayı eşyalar, cisimler arasında taş özellikle bir mevki alır. O, ebedî bir hayata, ebedî bir kudret ve kuvvete sahip olarak görülür. Vurucu ve öldürücü bir kuvvet olarak anlaşılır.⁸⁴

80 Lehrbuch der Religionsgeschichte 4, Tübingen 1925, 2. Bd. Die Kelten, von Dr. J. A. Mac Culloch, Naturdienst (bahsi).

81 Aynı eser. Slaven und Litauer, von Prof. Dr. A. Brückner, 2. B. S. 520.

82 Aynı eser, C. 2. Sf. 535.

83 Die Religionen in der G. und Gegenwart, Tübingen 1960, B. 4. W. E. Mühlmann, S. 1365 - 1368.

84 Lehrbuch der Religionsgeschichte 4, Tübingen 1925, Erscheinungs- und Ideenwelt der Religion, von Prof. Dr. Lehmann (Lund), B. I. S. 29. (Natur und Geister) bahsi.

“Merkezî Avusturalya”da Çuringa denilen bir taş yahut bir tahta parçasının, onun hayatıyla ve talihıyla bağlı olduğu inancı vardır.⁸⁵ İlkel insan, onun içinde esrareniz bir kudret ve kuvvetin varolduğuna inanıyor. Bunun üzerinde ilerde biraz daha duracağız.

İlkel inançlarda bâzı taşlar kurban takdiminde özel bir kutsal mevki alıyor.⁸⁶ İlkel inançlarda dünyanın yaratılışı ve insanın menşei meselesinde de taş inancının rolünü görüyoruz. Örnek olarak, Kızıl derililerde bunun totemistik bir bünye içinde, insanın taş ve ağaçlardan v.b. zuhur ettiğine dair bir inanç vardır. Bu zihniyet daha yüksek mitolojilerde bile görülmektedir.⁸⁷

Codrinkton, Polinezya ve Malenezya da ilkel toplumların (mana) inançlarından bahsederken, bu mana’nın tabiat üstü, insanın mûtaad işleri dahil herşeye etkisi olan sevkedici kuvvet olarak görüldüğünü önemle belirtiyor. Pek tabii insanlar bu şekilde inanınca, bu kuvvete sahip olmak, büyü işleminde ondan faydalanmak istiyor. Bu maksatla taşı türlü işlerde(bereket), bolluk getirmesi için (şeklen elverişli) bir taşı, bol mahsul elde etmek üzere, meselâ verimli bir ağacın yanında bulup alıyor, götürüp bahçede başka bir ağacın verimini artırmak üzere, onun yanına gömüyor.(The Melanesians, S.119)Taşın içinde bir kuvvet kaynağı, bir ruh, bir mana olduğuna inanıyor. Bu onun animistik inancına da uyuyor.⁸⁸ Afrika’da mana inancının daha az görüldüğünü ve onun yerini daha çok kuvvetli bir animizm’in aldığını belirten Prof.Dr. Bernhard Ankermann, Madagaskar ve Malaya’da mana kavramının değişik bir ifade aldığını-hasına- bu kudret, bu kuvvetin, herhangi bir insandan ziyade bilhassa hükümdarların içinde bulunduğunu söylüyor. Ayrıca hayvan ve ağaçlarda da bulunduğunu, putlarda ve taşlarda da-hasına-olduğunu anlatmaktadır.⁸⁹ Güney doğu Avusturalya’da, muhtelif maksatla(hastalık v.b.) büyü işlerinde *ufak taşlar* kullanılmakta,⁹⁰ onların kuvvetinden, bunların cevherinden faydalanılmak istenilmektedir.⁹¹

85 Aynı eser, I. Cilt. Sf. 45.

86 Aynı eser, I. Cilt, Sf. 95. Prof. Dr. Edward Lehmann, Der Kultus, bahsi.

87 Aynı eser, I. C. Sf. 112.

88 Prof. Dr. Bernhard Ankermann, Machtvorstellung und Magie (Lehrbuch der Rel.) bahsi. C. I. Sf. 147, 148.

89 Aynı kitap, C. I. Sf. 149.

90 Lehrbuch der Religionsgesch.4, Machtvorstellung und Magie, bahsini muhtelif kaynaklara dayanarak yeniden işleyen: Prof. Dr. Bernhard Ankermann, B. I. S. 155. Kaynaklarından: (H. Schinz. Deutsch - Südwest - Afrika, S. 314)

91 Aynı eser, Prof. Dr Bernhard Ankermann, Kult und Priestertum (bahsi) B. I. S. 183.

İlkel insanların dünya hakkındaki tasavvurlarının mitolojik ve majik⁹² olduğu belirdiğine göre, birtakım kuvvetlerden, araçlardan faydalanılmağa çalışılacağı tabiidir. Aslında büyüye elverişli olan bu varlıklar hakkında da birtakım Mytuslar, efsaneler vardır.⁹³ Böylece bir taş ta büyük bir büyü gücüne sahip olabiliyor.⁹⁴ Günümüzdeki medenî toplumlar da bazı şeylerin uğur getirmesi için üzerlerinde taşıdıkları (aranılan 4 yapraklı yonca; türlü fetişler) evde bulundurdıkları gibi, ilkel toplumlarda da, bir şahıs "Bir taşı, bir sopayı, bir bitkiyi, çok büyük değeri olan bir muskaymış gibi alıp saklar. Amerikanın kuzeyindeki Düzova Kızılderilileri babalarından kalma çakmak taşından yapılmış silâhları oldukları gibi kabul ederler, ama buna karşılık yumuşakça fosillerden başka birşey olmayan "Buffalo Taşları"na büyük güven besler."⁹⁵ Böylece ilkel topluluklarda, uğur getiren şeyler arasında bir taş ta bulunabiliyor. Hattâ medenî sayılan toplumlar da dahi görülmektedir.

İlkel kültüre sahip halklarda herşeyi canlı bir varlık olarak tanımak, bazılarında kuvvetli, hol, etkili mana bulunduğu inancının gerçek bir olgu olduğuna dinler tarihi araştırmacılarının çoğu inanmaktadır. Afrika'da yaşamakta olan Ewe'ler, ilâhî bir varlık ile, mana'ya sahip bir nesne arasında tro adlı bir varlık tanımaktadırlar. Bu tro mukaddestir. Bir taşta kuvvetini göstererek bir tro olabiliyor. Bir tro mertebesini alabiliyor.⁹⁶ İlkel toplumların dinî inançlarında acaip şekilli bir taşta bir kudretin bulunduğu, onun manaya sahip olduğuna inanıldığını söylemiştik. Bundan başka, ilkel toplumlarda bir taşın çok fazla mana ile dolu sayılması yüzünden "hususî dinî ibâdet mevzuu" bile yapılmakta, bunlar bir fetiş olarak kullanılmaktadır. (Charles de Brosse, de Culte des Dieux fetiches). Buna-fetiş tipine- örnek olarak gösterilen, bilhassa ince bir taştan yapılan (bâzen belirli bir ağaçtan biraz hilâl şeklindeki) âletin üstüne resimler ve semboller çiziliyor. Avusturalya'da yapılan ve çu-runga adı verilen taşın üstüne kutsal resimlerin ve sembollerin ya-

92 Prof. Dr. Alfred Lehmann, Abergalube und Zauberei - von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart 3, Stuttgart 1925, I - 53.

93 Ad. E. Jenden, Mythe, Mensch und Umwelt. Bamberg 1950, (Muhtelif tanınmış bilginler tarafından yazılmış makalelerden ibaret)

Wilfried Nölle, Wölk erkundliches Lexikon. München 1959, S. 54, 55, 94, 95.

Dr. Herbert Tischner, Völkerkunde, Frankfurt /Am Main 1959,

94 Lehrbuch4, Prof. Dr. Lehmann (Mythus) bahsi. C. I. S. 188.

95 İlkel Topluluklarda Uğur Getiren Şeyler; Derleyen: Adli Moran, Akşam, 7 Ocak 1959.

96 Prof. Dr. Aunemarie Schimmel, İslâm Dışında Dinler.

pılmasıyla onun değerinin çok fazla arttığına (arttırıldığına) inanılıyor. Çurunga uzun bir ipe bağlanarak baş üzerinden döndürülüyor. Bu dönüş esnasında acaip bir ses çıkarışı, ayrıca etkisini yükseltiyor. Avuturalya yerlilerinin bu kutsal çurungaları, bilhassa kadınlara ve çocuklara gösterilmek istenilmemekte, onlardan gizlenmektedir. Avuturalya yerlilerine göre bu çurungalar, çok önemli kuvvetler zürriyet temin eden, meyveleri büyüten bir kudret taşımaktadır. Bunun tarihçesini ilk insanlara kadar çıkardıkları gibi, ilâhî varlıkların, bunun yapılmasını insanlara öğrettiklerine inanılmakta, âdeta çurunga dinin merkezi halinde tutulmaktadır.⁹⁷

Böylece kendine mahsus bir kudreti olduğuna inanılan acaip şekilli taşta mananın belirdiği⁹⁸ ve çok zaman da fetiş olarak kullanıldığı⁹⁹ bilinen taşlar pek değerli tutuluyor. Keza animizim inancında ölümden sonra ruhların ikamet ettiğine inanılan muhtelif yerlerden birisi de taştır. Bir ruh, taşta yerleşip oturduğuna göre, taşın nasıl bir kıymet taşıyacağı anlaşılabilir.¹⁰⁰

Afrika'da Togo'da tanrılar, atalar ve ölümler adına tertiplenen ve eylül ayında kutlanan yılın büyük bayramına "Yeke-Ekpe" denir. Bu bayramdan otuz gün önce, gömme törenlerinde bile tam-tam çalmak yasaktır. Akra'dan bütün Altın Sahili'ne yayılan bir âdete göre, insanlara o yıl içinde olup biten başlıca olayları bildirecek olan "es-rarengiz taş" ormanda bulmadan önce, büyük fetişçi bayram tarihini açıklayamaz."¹⁰¹

Fransız Etnologu J.A. Merenhout tarafından derlenmiş olan Pasifik adalarındaki yerlilerin efsâne ve âdetlerinden dünyanın yaratılışı ile ilgili efsânede, tanrıların üstünde tek tanrı olarak en yüce kuvvete sahip, dünyaya hâkim Tangaroa görülüyor. Dünyanın yaratılışında: "...Dağlar, taşlar Tangaroa" "Büyük ve kutsal evreni o yarattı, onu o harekete geçirdi. Siz dağlar, taşlar, siz kumlar, bu dünyayı yapacak olan sizler haydi gelin" denilmektedir.¹⁰² Gene Kuzey Amerika'da yaşayan Omaha Kızılderililerinin yaratılış mitolojilerinde "... Bir den suların içinden büyük bir kaya yükseldi. Kaya parçalanıp içinden

97 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, İslâm Dışında Dinler (İptidai Dinler) bahai.

98 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Sf. 9.

99 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Die Religionen der Erde, Wiesbaden 1951, Sf. 7.

100 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Sf. 12.

101 İlkel Efsaneler, Derleyen: Adli Moran, İstanbul 1961, Sf. 10.

102 Yukardaki kitap, Sf. 28, 29.

alevler çıktı, sular da bulut olup havaya yükseldiler..v.b....”¹⁰³ şeklinde kayanın dünyanın kuruluşundaki yerine işaret edilmektedir.

Gröyländ Eskimolarının efsâne ve masallarını inceleyen seyyah Jean Malavrie(Jean Malavrie: Les derniers rois de Thulé Plon.) da, Anxoretek adlı bir kadının sonunda nasıl taş(kaya) olduğunu anlatmaktadır. Zâten taş olmak, kaya olmak hemen birçok halk masallarına, efsânelere girmiştir.Bu ilkel toplumlara mahsus değildir.¹⁰⁴ İlkel denilen toplumlarda kutsal taş inancı, taşları uğur ve büyü aracı olarak kullanmak, onda daima bir kudret, kuvvet, esrarengiz bir hal tasavvur etmek, birbirinden uzak mesafelerde, birbiriyle teması olmadığı ileri sürülebilecek yerlerde bu türlü itikadın varlığı dikkati çekecek kadar fazladır. Onlar fetiş olarak, büyü olarak kullanılmakta, uğur, tâlih getirmek için saklanmakta veya taşınmaktadır. Bilhassa büyüculükte taş özel bir role sahip olmuştur.¹⁰⁵

Seyyahların, Vietnamın dağlık bölgelerinde beyaz insan görmemiş kabilelerin Kaya hakkında verdikleri bilgi dikkati çekici olmuştur. “Kayaların Bile Ruhü Vardı” başlığı altında“Bu kabile mensupları, her şeyin; kayaların, ağaçların ruhu olduğuna inanıyorlardı.Meselâ bir kayanın gölgesini çiğnerseniz, onun ruhunu kızdırmış oluyordunuz. Bir defasında böyle kızan bir KAYA için gene güney dağlık bölgesindeki “Koho” köyünde ruhlardan af dilemek ve onlarla sulh yapmak için tam 42 tane mandayı kurban etmişler.”¹⁰⁶ deniliyor. Gene Kongo’da dolaşan bir yazar, pazar yerinde çeşitli taş parçalarının satıldığını, bunların büyü işinde kullanıldığını bildiriyor.¹⁰⁷

D) Günümüzde Yaşayan Dinler’de Taşla İlgili İnançlar:

Hintlilerin dininde (Hinduizm v.b.) ve halk arasında, taşların içine(Kezâ dağlar, bitkiler, ağaçlar, ırmaklar, göller, hayvanlara) tabiat üstü bir kuvvetin yerleştiğine inanılmakta olup,¹⁰⁸ taşlar, genel-

103 Aynı kitap, Sf. 24, 25.

104 Aynı kitap, Sf. 56.

105 Carl Meinhof, Afrikanische Religionen, Berlin 1912, S. 45 - 58.

Konrad Theodor Preuss, Die Eingaborenen Amerikas, Tübingen 1926 (Kızılderililer ve Eskimo din ve inançlarında büyüculük, şamanlık bahisleri):

Der Schamanismus S. II - 22; Zauberformeln. 22 - 28.

106 Gökşin Sipahioğlu, Vietnamdan geliyorum, Hürriyet, 10 Eylül 1963.

107 Şemsa Yeğin, Kongo’da Bir Türk Kızı, Hürriyet, 23 Şubat 1964. Esrarlı Afrika, Derleyen: Hamdi Varoğlu, Cumhuriyet 22 Ağustos 1956.

108 Lehrbuch der Religionsgeschichte 4, Von Chantepie De la Saussaye, (temel alınarak tamamen yenileştirilmiş ve uzmanlar tarafından yazılmış basım), Prof. Dr. Sten Konow, Die Inder, Tübingen 1925, B. 2. S. 140.

likle, fal, şifâ, bolluk, bereket, zürriyet, verim temini(Fallus tipli), büyü, uğur, niyet, dilek maksadıyla kullanılmakta, bazı taşlar özel bir saygı, tâzim görmekte,¹⁰⁹ ziyaret edilmekte veya ilâh yanına bırakılmaktadır. Anlatılan Çintemani olayı da taş inancının köklerine dair örneklerden birisidir:Aziz hayatı süren, malını, mülkünü fakirlere dağıtan kiral Indrabhuti, uzun bir yolculuğa çıkarak, uzak denizler geçer, hazineler adasında “*bütün niyetleri yerine getiren cevheri, Çintemani taşını alıp getirmişti.*”¹¹⁰ Bu Çintemani tekniği önemli olmuştur.¹¹¹

“...evlerde çok defa Vişnu’nun veya Şiva’nın sembolleri olan mukaddes taşlar muhafaza edilmektedir.”¹¹² “Taş gibi sağlam ol!”¹¹³ sözüyle, taşın sertlik ve sabitliği dikkati çekiyor. Çok eskiden beri taşın şekli ve rengi bu saygıda baş rolü oynuyor.

Beş ev idol’ü de beş taşla temsil ediliyor. Şiva, Linga şeklinde beyaz taş; Vişnu, siyah- Salagrama- amonit; Durga, (Parvati; madenî); Ganesa(Kırmızı taş) ve Sûrya (Çakmak taşı-esas maddesini silisyum teşkil eden taşlar) yahut billûr (kristal) saygı görüyor.¹¹⁴

Kısaca belirttiğimiz gibi, cinsiyet uzvu şeklindeki taşlar bilhassa bununla ilgili mezhepte rağbettedir.

Hindistan’da Taş Kültü kelimenin tam anlamıyla eskiden de günümüzde de mevcuttur.¹¹⁵

Buddizm’in kendi bünyesinden ziyade, Budda’yı kutsallaştıran, ilâhlaştıranlar onun kayalara çıkmış ayak izlerine, saygı ve tâzim de bulunuyorlar.

Çin dinlerinde de taş, muska, büyü ve uğur için kullanılmaktadır. Nefrit taşı, Jade taşı Çin de geniş etki yapmıştır.Bu taş üzerinde üçüncü bölümde etraflıca duracağız.

109 Yukardaki eser. Prof. Dr. Sten Konow, Kabir und Nanak, bahsi, B. 2. S. 169.

110 L. Ligeti, Bilinmeyen İç - Asya, Macar. Çevir.: Sadrettin Karatay, Ankara Üniv. Dil ve Tarih - Coğrafya Fak. Yay. İstanbul 1946, Pulhan Matbaası, Sf. 282.

111 Çintemani tekniği, ikisi üstte biri altta üçlü yuvarlak (Timur’un mühürü, bayrağı içindeki 3 yuvarlak şekil) şeklindeki motifte deniliyor.

112 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, İslâm Dışında ki Dinler; Hind Dini Bahsi. Dinler Tarihine Giriş.

113 Jan Gonda, Die Religionen Indiens, Stuttgart 1960. S. 34.

114 Yukardaki eser. Sf. 321.

115 W. Kirfel, Vom Steinkult in Indien (Studien zur Geschichte und Kultur des nahen und fernen Osten, in Festschrift. P. Kahle zum 60. Geb.) in Festschrift. Leiden 1935, S. 163 f. f.

Lao- tsu, kendi fikirlerini hakikaten anlayıp koruyanları “elbiselerinde Yeşim taşını taşıyanlar”a benzetmiştir. “Beni bilenler azdır. Beni örnek olarak alanlar daima hürmete lâyık olurlar. Böylece büyük adamlar, Yeşim taşını kıldan giydikleri elbiseleri içinde taşırlar.”¹¹⁶ Sihri bir taş olan yada, fetiş olarak benimsenen Yeşim taşı önemli olarak belirmektedir.

Japonlarda da bazı taşlara özel bir saygı görülmektedir. Şintoizm’de, taş (bazen 3 taş) ilâhî bir kaynağa bağlantı kurularak özel bir tâzimde bulunmaktadır. Çok önceleri mana yüklü görülen taş, daha sonra ilâhî bir münasebet ile benimsenmiştir. Büyük kayalar, tanrının ilâhî aracı olarak görülmüştür. Taşla ilgili masal ve efsâneler, mitler Japon inancında da vardır.¹¹⁷

Japon buddizminde de taş kutsal bir önem kazanmıştır. Canlı her varlık, insan hayvan gibi, taşlar ve yeryüzü de tıpkı onlar gibi görülerek, Buddağın bir değişme ve gelişmesi şeklinde düşünülüyor. Böylece bir panteistik realizim içinde taş manevi bir önem kazanıyor.¹¹⁸ Zâten, Şinto aynı zamanda bir fetiştir. Bu sembol taş olursa muhtelif eşya şeklinde kullanılıyor, büyü, sihir içinde araç kınıyor.¹¹⁹

Japon halk inancında, Fallus kültü ile ilgili âdetler ve büyü taşları görülmektedir.¹²⁰

Yahudilikte Taş İnancı :

Şimdi semavî, ilâhî bir kaynağa bağlanmış olan dinlerden *Musevî dinin (Yahudilik)* deki taşla ilgili inançlar üzerinde durmağa çalışacağız.

Sâmî kavimler arasında bir taş kültü olduğu, bunun köklerinin ta taş çağına kadar uzandığı, taşlara, dağlara, ırmaklara, kaynaklara, ağaçlara -tabiat üstü güçlere- tâzim de bulunduğu gibi, bilhassa

116 Lao - Tzu, Taoizm (Tao Te Ching), Türk. Çev.: Dr. Muhaddere Nabi Özerdim, Ankara 1946, Millî Eğ. Bak. Sf. 39.

117 Lehrbuch der Religionsgeschichte 4, Prof. Dr. K. Folorenz, Die Götterwelt, B. 1. S. 295.

118 Aynı kaynak. Prof. Dr. K. Florenz, Shintai “Gottesleib” bahsi, C. 1. Sf. 308, 309.ve Die Nichiren - shu, bahsi. Sf. 407.

119 Yukardaki kaynak. Sf. 300.

120 Yukardaki kaynak. Sf. 294, 295. Y. Deguchi, On The Traces of Stones Worship in Japan. (Journal of the Anthropological, Society of Tokyo, Bd. 24, Nr. 271 Okt. 1908. (Jimmu gaku - Gasshi, 1908, Japonca) kaynak ancak ikinci elden zikredilmiştir.

çeşitli taşlara karşı bir ilgi bir inanç da olduğu bilinmektedir. Fenike, Suriye,¹²¹ ve Filistin çevresinde, hattâ Yunanlılara kadar birçok yerlere ve kişilere, muhtelif değinmeler sonucu, taş kültüne bağlı etkiler olmuştur.¹²² Sâmi halkların, büyü, tılsım, uğur maksadıyla, göğüslerde bir ziynet eşyası gibi taşlar taşımaları, ondan mutluluk, tâlih, hastalığa karşı korunma gibi inançlarla bir muska halinde faydalanmaya çalışmaları dikkati çekiyor.¹²³ 1916 yılında Prof. Dr. Carl Clemen, *Die Reste der Primitiv'en Religion in ältesten Christentum* adlı eserinde, Sami kavimlerde taş kültü olduğunu belgelerle ortaya koyuyor. Prof. Dr. Carl Clemen, ilmî objektiflikle ve zamanına kadar gelmiş kaynaklara dayanan-Frazer v.b.-, İsrailîlilerin türlü taşlara tapındıklarını, onları tamamen kutsal tanıdıklarını belirtiyor. Taş fetişi olduğu, ilkel putlar durumunda bulunduğu, göktaşlarına da tâzim edildiği, tılsım, muska olarak kullanıldığı bilinmektedir, diyor.¹²⁴ Eski Ahit (Tanah) ta geçen taşla ilgili cümlelerin, tamamen birer taş kültü olduğunu teyit eden ve İsrailîliler de, taş a saygı ve tâzimi hakkında etraflı ve önemli bir inceleme yapmış ve bir broşürle (*Steinverehrung bei den Israeliten*) ilim âlemine sunmuş olan Georg Beer, Filistin, İsrail bölgesinde taşla ilgiyi çok önceki tarihlere (Musa'dan Önceye), eski Arap inançlarına kadar götürüyor ve bütün çevrede taş kültü olduğunu belirtiyor. Bu çevredeki, taş kültürünün çeşitlerine örnekler veriyor, taşları da tasnif ediyor: 1- Hakikî ibâdet taşları (ibâdetle ilgili taşlar); 2- Köşe ve temel taşlar; 3- Kapı Taşları (Kale v.b.); 4- Sınır taşları; 5- Mezar taşları; 6- Fallus taşları; 7- Zafer taşları (kutsallaşan taş anıtlar) bulunduğunu söylüyor. Georg Beer, muhtelif taşlar ve mevkileri hakkında da bu risâlesinde, bazı örneklerle bilgi veriyor. Burada eski İsrail'deki dinlerden kalan bereketlilik, verimlilik taşlarının da, fallüs kültü taşlarının yanı sıra bulunduğu görülmektedir.¹²⁵ Bu broşüründe İsrailîlileri fallus kültürünü tanıdıklarını, benimsediklerini ve Araplarda ve muhtemelen Babilonya'da da bulunduğunu ve bereket,

121 Prof. Dr. B. Landsberger, Ras Şamra'da bulunan çivi yazısı vesikalarının Kültür tarihi bakımından önemi, *Dil. Tar. - Coğ. Fak. Dergisi*, Sa - I - 1942, Sf. 85 - 90.

122 *Lehrbuch der Religionsgeschichte*, 4. B. I. S. 627.

Rıza Çavdarlı, *İlk Türkler*, Akyıldız Yay., İst. 1938. Sf. 42.

123 *Lehrbuch der Religionsgeschichte*; 4. Dr. Friedrich Jeremias, *Semitische Völker in Vorderasien*, B. I. S. 573, 617, 618, 644.

124 Prof. Dr. Carl Clemen, *Die Reste der primitiven Religion im ältesten Christentum*, Giessen 1916, S. 39, 40, 41, 42. (I. Der religiöse Glaube. I. Fetische) bölümü.

125 Georg Bee, *Steinverehrung bei den Israeliten*, Ein Beitrag zur semitischen und allgemeinen Religionsgeschichte, Berlin und Leipzig 1921, S. 6, 7-.

verimlilik dolayısıyla, ona benzer şekillerin saygı gördüğünü ileri sürüyor.¹²⁶

Samâilerde genel olarak taş kültünün özel bir rolü ve yeri olduğu görüldükten sonra, Dinler Tarihçileri ve Din Fenomenoloji bilginlerinin birçok örnekler arasında ilk örnek olarak Yakub' (Yakub ve Bethel) la ilgili olayı zikrettiklerini kaydetmeliyiz.¹²⁷ Yakup'un başının altına bir taş koyup uyuduktan ve bu haliyle Tanrıyı rüyasında görmesi dolayısıyla uyandıktan sonra, burasını Allahın evi ve gök'ün kapısı bilmesi ve başının altına koyduğu taşı da kutsal bir taş bilerek, bir taş direk şeklinde dikip üzerine zeytin yağı dökmesi ve buraya Beyt-el demesi (Elohim evi),¹²⁸ çok dikkati çekicidir. Bunun Kitab-ı Mukaddes'te mükerreren yer alışı¹²⁹ taş kültünün İsrail'de ve yahudiler arasında bulunuşunun en önemli delillerinden birisidir. Yukardaki Tekvin (Bereşit)in 28 inci bâbındaki örnekten başka Tekvin'in 31. babında, Laban'la Yakup'un andlaşırlarken, aralarına tanık olarak bir taş alıp dikmeleri üzerinde durulmayı gerektiriyor: "Ve şimdi gel, ben ve sen ahdedelim; ve seninle benim aramızda şahit olsun. Ve Yakup bir taş alıp onu direk olarak dikti. Ve Yakup kardeşlerine: Taş topla- yın, dedi; ve taşlar alıp bir yığın yaptılar, ve orada, yığının yanında

126 Georg Beer. *Steinverehrung bei den Israeliten*, Berlin und Leipzig 1921, 77. Notta bu görüşleri müslüman mezar taşlarında başta bir sarkı şeklinden, fallus kültüne kadar ulaştırmak üzere bir iddia da bile bulunuyor. 77. Notun dayandığı kaynak. (R. Thomsen, *Kompendium der palästinischen Altertumskunde*, Tübingen 1913, 22 - 23.) dir.

127 Prof. Dr. Carl Clemen ve Georg Beer, den başka birkaç örnek sunacağız: Mircea Eliade, *Die Religionen und das Heilige*, Salzburg 1954. S. 260- (Meteor und Bethel) bahsi.

X G. Van der Leew, *Phänomenologie der Religion*, Tübingen 1956, S. 39.

-X Prof. Friedrich Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religionen*, Stuttgart 1961, S. 34 - 36.

X Prof. Dr. Hans - Joachim Schoeps, *Religionen, Wesen und Geschichte*, Gütersloh 1961. S. 21, 22.

X Prof. Dr. Annemarie Schimmel, *Die Religionen der Erde*, Wiesbaden 1951, S. 64 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Sf. 103, 104.

128 Kitabı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit), İstanbul 1958, Tekvin (Bereşit) Bab 28; 18-22.

ספר תורה נג'אין ונתן, כח, ו'א' ב. החזק הקריטית
אברהם אבינו, ה'שנת כ'ת' ק'א'ב' ס'כ'נ'ת י'ש'ר'א'ל (1959)

İbranice metinde az da olsa farklılık mevcuttur. 12. Cümle de, burada Allah olarak

(יְהוָה אֱלֹהֵינוּ) denilmiştir. 13. cümlede (Allah) (יְהוָה) olarak

geçiyor. Bet - lehem, ibranice metinde (Beyt Elohim): (בֵּית אֱלֹהִים) "ve başı-

nın altına koyduğu taş ın tepesine yağ döktü" dır. İbranice metin תָּבַח אֱלֹהִים te Sf. 43 - 44 tedir.

129 Tekvin (Bereşit) 28; 18 - 22 ve Tekvin (Bereşit) 35; 14 - 15.

yemek yediler. Ve Laban onun adını Yegar Sahaduta (aramca: Şehadet taşı) koydu. Ve Laban dedi: Bu yığın bugün seninle benim aramızda şahittir.”¹³⁰

Asıl madenler, kıymetli taşlar hakkında çıkış (Şemot) kitabında verilen bilgi, taşların fetiş, tılsım anlamında kullanılışına örnek oluyor. “Ve onun içine taş yuvaları, dört sıra taş koyacaksın; bir sıra, kırmızı akik, sarı yakut, ve zümrüt, birinci sıra; ve ikinci sıra, kızıl yakut, safir, ve beyaz akik; ve üçüncü sıra, gök yakut, Süleyman taşı, ve mor yakut; ve dördüncü sıra, gök zümrüt, ve akik, ve yeşim olacak; onlar altın yuvalarına kakılacak. Ve taşlar İsrail oğullarının adlarına göre, adlara göre on iki olacak, on iki sıpt için her birinin adına göre mühür oyması gibi olacak.”¹³¹ “Sen Aden de, Allahın bahçesinde, idin; sarı yakut, kırmızı akik, ve beyaz akik, gök zümrüt, akik, yeşim, safir, kızıl yakut, zümrüt taşları ile, bütün değerli taşlarla, ve altınla kaplanmıştın; teflerinin ve zurnalarının işçiliği sende idi; Yaratıldığın gün hazırlanmışlardı.”¹³² Genc Kitabı Mukaddeste Hâkimler kitabında kutsallaşan kaya hikâyesini görüyoruz.¹³³ Hâkimler kitabında tekrar Tanrıya bir takdime münasebetiyle kayanın kutsallaştığı görülüyor.¹³⁴ Gene, Kitabı Mukaddes’in 1. Kırallar kitabının 1. bâbı da taş kültüne işaret ediyor.¹³⁵ Kitabı Mukaddes’te çeşitli, kutsal taş şekillerine gösterilebilecek örneklerden birisi de (yardım taşı) dır: “Ve İsrailîler Mitspa’dan çıkıp Filistileri kovaladılar, ve Bey-kar altına varıncaya kadar onları vurdular.

Ve Samuel bir taş alıp Mitspa ile Şen arasına dikti, ve onun adını Even (Yahudiler, Even azer diyorlar) (Yardım taşı) koyup: Rab bize buraya kadar yardım etti, dedi.”¹³⁶ Gene 1. Samuel’in 14. babının 33. cümlesinde büyük bir taşın kutsallaştırılıp, orada kurbanlar kesilmesi, oraya mezbah yapılması (Saul’ün ilk yaptığı mezbah) olayını görüyoruz. Örnekleri pek fazla çoğaltmak mümkündür. Kitabı Mukaddesin, Hristiyanlarca da benimsenen ve kiliselerde okunan Mezamirlerden taş, kaya ile ilgili inançları burada ele almıyacağız. Daniel kitabının 2. babının (31-35.) cümlelerine kadar süren paragraf örnek olarak sunulmağı gerektiriyor:” Sen, ey kral, gördün, ve işte büyük bir heykel. Büyük, ve çok parlak olan bu heykel senin önünde

130 Tekvin Bereşit) 31; 44 – 48.

131 Çıkış (Şemot) 28; 17 V. b.

132 Kitabı Mukaddes (Tanah), Hezekiel Bab 28; 13.

133 Kitabı Mukaddes, Hâkimler Bab 6; 19 ve devamı.

134 Kitabı Mukaddes, Hâkimler Bab 13; 17 ve devamı.

135 Kitabı Mukaddes (Tanah), Birinci Kırallar Bab 1; 9. Keza: II. Samuel Bab 20; 8. 9.

136 Kitabı Mukaddes I. Samuel, Bab 7; 11 – 12.

Georg Beer, bunu yardım taşı olarak, Prof. Dr. Friedrich Heiler, zafer taşı olarak kaydediyor: (Erscheinungsformen und Wesen der Religion, S. 35)

Museviler on buyruğu (aserat ha-dibrot) yazılı olduğu taşı (taş levha) pek kutsal sayarlar. O, onlar için alelâde bir taştan çok başka bir şeydir, çok kutsal bir keyfiyeti hâizdir. Önceleri (Süleyman tapınağı Beyt ha-mikdaş) da bulunan bu taşın, Buhtunnasır'ın mâbedi tahribi sırasında kendiliğinden yer altına kayıp kaybolduğuna inanırlar ve bu taşla basmamak, bilmiyerek te olsa her hangi bir saygısızlıkta bulunmamak için o mahalli çiğnemek istemezler.

Prof. Dr. Edward Lehmann, batı Sami âleminde taş kültürünün zenginliğine işaretler, Bethel'in kutsal taş olarak belirdiğini, bu taşın Yakup tarafından kutsal taş olarak ilân edildiğini, ve böylece burasının genel bir ziyaretgâh haline geldiğini, 12 İsrail kabilesinde de ayrı ayrı kutsal taş inancı bulunduğunu ve Salomon mâbedinin (Beyt ha-mikdaş) içine taş kültürünün yerleştiğini¹⁴¹ söylemektedir.

Yukarda muhtelif bilginler tarafından bir veya birkaçı zikredilmiş olan ve tarafımızdan topluca bir araya getirilmiş bulunan örnekler, yalnız halkın inancı olarak değil, doğrudan doğruya Tanah (Tevrat ve diğerleri) tarafından kutsal tanınışı açık şekilde göstermektedir. Bununla beraber, tapılan dikili taş putlar yasak edilmiştir. Hattâ bu dikili taş putlara tapmamak ve ona kurban kesmemek birçok defalar tekrarlanmıştır: "Ve kendin için Allahın Rabbin nefret ettiği dikili taş dikmiyeceksin."¹⁴² Bu reformla, yani Musa'nın 5 inci kitabı Tesniye ile taş kültürünün de yasak edildiğine dair işaret olduğunu Prof.Dr. Heiler belirtmek istiyor.¹⁴³ Halbuki Musa'ya atfedilen 5. kitaptan öncede dikili taşlar yasak edilmiştir. Musa'ya atfedilen 3. kitapta (Levililer - Vayikra) ta şöyle deniliyor: "Kendinize putlar yapmayacaksınız, ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz, ve önünde secde etmek için memleketinizde resimli taş kurmayacaksınız; çünkü ben Allahınız Rab'im."¹⁴⁴ "Ve kendin için Allahın Rabbin nefret ettiği dikili taş dikmiyeceksin."¹⁴⁵

Musevilikte, Eski Ahit'te (Tanah) kâh taş kutsallaştırılmakta, kâh dikili taş putlar yasaklanmaktadır. Burada ya bir gelişmeyi yahut ta dikili taş putların (elohim = tanrı) olarak benimsenmesi yasaktır

141 Lehrbuch der Rel. Chantep4., Tübingen 1925. Erscheinungs und ideenwelt der Religion, Von Prof. Dr. Edward Lehmann. Natur und Geister. bahsi. C. I. Sf. 33.

142 Musa'nın 5. kitabı. Tesniye Bab 16; 22.

143 Prof. F. Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion. Stuttgart 1961, S. 34, 35, 36.

144 Musanın 3. kitabı. Levililer (Vayikra) Bab 26; I.

145 Musanın 5. Kitabı, Tesniye Bab 16; 22.

düşüncesini kabul etmek gerekecektir. Günümüzde Elat çevresindeki bir nevi taş ta, uğur taşı olarak rağbet görmektedir. Burada öteden-beri Yakup'un eşi Rahel'in mezarı üstündeki büyük bir taşın sofu kadınlarca bir iplikle ölçülerek üstlerinde taşıyanlara şirinalik gücü kazandırdığına ve bilhassa genç kızlara buradaki taşı ölçmüş iplikler gönderildiğine işaret etmek isteriz.

Hristiyanlık Dininde Kutsal Taş İnancı :

Hristiyanlığın kutsal kitapları içinde geçen taşla, kaya ile ilgili kılardan başka, ayazma ve hristiyan ziyaretgâhları yanında veya içinde, kutsal taşlar, mermerler, kayalar hakkında çeşitli inançlar mevcuttur. Hattâ bazı kiliseler içinde taş duvarın, öpülen, çıkıntı taşlara saygıyla el sürülen, vücudun hasta tarafı (baş, el ...) -mümkünse- dokundurulan yerlerin sayısı az değildir.¹⁴⁶ Bâzan bu gibi gelenek ve göreneğin hristiyan din adamları tarafından (bilhassa ortodoks ve katolik mezheplerinde) yardım ve teşvik gördüğü gerçek bir olgudur. Burada yalnız kutsal kitaplarındaki taş ve kayalarla ilgili cümleler üzerinde duracağız. Kaynaklar, hristiyanlığa hizmet eden veya hristiyan bilginlere dayanacaktır. Esasen birçok bilgin hristiyanlar, hristiyanlığa, hristiyanlıktan önceki birçok inançların sızdığını, hattâ bugün fazlasıyla benimsenen birtakım gelenek ve göreneklerin, ilkel inançlardan, eski Romalıların dininden, âyinlerinden nasıl geçtiğini, ilmi bir ifade ile açıkça belirtmekten -1916 yılında da olsa- geri kalmamışlardır.¹⁴⁷ Prof. Dr. Carl Clemen, muhtelif ilkel toplumlarda taş kültü olduğunu belirttikten sonra hattâ Yeni Ahit'te bilinen kalıtlara örnek olarak taşı kutsallaştırmanın da olduğunu açıklıyor. Hemen her bilgin birkaç örnek göstermekle yetiniyor; biz burada bu örnekleri çoğaltmağa çalışacağız. Eski Ahit, Hristiyanlar tarafından da kutsal tanındığından Yahudilerdeki taşla ilgili inançtan bahsederken zikredilenlerin burada da hatırlanması gerekir. İncillerde, Korintoslulara Birinci Mektup'ta (*Kaya*) için şöyle bir benzetme yapılıyor: "Ve hepsi bulutta ve denizde Musa'ya vaftiz olundular; ve hepsi aynı ruhanî içecek içtiler; çünkü artlarıncı gelen *ruhanî kayadan* içiyorlardı; ve o kaya Mesih'ti."¹⁴⁸ *Beyaz Taş*: "Kulağı olan işitsin, Ruh kiliselere ne diyor. Galip olana Saklı man'dan (Eski Ahit, Çıkış 16;33.) vereceğim ve *taş üzerine*, alandan başka kimsenin bilmediği yeni bir isim yazılmıştır."¹⁴⁹ Bu beyaz

146 Hikmet Tanyu, Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri, Türk Yurdu, C. 3. Sa. 3-4 Haziran, Temmuz 1961. Ve doktora tezimizde Türkiye'deki Hristiyanların bazı ziyaretgâhları.

147 Prof. Dr. Carl Clemen, Die Reste der primitiven Religion im ältesten Christentum, Gießen 1916, S. 37... Chantepie de la Saussaye, ve Lehrbuch der Religionsgeschichte'nin 4. basımının uzmanları ve Prof. Dr. M. Eliade, Prof. Dr. G. Van der Leeuw, Prof. Dr. F. Heiler, Prof. Dr. Helmuth von Glaseapp, Prof. Dr. Alfred Bertholet, Prof. Dr. Gustav Mensching, Prof. Dr. Hans-Joachim Schoeps ve diğerlerinin eserlerinde kalıtlara değinilmiştir.

148 Yeni Ahit, Korintoslulara Birinci Mektup, 10; 4.

149 Yeni Ahit, Yuhannanın Vahyi, Bab 2; 17.

taş benzeri cisim, büyü gücünü hâiz bir tılsım olup, ötedenberi toplumlarda kullanılmaktaydı. Greklerde, Avustralya'da bu beyaz taş inancı yavındır. Bunun benzer bir ifadesinin Kitabı Mukaddes'te yer aldığını görüyoruz.

1959 yılında, Prof.Dr.Friedrich Heiler'in, İnsanlığın Dinleri (Die Religionen der Menschheit) adındaki, kendisi ve diğer Dinler Tarihi uzmanları tarafından yazılan eserde, Mezamirlerin dilinde Jahve (Tanrı) ile bağlantıyı gösteren bir *kaya* 'yı (Mezamir. 18;3) te ve İsa'nın görüldüğü *köşe taşı*nı, yaşayan taş inancına örnek olarak aldığı, (1. Petrus. 2; 5), ve Hristiyanlıkta Franz von Asisi'nin taşı benimseyişini, sevişini, İsa'nın köşe taşıyla olan bağlantıya dayandığı belirtiliyor.¹⁵⁰

Kitabı Mukaddes'teki, Eski Abit bölümü içinde bulunan Mezamirlerin hem Museviler hem de Hristiyanlar tarafından benimsendiğini kaydetmemiz gerekiyor. Musevî dininde de taş inancına örnek olan, yeni dinî bir hüviyete bürünen bu belgeyi, Hristiyanlıkta zikrediyoruz. Kiliseler ve halk arasında mezmurların ne derece önemli bir yer aldığı ve ibâdete dahil edildiği bilinen bir gerçektir. Kaya'ya örnek. "Seni severim, ya Rab, ey kuvvetim. Rab benim kayam ve hisarım ve kurtarıcımdır; Allahım, sığındığım kayam, kalkanım, kurtuluşumun kuvveti yüksek kulem."¹⁵¹ *Diri Taşa, Köşetaşına* dair şu örnek te dikkati çekicidir. Ona, insanlar tarafından reddolunmuş, fakat *Allah indinde seçme, kıymetli, diri taş'a* yaklaşılarak siz de İsa Mesih vasıtası ile Allah'a makbul ruhanî kurbanlar takdim etmek üzere, *mukaddes kâhinlik olmak için*, ruhanî ev olarak *diri taşlar* gibi bina olunuyorsunuz. Çünkü kitapta vardır: "İşte, Sion'da seçme *köşe taşı*,

kıymetli taş koyuyorum,
Ve ona iman eden hiç utandırılmıyacaktır. (İşaya, 28;16)
İmdi kıymet size, iman edenleredir,
fakat iman etmeyenlere
"Yapıcıların reddettikleri taş,
Köşenin başı." (Mezmur 118;22)
ve sürçmetaşı ve tökez kayası
oldu. "(İşaya 8;14)"¹⁵²

150 Prof. Dr. Friedrich Heiler, Die Religionen der Menschheit, Stuttgart 1959, (Der heilige Gegenstand) bahsi. Sf. 16.

151 Mezmurlar: 18 inci Mezmur; 1, 2, 3.

152 Petrus'un Birinci Mektubu Bab 2; 4 - 9.

Sâmilelerin önceki millî, mahallî din ve inançlarında köşe taşları özel bir yer alıyordu, kutsal sayılıyordu. Buraya da taşla ilgili inançların, başka dinî bir kisveyle geçtiği görülmektedir.

Prof.Dr. Friedrich Heiler, 18., 31., 40. mezmurları v.b. diyerek taş kültürünün izine örnek olarak gösteriyor.¹⁵³ 18 inci mezmuru yukarıda belirtmiştik.31. mezmurun ilgili yeri şudur: "Bana kuvvetli kaya, Beni kurtarmak için sığınacak ev ol. Çünkü kayam ve hisarım sensin. "(Mezmun 31, 3.)41. Mezmun: "Ve ayağımı kaya üzerinde durdurdu, ve adımlarımı pekiştirdi." Prof. Heiler, yukarıda bahsettiğimiz Petrus'un Birinci (Mezmun 40; 2, 3.) mektubu 2;5 ten başka Matta incilinin 16.bab, 18 inci cümlesi üzerinde bilhassa duruyor. Bunu Kitabı Mukaddes'ten naklediyoruz: "Ben de sana derim ki: Sen Petrus-sun, ve ben kilisemi bu *kaya*'nın üzerine kuracağım; ve ölümler diyarının kapıları onu yenmiyecektir." (Matta: Bap 16; 18)

Prof. Heiler, Hristiyan mistiğinde, muhtelif mistikler tarafından *tanrının tasviri olarak taş benzetmesi* yapıldığına işaret ediyor ve "Sen yüksek taşım..." duasının kullanımına dikkati çekiyor.¹⁵⁴ Asil ve kıymetli taşlar ve köşe - taş İncil leksikonlarında da yer almıştır.¹⁵⁵ Yalnız bir halk inancı olarak değil, Musevî dininde (kitaplarında) olduğu ve devam ettiği gibi, Hristiyanlık dininde (kitaplarında) taş kültürünün kalıntıları açık bir şekilde görülmektedir. Bundan başka sonuç bölümünde de belirttiğimiz gibi Hristiyanlar arasında bir halk inancı olarak taşı kutsallaştırma, taş tâzim, taşla tedâvi, uğur, zürriyet işlerde kolaylık temini için muhtelif şekil ve usullerle kutsal taş, kayayı ziyaret, çevresini dolaşmak, orada dansetmek, insanların taşlaşması,¹⁵⁶ taş yağnlarıyla ilgili inançlar yer yer mevcuttur.¹⁵⁷

İşâreti gereken bir nokta da şudur: "... gnostik sistemlerde olduğu gibi onların zahirî varlıklarının fazla ehemmiyeti yoktur. İsa, meselâ, maddî dünyada ızdırıp çeken nur kıyılımlarının sembolüdür. O, her anda her nebat, her taş, her insanda ezeli vatanını özliyen nurun tecellisidir."¹⁵⁸

Böylece muhtelif dinlerdeki ve halk arasındaki taş kültüne ve taş inancına kısaca baktıktan sonra Türkler arasındaki taş inancına geçebiliriz.

153 Prof. Dr. Friedrich Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Stuttgart 1961, S. 36.

154 Yukardaki eser, Sf. 37.

155 Calwer Bibellexikon. Fünfte Bearbeitung. Calwer Verlag Stuttgart 1959, Muhtelif bahisler, S. 224, 225 v. b.

156 Ethelbert Satauer, Jesus Gestalt und Geschichte, Bern 1957, S. 77.

157 Handwörterbuch Des Deutschen Aberglaubens, Band VIII, Berlin und Leipzig 1936/1937. Sf. 380 - 401.Die Religionen in Geschichte und Gegenwart, Tübingen 1927 (R. G. G.) Yeni b. (1) 1957 Aberglaube. v. b. madde.

158 Prof. Dr. A. Schimmel, İslâm Dışında Dinler, 1959. Manikeizm, bahsi. (Kitap henüz yayımlanmadı).

TÜRK DİNLER TARİHİNDE VE İNANÇLARINDA TAŞLAR

— II —

1- Türklerde Taşla İlgili İnançlar:

Türklerde İslâmiyetle geçen ve benimsenen taşlarla ilgili inançları gördük. Umumiyetle Türk dinî tarihinde taşla ilgili inanç olarak, hemen hatıra, yağmur = yada = yat taşı gelir. Ve bu husustaki inanç başlıca bundan ibaret sanılır; bu düşünce elbette hatâlıdır. Türkler'de bir de İslâm olmadan önce benimsenmiş taşla ilgili inançlar ve âdetler vardır. Bunların islâmî şekil içinde nasıl devam ettiğini ayrı bir bölümde göreceğiz ve günümüzde etki ve inanç alanı daralmış ve azalmış olmakla beraber taşla ilgili bazı inançlar ve çeşitleri üzerinde duracağız. Bunların, ilâç ve şifa, çocuk doğurmak veya aksi olarak, nesep tâyini, tılsım, sihir, uğur, dilek ve adak için, yemin için, yağmur, kar yağdırmak v.b. nasıl olduğunu, tip ve metodunun tahlillerini ayrı bölümlerde yapacağız. Önce Türk tarihi içinde önemli bir mevkii olan Türk efsânelerini, Kutlu Kaya'yı incelemek yerinde olur sanıyoruz. İncelememizde, konunun ana hatları, bilhassa gözlemlere dayanan bilgiler ve taşları kullanış şekli, metodu üzerinde daha fazla durmayı tercih ediyoruz.

2- Türk Efsânelerinde, Destanlarında Kaya, Kutlu Kaya:

Ziya Gökalp, Dr. Rıza Nur ve Prof. Fuat Köprülü'nün ve Türk Kültür Tarihi bilginlerinin, doğrudan doğruya Türklerin Din Tarihi hakkındaki önemli araştırmalarını burada kısaca anabileceğiz. Bu efsâne, destan veya menkıbelerin karşılaştırmalı tarihçesi konumuz dışındadır. Yalnız taşla, kaya ile ilgili olanı ve onun nasıl bir etki, telkin alanına ve davranış, kullanış şekline dair olan tarafları üzerinde duracağız.

Türklerin Dünyanın Yaratılışı efsânesinde *kaya'nın* önemi beliriyor. Tanrı'ya karşı hatalı bir davranışta bulunan insan suya düşer

ve suda boğulurken, Tanrı'ya: “-Ah Yüce Tanrım! Beni kurtar!..” diye yalvarır. Tanrı “- Ey İnsan!.. Suda yüksel” diye karşılık verir ve insan suyun üzerine yükselir. Tanrı'nın yeni buyruğu: “- Yalçın kaya olsun”. Denizden yükselen yalçın bir kayanın üzerine insan çıkar.¹ v.b. Bu efsânede de kaya hep önemli bir mevkide bulunur. Onda barınılır, korunulur.² Aralarında farklar olmakla beraber yaratılış efsânelerinde taş, kaya kurtarıcı bir araç ve yaşamaya destek olacak bir zemin, veya çarptığını kıracak, ezecek kuvvette bir varlık olarak beliriyor.³ Ziya Gökalp⁴, Çin, İran kaynaklarının önemle bahsettiği ve önceleri Türk tarihi içinde çok müessir şekilde yer alan Dokuz (Oğuz) menkibesini⁵, Türk geleneğine göre Dokuz (Oğuzların) eskiden hükûmeti, töresi, hakanı bulunmadığını yalnız bir boylar kümesi olduğunu belirttiikten sonra, boyların bir gece gökten bir nur sütununun yeryüzüne indiğini gördüklerini, bu *ALTIN IŞIK*'tan bir *Çam Ağacı*'nın gebe kalarak beş şehzade doğurduğunu, bunların en küçüğü olan (Buğu) Han'ın yabgu seçildiğini ve böylece Oğuz ilinin bir mücize ile kurulduğunu anlatıyor ve: Gökten inen nur sütunu yeryüzünde *taşlaşarak*, yeşim taşından bir kaya vücuda getiriyor. Bu kayaya (Kutlu Dağ) adı veriliyor ve millî harsın, millî kültürün timsali gibi kutsal tanınıyor. Beyazlara bürünmüş, ak sakallı bir ihtiyar (Buğu) Hanın rüyasına girerek, bu kayaya saygı gösterdikleri sürece Oğuzların hâkimiyette kalacaklarını haber veriyor. Oğuzların, bu taşla saygıları olduğu sürece büyük bir devlet halinde yaşadıkları, fakat “Buğu Han'dan otuz göbek sonra torunlarından (Yuluntekin) in tahta çıktığı, Çin'de o sıralarda (Tang) sülâlesinin hâkim olduğunu söyledikten sonra, bu efsâneyle, Gökalp şöyle anlatıyor: “Çinliler, çok korktukları Türklerin kuvvet ve şevketlerinin kaynağı (Kutlu Dağ) olduğunu anlıyarak onları bu kaynaktan mahrum etmeği düşündüler. Çin fağforu (Kiyeliyen) adlı kızını Türk Hakanının oğlu Galitekin'e vermeğe ve fakat buna mukabil (Kutlu Dağ)ı istemeğe ve almağa karar verdi.” Böylece Çin hükûmdarının kızına karşılık (Kutlu Dağ) denilen (Kaya Parçasının) armağan edil-

1 Hüseyin Namık Orkun, Türk Efsâneleri, Çınar Yayını, İst. 1943. Cumhuriyet Matbaası Sf. 6.

Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Türk Efsânelerinde Millî Alâmetler, Ankara 1925.

2 H. Namık Orkun, Türk Efsâneleri. Sf. 12.

3 Aynı kaynak.

4 Ziya Gökalp: Herki sayfalarda göreceğimiz. Dinler Tarihi ile ilgili muhtelif makaleleri: Türk Medeniyeti Tarihi ve Türk Türesi, adlı eserleri.

5 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi. T. C. M. Vek. N. İst. 1926, C. 12. Sf. 193

mesinin hükümdarı çok sevindireceğini elçi söylüyor. Kozmopolit olan Yuluntekin Çin elçisinin, teklifini kabul ediyor. Çinliler, Kutlu Kaya'yı parçalıyarak memleketlerine taşıyorlar. Bu felâket üzerine Türkler, dağlardan, taşlardan, vahşî hayvanlardan, memedeki çocuklardan (Göç, Göç, kaç) diye hiç kesilmeyen bir ses işitmeğe başlıyorlar. Bir anda bütün sular kuruyor, bütün yeşillikler sararıyor, havanın rengi bile yaşlı bir sıkıntıya bürünüyor. Oğuzlar, artık bu ülkede (Yer Su) perilerinin kendilerini istemediğini, göç buyruğuyla buradan koçulmakta olduklarını anlıyarak üç bölüğe ayrılıyorlar. Bir bölümü Beşbalk'a giderek Uygurlara hâkim oluyor, Dokuz Oğuz devletini kuruyorlar, bir kısmı bozkırlara dağılarak çobanlıkla yaşıyorlar, bir bölümü de ormanlara çekilerek avcılıkla ömür sürüyorlar... Böylece o zamanki Türkler başlarına gelen felâketlerin sebebini bu kutlu kayanın parçalanmasında görüyorlar. Burada Gökalp kendi açısından yaptığı açıklamada, Kutlu Kaya'yı millî ruh, millî kültür ve millî şuuru belirten bir sembol olarak görüyor.

Hüseyin Namık Orkun'un (Türk Efsâneleri) ndeki Uygur efsânesi ayrı, farklı tarafları olmakla beraber gene o da taşla ilgili olup, Uygur efsânesinde önemli bir yer almaktadır. Bir müddet sonra Buku han tekrar bir rüya gördü. Rüyasında beyazlara bürünmüş, başında beyaz şerit ve elinde Yü taşı olan bir erkek gözükmüş ve kendisine şunları söylemişti: Eğer bu taşı saklarsan dünyanın dört bucağındaki ulusları hâkimiyetin altında bulundurabilirsin. Aynı gece başvezirde tıpkı bunun gibi bir rüya görmüştü. Bunun üzerine Buku han tekrar ordusunu toplamış ve bu sefer batı tarafına sefere çıkmıştı. Türkistan'a geldiği vakit geniş bozkırları, çayırları, gür çayları görünce burada oturmuş Balasagun şehrini kurmuştu; ki buna bugün Guzbalk derler. Buku hanın orduları dört bir tarafa yayılmış⁶, bir çok ülkeler fethetmiştir.⁷

Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi'nde, Dokuz Oğuz menkibesinin, hem Çin hem İran kaynakları tarafından nakledilişini ve Türklerce bu inancın ne derece önemi olduğuna ve onların dikkatlerini çektiğini işâret ediyor. Aynı noktalar üzerinde Prof. Fuat Köprülü'de inceleme yapma lüzumunu hissediyor.⁸

6 H. N. Orkun, Aynı kitap. Sf. 42.

7 H. N. Orkun, Türk Efsâneleri'nde Acem müverrihi Cüveynî'nin (XIII. yüzyıl) Tarih-i Cihanküşa adlı eserinde kaydedilen bu efsânenin "Orkun taraflarında oturan Uygurların hükümdarı meşhur Böğü hana ait olduğu anlaşılmıştır." diyor, Böğü Hanın tarihi (8. yüzyıl).Sf. 43.

8 (Prof.) Fuat Köprülü (Köprülüzaade Fuat). Türk Edebiyatı Tarihi, 1. kitap.Sf. 71, 72.

Tahir Harîmi Balcıoğlu⁹ nun bu konudaki yazısı, Gökâlp ve bahsettığımız Dr. Rıza Nur Tarihine (C. 12. Sf.193-195) dayanmaktadır.

Bu menkıbelerdeki yaratılış şekillerini yukarda adı geçen kaynaktan faydalanarak şöylece özetliyebiliriz: (Tanrı) “Karahana’nın yarattığı Dokuz kişiden üreyen Dokuz Oğuzlar” önce (Komalı) ülkesinde “Tugla” ve “Selunga” ırmakların kıyısında otururken, bir gece oradaki, biri *Çam fıstığı*¹⁰ diğeri Kayın ağacı olan iki ağacın üstüne gökten bir nur sütunu” iner. Bu ağaçlardan biri gebe kalarak 9 ay 10 gün sonra karnındaki bir kapı açılarak içerde ağızlarında gümüş emzikler bulunan beş erkek çocuk” görünür. Daha doğumdan önce bu ağaçların çevresini 30 kadem nısıf kuturda gümüş bir daire çevirmişti. Üstelik “Ağaçlardan musiki sesleri işitilir.” “Gökten inen nur sütunu orada “yeşim”den bir kaya vücade getirmiştir.¹¹ Daha sonra bunlardan, her boyun dilini ve obaların sayısını bilen ve *üç kargasıyla* her yerde olup bitenleri öğrenen Buğu Tekin’i han seçerler. Buğu Tekin’e gece rüyasında gördüğü, heyazlar giyinmiş ve elinde beyaz bir âsa tutan ak sakallı bir ihtiyar fıstık şeklinde *bir yeşim taşı gösterecek*, (Notta, semâvî nur’dan husule gelen kaya olmalı! deniliyor.) Türkler bu kuvvet dağımı ellerinde tuttukça dört bucağa hâkim olacaklar, diyor.¹² Bundan sonra Buğutekin uyumak üzere iken bir kız pencereden girer, hakan kendisini uyumuş gösterir, üçüncü gece bir tanrıça olduğu söylenen kız pencereden gelince, Buğutekin onunla konuşur. “Buğu Han’a yeni bir din öğretmek için gel”en gök kızı, arkasını takip ettirerek uzak bir ak dağa ulaştırır ve orada yeni dinin hakikatlerini anlatır. Bu yere gidiş geliş yüzlerce gece sürer ve Buğu Han yeni dini ve sihri öğrenir. Kız, ona, “Yerde, gökte ne varsa hepsini öğretiniz. Ben artık gelmiyeceğim. Yarından itibaren dünyanın dört bucağını fethe başlayınız ve gösterdiğim yolda adalet yapınız. Size öğrettiğim hakikatleri her tarafa yayınız!” der. Ertesi gün Hakan gerekenlerle konuşur ve dört bir yana sefer açılır, galip gelinir ve zaptedilen yerlerde dürüst ve gösterişli insanları yerlerinde bırakır. Yukarda başka bir şeklini anlattığımız efsâne burada diğeriyle benzerlik gösteriyor. Buğu Handan otuz göbek sonra tahta çıkan “Yulun Tekin”, Çin’de

9 Tahir Harîmi Balcıoğlu, Tarih’de Edremit Şehri, Edremit Halkevi. Y. I. Balıkesir 1937. Vilâyet Matbaası, Sf. 28, 29, 30.

10 Cihan Küşa’ya göre Çam fıstığı, Kaşgarlı Mahmut’a göre Fındık ağacı, Dr. Rıza Nur. Türk Tarihi, C. 12. Sf. 194.

11 Dr. Rıza Nur. notunda ağaçların kutsal tanınması ile, yeşimin dinî ve sihrî kudretinin buradan geldiğini iddia ve ilâve ediyor. Türk Tarihi, C. 12. Sf. 194.

12 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi. C. 12. Sf. 195.

“Tang” sülâlesinden hükümdarın kızı “Kiyeliyen” in, hakanın oğlu “Gali tekin”e bir elçi ile gönderilmesi olayını görüyoruz. Çinliler, Türklerin kuvvet ve kudretinin nereden geldiğini araştırmış onun “Kut Dağı” adlı bir yeşim kayadan ileri geldiğini öğrenince, Çin elçisi, Yulun Tekin’e; “Hükümdarım size en kıymetli mücevherini gönderdi. Siz de karşılık olarak ona bir hediye göndermek isterseniz bizce makbule geçecek “Kut dağı” kaya parçasıdır. Bu kayanın Sizce hiçbir kıymeti yoktur. Bunu hükümdarıma hediye ederseniz çok makbule geçer. “Yulun Tekin, Kut dağının Türklerin otuz batındanberi devam eden bir tavaf yeri olduğunu, Türklerin bu yalçın kayada temessül eden millî idealini bilmediğinden, onu Çin padişahına veriyor. Çin elçisi, kayanın etrafına odunlar yığarak, üzerine de sirkeler dökerek hazırlık yapıyor, sonra odunları tutuşturunca kaya parça parça dağılıyor; elçi bu parçaları dikkatle toplayıp, arabalarla Çin’e sevk ediyor. Sihirbazlar tarafından bu parçalar yağma edilerek her parçası dünyanın bir köşesine götürülüyor. Bu parçadan nereye gitmişse orada bolluk, bereket, mutluluk oluyor. Türk yurdunda ise, bolluk, bereket kayboluyor, her taraf solup sararıyor, ırmaklar, dereler kuruyor, göğün rengi bile değişiyor, her tarafta sıkıntı başlıyor, kuşlar, yabanî veya ehlî hayvanlar, memedeki çocuklar: “Göç, göç, göç!” diye bağıyorlar. Salgın hastalıklar insanları kırıp geçiriyor. Yedi gün sonra da Yulun Tekin ölüyor. “Göç!” sesleri kesilmiyor. Yer Su perilerinin, kendilerinin orada kalmasını istemediğini anlayan Türkler göç etmek gerektiğine inanıyorlar. Çoluk çocukları, eşyaları, hayvanları ile beraber göçe başlıyorlar. Akşam basınca “Göç!” sesi duruyor, sabahleyin tekrar başlıyor. Böylece Turfan ülkesine kadar “Göç” sesleri devam ediyor, sonra duruyor. Bundan, buranın Yer sularının kendilerini kabul edeceklerini anlıyarak, orada yerleşiyorlar. Beş Ordunun torunları burada ürüyor ve bu yere de Beşbalık adını veriyorlar.¹³

Kutlu Kaya, bu kayanın parçalanışı ve Türklerin felâketi Türk düşünürlerini ilgilendirmiş ve adı geçen kaynaklara dayanılarak onun hakkında bilgi sunulmuştur.¹⁴ Türk Edebiyat tarihi içinde de (Göç Destanı) lâıyk olduğu önemli yeri almış bulunmaktadır. Bunlardan, Göç Destanı üzerinde önemle duran, Çin ve Acem kaynaklarındaki şekilleri ayıran bir “Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eser üzerinde dura-

13 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi, C. 12. , İst. 1926, Sf. 198.

Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarih de Edremit Şehri. Edremit Halkevi Y. I., Balıkesir 1937. Vilâyet Mat. Sf. 28, 29. 30. Dr. Rıza Nur, tarihinden özetliyor.

14 C. Bardakcı, Alevîlik, Ahîlik, Bektâşîlik, Sf. 35.

C. Bardakcı, Anadolu İsyânları. Sf. 79.

çağız. Burada aynı zamanda Çinlilerin inancının belirmesi de dikkati çekmektedir. Bir notta, Göç Destanı'nın, Dokuz Oğuz- Uygur dönemine ait olduğu, "Dokuz-Oğuz Uygurların 840 ta Kırkızların hücumu ile yenilerek güneye göç etmeleri" olaylarının anlatıldığı belirtildikten sonra iki ayrı şekil üzerinde durabiliriz. "Çin kaynaklarındaki şekil"e göre Uygur ilindeki Hulin dağından Tuğla ve Selenge adında iki ırmağın çıktığı, bir gece oradaki ağacın üzerine ilâhî bir ışığın indiği, halkın bu olayı gördüğünü, ağacın gövdesinde gebeliğe benzer bir şişkinlik olduğunu, ve ışığın dokuz ay on gün o şişkinlik üzerinde durduğunu ve sonunda o şişkinliğin yarılarak içinden beş çocuğun çıktığını, halkın bunları alıp büyüttüğünü, en küçüğü Buğu Han'ın sonra hükümdar olduğunu, otuz göbekten fazla zaman geçince, Yulug Tekin'in padişah olduğunu, Çinlilerle birçok savaşlarda bulunduklarını, bu çatışmalara son vermek için oğlu Galı Tekin'i Çin hükümdar ailesinden Kiü-lien adlı bir kızla evlendirme kararı verdiğini görüyoruz.¹⁵ Çin prensesi sarayını Hatun Dağı'nda kuruyor. O çevrede Tanrı Dağı adında bir dağ ile güney tarafında da "küçük bir dağ şeklinde ve Kutlu Dağ adını taşıyan bir kaya var"tır. "Hatun Dağı'na Çin elçileri hakimîleri ile birlikte gel"irler. Kendi aralarında bunu inceleyip konuşurlar" Hatun Dağı'nın saadeti bu kayaya bağlıdır. Bu hükûmeti zayıflatmak için onu yok etmeli"dirler. Bunun üzerine Çinli prensesle olan evlenmeğe karşılık" o kaya parçasının kendilerine verilmesini istediler. "Tekin bu teklifi kabul eder." Fakat kayanın büyüklüğü yerinden kumldatılmasına engel olur. "Kayanın çevresini odunlarla doldurarak ateş"e verirler. "Kayayı iyice kızdırdıktan sonra üzerine keskin sirke dökerek parçala"rlar. "Sonra o parçaları arabalara koyarak Çin'e götü"rürler. Bu olayın etkisi çok ağır ve acı olur. Yukardaki felâketlerden sonra, göç olur ve başkent Hoçu'ya götürülür ve hakimiyet oradan Beşbalık'a kadar uzatılır.¹⁶ Çin şeklinde KAYA hakkında, hem Türklerin hem Çinlilerin inancı belirlediği gibi, kaya hakkındaki işlem de ağaçla ilgili doğum şekilleriyle benzerlik göstermektedir. Fakat Acem (İran) kaynağı bundan çok farklıdır. Bunda doğum, dağ, kaya esasa, temele alınıyor. "Acem" kaynaklarındaki şekil üzerinde biraz daha durmamız gerekiyor: "Kaynağını Karakurumdan alan Tuğla ve Selenge ırmaklarının birleştiği Kumlançu da bir fındık ağacı ile bir kayın ağacı" arasında bir dağ ortaya çıkıyor. Ve bir gece dağın üzerine gökten bir ışık iniyor. Böylece bu dağ günden

15 Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi, İkinci Basım. İstanbul 1943. İşıl Basımevi. Sf. 31 - 32.

16 Aynı kitap. Sf. 31.

güne büyüyor. Bu hali gören Uygurlar şaşırıyor ve saygıyla o yöne giderek oradan gelenleri dinliyorlar. Geceleri otuz adım çevresinde ışık görünüyor. Doğum zamanı gelince, dağ da bir kapı açılarak içinden beş daire, ve ağzında emzikle süt emen beş çocuk görülüyor. “Halk ve beğler onları çok saygıladılar. Büyükten küçüğe doğru çocukların adları, Sungur Tekin, Kulur Tegin, Tülek Tegin, Ur Tegin, Buku Tegin’di.” Uygurlar, bunların Tanrı yönünden geldiğine inanıyor ve içlerinden becerikli akıllı ve yakışıklı, aynı zamanda heryerden, Tanrının verdiği üç kargasıyla haber alan Buku Tegin’i büyük bir şölenle kağan seçiyorlar. Buku Han’ın penceresinden geceleyin gelen kıza o, uyur görünüyor ve üçüncü gece tekrarlanınca vezirinin öğüdüyle onunla konuşuyor ve sonra her gece Ak Dağ’da buluşup görüşüyorlar. Bir gece, Buku Han’ın rüyasında ak sakallı ve ak değnekli bir ihtiyar girerek, *ona fıstık şeklinde bir taş veriyor, ve bu taşı sakladığınız sürece dünyanın dört bucağına hâkim olacaksınız*, diyor. Buku Han’a yıllardan sonra halef olan bir çocuğunun zamanında, bütün çocuklar, bütün hayvanlar “Göç, göç” diye bağıyorlar. “Bu manevî işaretin tesiriyle yurtlarını bırakıp göçüyorlar. Durmak istedikleri her yerde bu sesi duyduklarından yürüyüşe devam ediyorlar. Nihayet Beş Balık’a gelince ses kesiliyor, orada yerleşerek beş mahalle kuruyorlar, şehrin adına da Beş Balık diyorlar.”¹⁷ Bu ikinci şekil birinci şekilden çok farklı olmakla beraber bize gene Türk Destanlarındaki taşın verilişi önemi belirtmektedir. Bundan başka, gökten gelen (Altın Işık) ın taşı vücuda getirdiği veya Tanrıdan gelen nurun, ışığın iki ağaca inip gebe bıraktığı ve “Türk şevketinin tılsımı olan (Kutludağ) vücade getir”diği ve yeşim taşından bir kaya olan Kutludağ, Türklerin oldukça, Türk hakanlığının dünyaya hâkim olacağı, fakat Yulug Tekin’in kanarak “Türklüğün bu kıymetli tılsımını elinden”¹⁸ kaptırdığı ve bundan sonra Türklerin büyük göçünün vukua gelerek her yana dağıldıkları ve Uygurların böylece Beşbalık’a kadar gidişinin efsânesi, İslâmdan önceki motifler ve yorumlarla açıklanıyor.¹⁹ Böylece aynı zamanda Türk hayatında tılsım mahiyetindeki taşın önemi gösterilmiş oluyor.

17 Aynı kitap, Sf. 32.

18 Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din, Yeni Mecmua, Sa. 47. C. 2. 6 Haziran 1918. Dinle Sihrin Farkı ve Yada taşının incelendiği bu makalede, Ziya Gökalp, Bugutekin efsanesi üzerinde dururken, büyü kelimesinin bununla bir bağlantısı olabileceğini söylüyor, Yat taşıyla da arada bir ilgi kurmak istiyor.

19 Yukardaki kaynak.

3-YADA = YAD (Yağmur Taşı) :

a) Sözlük, kelime anlamı :

Türk dinî tarihi içinde yağmur taşı (yada, yat) doğulu ve batılı aydınların dikkatini üzerine çekmiş bulunmaktadır. Prof. Ahmet Caferoğlu :“ .. yada taşı halâ meçhulümüz kalan bir maddedir”²⁰ diyor.

Kaşgarlı Mahmut'un Divan ü Lûgat-it Türk eseri, yat hakkındaki araştırmalarda önemli bir mevkie sahiptir. Bu hususta önce onun tarafından verilen bilgiler üzerinde duracağız : “ يَت yat: Bir türlü kamlıktır (kâhinliktir). Belli başlı taşlarla (Yada taşı ile) yapılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü.²¹ “gene aynı eserde:” Yat يات : Taşlarla yağmur ve rüzgâr getirmek için yapılan kamlık.”²² deniliyor. Aynı eserin (Dizin) inde bu bilgi şöyle özetleniyor : “Yat = taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan kamlık; yada taşı ile yapılan bir türlü kamlık, kâhinlik”²³

Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lûgati'nde “Taş” -garp, isim.. olduğunu kayıt ediyor ve bununla ilgili edebî açıklamalar yapıyor.²⁴ Yede; yada taşı hakkındaki açıklamasına muhtelif metinlerden aldığı bilgiyi katıyor: ياده ، ياده ، يده - (ie'de yede, yada) Çağatay- İsim -büyü, sihir, efsun.”²⁵ diyor ve (Babürnâme) den nakilde bulunuyor:

Tuhtebuga sultan yada
kılğan ikendür tünd yel
kopup yamgur yağa girişti..”

“yadacı, yedeci” ye karşılık olarak da “büyü yapan, büyücü, sehhar.” kelimelerini kullanıyor, gene (Babürnâme) den:

“Yedeçilerga buyurumuz

kim yede kılgaylar...” ı naklediyor. Yadaçılık, yedeçilik, karşılığı olarak, büyücülük, sihirbazlığı alıyor ve (Babürname) den

20 Prof. Ahmet Caferoğlu, Büyücülükte Taşkömürü ve Yada Taşı, Türk Folklor Araştırmaları, Sa. 169. f. 3136. Ağustos 1963.

21 Kaşgarlı Mahmud, Divân-ü Lûgat-it Türk, Besim Atalay çevirmesi, C. III. Sf. 3. Ankara 1941, T. D. K. Alâeddin Kral Basımevi.

22 Aynı eser. C. III. Sf. 159.

23 Divan-ü Lûgat-it Türk Dizini (endeks), Besim Atalay, Ankara 1943. T. D. K. Sf. 758.

24 Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lûgati, İstanbul 1943, Maarif Mat. C. 3. Sf. 383, 384.

25 Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lûgati, C. 4. İst. 1943. Cumhuriyet Mat. Sf. 722.

“Yedeçilik dâvasını kılur erdi...” yi alıyor. (El-lügat’ün Nevaiyye) den nakille (Yada, yede taşı) karşılığı olarak şu açıklamayı yapıyor: “Yağmur honcuğu derler, bir nesne olur ki ana kurban kanı sürülmekle yağmur yağar; ana derler” Farsca “sengi yede-arapça hacet-ül matar” denildiğini ilâve ettikten sonra farsca bir şiir naklediyor. Türkçe meali, “Şekilli bir taştır ki her ne zaman ona dua edilse göğü yarar ve çokça bulut ve yağmur getirir, bu iş Türkler arasında yaygındır” şiirinin verdiği bilgiden sonra, Nevât’nin Fevâid-al-kiber adlı eserinden, “naklettiği beyti”

“Yeda taşıga kan yetgeç yağın yağkan dek ey sâki

Yağar yamgur dek eşkim çün boldur lâlin şarabâlut”u ilâve ediyor.(Sf.722)

Bu taşın adının yede (ید) ve yeda (یدا) şekillerinde yazıldığı ve Ahmet Vefik Paşa’nın, Lehçe-i Osmanî adlı eserinde Yeda imlâsını kullandığını ve Prof. Fuat Köprülü’nün (Tarihçe) bölümünde üzerinde duracağımız makalesinde, yat olarak geçtiği ve bilhassa yağmur taşının karşılığı olan dinî ve sihrî bir gelenek olarak incelendiğini²⁶ “yat, yede, yada, cede, cadı”nın aynı adlar olduğu, “Cadoger (djadoiger) in,” Cadıcı = Cedeci = Yedeci tâbiri kadiminin farisleşmiş bir şekli olduğu derhal anlaşılır.” Bunlardan bu taşı nasıl kullandıklarını da anlatan “Grenar” (S.256-257), kitabının diğer bir yerinde, bu taşın “Jade” farisi “yeşim”, moğolca “Khast”, Çince “Yu”, Türkistan Çinide de “Kaş” olduğunu, ve hattâ bu fransızca kelimenin eski Türkçe’deki “Yat” dan alındığını, tabîî yanlış olarak söylüyor. (S.186-187): halbuki “Kaş” kelimesi, “Mahmut Kaşgari’nin h.5. asırda yazılmış “Divan-ü Lûgatit Türk” üne nazaran “Yat” dan ayrıdır: Türkler beyaz veya siyah renkte olan bu taşı, yıldırımdan, susuzluktan, şimşekten tahaffuz için beyaz yüzüğe koyup taşarlardı.” diyor. Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din, konusunu işlerken, Kaşgarlı Mahmut’un, Türkçede kerâmetin bir nev’ine (yat) nâmı verildiğini, ve eski Türklerde (Kaş) namı verilen bir taş olduğunu bu taşla yağmur yağdırıldığını, bundan dolayı bu taş(yağmur taşı) da denildiğini, bu taşla rüzgâr da estirildiğini, yangın da söndürüldüğünü, yaz ortasında kar bile yağdırıldığını, bu sihrî taşı birçok yerde (Yat taşı) da denildiğini, sonradan (Yeda taşı), (Ceda taşı), (Yada taşı) adları verildiğini, ve bu kelimenin Fransızcaya (Jade) şeklinde geçtiğini, acemlerin bu taş (Yeşim) namını verdiklerini, bu kelimenin aslının da

26 (Prof.) Fuat Köprülü (Köprülüzade Fuat), Eski Türklerde dinî-sihrî bir anane “Yat” veya Yağmur Taşı, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası. C. IV. I. İstanbul 1925.

Türkçe olduğunun farzedilebileceğini, çünkü, eski Türkçe’de (Yeşin) kelimesinin şimşek anlamına geldiğini, Kaşgarlı Mahmut’un “Kimin yanında kaş bulunursa şimşek onu yakmaz” dediğini kaydediyor ve Yat, Uygurların Yade, Yakutlardaki Sata’nın aynı anlama geldiğini söylüyor.²⁷

Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi adlı eserinde Şamanizm’de din ile sihirin eşit ve şamanların yağmur yağdırma kudretine sahip sanıldıkları ve Yada adında “Aksai şark Türk yurtlarında”ki birkaç ırmaktan çıkan ve birkaç nev’i olan Yada taşıyla yağmur yağdırdıklarını söylemekte “Bu kelime “Yeşim” suretinde arapçaya, japse suretinde de fransızcaya geçmiştir. Eski Türkler buna “kaş” dahi derlerdi.”²⁸ demektedir.

(Eski Eserler Ansiklopedisi)nde, Yeşim, hakkında verilen bilgi de, Yeşim’in farscasının (Yeşip) olduğu, eski milletlerin buna Yağmur Taşı, YAT dedikleri, YAT’ın kâhanet demek olduğu, yatlatma’nın sihir yaptırmak anlamına geldiği, eski Türkler’in bu taşla sihir yapıp yağmur yağdırdıkları anlatılmaktadır.²⁹

Bir tarih ve coğrafya sözlüğünde de, Yeşim taşı, Yad taş olarak geçmektedir.³⁰

Prof. Dr. Süheyl Ünver’in müteakip bölümde göreceğimiz makalesinde, Yada, Yat, Yağmur taşı şekilleri zikredilmiş bulunmaktadır.³¹

Abdülkadir İnan’ın (Tarihte ve Bugün Şamanizm) adlı eserinde “Yada, Cada, Yat Taşı ve Yağmur Tılsımları” başlıklı bölümde önemli bilgi sunulmaktadır. Abdülkadir İnan bunun çok eskiden beri yaygın bir inanç olduğunu, “Büyük Türk Tanrısı”nın “Türkler’in Ceddi âlâsına yada (yahut Cada, yat) denilen bir sihirli taş armağan ettiğini, bunuula ”yağmur, kar, dolu” yağdırıldığını, fırtına çıkartıldığını ve bu taşın her çağda “Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulun”duğunu, “şamanistlere göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulun”duğunu,

27 Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din, Yeni Mecmua. Sa. 47.

28 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi, Türk. C. M. V. N. C. 12. İst. 1926. Sf. 225.

29 Eski Eserler Mütahassısı, Nureddin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi. İst. 1939. Çituri Biraderler Basımevi. Sf. 258.

30 Kırşehir, Tarih ve Coğrafya Lûgati, 1940. Sf. 51.

31 (Prof.) A. Süheyl Ünver, Yağmur Taşı Hakkında, İst. Univ. Edeb. Fak. Tarih Dergisi, C. IV. Sa. 7. Eylül 1952. İst. 1953. Osman Yalçın Matba. Sf. 76 v. d.

her Türk lehçesinin “fonetik özelliklerine göre, muhtelif şekillerde ifade olun” duğunu, “Yakutça’da Sata, Altayca’da Cada, Kıpçak gurubuna dahil lehçelerde Cay” diye söylendiğini belirtiyor.³² ve “İslâm kaynaklarında Türklerin bu sihirli taşına “Yağmur Taşı” (ha-cer-ül matar) ve “Cada Taşı” (سنگ جد) denildiğini söylüyor.³³

Bir makalede Yeşim’in kıymetli, sert bir taş olduğu belirtildikten sonra, Türklerin buna Yağmur Taşı dedikleri ve taşla sihir yapıp yağmur yağdırdıkları ileri sürülüyor.³⁴ Muhtelif bilginlerin makalelerini ilerde göreceğiz.

b) Yağmur Taşı (Yada v.b.)’nın Tarihçesi:

Hemen 10. 11. yüzyıldaki eserler Yada hakkında bilgiler nakletmeğe başlıyorlar. Firdevsî, (939-1020), Yada, moğolca ced, yadacılık, yedecilik, cadılık, ve bu işin sihir olduğu, Tuluy han zamanında yağdırma olayından ve Hitay askerinin perişan olduğundan, Bazur adında bir sihirbazın afsunla yağmur yağdırdığından bahsediyor. (Şehname. C. 4. Sf.891.) Keza Reşideddin Câmî ut - tevarih’in de bunun üzerinde duruyor...

Yada, Yat v.b. bir dinî- sihrî işlemle yağmur, dolu, kar yağdırıldığı, rüzgâr estirildiği hakkındaki söylentilerin, inançların sınırı ve etkisi hemen bütün Türk kavmini sardığı gibi, Çin’e, Moğollara ve Ural- Altay kavimlerinin genişliğince bir alana kadar yayılmış bulunmaktadır. Bu itibarla onun Tarihçesi başlı başına bir inceleme konusu teşkil edebilir. Birçok yabancı kaynaklarda onun hakkında kısa da olsa bilgi sunulmuştur.

Rıza Çavdarlı, bunun tarihini taş devrine kadar götürmek istemektedir. Alex. Bertrand’tan özetleyerek, “Jadeite ve nefritten birçok baltaların bulunması ve şark (yeşim) taşının mevcudiyetini” ve bu taşların getirildiği yerin Orta Asya’ya, Altay çevresine kadar uzatılabileceğini söylüyor.³⁵

Ziya Gökalp’in yukarda bahsettiğimiz (Eski Türklerde Din) ve Türklerle ilgili inançlarına dair ilmi araştırmalarını da içerisine alarak, Prof.Fuat Köprülü (Eski Türkler de Dinî- Sihri Bir Anane, “Yat”

32 Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Seri 34, Ankara 1954. Türk Tarih K. Basımevi. Sf. 160.

33 Yukardaki eser. Sf. 161.

34 Ragıp Akyavaş, Efsaneler, Yeşim Efsanesi, Zafer. 21. 1. 1960.

35 Rıza Çavdarlı, İlk Türkler, Akyıldız Yayını, İst. 1938. Sf. 19. : Alex. Bertrand: İstokholm Kongresi; l’archéologie préhistorique p. 55.

veya Yağmur taşı) adlı incelemesini, Paris'te 1923 yılının Ekim ayında toplanan Milletler arası Dinler Tarihi Kongresinin İslâm Bölümüne sunduğu görülmektedir. O zaman bu incelemeyi, ilerde bir kitap olarak yayınlacağını belirterek, Avrupada yağmur, yada taşı hakkında daha önce yapılmış araştırmaları, tarih ve etnografik bilgileri de özetliyor.³⁶ Köprülü bu incelemesini geliştirip yayınlamamıştır.

Abdülkadir İnan, bu taş hakkında "ilk habere Çin kaynaklarında rastlandığını" "Tang sülâlesi tarihine göre, dişi kurttan türemiş İçjini- nişibu'nun tabiat üstü özelliklere sahip olduğu, yağmur yağdırıp fırtına çıkarabildiği (Hyacinth, 1-258) ve 449 yılı olaylarından bahseden bir kitapta, Yüeban ahalisindeki bazı kâhinlerin Cücenlerin saldırılarına karşı, şiddetli yağmur yağdırdıkları, fırtına çıkardıkları (Hyacinth, III, 164-165) ilk olarak kaydedilmiştir, diyor.³⁷

Ord. Prof. Dr. Zeki Velîdi Togan, İlk Türkler hakkında eski Türk, Çin, İran ve Yahudi rivayetlerinde bilgiler olduğunu, 6 ncı yüzyıl veya daha önce belirli bir şekil alan ve Çinlilerce bilinen (Wei sülâlesi -M.Ö. 366-558) tarihine geçen "Göktürk- Çin versiyonu, diğeri de 8. asrın ilk yarısında yazılan iki eserden alınarak Selçuklular namına 1126 da yazılan anonim Mücmel ut- tavarîh va'l-gisas kitabına dercolunan "İran - Hazar versiyonu" şekillerinde bize ulaştığını ve her iki rivâyetin "Türklerin Çinlilerle temasından, Türk'ün 4 oğlundan (yani esas 4 kabileden) ve Çin tarafından gelen diğer 10 ceddten" bahsettiğini, İran - Hazar rivâyetinin, "ayrıca," Isık- Göl civarında yaşayan ve devletin meşru hükümdarı olan "Türk" ile Ceyhun'da (Yani Aral tarafında) yaşayan amcazadesi "Guz" (Yani Oguz) arasında "Yede taşı" yani milletler üzerinde hâkimiyeti temin eden tılsımlı bir taş yüzünden uzun muharebeler cereyan etmiş olduğundan, Türk'e, Çin tarafından gönderilen 10 "kam" (Şaman), yani batı Göktürklerinin "On Ok" kabilelerinin ilim sahibi olan cedleri geldikten sonra bu hâkimiyet sırrı tekrar Türk'ün elinde kaldığından bahsediliyor.³⁸ "demektedir." İbrahim peygamberin Şarka gönderdiği oğulları sıfatıyla Yahudi menkıbelerinde zikredilen üçü hakkında, Taberî ve İbn al Fagih'deki rivâyette şunlar anlatılıyor: Zamiran, Yasubak ve Sukh, babaları tarafından şarka gönderilecekleri zaman ona "biz o gurbet ve

36 (Prof.) Fuat Köprülü (Köprülüzade Fuat), Eski Türklerde dinî-sihri bir anane "yat" veya yağmur taşı, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C. IV. 1, İstanbul 1925.

37 Abdülkadir İnan, Tarihte Ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih K. Y., Ankara 1954. Türk Tarih K. Basımevi. (XIV. Yada (Cada, Yat) Taşı ve Yağmur Tılsımları) Sf. 160.

38 Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, C. I. İstanbul 1946. Sf. 18.

vahşet âleminde nasıl geçiniriz?" dediler. İbrahim'de: "Ben Size, Tanrının isimlerinden (tılsımlarından) birini öğretirim, bunu kullanarak Siz düşmanlarımıza galip gelir ve harpte sıkıntıya düştüğünüzde bunu kullanarak düşmanlarınızı üzerine yağmur yağdırır ve zaferi kazanırsınız" dedi ve onlara bu ismi (tılsımı) öğretti. Onlar da Şarka doğru yürüyüp, nihayet Horasan'a geldiler; orada türeyip çoğaldılar ve onların (yani İbrahimogullarının) padişahına "khagan" lâkabını verdiler." Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, İranlılar gibi Yahudilerin de bütün milletleri kendi milletlerinden türemiş göstermek maksadıyla muhtelif kavimlerin adlarını kendi geleneklerince mâlûm adlarla birleştirdiklerini söylemekte ve bu efsânelerde Türklerin Ceddi olarak gösterilen (Yafeth) ve diğer şahıs ve kabile adlarının da böyle olduğunu belirtmektedir.³⁹ Su ve Sakı şeklinde yazılanların, Şu yaha Saka olması gerekeceğine işaretle, "Eski Tevrat rivayetleri mütehassısı Dr. Baar"ın bu kelimelerin sâmi kelimeler olmadıklarını söylediğini (Not:66) belirtiyor. "Hazar ve Bulgarların, bir zamanlar Horasan'da bulunduklarına dair başka rivayetler de vardır. (Not: 67) Bu Yahudi rivayeti Batı Türkistan'da yaşayan üç ve Hazarlarla dört Türk kabilenin yağmur yağdırarak düşmanları mağlûp etmek tılsımını bildiklerini, yani hakimiyetlerinin sırrının Yedetaşı'nda olduğunu, hükümdarlarına Hazar dilince "Hakan" denildiğini anlatmaktadır, ki Göktürk- Çin, ve İran- Hazar rivayetlerinde dört kableden mürekkep Türk'ün hakimiyeti hakkında söylenen de budur." demekte ve O Çinlilerin Türklerin kudretini iyi cins at ve süvarilikte bulmalarına rağmen "Önasya kavimleri ise bu sırrın YEDE TAŞI'nda olduğuna inanmışlardır, ki bütün bu rivayetler, Türklerin en eski zamanlardanberi cihangir bir millet, devletçi ve asker bir millet olarak telâkki olunduğunun şüphe götürmez şahididir."⁴⁰ demektedir.

Oğuz destanının anlattığı büyük Türk devletinde (Hunlar) da, Türk adlı kabile tâbi mevkide bulunmuş: "Eski Türk rivayetlerinin" İran-Ha-

39 Aynı kitap. Not: 64.

40 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan'ın yukardaki eseri, Sf. 20, 21, 22. Nuh'un (İbranice Noah) oğulları Şem, Ham ve Yefet olduğu ve Türklerin soylarının Yefet (Yuhfes) e dayandırılmak istendiği mâlûmdur. Avrupa'nın güney taraflarına ve Türklere Yefet denilmektedir. Bu ilmi olmayıp rivayettir. Tevrat'ta Yefet'in neden çıktığı etimolojisi belli değildir. (Abraham, İzak ve Yakov'un Tivratta izahı var.) İbranicede bir deyim mevcut: "Yefe fiyuto şel yefet -

יפה פיטו של יפת

"Yefetin güzelliği onları çekmiş, gibi; benliklerini kaybedip onlara benzemeye uğraşan Yahudilere deniliyor. Yefet=güzellik oluyor. Su ve Şu ibranicede olunanakla beraber Saka, Suka ibranicede mevcut. Çuval, Torba anlamına geliyor. Saka ile bağlantısını tesbit ilmi bakımdan yapılamamaktadır. H. T.

zar versiyonu'na göre, dünyaya hakimiyet tılsımı olan Yede'nin hakikî sahibi "Türk" tü; bunun Yede taşı'nı çalarak hakimiyet dâvasına kalkışan ve Türk'le savaşan amcazadesi "Oğuz" a galip gelmesini temin maksadiyle, "Çin", yede taşı'na nisbeten daha müessir çareler ve tılsımlar (fal ve zecir ve koyun kemik falı) bile on "âlim (dâna) ve mâlûr", kam göndermiştir. Bu sâyede hakimiyet, tekrar Türk'ün elinde kalmıştır. Bunlar, yukarıda da anlatıldığı gibi, 4 kabile Türkün yanındaki On ok (on kabile) uruğlarının ecdadıdır.

Bu rivayete göre, Yafeth oğulları arasında "akıl ve ilimde ençok behremend" olan ancak "Türk"le "Hazar" olmuş; diğerleri ancak sahra kavimleri olarak kalmışlardır."⁴¹

Ord. Prof.Dr. Zeki Velidi Togan, Türk rivayetlerinde hakimiyetin geçişinde Yede - taşı'nın rolü olduğu inancı üzerinde bilhassa durarak... Önce Türk hakanlarının hükümrân olduğunu, sonra hakimiyetin yede- taşı'nı çalan Oğuz yabgularına geçtiğini "hâkimiyetin eski Sakalar'dan ve onların esas kolu olan KUN yabgularına geçmesi demek olduğunu" Gök Türk Hakanları kitâbelerinde, Kutluğ Handan önce beğlerin tegallübünden şikâyet ettiklerini, 760 yılında Batı Göktürklerinden hakimiyetin, Yedisu'da yabgularına geçtiğini, Karahanlılar da da yine aynı Karluk yabgularının hakanlara karşı çıktığının görüldüğünü, her devirde Hakanlar ile Beğler arasında bir mücadele olduğunu, söylentiler arasında Yede taşı'nın rolünün bulunduğu açıklanmaktadır.⁴³

Ziya Gökalp, Eski Türkler de Din, yazısında, yağmur taşı'na tarih ve coğrafya kitaplarında da rastgelindiğine işaretle (Ravzatus Sefa) dan naklen, Nuh'un gemisinin Cudi dağı üzerine oturduğundan sonra, Nuh'un büyük oğlu Yafes'i doğuya yolladığını, ve ona Türklerin (Cide Taş) namını verdikleri yağmur taşı'nı verdiğini, bu taş (Yede Taşı) dahi dendiğini, "İsmi âzam, üzerinde mahkûk olduğu için, Yafes yağmur istediği zaman bunun vasıtasıyla murâdına nail "olduğunu naklen söylüyor ve" Bu taş hakkındaki rivayetler o derecede kuvvetlidir ki artık onda kimsenin şüpheye mecali yoktur. Şimdi bile Türkler arasında bu cinsten taş mevcuttur. Ve maksatlarının istihsaline hâdim oluyor." denildiğini naklediyor.

Ziya Gökalp, (Mu'cemül Büldan) ın ikinci cildinde, (Ahmed b. Muhammed-ül Hemedanî, Ebul Abbas ibni Muhammed ibni İsa el

41 Zeki Velidi Togan'ın aynı eseri. Sf. 27.

43 Ord. Prof. Dr. Z. Velidi Togan'ın aynı eseri. Sf. 289.

Merveji) den naklen “Oğuz, Dokuz Oğuz ve Karlık gibi putperest Türk-lerce sınırdaş olan Maverâünnehir de ve sair memleketlerde daima “Türk-lerin istedikleri zaman yağmur, kar yağdırdıklarını işittiklerini, önce inanmakta tereddüt ettiklerini, fakat “Horasan’da valilik eden ve salih olduğu kadar oradaki hükûmetiyle de meşkûr tanınan (Davud b. Mansur b. Ebi Aliyil Badgisi) le görüştük, tereddüdümüz zail oldu.”⁴⁴ diyerek olayın nasıl olduğunu anlatıyor. Biz bu açıklamaya (Yağmur taşı ve nasıl yağdırıldığı, görenler ve Metodu) bölümünde döneceğiz.

“10. yüzyılın başlarında İslâm tarihçilerinden İbn-ül-Fakih tarafından” yağmur taşı (Hacer-ül matar) (Senk Cede) hakkında (İbn-ül Fakih) in Meşhet nüshasındaki etraflı bilgide (Ziya Gökalp’in de zikrettiğimiz), “Ebu’l Abbas İbni Muhammed ibn İsâ el- Mervezi” nin⁴⁵ Dokuz Oğuzlar ve Karluklarla komşu bulunan Türkler’in “istedikleri zaman yağmur ve kar yağ” dırabilmeleri ve fırtına çıkartmaları ve bunu Davud ibn Ali el- Badgisi” gibi güvendiği birisinden teyid edilince inandığını kaydettiği 10. Yüzyıl başlarında nerelere kadar yayıldığını ve etkide bulunduğunu göstermektedir.

Ebul Abbas’ın rivayetine göre Halife Ma’mun’un da yağmur taşıyla ilgilenerek, Abdullah bin Tahir aracılığıyla Nuh b. Esed’i bu taş hakkında incelemeler yapmağa memur ediyor. Nuh b. Esed, memleketin yaşlılarını, müslüman Türkleri toplayarak (Cada taşı) hakkında bilgi istiyor.” Bu adamlar, “bu haberler dağrudur; fakat sebebini bilmiyoruz” diyorlar.

Burada buna inananların çokluğu kadar, inanmayanların da bulunduğuna veya onların da önleyici karşı işlemlere başvurduklarına, bu kısa tarihçede işâret etmek isteriz.

Ebu’l - Abbas’a, Horasan emîri İsmail b. Ahmed (892-907), savaş sırasında başından geçen, iri dolu yağdırma olayını ve onlara karşı tedbir olarak kendisinin iki rekât namaz kıılıp Allah’a dua ettiğini ve bu sihi-hirin böylece bozulduğunu bildiriyor.

Prof. Fuat Köprülü, 1925 yılında yayınlanan makalesinde: “Türk-lerdeki bu sihrî âdet hakkında en eski mâlûmatı (H. 301- 332) seneleri arasında Türk memleketlerini gezmiş olan “Ebu Dulef Müsear İbni Mühelhel”in seyahatnamesinde bulunduğunu söylüyor⁴⁶ ve diğer ki-

44 Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din-1., Yeni Mecmua. Sa. 47.

45 Abdülkadir İnan, Tarih ve bugün Şamanizm. Sf. 161.

46 (Prof.) Fuat Köprülü, Eski Türklerde dinî-sihri bi anane “Yat” veya yağmurtaşı, Darülfünun Edebiyat Fak. Mec. C. IV. 1. İstanbul 1925.

taplarda bundan alınıp faydalandığını kaydediyor. Prof. Fuat Köprülü, ikinci kaynak olarak Kaşgarlı Mahmut'un 1077 de düzenlenen (Divan-ü Lûgat-it Türk) ün önemini belirtiyor.

Hüseyin Namık Orkun 981 yılma dair (Yade) taşı hakkında şu bilgiyi sunmaktadır: "981 yılında Çin hükümdarının elçisi Vangyen-tö Türkistandaki Uygur hakanı Arslan Hanın nezdine gelmiş olup bu ziyareti münasebetiyle Uygurlar hakkında malûmat vermektedir."⁴⁷ "Yü (yani Jade ve Nefrit'in muhtelif nevileri) taşını işlemeyi çok iyi bilirler."⁴⁸

El - Birûnî (973-1051), dinler tarihi yönünden de çok önemli bilgiler bırakmıştır. Ord. Prof. Zeki Velidî Togan, onun yağmur taşı ile ilgili olarak verdiği bilgi üzerinde durmakta ve "... Türklerin (Allahın Türklere verdiği hakimiyet tılsımı) bu yedeciliği El-Birûnî tarafından asıl ve esası olmıyan efsâne olarak anlatılmış ise de, Türklerle komşu olan milletlerin, komşu hükümdarların ve birçok ilim erbabının buna inandığı, bu taş a ait İbn al- Fagih'in Meşhed nüshasında ve diğer eserlerde güya bu tılsımın tesirini gözleriyle görmüş gibi söyledikleri rivayetleri ile sabittir."⁴⁹ demektedir.

Ord. Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya da Yağmur taşı üzerinde inceleme yapmış⁵⁰ 8. Yüzyıla kadar tarihçeyi götürmüş ve bu âdetin başka toplumlarda da olduğunu, İslâmdan önce Araplarda da bulunduğunu söylemekte ve bu defa bilhassa (Ebul - Reyhan'ın Bir Kitabı) ndan etraflıca bahsetmekte, yağmur taşı, yeşim taşı ve bunun bulunduğu yer, rengi, şekli, nasıl yağdırıldığı (metodu) üzerinde durmaktadır.⁵¹ H. 432 M. 1040 tarihinde yağmur taşı hakkında bilgi sunulduğu ve buna inanıldığı belirmektedir. Muhtelif kıymetli taşlardan, şifa veren taşlardan sonra, yağmur taşına geçilmektedir.

47 Hüseyin Namık Orkun, Türk Tarihi. Ankara 1946. C. I. Sf. 162.

48 Yukardaki kaynak. Sf. 163.

49 Ord. Prof. Dr. Z. V. Togan'ın yukarda adı geçen eseri. Sf. 102, 103. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Yedeciliğe, Yağmur taşına dair 423. sayfanın 3. bölümünde 8 numaralı notta zikredilen kaynaklar şunlardır: "Not 8- Yedeciliğe ait kayıtlar İbn Al- Faqih Meşhedî Nüshası, ur. 171 a- 173 a. Köprülü Fuat, Eski Türklerde Yağmurtaşı, d. Edebiyat Fak. Mecmuası, (Kısaltma: E. F. M.), IV (1925), 1-11. El Birûnî'nin buna inanmadığını ve birisinden tecrübe ettirdiğini anlatan sözleri, Birunis Picture, S. 89-90"

50 Ord. Prof. Şerefeddin Yaltkaya, Yat yabut Yağmur taşı, Gündüz (dergisi), Sa. 3. 15 Haziran 1936.

51 Ord. Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya, Ebul Reyhan'ın Bir Kitabı, 5. C. Türkiyat Mecmuasından ayrı basım.

Bu makalede, Muhiddin b. Arabî (X. Yüzyıl) nın “Yağmur taşı vasıtasıyla yağmur yağdırmak âdetinden haber verenlerin en eskisi olmak üzere (Bilgat-ü el-gavas, Üniversite Kütüphanesi, Türkçe yazılar kısmı, Sayı 2078, varak 103) ü gösterdiğini, bu makaleden sonra yaptığı araştırmalarda, Cafer-ül Sadık “80-699-148-756” ın tilmizi olduğu söylenen Câbir b. Hayan’ın 12 yüzyıl önce, Elhavaisül Kebir Kitab elbahs de (Beyazıt Camiinde Veliyiddin Efendi Kütüphanesinde(2564 sayılı) kitabın 5 - 57 ci sayfalarında yağmur taşından, taşların birbirine çarparak yağmur yağdırıldığına dair⁵² bilgi vermektedir. (Bu ve Ebul Reyhan’ın verdiği bilgileri, görenler, rengi, şekli, nasıl yağdırıldığı, nerede bulunduğu-metodu bölümünde göreceğiz). Yukardaki bilgiden sonra Ord. Prof. Şerafeddin Yaltkaya, yağmur taşından bahsediyor. Burada dikkate şayan taraf hemen her incelemede buna dair kaynakların daha eskilere götürülüşü ve Çin v.b. kaynaklarda, efsanelerde Nuh’un oğluna kadar gidildiği görülmektedir.

Bundan sonra, Yağmur taşının tarihçesinde, yukarda gördüğümüz üzere Kaşgarlı Mahmut (XI. Yüzyıl) yat, yağmur taşı hakkında bilgi sunuyor.⁵³

Bunu müteakip kronolojik sırada Prof. Fuat Köprülü’nün “en eski memba” olarak kaydettiği “meçhul bir müellifin (H. 520) de yazmağa başladığı Mücmel el Tevarih vel Kasas” adlı kitabı gelmektedir. “Türlere ait 11. babta “ Nuh”un “Yafes”e yağmur duası öğrettiğini ve “ona İsmi Âzam” ı bellettiğini, “Yafes” in de bunu bir taşa kazdırdıktan sonra muska gibi boynuna asarak “Ceyhun” havalisine gelip oturduğunu, ve Oğuzlar arasında bu yağmur taşını elde etmek için çatışmalar olduğunu, “Yafes”in vefatını müteakip çocukları arasında çekilen kur’ada “yede taş”, “Türk”e isabet ettiği halde “Goz” ona sahte bir taş vererek asıl taş” sakladığını, sonra işin anlaşılacak arada savaşlar olduğunu belirtiyor. Prof. Fuat. Köprülü bu münasebetle bu esere nelerin kaynak olduğunu, nerelerden nakiller yapıldığını zikrediyor. (Reşideddin; Şerafeddin Yizdi, Abdürrezak Semerkandi; Hâfız Ebrû) v.b. bir sıra Arap, Acem, Türk eserlerinde mükerreren yağmur taşının geçtiğini söylemekte “burada onların sadece isimlerinin zikri bile pek uzun sürer; ve bu mükerrer ifadelerin esasen ilmi bir kıymeti de yoktur.” demektedir.⁵⁴

52 Aynı eser. Sf. 20.

53 Kaşgarlı Mahmut, Divân-ü Lûgat-it Türk, Besim Atalay çevirmesi, C. 111, 2; Sf 3.

54 Fuat Köprülü’nün, Eski Türklerde dinî- sihrî bir anane “yat” veya Yağmur taşı, Darülfünun Edeb. Fak. Mecmuası, C. IV. 1. İst. 1925

13. yüzyılda gene taşla yağmur yağdırma olayı önemli bir etkiye sahip bulunuyor ve uygulanıyor. Celâleddin Harizmşah, adlı eserin yazarı (Şehabeddin Ahmed'ün Nesevi) den Türkçeye, Necip Âsım'ın çevirmesinde bu hususta şu bilgi dikkati çekici bir gözleme de işaret ediyor: "Velaşgerd (Doğu Anadoludaki Eleşkird) önüne gelince, şiddetli sıcak, kuraklık ve hayvanları tâciz eden sineklerden halk şikâyet ediyor. Bunun üzerine taşlarla yağmur yağdırmağa karar veriliyor. Yazar "Biz buna inanmıyorduk. Sonradan birçok tecrübelerle bunun sahih olduğuna inandık" diyor. Ve Sultan'ın bu merâsımı biz-zat idare ettiğini, ilâve ediyor. Bu defa geceli gündüzlü, arkası kesilmeden yağan yağmurdan halkın şikâyet ettiklerini ve yağmur sihri yapıldığına pişman olduklarını bildiriyor. "O kadar çamurlardan, bataklardan Sultanın çadırına gidilemez oldu. Hâtunun sütinesinin şunu dediğini işittim: "Sen bir hüdâvent âlemsin. (Yani kâinatın sahibisin) Mukarripleri hep kendisine böyle hitap ederlerdi.) Fakat yağmur yağdırmakta değil; çünkü böyle bir tâfan çıkarmakla hatâ etti; senin yerinde başka birisi olsaydı bunu yapmazdı, yalnız elverecek kadar yağdırırdı. "Buna cevap olarak Sultan:- Dünya Senin zannettiğin gibi değildir. Bu yağmur kudretimin bir alâmetidir; kudretim etrafındakielerin hiçbirisiyle mukayese edilemez."⁵⁵

Bu duruma göre 13. yüzyılın başlarında taşla yağmur yağdırma olayı mevcuttur. Gören ve yazan kişi buna tanıklık etmekte, önce inanmadığı halde sonra inandığını söylemektedir.

Timur ve Uluğ Bey (1394-1449) zamanlarında da çok önem verilen nefrit taşından bahsediliyor. Uluğ Bey Yedisu dan geçerek- Issık gölünün kuzey kıyısını izliyor," Karşı'de bulunan ve güya evvelce Çin imparatorlarının külliyyetli bir para mukabilinde satın almak istedikleri- iki büyük nefrit parçasını Semerkand'a götürmekle mükellef iki bin kişiden mürekkep bir kıta, galiba, diğer bir yolu takip ediyordu. Taşların getirilmesi için mahsus arabalar yapılmış; ya atlar veya öküzler koşulmuştu. Bu taşların Semerkand'a getirildikten sonra Timur'un kabri üzerine konulduğunu müverrihler kaydetmemişlerdir."⁵⁶ 2 Numaralı notta: "Hâfız- Ebrû ve Abdür-rezzak yalnız bir taştan bahse-

55 Celâleddin Harzemşah, (Şehabeddin Ahmedün Nesevi), Türkçeye Çeviren: Necip Âsım, Mf. Vekâleti Y. İst. 1934. Devlet Matbaası. Sf. 151.

Sultan Celâlüddin Harzemşah'ın yenilmesi -Moğollara- 17 Ağustos 1231. Asıl kitabın yazıldığı tarih H. 667 (M. 10 Eylül 1268-31 Ağus toş 1269).

56 Prof. W. W. Barthold, Uluğ Bey ve Zamanı. Rusça'dan Türk. Çev. (Prof.) Akdes Nimet (Kurat). İst. 1930. Evkaf Matbaası. Sf. 86.

diyorlar. Mirhond'a göre evvelce nefrit üç parça idi ve bunlardan birisi Timur tarafından götürülmüştü." deniliyor.

"Cada taşı efsânesinin Çağatay divan edebiyatında da yer al" dığını söyleyen Abdülkadir İnan, Ali Şir Nevaid-ül Kibar divanında:

Yada taşığa kan tegeç yağın yağkandek ey sâki

Yagar yağmurdek eşkin çün bolur la'lin şerâb âbıd" beytini kaydetmekte "Abuşka'nın meçhul müellif'inin "yad" kelimesini "Yağmur boncuğu; ona kurban kanı sürmekle yağmur yağar" diye açıklandığını ve "Türkistan'da Timurlular ve Özbekler devrinde yazılan eserlerde "yad taşı"ndan bahsedildiğini, "bu efsaneye" okur yazar adamların bile inandığını; Çağdaş Türk uluslarının folklorunda "yad taşı" efsânesi " nin "en çok yayılmış efsânelerden biri" olduğunu belirtiyor.⁵⁷

Burada Tarihçe bölümünde 1482 yılı başlarında yazılmış, Bayatlı Mahmud oğlu Hasan'ın, Câm-ı Cem- Âyın'ın den de bahsedişimiz, bunun nasıl Türklerin İslâmlığı benimsemesinden sonra, İslâmi unsurlarla bu âdetin açıklanmasını göstermeğe bir başka örnek teşkil edişindendir. Burada Nuh'un, Âdem'in yeryüzüne inişinden 2250 yıl geçince dünyaya geldiği, Nuh tûfanı olayının olduğu, geminin Musul'a yakın Cûdi dağında iken tûfanın yatıştığı, gemideki insanların dışarı çıkınca, Nuh'un oğullarından Sam, Ham ve Yafes'ten başkasının öldüğü, Türklerin atasının bu Yafes olduğu, Nuh'un "yağmur yağdırmaya yarayan Yada taşını Yafes'e vererek" onu misk kokulu ırmak boylarına gönderdiği, Yafes'in bu yada taşını alarak Uzak Doğu'ya gittiği, yetmiş yıl sonra öldüğü, anlatılmaktadır.⁵⁸ Böylece Yada taşının tarihi, Nuh'tan başlatılıp Yafes'e, oradan da Türklere ulaştırılmaktadır.

16. 17. yüzyıllarda önemli bir yazma taşlarla ilgili türlü bilgi ve inançları toplamış bulunmaktadır. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Şâban Şifâi'nin "kıymetli taşlara dair Şifâiye fi't-tıb" adlı eserini tanıtırken O da " Şimdiye kadar taşlar hakkında yazılmış en eski kitabın Nasirüddin Tûsî tarafından telif edilen eser olduğunu ve tetkiklere daima bunun esas tutulduğunu biliyoruz."⁵⁹ ve "Yağmur taşıma dair şimdiye kadar yapılan tetkiklerde Şâban Şifâi'nin bu eseri kulla-

57 Abdülkadir İnan, Tarihte Ve Bugün Şamanizm. Ankara 1954. Sf. 162.

58 Hasan b. Mahmut Beyatî, Câm-ı Cem-Âyın, Yayınlayan: Kırznoğlu Fahreddin, Osmanlı Tarihleri, Türkiye Yayınevi, Türkiye Basımevi. İst. 1949. Sf. 381, 382.

59 (Prof.) A. Süheyl Ünver, Yağmur Taşı Hakkında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi. C. 1V. Sa. 7, Eylül 1952, İst. 1953. Osman Yalçın Basımevi. Sf. 77-84.

nılmış değildir.”⁶⁰ diyor ve hekim ve ilmiye tariki mensûbu Ayaşlı Şâban Şifâî Efendiyi (Ölümü Ankara’da H. 1116 M. 1705) tanıtıyor. Prof. Dr. Süheyl Ünver, bu eserin adının “Risâle-i şifâiyye fi beyânî enva’-i ahcar” olduğunu, IV. Mehmed namına yazıldığını, eserin İst. tanbul Kütüphanelerinde müteaddit nüshaları olduğunu, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Ktb. Nu.489 ve 551; Nuruosmaniye Ktb.Nu – 3544, kayıtlı bulunduğunu, kendisinin naklettiği metni Antalya kütüphanesindeki nüshadan, yalnız yağmur taşına ait yeri, bazı yerlerini geçerek bugünkü ifadeye çevirdiğini ve Nuruosmaniye kütaphına kayıtlı olan nüshada “müellifin tashihleri” olduğunu belirtiyor.

Milli Kütüphane Yazma Eserler uzmanı Dr. Müjgân Cumbur’la birlikte, Nuruosmaniye kütaphına 3544 sayıyla kayıtlı yazmanın mikrofilmi üzerinde yaptığımız incelemeye göre, bu yazmanın ve tashihlerin Şâban Şifâîye ait olmaması muhtemeldir. Zirâ notlarda “bazı nüshalar da” denildiği gibi, bu notlardaki yazı, diğer yazıyı tutmamaktadır.⁶¹

Şaban Şifâî’nin yazmasının taşlarla ilgili mikrofilimlerini incelemiş, ayrıca 14 sayfa olan fotokopilerini Millî Kütüphanede çekirmiş ve bu incelememizin sonuna ilâve etmiş bulunmaktayız. Bu bölümde yağmur taşı (Hacer-i Berf-ü Baran) dan bahsedeceğiz. Diğer taşlar hakkında verdiği bilgiler müteakip bahislerdedir.

Nuruosmaniye Kütüphanesinin 3544, Mikrofilim A.1125’e kayıtlı, Şifâîye’nin, Şifâî Şâban Efendiden, müellifin talebesi olan Mustafa Essafi tarafından istinsah edilmiştir. 64 a da “Ebûlberekât Nisaburî, Nasîr Tûsî, Hakim Tıfaşî ve Mansurî” ve diğer şahısların bu taşın “havas-ı garabiye ve hikâyat-ı acibesini nakledip” güvenilir şahıslardan inceleyip itimat ettikleri, bu kitabın etraflı bibliyografyası olduğu beliriyor. Bu dolu taşının, çok müessir olduğu, dolu âfetinden tarlaları, bahçeleri korumak için taşı alıp yüksek bir yere astıkları “Allahü Taalâ ol semte dolu yağ” madığı belirtiliyor. (Fotokopi 64 a da taşın rengi, nasıl bir metodla yağdırıldığı hakkında da

60 Prof. Süheyl Ünver bu incelemesinde, Yağmur Taşı hakkında kaynak olarak, Prof. Fuat Köprülü’nün Eski Türklerde dîni-sihri bir anane “yat” veya Yağmur taşı, (Darülfünun Edebiyat Fak. Mecmuası), IV. 1. İst. 1925. makalesini ve Ahmet Vefik Paşa’nın Lehee-i Osmanî’de Yeda imlâsının kullanıldığını ve Divan-ü Lûgat-it Türk’de يَت = yat şeklinde olduğunu zikrediyor.

61 Prof. Süheyl Ünver’de notlarında belirttiği gibi, Şaban Şifâî hakkında, Bursalı Tahir Bey, Osmanlı Müellifleri, İst. 1342. C. 111. Sf. 220, 221 de bilgi mevcut. Yukarda bahsettiğimiz eserin Ayasofya ve Nuruosmaniye kütüphanelerinde bulunduğunu kaydetmektedir.

bilgi mevcuttur. 65 b - 66 a; bunu müteakip bölümde göreceğiz). Türklerin buna büt taşı, yede taşı dediklerini, bazı şahıslar da bu taşın bulunduğu (yazmada büt yazılı, bunun put'la ilgisinden ziyade بت yat olması gerekir) geniş şekilde anlatılıyor. 64 b, 65 a, 66 a da bu taşla ilgili söylentiler, yağmur, kar, dolu yağdırdığı ve rüzgâr estirdiği, Türkistandaki yadacıların nasıl bu işi yaptıkları açıklanmaktadır. Hiç bulut olmadığı halde yada taşı ile yapılan işleminden iki saat sonra bulutların gökyüzünde görüldüğü ve bereketli yağmur yağdığı 66 b. de belirtilmekte; nasıl savaşlar da karşı tarafa felâket getirmek veya askerlere rahathk vermek üzere yağmur, vücuda getirildiği (Harzemşah) 67 a da anlatılmaktadır. Semerkand şehrinde bu taşla nasıl yağmur yağdırıldığı 68 a da zikredilmektedir. Bu taşları hayvan çiğneyip parçalanması, taşların yuvarlanması, birbirine sürmesi sonucu yağmur, fırtına, şiddetli rüzgâr olma tehlikeleri karşısında yük yükletilen ve bu yerlerden geçen hayvanların ayaklarına keçeler bağlatıldığı 69 a da hikâye edilmektedir. Gene bu 69 a sayfasında Türkistan'da bir yağmur yağdırma işlemi anlatılmakta ve neticede (Fotokopi 70) bu işlemlerin sonucunda ki dileklere, gayretlere karşı Allahu Taalâ'nın buyruğuyla yapıldığı kaydedilmekte, ve Yûsuf sûresinden bir âyetle bu olaylar arasında bir bağlantı vücuda getirilmektedir. "Göklerde ve yerde nice hakikatler vardır ki yanlarından geçerler de o hakikatlerden gözlerini çevirirler. Bu işin hakikatini Allah bilir ve o herşeye kadirdir."

Türklerin tarihleri ile ilgili batı kaynaklarında bu yağmur veya yada taşı geçmiş bulunmaktadır. Profesör Fuat Köprülü bildirisinde ve Abdülkadir İnan. Tarihte Ve Bugün Şamanizim kitabında bu yön- lere temas etmişlerdir.

Türklerin, kültür hayatı, folkloru, etnografyası üzerinde gözlem ve derlemeleriyle tanınmış W. Radloff 1861 yılında Altay'da Abakan ırmağı kaynağı çevresinde bulunduğu sırada yağmur taşı ile ilgili olaya tanık oluyor. Bu defa şiddetli yağmurdan kurtulmak için rehberi olan şahıs aynı zamanda yadacı olduğundan yağmurun gitmesi, gökyüzünün açılması için afsun mahiyetinde manzume okuyor. Radloff Türkçeye çevrilmiş olan Sibiryâ'dan (Aus Sibirien ve Proben) de Türk dinler tarihi ile ilgili bilgiler yanında bunlardan da bahsetmektedir.⁶²

62 W. Radloff, Aus Sibirien, B. 11, 8-9 ve Proben. B. 1, 220-221. W. Radloff, Sibiryâ'dan 1+, İstanbul 1954, 1++ İstanbul 1956, 11+ İst. 1956. 11+ +, İst. 1957. Türkçeye Çeviren: (Prof.) Dr. Ahmet Temir.

Pek tabiidir ki kronolojik sıraya göre, yağmur taşına ait bütün kaynakların incelenmesi Dinler Tarihi bakımından önemli ve faydalı olacaktır. Bu yağmur taşı ile yağmur yağdırma hareketinin Türkler de sihri, mistik ve önemli, etki alanı çok yaygın bir gelenek olduğu görülmektedir. İslâmiyetten önce Türkler arasında varlığı aşikâr derecede benimsenmiştir. İslâmiyetle beraber bu sihir, mistik davranış, İslâmî bir kılık ve tarihçe içinde süregelmıştır. Altay Şamanları ise,⁶³ yat taşını benimsemekte devam etmişlerdir.

Hemen birçok kavimler de pek yaygın ve etken olan taşla ilgili inançları önceki sayfalarda görmüştük. Yalnız Frazer değil birçok Dinler Tarihi araştırmacıları ve Din Fenomenolojisi uzmanları arasında bazı dinsel, sihri, majik davranışlar ve inaçlar arasında benzerlik tesbit etmiş bulunmaktadır. Bizim hemen bütün dinleri kısa da olsa içine almak suretiyle yaptığımız inceleme de bunu teyid eder durumdadır.

C) Yağmur, yada taşının rengi, şekli, bulunduğu yer: Yadaclar: Kullanış şekli: Dini- sihri metodu. Görenler, inanmayanlar ve inananlar:

Prof. Dr. Faruk Sümer "Sözlerine itimad olunan bazı âlim müellifler, Türklerdeki yağmur ve kar yağdırma hadisesini bizzat gözleriyle görmüş olduklarını söylüyorlar. Lâkin gariptir ki böyle bir şeyin asla mümkün olmayacağını red ve cerh eden bir ifadeye henüz hiç bir eserde rast gelinmemiştir."⁶⁴ demektedir. Gerçekten, yağmur taşı tarihçesi ve bu bahis içinde, bu olayı denemek isteyenlerden bazıları başarısızlık karşısında inanmadıklarını belirtmek istemişler veya başka şahıslardan dinleyenlerden, bunun olamayacağını kesinlikle ileri sürenler yok denecek kadar azdır. Aksi düşüncede bulunanların bile mütereddit, endişeli oldukları görülüyor. Prof.Dr. Faruk Sümer: "X. yüzyılda Türk memleketlerini gezdiğini iddia eden Arap müellifi Ebu Dulef Mis'ar ibni Mühelhel, İrtiş boylarında oturan Kimek (yahut Yemek) nam büyük Türk kavminden bahsederken, onların her istedikleri vakit yağmurunu celbeden bir taşları olduğunu "belirttikten sonra" Bu hadi-

63 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, C. I. Şamanî Akideler, 48; 149, 247, 254, 411 (163), 385 (26), 477 (254).

Harva, Uno: Die Religiösen Vorstellungen Der Altaischen Völker. Helsinki 1938, Werner Söderstrom Osekeyhitiö Porvoo. "F F Communication Nu. 125"

64 (Prof.) Faruk Sümer, Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Âdeti, Resimli Tarih Mecmuası, 4. C. 44 Nu. 2533 - 2535. Ağustos 1953.

seyi gözüyle gördüğünü bildiren ilk müellif, büyük Türk âlimi Kaşgarlı Mahmuddur” diyor, sonra “aynı asrın ortalarında yazılmış olan Gerdizi’nin Zeyn ül - Ahbar’ında yat taşının menşei” münasebetiyle Nuh’un Yafes’e verdiği taşı anlatıyor.⁶⁵ Celâleddini Harizimşah’ın bizzat - fakat aşırı derecede- yağmur yağdırma olayını da anlatan Prof. Faruk Sümer, XIII. yüzyıla ait bir eserden, “892-907 yıllarında Maverâünnehir (bugünkü batı Türkistan) hükümdarı” Samanilerden İsmail ibni Nâsır’ın, müslümanlardan haraç alan kâfir Türklere sefer açıyor, - yukarda anlattığımız gibi- karşı taraftaki Türklerin müslümanlara, yada, yağmur taşı ile şiddetli yağmur ve dolu yağdıracağını haber alınca “Samanî hükümdarı:” Bunun aslı olmaz. Cenab-ı Haktan başka kimse yağmur yağdırmaya kaadir değildir” deyip önem vermek istemezken, birden bulutları görüp, gök gürültüsünü duyunca hemen atından atlayıp Allaha secde ederek yalvarmasıyla, bulutların yön değiştirmesi anlatılıyor. (Aynı makale)

Etrafıca anlatmamız gereken bir bilgi de şudur. Harizm hükümdarlarından Sultan Alâeddin Mehmed (Ölümü 1220) huzûrunda bir ihtiyarın nasıl bir tasa su doldurup, içine iki boru diktığı, üçüncü boruyu yüksek bir yere koyduğu, “yağmur taşı renginde bir yılan bu sonuncu borudan aşağı sarkıvermiş, ihtiyar Türk yat taşını tasa daldırmış. Daha bir dakika olmadan bunları sudan çıkararak birbirine sürtmüş, ve ikisini de birer tarafa fırlatmış” ve bunu *yedi defa* tekrarladıktan sonra tastan su alarak her tarafa serpmiş (Aynı makale). Ve sonra yağmur yağmış diyerek bu olayı kaydediyor.

XIII. Yüzyılda ki bir yazarın “yağmur taşı yumuşak, büyük bir kuş yumurtası büyüklüğünde olup üç türdür” diyen Prof. Faruk Sümer, bazılarının Çin’in doğu sınırlarındaki madenlerde, bazılarının, “Çin serhaddin deki sürhab adlı kırmızı kanatlı bir su kuşunun mahsulü” olduğunu söyledikleri ve nasıl kullanılacağı hususunda anlaşmazlık olduğu, bazılarının “aşağıya akan bir suyun içine atılır” dedikleri, birçoklarının, bunun kullanma sırrına, metoduna yalnız Türklerin vakıf oldukları ve kimseye de öğretmedikleri anlatılmaktadır.

Şâban Şifâî, yağmur yağdırmak üzere tolu taşının yüksek bir yere asılması gerektiğini söylüyor. Türklerin yede dediği(sengi büt) ün görülmüş ve denenmiş olduğuna işâretten sonra bazısının renginin toprak ve beyaz, olduğunu, üzerinde kırmızı noktalar bulunduğunu, bazısının muhtelif renklerde bulunduğunu, Ebul Bereket’in birçok

65 Aynı makale. Sf. 2533 - 2535.

nevilerini gördüğünü (Fotokopi 64 a), madeninde anlaşmazlıklar olduğunu belirtiyor. Bazı kimselerin (aksayı Hatay..) da olur dediklerini (İncelediğimiz bu nüshada burası mürekkeple bozulmuştur). Başka bir nüshayı gören Prof. Süheyl Ünver, bu illere Tamgaç ilini de katıyor. Adı geçen makalesi Sf.79) Nerede bulunduğu üzerinde de anlaşmazlık olduğunu belirten Şâban Şifai, bazılarının bu taş hayvani dediklerini (hanazir cinsinden) bir hayvanın karnında bulunduğunu zikrettikleri, fakat çok kişinin Çin iklimlerinde ve İran'da bir nevi yabani ördekte olduğunu söylediğini, Serhab denilen bu büyük ördeğin kanatlarının kızıl olduğunu, suyu sığ olan yerlerde yuva yaptığını, yaz günleri o mahallin suyu çekilince, Serhab'ın yuvasının bulunduğu mahalli iki zir'a miktarı kazıp taşı bulduklarını, buldukları taşları hazîneye teslim ettiklerini, bu kuştan Mısır diyarında da olduğunu, Semur dediklerini, tüyü ile gemilere ziynet yaptıklarını, fakat o taşın ahvâlini bilmediklerini, "Cumhur-u Türkân müttetiklerdir ki her ne mahalde o haceri istimal ederler" se kar ve yağmur yağacağını söylüyor. ("h) Yaz fashında, güneş esad burcunda bile yağmur, kar ve dolu yağdırıldığı, şiddetli rüzgâr estirildiği, bir mahalde güneş varken, diğer bir mahalde kar, yağmur ve dolu yağdırma işini bu taşla yaptıklarını anlatıyor. Buna örnekler veriyor. ("a)

Bazılarının yağmur için başka ve kar ve dolu ve rüzgâr için başka başka taşlar olduğunu söylediklerini, fakat söylentiye göre cümlesinin bir taş yağmur taşı (sengi yede) olduğunu, bunun uzmanları bulunduğunu, bunlardan (yadacılar) , bir küme toplansa, birisi yağmur, diğeri kar, öbürü dolu yağdırmağa gayret etse, Tanrının buyruğuyla her birinin ameline göre halkedeceğini, ("a) bazılarının o acâip ahvâlinin garayip ve afsun vasıtasıyla olduğunu, onları Türklerden bir gurbun bildiğini, bilhassa Türkistan vilâyetine mahsus olduğunu, yadacıların bu işi yaptıklarını, fakat bazıları bu taş kimin eline geçerse orada yağmur ve dolu yağdırılacağını, "ancak amelinin bilen şahsa mühtadır" denildiğini görüyoruz. ("b.)

Yağdırılma işlemini Şâban Şifai şöyle anlatıyor: "mücerret bir tarafa su koyup içine taş koyar, yüksek bir yere asarlar. Sultan Mehmet Harezmi maiyetine mensup bir piri Türki'nin o taşla nasıl yağmur yağdırılacağını bildiğini ("b) ve onun bunu, çok zahmetli ve sıcak hava içinde geçen bir seferde yaptığını, Allahın emriyle, o taşı kullanarak yağmur yağdırması için ona buyrulduğunu ve (Tifaşı) nin de orada bulunup seyrettiğini, o şahsın (yadacının önce başını açtığı ve bir tase su doldurup önüne koyduğu ve üç karnış aldığı, birini tasın sağ tarafına

ve birini taşın sol tarafına yere diktığını ve birini taşın üzerinde tutup, her iki karnışın başlarına bağladığını, sonra yağmur taşı renginde “bir sağ yılanı” kuyruğundan bağlayıp o taşın üzerine gerilen karnışa baş aşağı astığını, öyleki yılanın başından (Fotokopi ⁶⁶/a) tas içindeki suya iki endaze yüksekliği olduğu, ondan sonra taşın muhafızından iki parça taş alıp o taşın içine bıraktığı, sonra onları çıkarıp birbirine sürdüğü, ve her birini bir tarafa attığını, sonra yine alıp suya bıraktığını, sonra yine çıkarıp birbirine sürdüğünü, yine suya bıraktığını *vedi defa* bu işlemi tekrardan sonra o kaptan bir miktar su alıp etrafa saçtığını, bu esnada yadacının, başı açık ve saçları dağınık, gazaplı “ve kelâmı hâfi ile tekellüm eyleyüp başıyla semâya imâ eyler, güyâ yağmur istida eder idi iki saat miktar adam bu minval üzere hareket eyledi nagâh etraftan bulutlar nümâyan olup” bol yağmur yağdığını (Fotokopi ⁶⁶/b) de görüyoruz. Bunu anlatan şahıs birçok defalar bu işlemi gördüğünü, olumlu sonuç verdiğini “Rabbül âleminin” bilgisine akıl ermediğini tanıklık ederek söylüyor. Yalnız bu gibi işlerle uğraşanların şahsen mal, evlât, v.b. bir zarara ve felâkete uğradığı, bu işle uğraşanların fakir olduğu, fakat Sultan’ın da ihsan da bulun duğu (tanık Tifaşı) belirtiliyor. (⁶⁷/a)

Bir yadacının âkibeti hikâyesi de dikkate değer. Harzemşah Sultan Mehmet, Çingiz istilâsından önce Çin tarafına yaklaşıırken çok fazla yağmur ve kar’a mâruz kalır. Bu hâlin yağmur taşı kullanan bir yedecinin eseri olduğunu anlayınca, o iki şahsı huzûruna getirir, siyah keçelere sarıp gömdürür. Böylece yağmur kesilir. Onlar öldürülme- me imiş işlemleri sürüp, yaptıkları yağmur taşı dolayısıyla, yağmur kesilmeyip felâkete uğrayacaklarmış. (⁶⁷/b)

Gene Şâban Şifâi, Semerkand şehrinde yağmura ihtiyaç olunca, “taş, bir tas içinde suya bira” kılıp bir mahalle konuluyor. Hâfız namındaki birisi suyu görünce bilmeyerek içiyor, ve hemen yağmur kesilmek bilmeden yağmağa, seller taşmağa başlıyor. Ahali bir felâkete uğranılacağından korkarak sebcbini arayıp buluyor. Hâfızı yakalayıp şehirden sürünce, yağmur kesiliyor, (⁶⁸/a) Fakat bu adam hangi vilâyete giderse, yağmur da oraya felâket getiriyor. Bunun üzerine, Maveraünnehir ve Horasan’dan da sürülerek, nihayet Mısır’a sığınıyor. Yurt özleyişiyle bir müddet sonra Semerkand’a gidiyorsa da artık o etki kaybolmuş bulunuyor; fakat bu zata da “taş nisbet olunup” “Hâfız Yede” adını takmışlar. (⁶⁸/b)

Taşın kullanış şekli hakkında Şâban Şifâi şu önemli ilâveyi de yapıyor: “Bir cemaat” taşı mücerred ıslatmakla yağmur vücuda gel-

mez onun kullanılmasını bilen sihirbaz şahsa bağlıdır, demişler ^(68 b)). Bâzı zevatta balıkta ve “insanda bulunan taşlar ile dahi ol ameli bilenler” yağmur, kar, dolu yağdırabilir, şiddetli rüzgâr estirebilirler, demişlerdir (68/b ve 69/a). Fakat buna karşı Nâsırı Tûsî’nin sözüne göre taşların madenî olması gerekir. Ve devam ederek “Muhammed b. Zeke-riyya Ebûbekir Râzi”nin Akabe hikâyesine uygundur diyerek, bu mütemet zâtın Kitab’l- havâs adlı büyük kitabında anlattığı hikâyeyi Şâban Şifâî eserine naklediyor: Türkistanda iki bölge arasındaki bir geçitten hayvanlar geçirilirken ayaklarına keçe sarıldığı ve yavaş yürütüldüğü, şayet o hayvanın tırnakları o geçitin taşına dokunur veya bir taş zedelenirse, hemen bulutlar peyda olup yağmur yağdığı, eğer kıssa büyük tufan olduğu anlatılıyor. O semte gelenler o taşlardan alarak Türkistan şehirlerine ve diğer yerlere götürüyorlar ve istekleri kar ve yağmur yağdırmak ise, o taştan birini bir “zarf” kap içinde suya bırakıp yüksek bir yere ^(69 a) asıyorlar, diledikleri ne ise Allahü Taalâ vücuda getiriyor, diyor. Bu Türkistandaki geçitten geçerlerken yüksek sesle bağırarak, bir şey yıkamak, siyah renkli bir şeyi suya bırakmak v.b. câiz görülüyor, bunlardan birisi yapılırsa yaz bile olsa yağmur, “kış faslı ise” kar ve tufan zuhûr ediyor. “Üstad Ebul-Reyhan (Birûnî) nin bu olayları kötileyip küçümseyerek, benim nazarımda bu cins fiillerin, insan nevinin yapabileceği işlerden değildir, “Ol sözler ki halk söyler mücerred hikâyeye kabilindendir, demişler” diyerek, Şâban Şifâî bu görüşü tahlil ve tenkid ediyor ve, ama Ebül bereket Nişâbirî, bu olayları bildirdiği gibi, sözüne güvenilir, tanınmış kimseler de bunun aksini iddia etmeleri şöyle dursun, olayları teyid etmişlerdir. Birûnî’nin bu görüşte oluşu, ona müteber, güvenilir insanlar tarafından olayların vasıl olmamasıdır diyebiliriz, bu hususta şüpheye yer kalmaz, demektedir (69/b ve 70).

Hakim Tifâşî ise vukuuna inandığı ve (Ezharül’l - efkâr)’ında açıklandığı gibi, sözüne inanılır insanlar tarafından da bilinmiş, görülmüş ve nakledilmiştir, demekte ve önceki bölümde kaydettiğimiz Yusuf sûresinden bir âyetle bu bahsi sonuçlandırmaktadır. ⁽⁷⁰⁾

Ziya Gökalp, yukarda bahsettiğimiz (Eski Türklerde Din) başlıklı makalesinde, taşın rengi, şekli, yapısı, bulunduğu yer hakkında, Kaşgarlı Mahmut’a dayanarak şu bilgiyi veriyor: “(Kimin yanında kaş bulunursa şimşek onu yakmaz)” sonra taşın iki hassasını aynı kaynağa dayanarak veriyor: “1- Kaş taşı bir bez içine sarılıp da ateşe atılırsa taş yanmadığı gibi bez de yanmaz. Mahmut Kaşgarî bunun tecrübe edilmiş olduğunu te’kiden söylüyor.2- Susamış olan bir adam

bu taşı ağzının içine alırsa susuzluğu gider. Kaş siyah ve beyaz olmak üzere iki türlü imiş. Beyazına (Örünk kaş), siyahına (kara kaş) denilirmiş. (Örünk) şark türkçesinde (Ak) manasındadır. Beyaz kaş (Mühür) suretinde beraber taşınır ve bu suretle yıldırımdan, susuzluktan ve şimşekten emin kalınırmış. Yüzük kaşı tâbiri bu istimâlin bir bakiyesidir. “Taşların bulunduğu yer, mevki hakkında ise şu bilgiyi görüyoruz:” (Huten) şehrinin iki tarafında akan iki ırmak vardır ki bunlardan birine (Örünk kaş öküz), diğerine (kara kaş öküz) namı verilir. (Öküz) ırmak manasındadır. Mahmut Kaşgariye göre, birinci de (beyaz kaş), ikincide (siyah kaş) bulunurmuş, gûya bu taşlar bu mevki den başka dünyanın hiçbir tarafında bulunmazmış.”

Taşı görenler; nasıl yağdırıldığı, kullanma metodu:

Ziya Gökalp bu makalesinde Mu'cem-ül Büldan'ın ikinci cildinde, Türklerin yanlarında bulunan bir taşla yağmur yağdırdıkları, Ahmet b. Muhammed-ül Heâmnî'nin Ebül Abbas İsa b. Muhammed-il Mervezi'den naklen bir olayı anlatıyor: “Tekziple tasdik arasında bulun”an bu zatın verdiği bilgi dikkate şâyandır:” Fakat, ne zamanki Horasan'da valilik eden ve salih olduğu kadar oradaki hükûmetiyle de meşkûr tanınan (Davut b. Mansur b. Ebi Aliyil Badgisi) le görüştük, tereddüdümüz zâil oldu. Bu zat Oğuz Türklerinin hükûmdarı yani (Yabgu) nun oğlu (Balkık) la görüşmüş ve aralarında şöyle bir muhâvere cereyan etmiş: Biz işittik ki Türkler istedikleri vakit yağmur ve kar yağdırabilirlermiş, siz-de bu iktidar var mı?... Böyle bir iktidara nasıl mâlik olabilirler? cevaben bunun doğruluğu hakkında bir olay anlatılıyor ve yakınlarının, bir gezide, bir dağın ötesinde çok sıcak, yakıcı bir bölgede yaşayan bir halkın bulunduğunu, bunların orada nasıl yaşadıklarını merak ederek sorduklarında “orada insanların yer altında ve dağların içinde serdapları var, güneş doğar doğmaz bu serdaplara girerler, ancak güneşin gurubundan sonra oradan çık” tıklarını, “yabanî hayvanlara gelince bunlar, kendilerine hassasiyet mintarafillâh ilham edilmiş olan bir nevi çakıl taşından edin” diklerini “Güneş doğunca bu taşı başları üzerine kaldır”dıklarını, “derhal güneşle başları arasında bir bulut peyda ol“duğunu dedesinin işitince, dedesinin bu ülkeye giderek duyduklarının doğru olduğunu, gördüğünü ve” yabanî hayvanların kullandığı taşları öğrenmeğe çalış” tığını, “bu taşları bulunca, gerek kendisi ve gerek maiyetindeki adamlar”ın “bunlardan kâfi miktarda memleketlerine getir”dikleri, “Türklerin nezdinde mevcut bulunan taşlar”ın o taşlar olduğunu, yağmur yağması istenilirse taşı biraz kımıldattıkları “derhal bulut

peyda ol"duğu, "kar yahut serin hava istedikleri zamansa daha çok salla" dıkları, "derhal kar ve serinlik husule gel"diği ve "bu işleri" yapmanın kendi hünerleri"olmayıp, belki Allahın kudretinin bir tecellisi" olduğunu soran şahsa anlatıyor. Bu yat taşını kullananlara yadacı dendiğini önce görmüştük.

Grenard'ın "Huten de çıkarılan (yade) taşından bilezik, çubuk başlığı, enfiye kutusu, yayı çekmek için parmağa takılan halka, kalem sapı, kemer kaşı ve bilhassa tılsım imal" edildiğini (Siyerozevki) nin Yakutlardaki (Sata) adlı taşın güneş ışığını zayıflatığı, "Yakutların Sata 'siyle Uygurların" Yade "si" nin aynı şeyler olduğu, Türk lehcelerindeki Y harfinin Yakutçaya geçerken (S) harfine değiştiğini "Fakat, Yakutların bu taşı Hutin'den getiremeyeceklerine bakılırsa, Türkler nazarında mukaddes tanılan her hangi bir taş"ın "Yade, mahiyetini alabildiği"nin anlaşıldığını, Ziya Gökalp makalesinde anlatıyor ve (Siyerozevski) nin (Sata) taşını nasıl kullandıkları, bunun metodu hakkında aynen naklettiğimiz şu dikkate değer bilgiyi veriyor: "Sata taşı, kaynar suya atılınca koşmağa, bağırmağa başlar, sonra ölür. Bu harikalı bir taştır ki rüzgârları, fırtınayı, kuraklığı celb edebilir. Her seyyah bu taşın yanında bulundurmak ister. Çünkü, bu taş atın yelesine bağlanırsa hafif ve serin bir nesim esdirerek sinekleri kaçırır. Bu taşı yıldırım isabet etmiş yerlerde aramak lâzımdır. Bundan başka, atların, öküzlerin, ayıların, kurtların, köpeklerin, ördeklerin, kazların, kartalların ilh. ahşasının dahilinde de vücade gelebilir. Kurdun satası en kudretli olandır: Kuraklığa sebep olabilir" denilmekte ve, âdi bir sata'nın yaz ortasında serinlik husule getirebileceği, hattâ kar ve rüzgârları da çekecek güçte olduğu, çok küçük olan bu taşın, bir insan başı şeklinde bulunduğu, hangi taraftan rüzgâr esmesi dleniyorsa, satayı el içinde o yöne doğru tutmanın yeteceği, böyle yapılmınca derhal o taraftan rüzgârın esmeğe başlayacağı, anlatılmaktadır." Sata'yı müessir olmağa icbar için, onu döğmek lâzımdır, aldığı her darbeye karşı fena havalı bir gün verir. Aynı zamanda, birtakım efsunları da okumak lâzımdır: Çocuğum hayatını kaybetsin ki...davarlarım patlasın ki... karım ölsün ki günah tanımayacağım. Yalnız seni tanyacağım, ey Sata!"deniliyor. Sata'nın evde tutulamayacağı, hangi hayvandan husule gelmişse, onun yapacağı içine sarıldıktan sonra, onu bir delik içinde dikkatle gizlemek gerekeceği, Sata'nın öldükten sonra, artık başka taşlardan hiçbir farkı kalmıyacağı, ilâve ediliyor: "Sata'da müessir olan kuvvet, bütün kâinatta münteşir bulunan kudrettir; fakat sata'da ziyade bir şiddeti haizdir. Her şey kaya, ağaç, çalı, dağ, seylâb, ot, çiçek ve bilhassa insan eliyle ya-

pılmış eşya (eş) namındaki samimî bir cevhere, bir zata, bir ruha malikdirler. Bu eşdir ki onların yaşamasını ve müessir olmasını mümkün kılar.”

Ziya Gökalp, Radloff’un Altay Türklerinin Şamanizmi hakkındaki incelemesinde, Şaman, kamların başarı âletleri, def, davulla ve nasıl Yada ile işlemde bulunduklarını anlattıktan sonra doğrudan doğruya Radloff’un bir gözlemini naklediyor: “Abakan menbalarından uzak bulunmayan bir mevki de haftalarca devam eden bir fırtınaya tutulduk. Yanımda bulunan bir yadacı, eli altında hiçbir (yada) bulunmadığı için, benim seyahat eczahanemden almış olduğu ilâcı bir kaşık içinde ateşe tuttuktan sonra dua etmeğe başladı.”⁶⁶

Prof. Fuat Köprülü, Eski Türklerde Dinî - Sihri Bir Anane, “Yat” veya Yağmur Taşı, adlı önemli makalesinde, gören, deneyen ve inanlara örnek olarak, önce Kaşgarlı Mahmut’u sunuyor. Onun, Yağma kabilesindeki yangın söndürmek için, yada taşı kullanıldığını, bunu gördüğünü, mevsimin yaz olmasına rağmen “Allahın izniyle kar” yağdırıldığını ve yangının söndürüldüğünü anlatıyor: “Yat’ın sihir yapılan bir taş ismi olmayıp” hususî birtakım taşlar ianesiyle yapılan sihir” mânasına geldiğini belirtiyor. Mukdesî’nin şüphe imâ ettiğini açıklıyor.

H. 520 yılındaki, adı bilinmiyen yazarın (Mücmelü Tavarîh vel-kısas) eserinde, 11. bapta, Nuh’un oğlu Yafes’e bir yağmur duası öğretip “ismi âzâm”ı bir taşa kazıyıp oğlunun boynuna muska gibi asıp, Ceyhun havalisine yolladığını anlatıyor.

Birtakım bilginler doğrudan doğruya görerek, deneyerek değil, başkalarından dinlemek suretiyle bir kanaate varmış ve eserlerinde bahsetmiş bulunuyorlar. Bunlardan (Tarihçe) bölümünde bahsetmiştik.

Gene Köprülü “İsmail b. Nâsır Samânî”nin gayri müslim Türklerle icra ettiği bir harpte, Türklerin bu sihri yapımları ve hükümdarların dua ve münâcatı üzerine yağmur bulutunun tebdili istikametle Türkler üzerine gitmesi ve onları mahvu perişan etmesi” olayı anlatıyor. Köprülü, Ziya Gökalp’in makalesinde anlattığımız, yağmur istenildiği zaman taşı sağa sola kımıldatmak, kar ve dolu için daha fazla sarsmak gerektiğine inanıldığını belirtiyor. Yağmur taşının her

66 Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din-1-, Yeni Mecmua. Sa. 47.

zaman yağmur yağdırmak için özel bir âyinle, birtakım sihrî formüllerle yağmur yağdırmanın mevzuubahis olmadığını da kaydediyor.

Diğer bir yerde “Kazvîni”nin ifâdatı arasında tarihi dinî itibariyle asıl şayanı dikkat olan cihet, arabî bir nüshada meçhul bir ravî’den, farisî bir metinde ise “Hasan b. Mahmut Elkazvîni” den nakledilen, “Sultanın veziri yanında iken sözün” but - بت ” adlı taşla geldiğini, bazılarının inanmaması üzerine, vezirin birisini çağırıp “ona Türkçe olarak” “Bize but yap” dediğini anlatıyor. “o adam bir fincan istedi, fincana su doldurdu ve içine de bir taş attı. Kısa bir zaman sonra bulutlar peyda oldu ve yağmur başladı.” “Farisî metnin baş tarafında bu yağmur taşına “but” dendiği ve “Celâleddin Havarzemşah” nezdinde bunun mevcut olduğu da mezkûrdur.” denilmektedir. (Aynı makale).⁶⁷ Daha önce Şâban Şifâiden naklen özetlediğimiz bir yağmur yağdırma olayını, Prof. Köprülü bu makalesinde “Havarezmiler de bu “yatçılık” âdetinin şâyi olduğunu gösteren diğer bir delili de, “Hammer”in istifade etmiş olduğu “Mahmut b. Mansur”un eserinde buluyoruz. Daha önce belirttiğimiz bu olay burada açıklananla bazı farklara rağmen birbirine benzemektedir.

Sultan Mahmut Havarzemşah’ın çadırında, yazın yaşlı bir adamın, su dolu bir taşı alıp çadırın ortasına koyduğu, sağına ve soluna iki boru diktği ve üçüncüsünü yükseğe diktği, yağmur taşı renginde bir yılanın bu borudan aşağı sarktığı, neredeyse yılanın başının suyun sathına kadar yaklaştığı, sonra iki adet yat taşı tase daldırıp çıkardıktan sonra birbirine sürüttüğü, bunu müteakip herbirini bir tarafa fırlattığı ve bu hareketi yedi defa tekrarladığı, nihayet tasta su alıp her tarafa serptiği ve gökyüzünü koyu bulutlar kaplayıp yağmur yağdığı anlatılıyor ve bu yadacı ihtiyarın, işlem sırasında başı açık ve ayaklarının çıplak bulunduğu, hiddetli bir durum gösterdiği, ve bazı sözler mırıldandığı, bu esnada çok yorgun görüldüğü ve ıztırap çektiği belirtilmektedir.

Taşın rengi, şekli hakkında yukarda Şâban Şifai’de sunduğumuz bilgiyle karşılaştırmak üzere Prof. Köprülü’nün Hammer’in faydalandığını söylediği Mahmut b. Mansur’un eserinden alarak (Notul.) belirtiyor; Hacerül mutar kolayca ufalanabilir; büyük bir kuş yumurtası kadar olup üç türdür: Kırmızı beneklerle dolu beyaz toz renginde, beyaz temiz ve koyu kırmızı, yahut muhtelif elvan. Bu taşın şekli hakkında muhtelif fikirler vardır. Bazılarının zannına göre bu

67 Prof. Köprülü, burada but kelimesinin sanem, put anlamına gelmekten çok بت şeklinde yazılmasını sebep olarak zikrediyor.

taş Çin'in aksaî hududunda bulunan madenlerin mahsulüdür; bazıları sanırlar ki domuz cinsinden bir hayvanın karnından çıkarılan hayvanîül menşei bir taştır; diğerleri derler ki Çin hududunda bulunan "Ser-halı" adlı ve kırmızı kanadlı büyük bir su kuşunun mahsulüdür: Bu kuş suyun çok olduğu yerlerde yuva kurarmış, yazın su yuvarının altına indiği zaman oradan yağmur taşını çıkarırlarmış." Bütün Türklerin birleşik kanları, hangi mevsim ve zamanda olursa olsun bu yağmur taşının mutlaka etkisini yapacağıdır. Yalnız kar ve dolu taşıyla, yağmur taşının aynı taş mı olduğu hususunda anlaşmazlık vardır. İkisinin de aynı olduğu düşüncesini benimseyenlere göre, bu etkinin derecesine göre ya yağmur veya kar, dolu yağar. Adı geçen taşın kullanılış şekli üzerinde de anlaşmazlık vardır. Bazıları bu taşın yüksekte alçağa doğru akan suyun içine konulduğunu, bazıları da bunun kullanılışını yalnız Türklerin bildiğini, bunu kimseye söylemeyip sır tuttuklarını, kimseye öğretmediklerini söylüyorlar.⁶⁸

Ord. Prof. Şerefeddin Yaltkaya, Ebul Reyhan'ın Bir Kitabı, makalesinde (Bu kitabın H. 432 M. 1040 yılında yazıldığını belirtiyor.) Yeşim Taşı'nın (Haten) den çıktığını söylüyor ve bu mevkide (kaş) denilen bir vadide (Yeşim)in beyaz ve âlâsının buradan çıktığını, büyük parçalara mahsus yerin hükümdara, mahsus olduğu, halkın ancak küçük parçaları alabileceği, bundan başka (Karakaş) denilen bir vâdide çıkan (Yeşim) in renginin (Kaş) dan çıkanlar kadar beyaz olmadığını, (Yeşim) in kendisine veya (Yeşim) cinsinden olan bu taş (galebe taşı) denildiğini belirtiyor ve Türklerin kılıçlarını ve atlarının üzerindeki eğlerini ve bellerindeki kemerlerini savaşlarda galebe çalmak niyetiyle bunlarla süslediklerini, bundan dolayı bunlara bakan şahısların parmaklarına yüzük takmağa ve bıçaklarına sap yapmağa başladıklarını⁶⁹ anlatıyor. "Kitab ül bahs de (Yeşim) e (galebe taşı) denilmekte ve Türklerin bunu karşılarında çıkan kimselere galip gelmek için ve aynı zamanda yedikleri hamur ve kızartma vesaire gibi hazmı

68 Prof. Fuat Köprülünün yukarda adı geçen makalesi. Not: 1. (Mehmet b. Mansur'dan naklen Hammer. "Ruska"nın makalesi başıyesinde). Bunun tarzı istimali hakkında "Gruna" da ve "Vamberi" de de tafsîlât vardır.

69 (1) Sayılı Notta, Ş. Yaltkaya, Divan-ü Lügat-it Türk; (C. 3. Sf. 112) den naklen, Kaş'ın beyaz ve siyah neveleri olan saf bir taş olduğu, bunun beyazından yıldırım ve susuzluktan ve gök gürlemesinden korunmak için yüzük yapıldığını gene (C. 3. Sf. 113) te; Kaş öküz (Haten) beldesinin iki tarafında akan iki dere olduğunu, bunlardan birisine (Örnek Kaş Öküz) denildiğini, bu saf taşın beyazının burada bulunduğunu, ondan bu dereye bu adın takıldığını, ikinci dereye (Karakaş Öküz) denildiğini, işte bu saf taşın siyahının burada bulunduğunu, bu taşın bütün dünyada yalnız bu iki dereye bulunduğunu, not olarak kaydediyor. Ord. Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya, Ebul Reyhan'ın Bir Kitabı, 5. C. Türkiyat Mecmuasından ayrı basım).

güç olan yemeklerden mideleri ağrıtmamak için kullandıkları bildirilmektedir. Ve Nâsır bin Yakub bunun firuzeden daha katı olduğunu ve Türk diyarında Serev denilen bir vadiye bunları yağmurlardan hâsıl olan sellerin getirdiğini ve bu taşın elmas ile kesilip bundan kemer ve yüzük yapıldığını söylemektedir.”⁷⁰ Ebul Reyhan muhtelif taşlardan bahsettikten sonra yağmur taşına geçiyor. (Sf. 19) “Kitab-ül havas Râzi inde Türk diyarında Karluklar ile, Peçenek toprakları arasında” ki bir dağ geçidinden insan, hayvan ne geçerse ayaklarına keçeler sarıldığını, böylece kazara taşlara dokunup birbirine çarptırmak suretiyle şiddetli yağmur yağmasının önüne geçildiğini, şayet yağmur yağdırılmak istenilirse bir kimsenin suya girip, ağzına bu geçidin taşlarından bir taş alarak elini salladığı, derhal yağmur yağmağa başladığı anlatılıyor. : “Bu hikâye yalnız İbni Zekeriya - Muhammed bini Zekeriya El Razi el-Razi’ye mahsus değildir. Bu; hiç bir kimse tarafından reddedilmiyerek umum tarafından kabul edilmiş bir rivayettir.

Kitab-ül bahis’de bu taşın Karluk vadisinin arkasında bir sahrada bulunan siyah ve kızıl bir taş olduğu zikrediliyor. Böyle birbirleriyle temasta bulunmayan muhtelif taraflardan temin edilmekte olan bu hikâyeye inanmak lâzımgelir.” deniliyor ve Karluklarla Peçenekler arasındaki mesafenin çok uzak olduğu hatırlatıldıktan sonra şu önemli bilgiyi veriyor: “Bununla beraber şunu da söyleyebilirim ki Türklerden biri bana bu yağmur taşından bir miktar getirmiş ve bunu benim sevinç ile derhal münakaşasız kabul edeceğimi zannetmiş idi. Ben; bu taşı kabul etmeden önce kendisinden bu taş ile mevsim hilâfında olarak yağmur yağdırmasını ve mevsiminde olduğu takdirde benim istediğim muhtelif defalarda bunu tekrar etmesini ve bu suretler ile bana kanaat gelecek olursa kendisine umduğundan ziyade ikram edeceğimi söyledim. Bu taş ile yağmur yağdırmağa kalkışan bu kimse taşı suya daldırdı ve homurdanmağa ve bağırmağa başladı. Fakat yağmurdan bir eser zuhûr etmedi. Yalnız kendisinin havaya fırlatmış olduğu sular yere düşmüş idi.

Yağmur taşı vasıtasıyla yağmur yağdırmak keyfiyeti yalnız nâsın aşağı tabakada bulunanları arasında değil; yüksek tabakadakileri arasında da yayılmış ve herkes tarafından aslı fash iyice araştırılmıyarak kabul edilmiştir.”⁷¹ Bu gözlem ve deneme yoluyla isbatına çalış-

70 Aynı makale. Sf. 17.

71 M. Ş. Yaltkaya’nın Notu: (H. 1127) de İran Şahı Hüseyin’in kardeşi Abbas’ın kendisiyle muharebe edenler üzerine kar ve yağmur yağdırdığı ve kendisi öldürüldükten sonra bunlardan eser kalmadığını Raşit Paşa tarihinde okuyoruz. (C. 2, Sf. 103 - 104, İbrahim Müteferrika Basımevi).

maya karşı, yağmur taşına inananların, taşı müdafaa sadedinde, çeşitli çevreler ve mahallerin muhtelif etkileri altında bu taşın hassasının değişebileceğini, Türklerin topraklarında bu taşın yağmur yağdırma hassası olduğu halde, başka topraklarda bu taşın hassasını kaybettiğini ileri sürdüğünü anlatıyor: “Buna misal olmak üzere de (Taberistan) dağlarının tepelerinde sarımsak *döğülecek* olursa derhal yağmur yağdığını,” gene “Buralarda gerek *insan ve gerek hayvan kanı dökülecek* olursa yine derhal yağmur yağdığı da söylenilmekte ve buna mukabil Mısır’da dahi hiçbir suretle yağmur yağmadığı (?) ilâve olunmaktadır. Ben; bunlara derim ki: Bu yağmur yağmak ve yağmamak dağların vaziyetleriyle, rüzgârların esinti mahalleri ve denizlerden hasıl olan buharların geçme yerleriyle alâkardır. (Taberistan) dağlarında sarımsak döğüldükçe derhal yağmur yağmakta olması hikâyesini olduğu gibi kabul etmek doğru değildir. Bir takım basit insanlar bazı *havuzlar ve su birikintilerine bir pislik veya kadın olsun erkek olsun şerî taharetsiz bir kimsenin eli değecek olursa derhal sis, tipi, kar ve yağmur yağar derler* ve böyle bir itikat taşırlar. Bu havuzlar ve sular öyle bir dağlarda ve öyle bir mevzidedirler ki zâten oralarından kar ve tipi eksik olmaz.”⁷² Böylece Ebul- Reyhan huna inanmadığını, bazı mahallere ve bazı taşlara özellikler kondurmanın, halkın yollarını istedikleri gibi istedikleri yönlele değiştirmek kaskdine bağılı olduğunu, belirtmektedir.⁷³ Bununla beraber tek bir deneme yaptırdığını, gözden uzak tutmamak gerekiyor. İran Şahı Hüseyin’in kardeşi Abbas’ın da yağmur yağdırdığı ve kendisi öldürölünce yağmurdan eser kalmadığı olayı Raşit Paşa tarihinde kaydedilmektedir.

Gene yağmur taşının yağdırma işinde kullanma metodu, nerede bulunduğı, Cabir b. Hayan’ın El havas-ül Kebir- Kitab’ül bahsinde (Veliyyiddin Efendi Küt. 2564 sayılı), 56 – 57. Sayfalarında Cabir’den naklen aşağıdaki bilgi sunuluyor: “Yazın sıcak bir gününde bu yağmur taşını bir büyük taşın içine koyacak ve taşın içine doluncaya kadar su konduktan sonra bu taşların yüzlerini birbirine sürtecek olursan yağmur yağmağı başlar.” Bu taşın, Karluk Türklerinin topraklarında bir dere de bulunduğı, bu yerlerde aynı zamanda elmas da olduğu, bu vadinin içinde müthiş yılanlar, büyük yırtıcı kuşlar bulunup, manzarasının çok korkunç olduğu anlatılıyor. Bu yağmur taşının bulunduğı yerden geçirilen katır ve merkep gibi hayvanların ayaklarına keçeler sarılarak taşların birbirine çarpıp yağmur yağmasına karşı tedbir

72 Yukardaki Makale. Sf. 23.

73 Yukardaki Makale. Sf. 23.

alınması gerektiği söyleniliyor. Bu korkunç vadide iki yol bulunduğu, bu yolların birisinin yılanlı olduğu, bu yoldan gidilmiyeceği, elmasın da bu yolda olduğu, yılanlı olan yolun daha tehlikesiz olduğu, fakat yağmur taşına çarpıp, şiddetli yağacak yağmurdan zarar görmemek için mutlaka hayvanların ayaklarına kebelere sarılması gerektiği hatırlatılmaktadır.

Ord. Prof. Şerefeddin Yaltkaya, 1 sayılı dip notta Kaşgarlı Mahmut'un bunu gördüğünü tekrarladıktan sonra, Acaib-ül Mahlûka sahibi Karvini'nin bu taş ile yağmur yağdırdığını görmüş olau bir zatla görüşüğünü (C. 1. Sf. 290) kaydetmektedir: "Tansukname-i İlhanî" de verilen şu bilgileri Yaltkaya önemle belirtmektedir: "Yağmur taşı ve onun hassaları: Bu; maruf ve meşhur bir taştır. Türkler ona بüt (püt) derler. Bu taşın türlü türlüleri vardır. Ak, kızıl, alaca ve her türlü renkten mürekkep bir renkte olanları görülür. Bu taşın domuzun karnından çıktığını söyleyenler varsa da doğru değildir. Bu yağmur taşı (Hata) ve (Tagmaç - Çin) beldelerinin sonlarındaki dağlardan çıkarılır bir taştır. Bu taş vasıtasıyla yağmur ve kar ve dolu yağdırılır ve yel çıkarılır." "Türklerin, Uygurların buna vâkıf oldukları, ve sanatlarından bulunduğu, buna vâkıf kimselerin ifadelerine göre, bu taşın etkisinin birtakımı riyâzet ve okumalarla olduğu anlatılmaktadır. Bu taşla yağmur yağdırmağı bilen kimselere "Yet Harbî" denildiğini, bazıların bu işte çok maharet kazandıklarını, yılın hangi mevsiminde olursa olsun, yağmur, kar, dolu yağdırabildiklerini, yel estirebildiklerini, bulut çıkarabildiklerini, hattâ isterlerse bir köyün bir tarafını yağmur ve kara boğarken, diğer tarafın günlük güneşlik kaldığını belirtmektedir. Müellif buna inanmakta ve kesinlikle şöyle demektedir: "Ve bu taş ile bu işlerin yapılması o kadar meşhurdur ki şerh ve isbata muhtaç değildir. Bir rivayete göre *bu işlerin hepsi için ayrı ayrı taşlar vardır*. Savaşlarda bu taş ile bu işleri yapan kimseler bulundurulur ve bunlar ile düşman üzerine galebe temin edilir. Ve Mehmet b. Zekeriya el-Razi (Ölümü H. 311, M. 953), Havas kitabında der ki: Türkistanda bir dağ geçidi vardır ki" diyerek o geçitten yavaş, dikkatli geçilmesi gerektiği, bir taşla ayak dokunacak olursa, hemen gökte bulut hasıl olarak yağmur yağacağı, ayaklara keçe sarmak zarureti bulunduğu anlatılmaktadır. Görülüyor ki bu geçit çok ün salmıştır. Bu taşlardan Türkistan şehrine getirdiklerini, yağmur yağdırılmak istenince, su da ıslatılmış olan bu taşı asılı olarak bırakmakla yağmur yağdırıldığını söylüyor. Bu dağ geçidi hikâyesinin yalnız Mehmet Zekeriya El Razi'ye mahsus olmadığına işaretten sonra, Türkistan'da bazı geçitlerde yüksek sesle söz söylemenin bile yağmurun yağmasına

sebeup olduğu gibi, buralardaki “sularda herhangi bir nesnenin yıkanması ve bu sulara pislik ve kir ve siyahlık atılması”nın bile “hemen oralarda yağmur ve kar yağmasına sebep” olacağı ileri sürülüyor.⁷⁴

Yeşim taşı hakkında Eski Eserler Ansiklopedisinde, dünyada zümrüt, yakut ve pırlantadan sonra gelen en sert taş olduğu, bundan tesbih, tabak, fincan, bıçak ve kılıç kabzaları ve ayna çerçeveleri gibi birçok ziynet eşyaları yapıldığı, bir yeşimin halihazırda delinebilmesi için en usta bir taşçının saatlerce çalışması gerektiği, en makbul renginin koyu yeşil ve süt beyaz olduğu, siyah, sarı ve ala renklerinin makbul olmadığı anlatılıyor.⁷⁵ Burada en eski bir Türk antikaşı olan Yeşimin farscasının Yeşip, çok önceleri buna Yağmur taşı veya yat denildiği, yatın kehânet anlamına geldiği ve yatlatmanın sihir yaptırmak olduğu ileri sürülmektedir. Bu açıklamayı önce görmüştük.

Yeşim efsânesi ile halkın ilgilenmesi üzerine konunun gazete sütunlarında yer almasına dair örnekler mevcuttur. Ragıp Akyavaş, “Yeşim Efsânesi” münasebetiyle taş hakkındaki efsâneyi zikrediyor: “Yeşim şu masaldan doğar: Şimşek dut ağacına âşık olmuş. Zifaf gecesi şimşek aşkının olanca kuvvetiyle ağaca sarılmış. İkisinin birleşmesinden çıkan alevler, ağacın yanmasına sebep olmuş. *Onun yanmasından yerde biten taş yeşim olmuş.*”⁷⁶ Yazar, Yeşimin çok kıymetli, yeşile çalan bir taş olduğuna işaretten sonra bunlara Türklerin yağmur taşı dediklerini ileri sürüyor ve bu taşı işlemenin çok zahmetli ve yeşimden yapılmış bir tesbihin çok pahalı olduğunu, “Padişahlar, vezirler,” in ramazanda ellerinde bu tesbihleri taşıdıklarını söylüyor.

Abdülkadir İnan’ın, Tarihte ve Bugün Şamanizm hakkındaki eserinin XIV. bahsini bu konuya ayırmış olduğunu (Sf. 160 – 165) önceki bölümde görmüştük. Abdülkadir İnan, bu taşın kullanma metodu, bulunduğu yer, çıkarıldığı yer, neye benzediği ve yadacılar, hakkında şu bilgiyi vermektedir: “Yada’ya karşı, karşı etki bakımından bu olayı naklediyoruz:” Ebu’l- Abbas’a Horasan emiri İsmail b. Ahmet (892 – 907) söylemiştir: Yirmi bin kişi ile Türklerle karşı savaşa çıktım. Karşımda, baştan ayağa kadar silâhlı altmış bin Türk vardı. Bunlardan bir kısmı bizim tarafımıza geçti. Bunlar bize Türklerin iri dolu yağdıracaklarını söylediler. Biz onlara “Sizin kalbinizden küfür hâlâ çıkıp gitmemiştir. Böyle işleri hiçbir insan yapamaz” dedik.

74 Ord. Prof. Ş. Yaltkaya’nın Yazısı. Sf. 21. Kaynak: Sf. 57 – 58.

75 Eski – Eserler Ansiklopedisi, (398 – Yeşim) maddesi. Sf. 258.

76 Ragıp Akyavaş. Efsaneler, Zafer, 21. 1, 1960

Onlar “biz haber veriyoruz; Sizi ikaz ediyoruz. Siz daha iyi bilirsiniz. Onların tayin ettikleri vakit yarın sabaktır” dediler. Sabah oldu. Korkunç bulutlar bizim üzerimizi kapladı. Korkunç gürültü oluyordu. Herkes korktu. Ben iki rekât namaz kıldım. Tanrıya dua ettim. Biraz sonra korkunç bulutlar Türk ordusunun üzerine çöktü. Müthiş dolu yağdı. Böylece Türkler mağlûp oldu.”⁷⁷

Seroşevski’nin kitabından naklen,⁷⁸ Yakutların Yada taşına Sata dediklerini, bu taşın Yakutlara göre, at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunduğunu, en kuvvetli Sata taşının kurtun karnından çıkarıldığını, şamanların bundan yağmur, kar yağdırdıklarını, fırtına yaptıklarını, Sata taşının canlı bir cisim olduğunu, insan kafasına benzediğini, yüzü, gözü, kulağı, ağzının çok açık görüldüğünü, kadın veya bir yabancıya gözü dokununca ölüp, gücünü kaybettiğini, canlı cada ele alınıp yukarı kaldırılırsa hemen soğuk rüzgâr estiğini, yağmur veya kar yağdığını, bu taşın atın yelesi veya kuyruğu altına bağlanırsa atın terlemediği, Şamanlardan birisine bunu “Sata”yı bir kartahın verdiğini, belirtmektedir.

Kaşgarlı Mahmut da, XI. Yüzyılda kamlardan ayrı olarak, yatçı denilen adamların (Yadacı) yada taşından yağmur, kar, dolu, yağdırdıklarını görüyoruz.⁷⁹ Abdülkadir İnan “Yada taşı daima rüzgâr esen dağlarda bulunur” diyor, ve öncede zikrettiğimiz gibi, yadacının yoksul olduğu ve afsun sırasında, “Çocuğum yaşamasın, kadınıym yaşamasın, mal mülküm fedâ olsun” dediği anlatılmaktadır.⁸⁰

Yada taşı motifi Doğu Türklerinin halk edebiyatında pek çok tekrarlanmaktadır. “Kırgız – Kazakların “Er Gökçe” destanında, Altın Ordu’nun ünlü kahramanı Er Kosay da, maiyetindekilerin susuzluktan sıkıntıları üzerine, Er Kosay, atının eğerleri altından Cay taşını (Yad taşı) alıp, birkaç defa sallayarak yere koyuyor. Ve yağmur yağmağa başlayarak, yağmur suyunu içiyorlar.⁸¹ Abdülkadir İnan, “Kırgızlar’ın Manas destanının büyük Çin seferi rivâyetinde Almanbet adlı kahramanın yağmur yağdırmak için “bulutları afsunladığı” zikredilmektedir.”⁸²

77 Abdülkadir İnan, Tarih ve Bugün Şamanizm, Ankara 1954. Sf. 161, 162.

78 Yukarıda adı geçen eser. Sf. 162, 163: Zikreden ve çeviren: Abdülkadir İnan, V. L. Seroşevski, Yakutı, C. 1. 657 – 658, 668 – 669.

79 Kaşgarlı Mahmut, Divan-ü L. T., C. 111. Türk. Çev. Besim Atalay, Sf. 307; Metin 227.

80 Tarih ve Bugün Şamanizm, Sf. 163. Zikreden: A. İnan, Seroşevski, Yakutı, 1. 669.

81 W. Radloff, Proben, B. 111. S. 96.

82 Tarih ve Bugün Şamanizm, Sf. 164. Notu Zikreden Abdülkadir İnan, “Manas” (Sagimbay rivayeti) rusca tercüme Moskova, 1941. S. 146. A. İnan: Tarih ve Bugün Şaman. Sf. 164. 178. Not: Yudahin, Kırgızca – Rusça Sözlük, Moskova 1940, S. 491 (“Taş” kelimesi izahında).

Yağmur taşının nerede bulunduğu hakkında Kırgızların, Cada (cay) taşının koyun karnından çıkarıldığı inancını Abdülkadir İnan kaydetmektedir. Gene İnan” Doğu Türkistan bakışlarının meslek hayatlarını ve âyinlerini düzenleyen “risâle” (tüzük) leri bulunduğu gibi “yadacılar risâlesi’de vardır.” demektedir.⁸³

Madenler ve Taşlar uzmanı W. A. Wooster: “Jade (yeşim taşı)”nın “Jadeite ve Nefrit denen iki madeni ifade ettiği, Meksikalıların bu taşla ilgili hurâfeleri Eski Dünya’da devam ettirdikleri” “üğütlüp (podra haline getirilip) su ile karıştırıldığında her türlü iç bozukluğa kuvvetli bir devâ olduğu, bünyeyi kuvvetlendirip yorgunluğu önlediği ve ömrü uzattığı ve hattâ ölümden biraz önce yeter miktarda alındığı takdirde çürümeyi önlediği” farz edilmiş ve buna inanılmıştır. “Jadeit”in “esas itibariyle bir Alüminyum ve Sodyum tuzu” olduğu ayrıca “umumiyetle az miktarda demir Kalsiyum ve magnezyum ihtiva et”tiği “madenlerin proxene grubuna ait olup formülü’nün “Na Al Si₂O₆” olduğu “Nephrite”in “umumiyetle magnezyumun yerini alan küçük bir miktar demiri havi olan bir kalsiyum ve magnezyum tuzu” olduğu “madenlerin Amphibole grubuna ait olup formülü’nün “Ca Mg₂ (SiO₃)₄ olduğu,” her iki taşın da çok sert bulunduğu kaydedilmiş ve şu örnek verilmiştir: “Meselâ küp şeklinde 2. 5 santimlik bir Nephrite’i kırmak için 50 tonluk bir basınç gerek” tiği “münasip şekilde kesilmiş Jade taşı vurulduğunda titreşimi nisbeten uzun zaman sürdür” düğü, “bu yüzden bazı ses âletleri”nin yapılmasında kullanıldığı, renginin siyahtan, kahverengi – yeşil ve beyaza kadar çeşitli olduğu, “dış görünüşteki benzerlik yüzünden Saussurite, Bowenite, Californite, Verdite gibi madenlerle karıştırıldığı” yâni, bunlardan ayırt edilemediğinin de vâki olduğu, Çinlilerin Yade (Jade) yi bütün kıymetli taşlardan üstün tuttukları, “Çin kelimesi Yu (ve Japonca mütekabili) sadece Jade’yi değil, aynı zamanda merhamet, tevazu, cesaret, adalet ve irfan gibi beş” ana fazileti, meziyeti ifade ettiği, sertliğine rağmen jade’nin bilhassa Çin’de işlendiği ve Jade’nin gerek Asya ve gerek diğer ülkelerde bulunduğu yerler zikredilmektedir.⁸⁴ Yadenin, Çin’in muhtelif eyaletlerinde, Tibet v. b. ülkelerinde bulunduğu, Nefrit’in, Yeni Zelânda, Güney Islanda, Yeni Kaliforniya’da,

83 Tarihte ve bugün Şamanizm. Sf. 164. 179. Not Sbornik MAE, 1918. t. v. S. 16

84 W. A. Wooster taşlar hakkında şu kaynakları kaydetmektedir:

H.Fischer, Nephrit und Jadeit, Stuttgart 1880.

H. R. Brooke, Investigation and Studies in Jade (Privately printed, New York) 1906.

G. F. H. Smith, Gem-Stones, London 1926.

E. Britannica, Jade, C. 12. S. 682 Stone.

Sibirya'da (At Batugol), (Lake Baykal), Alaska'da, Çin'de olduğu ve bilhassa Batı Türkistan'da, Karakaş ve Yarkent'te ve "Kuen Lun" dağlarında bulunduğu anlatılmaktadır.⁸⁵

Bütün bu bilgilerden çıkan sonuç, bu yağmur, yada, Yad v. b. adlariyle anılan taş, Türklerin Din tarihinde ve Çinliler arasında önemli bir etkiye ve mevkiye sahip olarak belirmektedir. Bu taşın kerâmetine inananlar, onu elde etmek için çabıyan çokluk teşkil etmektedir. İnançsızlık gösterenler, ender olduğu gibi, bunlar'da bu taşın etkisinden kurtulmak için Tanrıya sığınmak yolunu seçtiklerini göstermişlerdir. Taşın şekli çeşitlilik gösteriyor. Kezâ muhtelif renklerde oluşu da zikredilmektedir. Umumiyetle insan başı biçiminde, yuvarlakça, yumurta şeklinde bulunduğu veya parçalanıp şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Nereden çıktığına dair I-Dini hikâye (Nuh ve Yafes'e verilisi, II- Hayvanî menşeli olduğu; hayvanların iç uzuvlarında bulunduğu: Kurt, Kartal, Serhab v. b... III- Taşın madeni olduğu... Taşın serinlik verdiği, o çevrede esinti olduğu, bundan dolayı atların karnı altına bağlandığı, taşın diğer özelliklerindendir. Türkistan'da bir dağ geçidi, orta Asya ve doğu Asya taraflarında, kısaca Asya kıtasının muhtelif yerlerinden çıkarıldığı bir vâkıa olarak belirmektedir. Taşın, yağmur, kar ve dolu yağdırmada kullanış şekli ve metodu'nun farklı şekilleri bulunmakla beraber, bunların taşın su içine konulduğu, veya su üstüne asıldığı, dolayısıyla SU ile ilgili bir işlem yapıldığı, taşın birbirine sürtüldüğü, veya taşın öteye beriye hareket ettirildiği - hareketle ilgili bir işlem-, afsun, dualar okunduğu, bütün bu işlerin tekniğini bilen Yadacı insanlar olduğu ve bunların riyâzet halinde bulundukları, herhangi bir şahsın bunları yapması mümkün gibi görünmekteyse de, daha ziyade bir yadacıya ihtiyaç görüldüğü, hazılarının yağmur, dolu, kar yağdırma, rüzgâr estirme kerâmetinin taşta ve kullananda olduğunu söylemelerine rağmen, hazılarının, tamamen taşta bir sihir ve kudret bulunduğunu ileri sürdükleri görülmektedir.

Bütün bu kullanış ve davranış şekillerinde, uzaktan etki ve benzetme tarzı büyü ve sihir hareketlerine uygunluk gösterdiği hakkında bir düşünce ileri sürmek mümkündür.

Türklerin İslâm olmasından önceki zamanlarda kullanıldığı âşikârdır. Bu zamanda İslâm'dan önceki dinî inançlarının etkisi görül-

85 W. A. Wooster'ın E. Britanica'daki yazısı, Sf. 862, 863. (Jade) taşının resimleri yayınlanmaktadır. 862 inci sayfayı müteakip Yade taşından, (Eskişehirde Lüle taşından yapılmış olanlar gibi), yuvarlak, küre şeklinde veya ortası delik, başka v. b. ve muhtelif insan, hayvan şekilleri görülmektedir.

mektedir. Daha sonra İslâm oluşu müteakip bu taş âdeti terkedilmek şöyle dursun, aynı önem ve değeri korumuş, yalnız islâmî menşe, islâmî unsurlarla uzlaştırılmaya çalışılmış, Tanrıdan dilekle, yağmur, kar, dolu yağdırma seromonisi de, taşla birlikte yürütülmeye çalışılmış ve bazan Tanrı kudretinin tecelli vasıtası olarak görülmek istenilmiştir.

4-Türkiye Dışındaki Türklerin Kutsal Tanındıkları Çeşitli Taşlar:

a) Genel olarak bâzı taşlar ve âdetler:

Burada ayrı ayrı Türk ülkelerinden değil, belli başlı tiplerden birkaç örnek sunmakla yetineceğiz.

Şâban Şifâî'nin yazmasında şifâ için kullanılan taşlar yanında, (Tefeül) maksadiyle taşlardan bahsettiğini görüyoruz. Bazı taşların kimyevî etkisinden faydalandığı anlaşıyor ve onların panzehir olusundan bahsediliyor. Bu gibi taşlara bile vakit vakit (Hacer-i Şerif) de denildiği zikrediliyor. Bir kimsenin taş panzehiri boynuna veya bir yerine bağlasa, bu taşın yılan, akrep v. b. sokmasını karşıladığı, akrebin kuyruğuna bu taşı dokundursalar, sokmaktan vazgeçiyor, deniliyor. Hattâ yılanları bile öldüren taşlardan bahsediliyor. Bu panzehirin madenî ve hayvanî sarı renkli yumuşak bir taş olduğu anlatılıyor. Bu panzehirin madenî olanların Arap memleketlerinde ve Musul şehri çevresinde bulunduğu-İrak Türkleri tarafında-, hayvanî olanının, Araplar arasında ve Türkçe Dağ keçisi denilen Geyik'in ciğerinde bulunduğu, halk arasında yılanlık taşı denilen taşların çoğunun beyaz renkli olduğu ve dağ keçilerinin midesinde bulunduğu, hayvan küçükse taşın da küçük olduğu yazılıyor.

Bazı taşları yanlarında bulunduranların bazı hastahklardan kurtulacağı, kadınlar yanlarında taşılırsa gebe kalmıyacakları, erkekler yanlarında bulundursa evlâdları olmayacağı anlatılıyor. Hastalığı geçirmek için bazı taşları hastanın sağ bazusuna veya boynuna bağladıklarını, hastalığın böylece geçtiğini söylüyor. Mıknatıslı bir taş şifa için kullanılıyor. Doğurmakta zahmet çeken kadınların (Tavşancıl Taşı veya Kerkes Taşı) doğumu kolaylaştırıyor; kullanılırken kadının sol oyluğuna bağlanıyor. Bu, fındık kadar bir taştır. Taş sallanırsa ses çıkarıyor, kırılınca içinden birşey çıkıyor. Bu onda olan bir hassadan ileri geliyormuş. Bazıları bunun taş değil, ceviz gibi birşey olduğunu söylemişler. Gene kırmızı renkli, karanlıkta ateş gibi ışık veren bir taşı, boyuna bağlamak veya yastık altına koymak suretiyle o kimse uyutulabiliyor. Başka bir taşı taşıyana da katiyen uyku gelmiyor.

Türkistan'da bilhassa türlü maksatlar için kullanılabilen şifalı taşlar bulunuyor.

Prof. Ahmet Caferoğlu, (Türklerde Sihri Taş Telâkkisi) adlı makalede, önce Prof. Köprülü'ye dayanarak yağmur taşından bahsettikten sonra "Tamamiyle Sihri kuvveti haiz olan bu yağmur taşından başka Türklerin diğer birçok evsafa mâlik taşları olsa gerektir. Taş bazan çocuk doğurtur. bazan sihrî kuvvetiyle hastayı tedavi eyler, bazan da telâkki tesiriyle bir ferdin tam bir halâskârı şeklini alır,"⁸⁶ diyor. Prof. Caferoğlu, Türkler arasında "taşın sihrî ve şifa verici bir tesire malik olduğunu pek kadim devirlere irca edebiliriz" diyor ve T. M. 720 de Tonyukuk adına dikilen bir anıtın "bir yerinde taşın o devir Türklerinde sihrî bir kuvveti haiz olduğu gösterilmektedir."⁸⁷ düşüncesini ileri sürüyor. Bu anıtta "Bunun üzerine (keyfiyeti) kağına arzettim, şöyle arzettim: "Çinliler, Oğuzlar, Kitaylar bu üçü birleşirlerse tehlikede kalacağız; biz tali'in iradesine göre bir taş ile tutulmuş oluruz"⁸⁸ yazısına dikkati çekmek istiyor. Prof. Ahmet Caferoğlu, buradaki "Uzeçi kelimesinin mahiyeti"nin anlaşılmadığını, "Radloff ve Thomsen" in ikisinin de "bu kelimeyi "sihrî" olarak" çevirdiklerini, söylüyor ve "Zaten bu devirlerde, yâni 8. milâdi asırlarında ta Harezmi'den başlayarak Orhon vâdilerine kadar uzanan kavimlerde taşla birçok sihrî mahiyet atfedildiğini, eski Ermeni Coğrafyacılarından Mosey Hornuski, Harezmîlere dair malûmat verirken bunların kendilerine mahsus sihrî bir taşları ve fevkalâde iyi okları olduğunu kaydetmektedir." diyor. Prof. Caferoğlu, bu hususta 13. yüzyılda Arap coğrafyacılarının bilgi verdiğini zikrediyor ve "Meselâ Kazvini (Asar-ül-Büldan) ünvanlı meşhur eserinde Amu- Derya nehrinin döküldüğü gölden "kavun"a benzer ve birçok sihrî evsafı hâiz taşların çıkarıldığını sarahaten kaydetmektedir." (S. 2). Bu taşların ilâç yerine kullanıldığını yazıyor. Aynı yazarın "Acâib-ül Mahlûkat" adlı eserinden, faydalanarak rengini, şeklini, kum sancısını durdurucu ve mideyi kuvvetlendirici, idrarı sökücü tesirinden, taşın bir bardakta eritilerek içildiğinden bahsediyor. Biz sihrî taşla, kutsal tanınan taşlar üzerinde

86 (Prof.) Ahmet Caferoğlu, Türklerde Sihri Taş Telâkkisi, Halk Bilgisi Haberleri, C. 2. Sa. 13. 1 Kasım 1930. sf. 1.

87 Prof. Ahmet Caferoğlu bunu W. Radloff'un, Die Altürkische Inschriften der Mongolei Zweite folge. S. Petersburg. 1899. S. 6'ya dayandırmak istiyor.

88 H. H. Schaeder: Mogolistandaki Türkçe Kitabeler. Türkiyat Mecmuası, C. 3. Sf. 113. (Z. DMG C. 18. 1925. Türkçeye Çev.: Ragıp Hulusi). Prof. Ahmet Caferoğlu bu çevirmeyi zikrediyor).

durduğumuzdan, Kazvinî'nin bu taşla "yahudi taşı" da denildiğine ve onun hakkındaki bilgiye sadece işaretle yetineceğiz.

Horasan'da, Türkistan'da, Kırgız ve Başkırtlar arasında, çocuk dileğinde, çocuk tedavisinde taşın faydalanma görülmektedir. Bir ziyaretgâhtan taş alma, bir müddet taşı taşınma, sonra yerine bırakma, mezartaşı veya uygun bir yere taş yapıştırma veya çocuk rahatsızlığında türbede veya yanında veya sadece *kutsal bir taş* üzerinde bırakmak veya bir delikten geçirmek gibi olaylar mevcuttur.

b) Azerbaycan'da Kutsal Taşlar:

Azerbaycan'da da, ilâç, şifâ için, yağmur için, çocuk doğurmak için v. b. taşlara inançlar vardır. Prof. Ahmet Caferoğlu "Tıpkı Anadolu da olduğu gibi Azerî Türklerinde de taş, çocuk doğumunda mühim rol oynamaktadır." diyor ve çocukları olmayan kadınların çok zaman, hemen her şehir de bulunan, önce buralarda şeyhlik yapmış kimselerin türbelere "İmamzâde" giderek onların mezarları yanında bulunan bir taşı kucaklarına aldıklarını, ve bir müddet tuttuktan sonra yerine koyduklarını, bu kadınların bu taşın sayesinde çocuk dünyaya getireceklerine inandıklarını, söylüyor. (Aynı makale).

Abdülkadir İnan bu gibi inançların Kırgız ve Başkırtlar arasında olduğunu incelemelerinde bildirmiştir. Prof. Ahmet Caferoğlu, Azerî Türkleri arasında Horasan'a yakın bir yerde, taşla bir hastalık yoketme olayının olduğunu belirtiyor. Ziyaretçilerin bu şifâlı büyük taşla karınlarını açıp göbek sürttüklerini gördüğünü ve göbek sürtmekten oldukça büyük olan bu taşın bir parça eridiğini anlatıyor ve Horasan şose yolunun kenarında bulunan taşlara bile İmam Rızayı ziyarete giderlermiş (İmam Rıza Türbesi dolayısıyla kutsallaşan ve yürüyen taşlar) diyor ve ilâve ediyor: "hakikaten seyahatim esnasında arabacı, arabayı durdurarak bana taşların yürümekte olduğunu isbata çalıştı."⁸⁹ Gene Azerbaycan'da Lenkeran ilinde çok eskiden kalma "Türk Ocağı" adı verilmiş bir mezara katar hastalığına yakalananların gittiklerini ve hastaların mezarın üzerindeki taşla yüzü koyun uzandıklarını ve bu işlemde şifâ beklediğini belirtiyor. "*Horasan, Kerbelâ ve sair bu nevi mukaddes şehirlerin taşları* umumiyetle halk beyninde oldukça mühim yer" tutar ve "Azerbeycan'da korkak kimselere" "takriben 20 veya 25 taş bir kap" içindeki suda tutulduktan sonra bu taşın suyu içiriliyor, demektedir. Bazı taşların şifâ, tedavi şeklinde

89 Prof. Ahmet Caferoğlu, Yukarıda adı geçen makale ve 3 sayılı not.

kullanışları, kimyevi hassalarıyla değil, sihrî, kutsal bir mahiyete sahip olduğundandır. Burada da görülen bu türdür.

c) *Türk Kazakları, Oğuzlar ve Türkistan'da Taşla İlgili İnançlar, Taşlar:*

1840 yılında Kazaklar içinde seyahat eden Gazi Molla Hoca, hurâfelerle mücadele etmekle tanınmış bir zattır. Radloff'un Proben'in de de görüldüğü üzere Taşla ilgili inançlar zayıf değildir. Gazi Molla, eserinde bunu şöyle belirtiyor:

Yabanda eğer yalnız ağaç bolsa
Yaki çeşme ya uluğ taş har bolsa
Bala tapmas hatunlar dertle bolsa
Anda barıp koy soyup konar imdi”⁹⁰

Abdülkadir İnan, Molla Gazi'nin, bu âdetleri şiddetle tenkid ettiğini, “Sahrada tek başına biten bir ağaç, ya bir pınar, ya da büyük bir taş (kaya) bulunursa kısır kadınlar onu ziyaret eder, kurban kesip, orada geceyi geçirirler”⁹¹ dediğini söylüyor ve sonra ilâve ediyor: “Şamanist Türklerin inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların “izi”leri (yâni sahipleri) vardır.”⁹² Şamanistler arasında kalıntılar süregeldiği gibi İslâmiyeti kabulden sonra bile “Orman, ağaç, su, kaya “izi” (Sahip) lerine başka bir isim altında kurban sunmaya devam etmişlerdir.”⁹³

Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Oğuzların Hristiyanlığı Meselesi'nde⁹⁴ Barthold'un iddiasını reddederek Oğuzların Hristiyan olmadığını isbat etmek istiyor. Bu makalede Prof. Zeki Velidî, Elbirûnî metnine dayanarak, Oğuzlar garip şeyleri, çeşme yanındaki taş görünce tapınırcasına saygı gösterdiklerini, o çeşme yanındaki taş çıkarmak suretiyle iz kalmış, diyor. Barthold bunu görerek bunu – ibâdeti –, Hristiyanlığa (İsa menkıbesine) benzetiyor. Ord. Prof. Zeki Velidî, Al-Birûnî'nin “Al- Asar-ul Bakıye” sinden naklen, (Matbuda Sf. 264), Kımuklar ülkesinde göle benzer tatlı bir sulu pınar olduğu, Menkûr

90 Gazi (Molla), İşbu kıssa Kazak'nın Ahvallerin beyan eder, Kazan 1879.

W. Radloff. Proben IV; 214 – 232 de Almancaya tercüme ediyor. Nakilde bulunan Abdülkadir İnan.

91 Abdülkadir İnan, Hurâfeler ve Menşeleri, Ankara 1962. Sf. 17.

92 Aynı kitap. Sf. 39.

93 Aynı kitap. Sf. 40.

94 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Oğuzların Hristiyanlığına Ait, Türkiyat Mecmuası 1928, C. 11. Sf. 61 – 67.

denilen dağda olan bu pınarın kalkana benzediği, suyunun kenarı ile bir seviyede olduğu anlatılıyor ve bazan bu pınardan ordu su içer, fakat su yüzü bir parmak bile eksilmez. “Bu pınar yanında insan ayağı ve elinin (iki dizinin) izleri var. Belli ki adam burada ibâdet etmiş. Yine bir çocuğun ayak ve eşeğinin turnak izi vardır.” Bu rivâyet bazı kaynaklarda “taş üzerinde iz” diye anlatılır. Birûnî’nin bu kaydına göre Guzler (Oğuz), pınar ve oradaki izleri görülen toprağı (belki taşı) takdis ediyorlardı. Abdülkadir İnan’da (Hurâfeler ve Menşeleri) adlı eserinde bu nokta üzerinde duruyor. Bu yukardaki pınar kenarındaki kayayı gördüklerinde, -Oğuz Türklerinin -yere kapandıklarını (secde ettiklerini) naklediyor.⁹⁵ Abdülkadir İnan, bunu bir *taş kültüne benzetmek* istiyor. (Hurâfeler ve Menşeleri) adlı eserinde, “milâddan sonra III. yüzyılda devlet kuran Toba sülâlesi devrinde de Hunlar devrindeki” dinin devam ettiğini “Çin kaynağına göre Tobalar ilk baharın ilk ayında Gök Tanrıya,” ve “atalarına kurban” keserlerdi, diyor ve devam ediyor: “Son baharın ilk ayında yine Gök Tanrıya âyin yaparlardı ve kurban sunarlardı. Ataların tapınağı olarak bir taş oyarlardı. Kuzeyindeki yurtlarından güneye göç ederken *bu taş üzerinde* Gök Tanrıya, yere, Hâkânın atalarına kurban sunarlardı ve âyinden sonra kayın ağacı dikerlerdi. Bu kayın ağaçlarından Tanrısalsak, kutsal bir orman meydana gelirdi.”⁹⁶

Abdülkadir İnan’ın gözlemiyle de teyid edildiği üzere, Türkistan’da *Seng-Hoca (Taş Hoca)*, çeşme yanında taş bir heykel bir ziyaret, adak, kurban yeri olarak kullanılıyor. Rusların 19. yüzyılda işgalleri zamanında, mevcut arkeologlar, bunun Budda heykeli olduğunu söylüyorlar.

Türkistan’da da, Anadolu da söylenildiği gibi, bir çok yerlerde, *Hız. Ali’nin Döldül’ünün taşlarda izleri olup*, onu ziyaret ediyorlar.

Abdülkadir İnan’ın çevirdiği, Beltirler de Tanrıya (Gök’e) kurban merasiminde, söylenen bir ilâhîde şu mısraları görüyoruz:

“Ey Teye nehri

Keskin taşlarına (selâm olsun), Sâk! (Sâk = Âmin, yerine kullanılıyor)

⁹⁵ Abdülkadir İnan, Hurâfeler ve Menşeleri. Ankara 1962. Sf. 14. 15.

⁹⁶ Abdülkadir İnan, Hurâfeler ve Menşeleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Bâtıl İnanışlar Serisi. Nu: 1. Ankara 1962. Nur Matbaası, Sf. 10. 11.

Dağlara ve sulara, kurbanımız irişsin, Sâk!
Acele etmeyiniz ey ruhlar !
Biz evlâdınız göğüslerindeyiz !”⁹⁷

Türkistanda Kaya, Mermer Direk, Göктаş:

Amerikalı Şiller, Türkistan seyahatinde önemli gözlemlerde bulunmuştur. Semerkant şehrinde birçok evliyanın türbe ve mezarlarını gördüğünü, genç Semerkant yakınlarında *kayadan oyulmuş mağaralara* rastlayarak bunlara girmek istediğini, fakat bunların Semerkant’ça “mübarek ve mukaddes addolunduğu cihetle” ayakkabılar çıkarılmadan kayadan oyulmuş mağaraların ziyaretine müsaade edilmediğinden içeri girmediğini⁹⁸ anlatıyor. Semerkant’ta Şah Zende camiine yakın bir caminin içinde, çok kalın, fakat kısa dokuz mermer direk bulunduğu, mermer direk üzerinde çok güzel ve nâdir bir “Kelâmı Kadim” olduğu ve bunun altındaki direklerin arasından sürünerek geçmenin bile bazı hastalıklara faydalı olduğunun ahali tarafından bildirildiğini⁹⁹ söylüyor. Şirdar medresesi önünde, yüksekçe meydanın bir köşesinde bir taş olduğunu, ahaliden çoğunun “bu taşın üzerine *mum dikmek* ve para bırakmak” suretiyle adaklarını yerine getirdiklerini¹⁰⁰ anlatan Şiller daha sonra Semerkant’taki, Orta Asya’da çok şöhret yapmış olan Göктаş’ından bahsetmektedir. Kale içinde, orta Asyada şöhreti olan Gök taşı havi “emîrin” (Timur) eski sarayı bulunduğunu, harâbeye yüz tutmuş bir bina olduğunu, vaktiyle burada toplantılar olduğu, divanlar kurulduğunu anlattıktan sonra GÖKTAŞI’na, sözü getiriyor: “Divanhaneye girilecek kapının mukabilinde beyzî tûlânî şeklinde ve kül renginde karib beyaz renkte yekpare mermerden mâmul dört sütun üzerine vaz olunmuş Gök Taş tâbir ettikleri bir taş olup bunun on kadem dört bus tulü ve dört kadem dokuz pus arzı ve üzerindeki sütunlar ile beraber iki kadem irtifai var ise de zürinde olan sütunlardan başka yalnız taşın kalınlığı ancak dokuz pustur. Mezkr taşın namından dahi anlaşılacağı veçhile açık mavi ve yeşile karib bir renkte olmasıdır.” Taşın kül renginde olduğunu, fakat orta asya halkı arasında gökyüzünün kül renginde bilindiğinin yaygın ol-

97 S. D. Maynageser, Beltir’ler de Tanrıya (Gök’e) Kurban Merasimi Meselesi. Türkçeye Çeviren: Abdülkadir İnan. Çığır (dergisi). Sayı 52. Temmuz 1937.

98 (Amerikalı) Şiller, Musavver Türkistan Tarih ve Seyahatnamesi, Türkçeye Çeviren: (İngilizce Öğretmeni) Ahmet Efendi. Dersaadet (İstanbul) 1294, Basiret Gazetesi Matbaası. (1873 yılındaki seyahat). Sf. 303, 304.

99 Aynı kitap. Sf. 327, 328.

100 Yukardaki kaynak. Sf. 329, 330.

duğunu, kül renginde olana dahi Gök bora tâbir ettiklerini, bazılarının anlattığına göre bunun Göktaş diye adlandırılmasının diğer bir sebebi bulunduğunu söylemekte ve Timurlenk'in Semerkant şehrinin iç kalesi dahilinde dört katlı büyük bir saray yaptırdığını, Keşi şehrindeki sarayına Aksaray adını verdiği gibi buna da Göksaray dediğini kaydetmektedir. Timur'un soyundan gelmiş olan han ve emirlerin merasimleri bu Göksaray'ında yapıldığı hatırlatıldıktan sonra şöyle demektedir: "Göktaş ise selefülzıkr Göksaray'da olan bir taşın namı olup Semerkant'a hükümdar olanların kâffesi Devleti Âliyei Osmaniye Padişahlarının taklid seyf usulü ve âdeti gibi *bu taşın üzerine oturmamakça hükümdarlığı sahih Olamıyacağı itikadı* âdet hükmüne girdiğinden, hattâ milâdın bin yediyüz yirmi iki (1722) senesi Ebül Fevzi nam Han aleyhine ahalinin kıyamiyle mezkûr taş üzerine oturmadığı cihetle hanlığı sahih değildir diyerek hanlıktan def ile yerine Rahim Hanı hükümdar nasb etmişlerdir."¹⁰¹ Göktaşının ne derece önemli olduğunu bu örnekleri yeteri kadar göstermektedir.

Emel Esin, (Türkistan Seyahatnamesi) nde VIII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar büyük taşlardan yapılan, bazen insan şeklinde oyulan Balballar dan bahsediyor ve bunların, Orta Asya'da, Orhon vâdisinden, Türkistandan Avrupa'ya, Ukrayna ve Kırım'a kadar yayıldığını belirttikten sonra: "Bu heykeller, mezarların üstünde bulunduğu için, onların mezarda yatan şâhs tarafından öldürülerek âhirette *kendisine hizmete mahkûm edilmiş kimseleri* temsil ettikleri söylenir" diyor.¹⁰² Balballar hakkında, Türklerde Mezar Taşları, bahsinde etraflıca duracağız.

c) Kıbrıs'ta Hala Hâtun Türbesinde (boşlukta durduğuna inanılan) Taş:

Kıbrıs'ta Larnaka yakınlarında tarafımızdan 30. 9. 1962 de incelenen Hala Hatun türbesinde boşlukta duran bir taşın inanç ta dik-kati çekmektedir. Hazreti Muhammed'in Halası (Ümmü Harem) olduğu söylenen, halk arasında yaygın adıyle (Hala Hatun) denilen bu bannın ilk hemşire imiş. Kıbrıs'ın fethi sırasında katırdan düşerek şehit oluyor ve bu yere gömülüyor. Söylentiye göre mezarı üzerine 1 - Ya Kudüs'ten Mescid-ül Aksa'dan, veya 2 - Tür-u Sinâ'dan, 5-6 metre uzunluğunda 1 metre kadar yükseklikde, yekpare taş, kaya geliyor ve mezarın üzerinde 4-5 metre yüksekliğinde boşlukta (mual-

¹⁰¹ Aynı kaynak. Sf. 333. 334.

¹⁰² Emel Esin. Türkistan Seyahatnamesi, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından. V1. Seri Nu: 4. Ankara 1959. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Sf. 11.

lâkta) duruyor. Bu görünüş ziyaretçileri heyecana sevk ediyor. Ziyaretçi bir gebe kadın, öylece havada, bir yere dayanmadan duran taş görürce, heyecan ve korkuyla çocuğunu düşürüyor. Bu olaydan sonra ziyaretçilerin korkularını önlemek üzere, taşın altına sütun şeklinde duvarlar yapıyor. Bunların ilmi hakikat değerini anlamak üzere yakın zamanlarda ölçen iki yüksek mühendisin, yaptıkları hesaplara göre kaidenin çok zayıf olduğu, bu duvarın üzerindeki taş çekemiyeceğini, bunda bir sır olduğunu bildiriyorlar. Taş, hâlen sağı solu duvarlara dayanmış bir durumda bulunmaktadır. İncelediğimiz günde hiç bir yere dayanmadan, boşlukta durmamaktaydı.

Bu mahal Kıbrıs'ta yerli ve yabancılar tarafından ilgiyle ziyaret edilmektedir. Hâlen burası onarılmış, bahçe dışında ise gazino yapılmıştır. Bahçeler, havuzlar içerisinde bakımlı ve güzel manzaralı turistik bir yer teşkil etmektedir.

d) *Makedonya Yörüklerinde : Dilek Taşı, Babu Taşı, Hacatlar Taşı :*

Makedonya yörükleri arasında Dilek, Taşı, Babu Taşı, Hacetler Taşı daha çok tanınmış kutsal taşlardır. *Dilektaş*, "Sivritepe denilen yerde, yüksekçe bir kayadır. Bayram, İdrellez ve Nevruz günleri ziyaret edilerek dibinden taş toplanı"yor.¹⁰³ *Babu Taşı* : (Babu İhtiyar Bulgar kadınlarına verilen ad); Karasınan köyü yakınında bulunan, üzeri düz olan ve bir ev büyüklüğünde olan bu taşın yan tarafından oraya çıkmak için merdiven şeklinde bir yol bulunuyor. "Taşın üstünde ortaya doğru" yirmi santim çapında bir dairevi oyuk mevcut" olup, at nalı biçimini gösteren bu oyuk hakkında halk bir menkıbeye inanıyor. "Hazreti Ali, atı ile bu taraflara gelmiş. Atının bir ayağı bu taşın üstüne, diğer bir ayağı da (Hisseler) denilen ve köye yarım saat mesafede bulunan diğer bir taşın üstüne basarak geçmiş, hattâ atı, bu taşın üstünde ağnemiş (sırtını sürterek yuvarlanmış) bu sehepten Babu taşının üstünde mezkûr oyuk hasıl olmuş". Bu taşın altındaki mağaraya Bulgar kadınları gelerek oralarda mum yaktıklarından, taşı da ziyaret ettiklerinden, hristiyanlarca da kutsal tanındığı anlaşıyor.

Hacatlar Taşı : Mayadağı arazisi içinde mukaddes tanınan diğer büyük bir kayadır. Bu taş bir tepe üzerinde olup buraya da "Hacatlar tepesi" derlerdi. Burada ara sıra mumlar yakılırdı. Buradan başka

103 İbrahim Gökçen, XIX. Asırda: Makedonya Yörük Folkloru, (Ziyaret mahalleri: Dilek Taşı, Babu Taşı, Hacatlar Taşı), Türk Folklor A. C. 2. Sa. 26. Sf. 415 - 416

hayli uzakta (İzvor) arazisi içinde (Delikli Taş); denilen bir kaya daha vardı. Burada senenin belirli zamanlarında toplantılar yapılırdı. Bu toplantılara hristiyanların da iştirak ettikleri olurdu. “Söylentiye göre koyunları hastalıktan ölen ve tek koyunu kalan çoban, koyununu bu delikten geçirerek hayvanı salgın hastalıktan kurtarmış. Bu kayadan kadın, çoluk, çocuk geçiyorlar, deliğe sıkışan olunca havaya silâh atıyorlar. Deliği geçemeyenlerin günahkâr olduğuna inanılıyor. Buradan üzgün, melânkolik insanlar, çocuğu olmıyan kadınlar, hattâ fazla üremesi için hayvanlar, ipek böceği tohum kutuları geçiriliyor.

Türk âlemi içinde bir uçtan diğerine kadar taşla ilgili inançlar bulunduğunu bir kesit halinde de olsa göstermeğe ve genelliği belirtmeğe çalıştık. Müteakip, (Türkiye’de yaşayan Taşla ilgili İnançlar) bölümünde, bütün öncekilerle karşılaştırma yapmak, böylece biraz kolaylaşmış olacaktır.

TÜRKİYE DE YAŞAYAN TAŞLA İLGİLİ İNANÇLAR

III

a) Tılsım değeri kalmayan taşlar:

Bizans zamanından kalma, esrarengiz bir kudreti bulunduğu inanılan tılsımların bir kısmı karaya bir kısmı denize aitti.

Sütun ve heykellere, veya taş üzerindeki kabartmalara, leylek, horoz, kurt, kuş, sivrisinek, karasinek, yılan, ejder, v.b. ait bulunan bu varlıkların taşla kaynaşımıyla, Bizanslılar bunların birtakım kerâmetlerine inanırlardı.

Çemberlitaş, Kıztaşı bir hâtıra anıtı olmaktan başka, bir tılsım olarak da benimsenmişti. Kıztaşı'nın yakınından geçen kızların bâkire olup olmadığını haber verdiğine ve "Tılsım olarak da şehri yilandan ve karıncadan koruduğuna inanılırdı"¹

Hâlen, İstanbul halkı için bunların tılsım değerine dair bir inanç kalıntısının mevcut oluşu tesbit edilememiştir.

b) Kalıntıları, izleri devam eden taşlar:

Anadolu'nun Dinî Tarihinde Taş'ın önemi ve mevkiî üzerinde (Giriş) bölümü içerisinde durmuştuk. Burada kalıntıları süregelen bâzı hususlar üzerinde duracağız.

Anadolu Efsâneleri arasında taşla, kaya ile ilgili olanlar az değildir. İstanbul, Boğaziçi'nde, Boğaz'ın iki yanındaki Kavaklar'da, Karadeniz'e çıkış kapısı sayılabilecek kayalara dair olanı bunlardan birisidir. "koca kayaların, açılıp kapanan çeneler gibi birbirine çat çat

1 Mithat Sertoğlu, İstanbul Tılsımları, Tarih Dünyası, S. 36. 26 Aralık 1952, Sf. 1481, 1482, 1494.

İ. H. Konyalı, Eteği Kirlenen Kızları Mahkûm Eden Kıztaşı, Tarih Hazinesi, S. 8. 15 Mart 1951, Sf. 397, 398.

çarptıkları”, “bu iki taraflı kayaların arasına düşen gemiler”in “bu kayalar tarafından çiğnenip parçalan”dıkları², keskin kayalar da oturup uzun saçlarını tarayan ve “hazin türküleriyle gemicileri çıldırtıp kayaların üzerine çeken güzel deniz kızları (Siren’ler)’nın, tesirini Orfe boğazda ilerlerken, lirini çalıp onların musikisini bastırarak yol alıyor ve gemidekiler bu musikinin vecdi içinde Sirenlerin tesirinden kurtulularak, “hep bir ağızdan türkü söyliyerek küreklere dayanmışlar ve Kavakları geçerek Karadeniz’e açılmışlar. Boğaz’ın o kayaları bu efsânede Simplegad kayaları adını alır. Bu vakadan sonra o kayalar uslanmış ve artık yerlerine oturmuşlar.”³

Gene bu kitapta eski “Frikya’da (Edremit) Koca Katran dağları denilen bir dağ zincirinin en yüksek zirvesi”ne ait efsâne yer almaktadır. Bu İda dağının zirvesindeki (Kazdağı) kayalıklarıdır.⁴

Gene bir başka efsâne de şöyledir: “İzmir’in yanında Manisa dağında bir kaya vardır. Rüzgâr gözyaşlarını o kayanın üzerine taşır. O kayadan su sızar, ona hâlâ Niyobe’nin kayası denmektedir.

Dünyanın her tarafında teessür timsali olmak üzere Niyobe heykelleri yapılmıştır. Bir Anadolu’lu şair, “Tanrılar Niyobe’yi taşa döndürdüler, fakat sanatkâr insan tanrılara meydan okuyarak onların taşa döndürdükleri insanın taştan heykelinde Niyobe’yi yine diriltti” der.”⁵

Anadolu’da eski efsâneler arasında bir de Yanartaş vardır. Anadolu Efsâneleri yazarı bu “yanartaştaki ateşin ruhuna vaktiyle bir mâbet (Efestos Mâbedi) ve bir de kilise (Bizans Kilisesi)” yapıldığını ilâve ediyor.⁶

M. Ali Yalçın, Antalya çevresinde bu Yanartaş hakkında bir makale yayınlayarak, “Bellerofantes’in çarpışıp, “bir mızrakta yere gömdüğü Canavar”ın, ejderhanın toprak, kayalar, taşlar içine girdiği halde, “alevden dili” dışarda kalıyor, devamlı yanıyor. Bunun binlerce yıldanberi yanan tabii bir yeraltı gazı olduğunu söyleyen yazar, Efestos mâbedi, Bizans kiliseleri harâbelerinin bunu çevrelediğini, hâlen görülmeğe değer olan bu yanartaşın ufak bir şehrin havagazı

2 Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir), Anadolu Efsâneleri, İkinci Baskı, Yeditepe Yayınları. İstanbul 1957. Baha ve Ünal Basımevleri. Sf. 33.

3 Anadolu Efsâneleri. Sf. 34.

4 Aynı kaynak. Sf. 55.

5 Aynı kaynak. Sf. 76.

6 Anadolu Efsâneleri. Sf. 133.

ihtiyacını karşılayacağı gibi, iktisadî değeri yanında “tarihî ve turistik kıymeti”nin eşsiz olduğunu bildiriyor.⁷

Anadolu Tanrıları kitabında da, “Anadolu’da dağlarda uğurlu ve kerâmetli sayılan delik kayalar “bulunduğunu, günümüzde bile çocuk doğuramamış kadınların çocuk dileğiyle, bu uğurlu deliklerden geçtiklerinin görüldüğünü, bildiriyor ve “Belki bu delik, başlangıçta bir kapı yani daleth yahut fallik (Yazar, üçgen, koni şekilli cisimlerin fallüs inancıyla ilgili olduğunu bilhassa belirtiyor) sayılmakta idi”⁸ ve dağlara, tepelere, Dinler Tarihi içinde verilen öneme temasla “Anadolu’da böyle tepelere Kısmet Tepesi, Kısmet Taşı, Kısmet Dağı denilir” demektedir.⁹

Anadolu, muhtelif medeniyetlere, kültürlere ve muhtelif dinlere beşik olan, etkiler, kalıntılar, tabaka tabaka birbirine eklenmiş, diğer memleketlere de geçmiş bir alandır. Fakat buna nihai ve asıl renk ve etkiyi yapan, damgasını vuran, bilhassa Türklerin 1071 i müteakip Anadolu’yu, Türkiye’yi doldurduğu olmuştur. İslâmlıktan önceki Türkler arasındaki dinler, bilhassa şamanlık adı takılmış inançların kalıntıları ve insan ruhbilimine uygun ortak davranışlar, sızıntılar, hâkim ve esas mevkide İslâm dinî olmakla beraber Anadoluda taşla ilgili inançlar doğmuş, belirmiştir. Fatihler, şehitler, gaziler, erenler, kerâmet sahipleri yanında efsâneler de yer almış, saygı ve inanç seviyesi yükselmiş ve hâlen yaşamağa devam etmiş, geçmişten türlü inançlar kalmıştır.

ç) Genellikle İllerde Taş: Satı Taşı:

Türk Halk Edebiyatına da Taş, Sabır Taşı gibi masallarla, ilençlerle (Başına Taş düşsün v.b.) girmiştir. Bilhassa yağmur dualarının çoğunda Taş özel bir yer almaktadır.

M. Şakir Ülkütaşır, (Türkiye Etnoğrafya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi), adlı eserinde, “Çocuğu olmıyan veya olupta yaşamıyan aileler”in çevrelerindeki yatırlara adak adadıkları, dilek diledikleri ve doğacak çocuğunu bunlara sattığı ve çocuk doğunca henüz yaşına girmeden o yatıra gidilip adak (Satı Satılmış adıyla) yerine getiriliyor, böylece “çocuk yatıra satılmış olduğundan yaşıya-

7 M. Ali Yalçın, Antalya’daki Yanartaş, Havadis (gazetesi), 12 Kasım 1956.

8 Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir), Anadolu Tanrıları, İkinci Baskı, Yeditepe Yayınları, İst. 1962, Yeni Matbaa, Sf. 86.

9 Aynı kaynak. Sf. 87.

cağına" inanılıyor. Ayrıca Şakir Ülkütaşır bazı yerlerde "Satı Taşı" denilen ve kutsal tanınan taşlar olduğunu, bu taşların aileler tarafından ziyaret edildiğini, "Ziyaretlerden sonra gerek yatırın himmetinden ve gerek taşın kutsallığından ötürü çocuk olursa oğlana "Satılmış," kıza "Satı" adı konulduğunu söylüyor ve ilâve ediyor: "Şu kadar ki, bazan doğan çocuklara bu iki addan birinin verilışı sadece yatır veya taştan yapılan istianelere müstenit olmaz. Çocuk ya aile içinden birine veya başka bir adama da satılır."¹⁰ Böylece taştan başka araçların da araya girerek gene aynı adın verilebildiği anlaşıyor.

d) Eski Mezarlar, Dikili Taşlar ve Türklerde Mezar Taşları:

"Ziyaret olunan yer manasında" olan ve ölü gömülen ve üzeri bina ile örtülmemiş çukura mezar, kabir (Türkistan'da gavr) denilmesi, üstü yapılan müslüman kabirlerine türbe adı verilmesine işaretten sonra, bu üstüne bina yapılmamış mezarların baş ve ayak uçlarına taş, heykel v.b. dikilmesi olgusunu görmekteyiz.

Eski Yunanlılar ve Romalılarda ve diğer toplumlarda bu maksatla mezarlar, mezar binaları, anıtlarına dair bilgiler mevcuttur. "Türbeler ve mezar âbideleri sanat tarihi bakımından, tümülüsler yani kurganlar, yeraltı mezar mağaraları, ehramlar, mastabalar, mozoleler, künbetler, mezar âbideleri, mahzen mezarlar ve saire şeylerdir."¹¹ Dinler Tarihi bakımından da önemli olan mezar, mezar taşları, türbe ve mezar ânıtları geniş bir inceleme konusu olmaktadır.

Mastaba: Eski Mısır'da dikdörtgen şekilli, arapça (sedir) le ifade edilen "üstü kesik bir ehram" tarzındaki "mezar binaları" "memleketin büyüklerine ve zenginlerine mahsus" olup, "bu mastabalar taştan örülmüş" ve bir kısmı toprak altında "diğeri toprak üstünde olmak üzere iki kısmı ihtiva ediyordu. Mastabaların tuğla yahut umumiyetle taşla örülmüş muhtelif şekilleri vardı. Ölü kültüyle bağli olan mastabalar, Eski Devlet Çağında (2780-2280) de görülmektedir.¹² Belirli günlerde yiyecek ve içecek getirilmesi, ölünün şerefine âyinler yapılması, kurban ve adakların konulması burada oluyordu. Bütün bunlar ölümden sonra yaşayışın devam edeceğine, ecdatperestliğe dair inancı belirtmektedir.¹³

10 M. Şakir Ülkütaşır, Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi. Birinci Fasikül, İstanbul 1937. Burhaneddin Basımevi. Sf. 26. (Adlar. Adverme ile ilişkili Âdet ve İnanmalar)

11 Prof. Celâl Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, İst. 1950, C. 111. S. 1315.

12 Serge Sauneron, Mastaba: Knaurs Lexikon der ägyptischen Kultur, 1961, S. 156 - 158.

13 Önceki kaynaklar ve Ord. Prof. Yusuf Ziya Özer, Mısır Tarihi, Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1939. Sf. 101.

Mastabaların yer altında kalan bölümünde, ölünün lâhdinin konulduğu bir oda vardı. Ayrıca, ölünün işine yarayacağı inancıyla bir takım yiyecek ve eşyanın bulunduğu mahzenler, zeminden “beş altı metre” kadar aşağıda bulunuyordu. Mastaba’nın toprak üstünde bulunan yerde ibâdet için odalar da vardı. Bunun iç duvarlarına ölünün adı yazılıyor ve hayatıyla ilgili resimler yapılıyordu. Bir türbeyi andıran bu mastabalar “ölünün uhrevî hayatını yaşadığı bir ev telâkki” edilmekteydi.

Bu mastabaların yazıtları, duaları, dilekleri ihtiva ediyor, ölü kültüyle, eski Mısır diniyle ilgili âdet ve inançları belirtiyordu.¹⁴

Mastabalardan önce birtakım, Kaya Mezarlarının, Kum Tepeli Mezarların kullanıldığı Mısır’da, Mısır’ın en eski tarihi çağında (M.Ö. 3000-2750) arasında tahminen M. Ö. 2800 den itibaren Ehramlar görülmektedir.¹⁵

Ehram (Piramid): Mısır kralı (Firavun) öldüğünde ailesi ve saray halkının gönüllü olarak ölmek istemesi ve firavuna yakın bir yerde gömülerek, kralın dirilişiyle, onun hayat dağıtma gücünden (manasından) faydalanmak isterlerdi. Bu bakımdan kralın cesedine büyük itina gösterilerek, önce kaya mezarlar, sonra mastabalar yapılmış ve nihayet bu mastabaların üst tarafları tamamlanarak, ehram=piramid şekline geçilmiştir. Eski zamandan kalma yüzlerce ehram içinde Keops (hâlen yüksekliği 146, 59 metre olup 10 metre aşındığı sanılıyor), Kefrem ve Mikerinus ehramları en tanınmışlarındandır.

Sumerler de Etrüsklerde de buna benzer mezarlar olduğu, “bunların menşeinin Asya Ziguratları”na götürüldüğü ve “XVII. ve XVIII. asırların ikonolojisinde ehram şekli”nin cbediyetin ve ölmezliğin bir timsali olarak kullanıldığını¹⁶ ileri sürülmüştür.

Pramidlerin inşa tarzı ve bunun gelişmesi üzerinde etraflıca durulmuş, geniş incelemeler yapılmıştır.¹⁷

14 Siegfried Morenz, Ägyptische Religion, 1960, S. 203, 213.

15 Prof. Dr. Annemarie Schimmel’in, Dinler Tarihi Notları ve Knaurs Lexikon der Ägyptischen Kultur, 1961, Zeittafel, S. 8.

Prof. Dr. Friedrich Heiler, Die Religionen der Menschheit und Gegenwart, Stuttgart 1959, S. 162.

16 Prof. Celâl Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, İst. 1946, VI. Fasikül, Sf. 511 – 513.

Siegfried Morenz, Ägyptische Religion, Stuttgart 1960, S. 7, 27, 37, 40 ve devamı, 136, 202 devamı, 207 devamı ve 240, 257.

17 İ. E. S. Edwards, Pyrimiden, S. 207 – 212.

Knaurs Lexikon, der ägyptische Kultur, 1961.

Mısırlıların ölümden sonra ruhun dönüp vücuda girmesi ve cesedi- ni bulamıyan ruhların ebedî hayattan mahrum kalmamaları için, ölülerin mumyalanıp korunması geleneği benimsenmiştir. Bu sebeb- ledir ki cesed, düşmanları tarafından yokedilmemek üzere gizli bir odaya konulmuştur. Ehrama giriş yeri de saklanmış, ancak bunu bilenler tarafından girilmesi kabil bir hale getirilmişti. Ehamlar çok masraflı olduğundan, umumiyetle fravunlar ve zengin, önemli mevkideki şa- hıslar mastabalara gömülmüşlerdir.¹⁸

Megalithik : *Dikili, uzun, yuvarlak, sıra, tabla şeklindeki taşlar :* (Yunanca megas=büyük ve lithos, taş kelimelerinden, büyük taş) anlamına gelen Megalithik, cilâlı taş dönemlerinin "ilk mimâri eserlerine" verilen ad olup,¹⁹ insanların ilk yaptıkları inşaatın mezar- lar olduğu ileri sürülmektedir. "İlk tesadüf edilen âbideler Bretanya'da bulunmuştur."²⁰ Megalithik taşlar arasında başlıca 1-Menhirler, (Uzun Taşlar) 2- Kromlek (Yuvarlak Taş), 3- Sıra Taşlar (Alignements), 4- Dolmenler (Tabla şeklinde Taşlar), 5- Trilith'ler, (üçtaşlar), 6-Sist'- ler (sandık şeklinde taşlar) zikrediliyor.

1- Menhirler: *Dikili Uzun Taşlar:* Men=taş, hir, uzun kelimelerin- den kurulmuş olan bu adla, tarihten önceki zamanlarda kullanılan, mahrutî, 8-15,20 metre kadar uzunlukta yekpare kayalara denilmek- tedir. Bunlardan binlercesine (6192) yalnız Fransa'da, bilhassa Fransa'nın Bretanya bölgesinde ve Karnak'ta görülmüştür. Bunların hangi maksatla dikildikleri kesin olarak bilinmemekle beraber, bir kısmının hudut belirttiği, bir kısmının hâtıra mahiyetinde olduğu, menşesinde ilâhların taşı tanındığı veya mezarları belli ettiği sanılmaktadır.²¹ İlâh- lartaşı gibi, dinî bir inancın bulunduğu zamanlarda çevresinde tapınma

18 (Ahret inancını ve semadaki cevelânı helirten, ölünlün korunduğu ehamın odasına bi- rakılan eham metinleri = Piramid metin, ölümler metinleri) adındaki eserler, Mısır dini hakkında bize bilgi verdiği gibi, ölü tekrar dirildiğinde bu metinler ona yeni hayatında rehber olarak hizmet edecekti. Öldükten sonra dirilme inancını açık şekilde gösteren bu belgeler yanında, ölü odalarına birçok heykelcikler de konulurdu. Mumyayı muhafaza eden sandukaya, onun hayatını gösteren tasvirler yapılır, bir yandan ahret inancıyla, gökte Güneş Tanrısı RE'nin ülkesindeki cennete gidış, bir yandan da tekrar dünyaya dönüş gibi esaslar telif edilerek ina- nılıyordu. Kurban yemeklerinin sunulduğu ve ölümlere hergün hizmet için rahiplerin piramid ma- bedinde bulunuşu dikkate şayandır.

Knaurs Lexikon. der ägyptische Kultur, S. 212.

Totenbuch, S. 273 - 275. Totenkult, S. 275 - 278. (Serge Sauneron)

Totentexte, S. 280. (Jean Yoyotte).

19 Prof. Celâl Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, 1st. 1950. C. 111. S. 1294.

Prof. Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Megalithgrab, Megalit-kultur, S. 34, 516. Menhir, S. 34.

20 Yukardaki kaynak, S. 1294, 1295.

Von Heine Geldern, Die Megalithen Südasiens und ihre Bedeutung für die Klärung der Megalithenfrage in Europa- und Polynesian, Anthropos XXIII, 1928. S. 27 6-315.

21 Prof. Dr. Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart 1952. S. 305.

Megalitik ve diğerleri için bilhassa Fransızca, İtalyanca kaynaklar: Mircea Eliade. Die Religionen und das Heilige, S. 559. bak.

olduğu da sanılmıştır. Bereketlilik kültürünün ve dışı- anahk sembolleriy-
le, ilâh sembolleriyile ilgili olduğu, kozmik efsânelerle bağlantılı bulun-
duğu görüşü mevcuttur.²²

Avrupadaki bu menhirler (uzun taşlar), Hristiyanlığın etkisiyle,
bazılarının üzerlerine haç işareti, bazılarına Meryem ve İsa'nın resim-
leri konularak, Hristiyan ibâdetine elverişli yerler haline çevrilmiştir.

"Menhirlere, Orta Asya'da ve dünyanın birçok yerlerinde de te-
sadüf olunmaktadır. Menhir tâbirinin ilmî terimler sırasına geçmesi,
XVIII. asrın ortalarından sonradır. Fransız lûgatleri bunun eski Bre-
tonca, taş mânasına men ve uzun mânasına hir kelimelerinden oldu-
ğunu ve uzunca taş manasına geldiğini zikretmektedirler. Bu kelimeye
Bretonlarda, hattâ Keltlerde de tesadüf olunması ve aynı şeyi ifade
etmesi tarihten önceki ilk medeniyetin Orta Asya'dan gelmiş olduğunu
düşündürebilir.

Türkçe'de hudud veya sınırlara dikilen sivri taşlara ben taş
denir. Ben ve men sözleri arasındaki münasebet göze çarpar."²³ denil-
mekte ve Vambery'nin "eski Türklerde yollara nişan olarak dikilen
taş mânasına geldiği" görüşü ileri sürülmektedir.

"Taşa tapma dinine ait olanlarına ihtimal verildiği gibi" "Bazı
arkeologlar bunları Jül Sezar'ın (Jules Cesar) söylediği Merkür ilâhını
temsil eden şeyler olduğunu düşünmüşlerdir."²⁴

2- Kromlekler. Krom=Yuvarlak, lek=Taş, şeklinde dikilen men-
hirler ve taşlardan ibaret" yapıdır.

3- Alignements. Sıra Taşlar, ise "Bir hizaya ve bir veya birkaç
sıra olarak dikilmiş menhirlerdir."²⁵ Morbihan'da, Karnak sıra taşları
3 kilometre kadar uzunluktadır.

4- Dolmenler. Dol=tabla, men=taş kelimelerinden yapılmış bu
terimle taş ayaklar üzerindeki tabla şeklindeki taşlara denilmektedir.
"Büyük ve geniş tabla şeklindeki bu taşların üzeri bazan toprakla
örtülmektedir. Fransa'da 4458 dolmen bulunduğu gibi, Avrupa'da
ve Asya'da da bu tip inşaatlara rastlanmıştır. Bu dolmenlerin gelişi
şekli ve mahiyeti üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Bunların

22 Prof. Dr. F. Heiler, Die Religionen der Menschheit, Stuttgart 1959, S. 64, 65.

23 Prof. C. Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, İst. 1950, C. 111. S. 1294, 1295, 1300.

24 Yukardaki kaynak, S. 1295.

25 Yukardaki kaynak, S. 1295.

birer mezar olarak kullanıldığı anlaşılmışsa da, daha sonra mı yoksa başlangıçtan beri mezar olarak mı kullanıldığı kesin olarak anlaşılmış değildir.

5- Trilith'ler (üçtaşlar) ufki şekilde, kapıya benzeyen taşlardır. 6-Sistler, ise taştan sandık şeklinde olanlardır.

Konumuzu ilgilendiren bu taşlardan sonra Türk Mezar Taşlarına geçebiliriz:

Türklerde Mezar Taşları:

Balbal'lar :

Bilhassa Göktürk'lerde, hakan veya kahramanların, ünlü kişilerin mezarları üzerine "öldürdükleri düşmanları" temsil eden heykel veya taşları diktikleri (kıldıkları), eğer taş bulamazlarsa ağaçtan yapılmış heykel veya kazıkları bu maksatla kullandıkları ve bu şekilde dikilen taşlara Balbal denildiği ötedenberi ileri sürülmektedir.^{25 A}

Günümüze kadar bu konuda yayınlanmış bilgilerin yanlışlığı artık anlaşılmaktadır. W. Barthold, Radloff, önce merâsimi idare eden adamın heykeli demişler sonra aşağıda belirteceğimiz bilgiyi kabul etmişlerdi. Şemsettin Günaltay ve diğer bazı bilginler bu hatalı görüşü devam ettirdiler.

V. Tomsen, "eski Türk yazıtları tercümesine eklediği zeyilde (S.132) "Ölü gömüldükten sonra, mezarın üstüne, ölenin hayatta iken öldürdüğü düşman sayısınca taş dikilir, (bunlar Türkler'in balbal dedikleri şey olacaktır" derken W. Barthold, "bu balbal'ların işlenmemiş taş değil, heykel olduklarını" söylüyor ve "İleri gelen başbuğlar için yapılan cenaze merasiminde, kahramanın öldürdüğü düşmanları temsil eden heykeller dikilirdi. Çinliler böyle yazmaktadır. Eski Türk kitâbelerinden öğrendiğimize göre, bu heykellere balbal denirdi. Üç yerde, sonradan balbal olarak dikilen kişinin, hayatta iken kahramanın baş düşmanı olduğunu görüyoruz: Baz Kağan (Elteriş Kağan'ın düşmanı) Kırgız hanı, Elteriş Han'ın kardeşinin düşmanı) ve Kug-Songün (Bilge-Han'ın oğlu'nun düşmanı). Şu sözler daha tipiktir: "Onların alplarını öldürüp kendime balbal yaptım."

Bang ise, balbal, "büyük bir ceza olmak üzere, ayaklanmaya sebep

25 A Türk Ansiklopedisi, C.V., Ankara 1952, SF. 109.

olan kişilerin, kötü kimselerin gömüldüğü “Cenâze tepesi” diye gösterir.”^{25 X}

Bu, BALBAL kelimesi ve balbal dikme âdeti “Eski Türk Yazıtları” arasında “Kül Tegin Yazıtının Cenup Bilge Han Yazıtı”nın “doğu tarafı”nda “Baham bakana Baz hakanı birinci Balbal dikmiş” anlamıyla v.b. yer almaktadır.^{25 B} Hüseyin Namık Orkun, balbal dikme itikadının, “Türkler”in “öldükten sonra öbür dünyada da hayatın mevcut olduğu”na ve insanın ölünce öbür dünyaya göç ettiğine inandıklarını (uçuverdi veya kergek oldu) denmesinin bununla ilgili bulunduğunu, “ölünün, öbür dünyada herşeye ihtiyacı” olacağından eşyalarının mezara konulduğunu ilâve ediyor ve “Büyük şahsiyetlerin hizmetçiye de ihtiyacı vardı. Bunun için bir adam öldürülür ve bu öldürülen adamın adına da müteveffanın kabrine bir taş dikilir ki işte buna balbal adı verilir “demektedir.^{25 C}

Prof. Dr. Eberhard, “Çinin Şimal Komşuları” adlı eserinde Kore ve cenubî Çin kültürleri arasındaki münasebetten bahsederken, “sığır ayağından kehanet”te bulunduğunu kaydediyor ve “sığır kültü ile megalit kültürü birleştirilir. Kora’da megalitler (tarihten önceki büyük taşlar, mezar taşları) çok eskiden mâlûmdur. Bizim metinler onları “mezar taşları” adıyla zikretmiş benziyorlar. Aynı zamanda bir cenup kültüründen (yav), mezar-megalitleri zikrolunuyor.”^{25 D} demektedir.

25X P. W. Şahmidt, *Der Ursprung der Gottesidee IX* (3. böl.). Freiburg 1949. S. 21-39’dan Sâdettin Buluç tarafından çevrilmiştir.

(P.W. Schmidt, *Tukue’lerin Dini*, ist. Üniver. Edebiyat Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı dergisi, ist. 1966. Sf. 74, 75.

W. Radloff, *Die alttürkischen Inschriften inder Mongolei*. (Die historische Bedeutung der alttürkischen Inschriften başlıklı yazı) (Balbal). S. 11. St. Petersburg 1897.

W. Barthold. “Türkler’de ve Moğollarda defin merasimi meselesine dair,, T. Çeviren, Abdülkadir İnan, *Belleten* Sa. 43, 1947.

25 B Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, T. D. K. C. I, İst. 1936. Sf. 36, 37. ve 76. sayfada Balbal’ın mahiyeti hakkında zikredilen kaynaklar: Wladyslaw Kotwicz; *Le tombeaux dits “kerek-sur” enmongolie*, Ro. IV. 1928. Aynı zat: *Quelques remarques sur les statues de Pierre dites “baba” (“femmes en pierre.”)*, Bulletin de l’Academie Polonaise des Sciences et des Lettres, 1928, S. 70-81.” Eski Türk Yazıtları C. I. Sf. 190 da: (“Balbal’ın geçtiği yer ve şekiller ve: “Bilge Han yazıtı civarında ve üzerinde Tölöşşadın balbal olduğunu gösteren “bir taş resmi vardır. Eski Türk Yazıtlarının IV. Cildinde (İst. 1941) (Sözlük)te, Sf. 16. Balbal h. bilgi mevcuttur:” ölünün öldürülen düşmanı adına dikilen taş (balbal kılı vermek. balbal dikivermek, balbal kılmak) ve bu ciltte muhtelif resimler arz edilmektedir.

25 C Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihi*, C. I. Ankara 1946, Sf. 141, 142.

25 D Prof. Dr. W. Eberhard, *Çin’in şimal Komşuları*, T. Çeviren: Nimet Uluğtürk, Ankara 1942, Sf. 29, 33.

Keza diğer yanda bir kısım Türklerin, ölü için koyun ve at kurbanları sunduktan sonra “naaş bütün servet ve atıyla birlikte yakılır. Külü sonradan mezara konularak tekrar kurban edilir ve at yarışları yapılır, mâtemin sembolü olarakta yüzleri çizilir. Ölü'nün bir resmi hazırlanır. Ölü'nün öldürdüğü adam adedi kadar mezarı üstüne taş yığılır.” v.b. denilmektedir.^{25 E}

Türkler'de oldukça farklı inançlar ve çevreler içerisinde, dinler tarihi bakımından ölü gömme ve yuğ âdetleri de ayrıca ve kronolojik ve mukayeseli olarak, çeşitli çevreler ve etkiler ve zaman dikkate alınarak müstakil bir eser halinde incelenmeği gerektirecek bir konu hüviyetindedir.^{25 F}

Balballar hakkında alışılmış bu bilgiye Abdülkadir inan'da bir müddet iştirak etmişse (Tarihte ve Bugün Şamanizmin 1954), 1966 yılından beri bu konudaki alışılmış bilginin yanlış olduğu ve kitabında bu ciheti düzeltceğini aşağıda arzedeceğimiz yazısıyla belirtmektedir.

Prof. Dr. Osman Turan, Türklerin, “mezarları üzerinde âbide, kitâbe ve heykel, “yapma geleneklerine ve bunlara dair buluntulara işaretten sonra” Türkler ölülerinin heykellerine itina ederlerken öldürdükleri düşmanlarının balballarını çok çirkin bir yüzle gösteriyorlardı, ki bu hususa dâir de bir hayli buluntuya rastlanmıştır.” demektedir ve “mezar üzerinde heykellere Tuna'dan Aral gölüne kadar uzayan Kumania veya Kıpçak -elinde (Deşt-i Kıpçak) de rastlanmış ve XIIIüncü asırda Rubruck ile ondan sonraki seyyahlar tarafından tasvir edilmişti. X. asırda da Oğuzların ölülerine kubbe gibi mezarlar yaptıklarını, Şâmânî inancına göre, cennete binip gitmesi için, atını ve başka eşyalarını oraya koyduklarını, kahraman'ın öldürdüğü insanlar sayısınca balballarının mezarının kenarına diktikleri de kaydedilmiştir.” demektedir.^{25 G}

25 E Yukardak' kaynak, Sf. 86.

25 F Abdülkadir İnsan, Tarihte Ve Bugün Şamanizm, T.T.K. Ankara 1954. (Prof. Dr.) Tahsin Özgüç, Die Bestattungsbräuche im vorgeschichtlichen Anatolien. Ankara 1948. (Prof. Dr.) Orhan Acıpayam, “İptidailerde Ölü Gömme İle İlgili Bazı Pratikler ve İzahları” DTCE. c. XX, Temmuz - Aralık, 1962.

25 G Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Türk K. Araştırma Enst. Y.. Ankara 1965, Sf. 292.

Prof. Dr. Osman Turan, dip notta:

Lumir Jsl, Kül-tekin anıtında arkeoloji araştırmaları, Belleten, C. VII, Sf. 387-402 yi zikrettikten sonra: Rockhill, Jaurner, Sf. 82; İbnü Fadlan, Sf. 14. kaydediyor ve “Eski Türk defin âdeti ve inanışları hakkında çok zengin tarihi malzeme mevcuttur ki, bu husustaki araştırmalarımızı neşretmek niyetindeyiz. Şimdilik bak. Barikhold, Türklerde ve Mogollarda defin

Prof. Dr. Osman Turan'da bu hususta doğru sanılarak devam ettirilen bilgiyi nakletmiştir. Burada ortaya çıkan iki mesele var: a) Ölen Türk'ün mezarına öldürdüğü düşman kadar dikilen taş veya taşlar. b) Ölen Türk'ün mezarında bulunan heykeller. Yanlış olan nokta bunların her ikisinin de balbal sanılmasıdır. Burada yakınlarda yayınlanan ve üzerinde sert tartışmalar cerayan eden ve ağır tenkitlere uğrayan arkeolog A.D. Graç'ın 1953-1960 yılı araştırmaları sonucu (Tuvada Eski Türk Heykelleri) ne kısaca temas edeceğiz. (25H) Yeni bulunan heykelleri "1-İnsan figürü tam olarak yapılmış heykeller (48 adet), 2- Bir taşa insanın yüzü veya başı işlenmiş balballar (10 adet) olarak anlatmakta ve bu heykellerin (Türklerce savaşta öldürülen yabancılar olduğunu iddia etmektedir. Bugüne kadar (Gök Türkler tarafından konulduğunda şüphe olmayan heykellerden. Tuva'da 103, Mogolistan'da 23, Altay dağlarında 29, Hakasiya'da (Abakan havzasında) 6 tane bulunmuştur."

A.D. Graç, "balbal heykellerin Gök Türkler tarafından öldürülen düşmanları temsil ettiğin"i tekrar iddia ile, Orhon yazıtlarını dayanak olarak kullanmak istemektedir. L.R. Kızlasov bu iddiaları çürütmüştür. Keza J. A. Şer'de ağır tenkitlerde bulunmuştur.^{25 J} "Gök Türklerle karşı savaşan düşmanların hepsi " mongoloid "yabancılar" olmadığı gibi " Eltereş Kağan'ın balballarından biri Türk olduğun da hiç şüphe olmayan Tokuz Oğuzların hanı Baz Kağan idi. v.b. "Bunlar hakkında açıklamalar yapan A. İnan ve Kızlasov, Graç'ın bizzat verdiği bilgilerle heykellerin milliyeti hakkındaki çelişmeleri göstermişler ve Graç'ın iddiasını çürütmüşlerdir. (Sf. 1075) "Kızlasov'un kesin delillerle açıkladığına göre heykeller balbal değildir. Öldürülen düşmanlar için sütun gibi taşlar sembol olarak konulur, buna "balbal" denirdi." (Sf. 1075)

İnceleme sonucumuza göre, biz de, öldürülen düşmanlar için, kahramanın mezarı üzerine sembol mahiyetinde bir sıra taşlar konulduğu, ayrıca ünlü kahramanların mezarına âdeta bir mezar taşı gibi

merâsimi meselesine dâir, Belleten XLIII, S. 515-539" demektedir.

Oğuzlar Ha.: Prof. Dr. Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), D.T. Ve Coğ. Fak. Y. Ankara 1967.

Prof. Dr. Bahaeddin Ügel, İslâmiyet'ten önce Türk Kültür Tarihi (Orta Asya Kaynak Ve Buluntularına Göre). T. Tarih K. Yayın. Ankara 1962.

T. Yılmaz Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi. Hayat Yay. C. I., 1st. 1963. Sf. 126. 157, V. B.

(25 J) Yukardaki aynı yazıda belirten A. İnan: L.R. Kızlasov-J. A. Şer, Sovyet Archeology, 1964, N. I. S. 349-357.

heykel dikildiği görüşüne iştirak ederiz. Nitekim Anadolu'da da bulunan bazı mezar taşları bunlarla kısmen olsa da yakınlık göstermektedir.

Şuhalde, balbal heykel değildir. Balbal, öldürülen düşmanlar için dikilmiş taşlardır. Resimli olanlar ise, mezar gömülen Türkleri temsil eder. Mezar üstünde birçok taş bulunur, fakat orada olan heykel bir tanedir. Eğer Graç'ın ve diğerlerinin iddiası doğru olsaydı, bir mezar üzerinde birçok heykelin birden bulunması gerekirdi. Bu tenkidimizi ilâve ederken, heykellerin ünlü kahraman kişilerin mezarı üzerine bir anıt mezar taşı gibi dikildiğini ve yüzdeki vakur ifade ve üstteki eşyaların (Hançer v.b.) bunu teyid ettiğini ifade etmek isteriz. (Resimlere bakınız).

Bu heykeller de elde tutulan testiye ve muska (amulet) e sonuç bölümünde tekrar döneceğiz.

Yapılan araştırmalar, bu balbal benzeri taş veya heykel dikme âdet ve inancının Asya'nın doğusundan, Avrupa'nın batısına, İspanya'ya kadar yayıldığı, Göktürkler'in koydukları, balbal adına karşılık, "İskitlerin ve Oğuzların" verdikleri ad kesin olarak bilinmemekle beraber, "Mezopotamya'da Sumerler'e âit Ur kiral mezarlarında rastlandığı"^{25 H}, böylece gerek coğrafi gerek zaman bakımından genişlik ve derinlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Burada bu âdeti sadece bir kavme inhisar ettirme temayülünde ihtiyath bulunmak gerekeceği hususuna da işaret etmek isteriz.

Bazı Mezar Taşları:

Anadolu'da "halk arasında resim veya heykel düşmanlığı diye bir düşmanlık" olmadığını, "bir bakıma da bunların kutsal veya tıslımlı eserler olarak kabul edildiğini," kale duvarlarında, kayalar arasında, şehir harâbelerinde, saray kalıntılarında bulunan heykellere manevî, sihri manâlar verildiğini belirten²⁶ Malik Aksel, bazı, insanlara benzeyen taşların da, taşlaşma, taş kesilmiş insan gözüyle görüldüğüne

(25H) A. D. Graç, Drevnetürkskiye izvayaniya Tuvı (Tuvada Eski Türk Heykelleri). Moskova 1961, Tanıtın : Abdülkadir İnan : Bibliyografya; Kitaplar, Türk Kültürü, sa.47. Eylül 1966, sf. 1074-1077 Aynı tenkid yazısı: Cultura Turcica, VII Nu. 2. Ankara.. 1965 (Fakat yayım tarihi Ekim 1967). s. 279 - 284. (Alttürkische Steinfiguren in Tuva)- Almanca'ya çevrilmiştir.

26 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları Nu: 868, İst. 1960, S. 116.

işaret ediyor. Bunlara ait muhtelif efsaneler anlatılmakta, bu taş efsaneleri, taşlaşma (Gelin Kaya, Taş Bebek, Gelin Kız, Gelin Kayası, Sarı Kız v.b.) benimsenmekte, bazı heykeller taş şekliyle birlikte bir ziyaret, adak yeri halinde kullanılmaktadır.²⁷ Müteakip sayfalarda, bu taşlar, tılsımlı, kerâmetli, bereketli v.b. sayılıyorsa, bunlara dair dinî mahiyette bir inanç doğmuşsa üzerinde duracağız.

Mezar Taşları olarak baş ve ayak ucunda dikilen veya sandukalı mezarlarda, 1- Baş-ucu taşı (Baş-şahidesi), 2- Ayakucu Taşı (Ayak Şahide), 3- Yanlardaki taşlar, özel bir itinâ ile yapılmakta ve böylece ölen insanların unutulmaması için ötedenberi, taşçılık, taş işçiliği bir süsleme halinde devam etmektedir. “Mezar taşlarının üstlerinde ekseriya çiçek dikmeğe mahsus, toprağa kadar giden bir delikle, kuşların toplanan yağmur sularını içebilmeleri için, yan yuvarlak veya yürek biçiminde çukurluklar bıra”ılması “ölümünde bile iyilik yapmak istemesinin ve tabiatı sevmesinin en canlı birer delili” sayılmaktadır.²⁸

Mezar taşlarında sanat özellikleri, tarihî bilgi, kültür, folklor, dinle ilgili hususlar, şekiller, resimler, meslekler, teşkilâtlar, dualar v.b. görülür. Dinî mimarî bakımından önem arzeden mezar taşlarında tarih boyunca her hususta değişiklikler olmuştur. “Yeniçeri, deniz askerlerinin cemaat sembolleriyle esnaf teşkilâtının adlarının (bu semboller balık, bayrak, anahtar, çengel, kandil, yangın tulumbası, ve saire gibi şekiller”²⁹ mezar taşlarında yer almış ve “muhtelif meslek ve memuriyet sahiplerinin kavuklarını ve bunların geçirdiği tahavvülleri”³⁰ bilmeden bu şekillere bakarak hemen bunlar arasında totem veya fallus kültüyle bağlantı kurmaya çalışmakta, çok ihtiyath olmak gerekir.

Hayvan sevgisi dolayısıyla, bilhassa atlara karşı, “ata ait mezar kitâbesi” ve mezar taşı³¹ bulunduğu gibi, “hançer, kandil, şamdan, çengel, kalkan ve tulumba ve muhtelif dinî semboller” de pek fazladır.³²

27 Hikmet Tanyu, Ankara’da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar, İlahiyat Fak. Dergisi C IX, 1961. ve Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri - 45 İlle Karşılaştırma - adlı adlı kitabımıza bakılması.

28 Hikmet Turhan Dağhoğlu, San’at Bakımından Mezarlar Ve Mezar Taşları Ve Karaca Ahmed Mezarlığı, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, Ankara 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara 1962, S. 120-139. S. 121.

29 Hikmet Turan Dağhoğlu, San’at Bakımından Mezarlar ve Mezar Taşları ve Karaca Ahmed Mezarlığı, S. 125.

30 Aynı kaynak, S. 125.

31 Yukardaki kaynak, S. 126, 127. ve Hikmet Tanyu, ‘nun yukarda belirtilen adakla ilgili makale ve kitabına bakınız.

32 Yukardaki kaynak, S. 127.

Mezar taşlarında nebatî süslemelerde “sap, yaprak, başak veya yemiş” yemişlerden de Türkler “ayva, nar, incir” gibilere, “çiçeklerde ise lâle, karanfil, sümbül, kafdife, nar çiçeği, haşhaş” önem vermişlerdir.

Mezar taşlarının taş işçiliği, yazı ve süsleme sanatları, kıyafet, folklor ve tarih ve dinî tarih bakımından ehemmiyeti aşîkârdır.

Türklerin mezar taşlarında, evlerin kapılarında tatbik ettikleri rozetlerin, savaşta kullanılan kalkanlar olduğunu, kuvvet ve kudret ifadesi olarak kullanıldığını söyleyen mimar Hikmet, kadın mezarlarının farklılığına işaretle, hotuz” (serpuş) süslü tuğlar, boyuna takılan incilerin, çiçeklerin mezar taşı başlıklarına yapıldığına dikkati çekiyor.³³

Mezar taşları, mezarın yerini ve kime ait olduğunu belirtmesi bakımından elbette konumuzun dışında kalır. Ancak bazı mezar taşlarında hiç değilse menşesinde sembolik mânalar ifade eden birtakım figürlerin bulunduğunu görüyoruz. Bu figürlü mezar taşları başlıca, Afyon’da, Ardahan, Ahlat, Akşehir, Başkale, Bitlis, Çemişgezek, Haran, Hozat çevrelerinde, ve Iğdır’da, Konya’da, Kırşehir’de, Malazgirt’te, Sivas ve Tokat ta bulunmaktadır. Doğu Anadolu’da bilhassa Akkoyunlu ve Karakoyunluların hâkim oldukları bölgelerde, koyun ve daha az sayıda olmak üzere at heykeli, hattâ insan şeklinde mezar taşları da mevcuttur.³⁴

Afyonkarahisar mezar taşlarında av ve mücadele sahneleri, muhayyel varlıklar tasvir edilmişlerdir.³⁵

Türbelerde de (Niğde, Hüdâvend Hâtun M. 1312) kucağında kaz taşıyan, zümrüdü Anka v.b. gibi figürlere rastlanmaktadır.

Akşehir türbe ve mezar taşları hakkında Rıfkı Melûl Meriç’in mezar taşlarındaki, Şamdan “bir mühr’ü Süleymanî resmi”, “alevli

33 Mimar Hikmet, Türk Mimari: Mezar Taşları, Türk Yurdu. S. 3, Mart 1928, Sf. 197. S. 48 - 50. Derginin sonunda inezar taşı levhaları.

34 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, İstanbul 1960, S. 129.

35 Prof. Dr. Katharina Otto - Dorn, Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs Aus Kleinasien, Ars Orientalis 111, 1959, S. 63 - 76.

36 Rıfkı Melûl Meriç, Akşehir Türbe ve Mezarları, Türkiyat Mecmuası. C. V. 1935. İst. 1936. Sf. 141 - 212. 75 Resim. Bilhassa Sf. 165, 167, 169, 170, 171, 174, 178, 180, 185, 192, ve Resim 53, Taş 70. Resim 29, Taş 45. 32. Mezar taşı, 33. mezar taşı, Resim 29, Taş 45. 42. mezar taşı. resim 33, taş 62. 39. resim, taş 65. Resim 33, taş 63. 84. mezar taşı, 45. mezar taşı. Taş 66. Resim 35. Taş 75. 58. mezar taşı, Taş 89. 33. Resim. 62, 63, 64 numaralı insan nakışlı taşlar ve 33 11 kenarlı kuş resmi, ve 43, 45, 47, 48, 54 numaralı resimler, 70, mezar taşı.

bir kandil", "insan kabartması ve kabartmanın iki tarafında birer dal (pelidli meşe dalı olsa gerek), oturmuş insan işlemesi", "arkasında oturmuş bir kadınla bu kadın tarafından kucaklanan, oturmuş bir çocuk kabartması ve bunların altında, sağlarında ve aralarında meşe dalları; müselleslerin içinde birer" kemerin iç taraflarında üçer musattah kabartma gül mahkûk", "burmalı sütunlu bir çerçeve içinde büyük dalı nakış", "meşe dalları ile süslü gergef işleyen duvaklı veya hotozlu bir kadın kabartması", insan nakışlı ve kuş resimli mezar taşları üzerinde yaptığı inceleme dikkate şayandır.³⁶ Bu taşlar üzerinde ayrıca nar veya haşhaş motiflerinin işlenişine işaret etmek gerekiyor.

Konya'da Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde (İnceminareli Medrese) muhafaza edilen bazı mezar taşlarında da elinde doğan tutan avcı figürleri görülmektedir.

Kırşehir'de bugün kaybolunan Celâl Hatun'un portresi olması muhtemel bir figür bulunmaktadır.

Yine Kırşehir'de bulunan bir mezar taşında karşılıklı iki aslan figürü yer almaktadır.

Prof. Dr. Semavi Eyice, mezartaşlarına temas etmekte ve işlenen insan resimleri üzerinde durmaktadır. Kırşehir, Ankara ve Konya'daki mezar taşları hakkında önemli bilgi sunmaktadır,^{36 A}

Sivas ve Tokat müzelerindeki mezar taşları ise, bazıları çift başlı olmak üzere kuş figürlerini ihtiva etmektedir.

Doğu Anadolu'da koç ve koyun heykellerinin birçoğu Diyarbakır, Van müzelerine getirilmiş" Ardahan, Başkale, Bitlis, Çemişgezek, Haran, Hozat, Malazgirt çevrelerindeki köylerde bulunan bu heykellerin listesi sunulmuştur.³⁷

Ahlat mezar taşları, tezyîni hâle sokulmuş ejder motifleriyle dikkati çekmektedir. Bazı taşlar da bu ejder motifleri tamamen tezyîni birer kemer şeklinde stilize edilmişlerdir. Bütün bu saydığımız merkezlerde ve bunların dışındaki mezarlıklarda birçok mezar taşlarının da şamdan veya asma kandil motifleri işlenmiştir.

36 A Prof. Dr. Semavi Eyice, Kırşehir'de H. 709 (=1310) Tarihli Tasvirli Bir Türk Mezartaşı - Anadolu'da Tasvirli Türk Mezartaşları Hakkında Bir Araştırma, Reşit Rahmeti Arat İçin, Ankara 1966. sf. 208 - 223. Etraflı Bibliyografya mevcuttur.

37 Dr. Hamit Zübeyr Koşay, Doğu Anadolu Mezarlıklarındaki Koç ve Koyun Heykelleri, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi 1959, Ankara 1962, S. 256, 257.

Umumiyetle yukarda belirttiğimiz bu taşların 13 – 15. yüzyıllara ait olduğu tesbit edilmiştir.³⁸

Türbelerde çift başlı kartallar dikkate şayandır. Selçuklularda kullanılan çift başlı kartal figürünün benimsendiği görülmektedir.³⁹ Türk Tarihi içerisinde Kuş resimleri, hayvan figürleri ve adlarının bulunduğu çok öncelerdenberi bilinmektedir.⁴⁰ Niğde'de Hüdavend Hatun, Kayseri de döner Künbed, Tokat'da Gök-Medrese bunlara dair örneklerdendir. Hüdavend Hatun türbesindeki figürler hakkında bazı

38 Prof. A. Süheyl Ünver, *Pierres Tombales Selsjoukides A Effigie Au 14 e Siecle en Anatolie*. Jerusalem 1960. (Anadolu'da 14. Yüzyıl Resimli Selçukî Mezar taşları).

X Cevat Hakkı Tarım, *Tarihde Kırşehir- Gülşehri ve Bahailer. Ahiler- Bektaşiler*. İst. 1948. 3. Basım. S. 6 – 8. resimler.

X Abdürrahim Şerif (Beygü), *Ahlat Kitabeleri*. İst. 1932.

X M. Zeki Oral, *Konya'da Tarihi Mezar Taşları, Anıt, Yıl 1, S. 1 ve 2, 3, 6, 10. Şubat 1949*. Ayrıca türbeler hakkında Zeki Oral, ve M. Yusufoglu'nun yazıları, S. 2. 7. Hürrem Paşa Türbesi. Ve S. 2. 19. Mehmet Bey Türbesi.

X Mübarek Galip, *Anadolu Türk Âsar ve Mahkûkatı Tettebbuatına Esas*, Ankara. 1, S. 7 – 24. 2. S. 1 – 52.

X Mübarek Galip, *Menteşeoğulları Devrine Ait Bazı Kabir Taşları, Türkiye Mecmuası*, C. 2. S. 347 – 363..

X Sadettin Nüzhet, *İstanbul Meşahirine Ait Mezar Kitabeleri*.

X Hikmet Turhan Dağhoğlu, *Edirne Mezarları, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, S. 3. Sf. 163 – 192.

X Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın *Gezi Yazısı*. (Türklerde resimli, heykelli mezartaşları ilgili gezi), *Ülkü*, 111. Seri, 14. Şubat 1948, Sf. 16. Fotoğrafı.

X Prof. Celâl Esat, *Türk Sanatı*, Sf. 199, 206.

X Zeki Oral, *Murat Paşa Kızı Türbesi, Anıt*, Mayıs 1949, S. 4. Sf. 1 – 7, 15.

X Zeki Oral, *Hasan Paşa Türbesi, Anıt*, S. 8. Sf. 3 – 7 devamı, S. 9, S. 10, S. 11.

X Anıt, Sayı 4, Sf. 21. (Çarhacı Ali Paşa Evlâtlarına Ait Mezar Taşları), (Abdülvehhap Beyin Mezar Taşı).

39 A. Gabriel, *Les monuments turcs d' Anatolie*, 1. Taf. 50. 1 – 2, Abb. 100 Türkiye'nin doğusunda, Ercis ve Patnos arasında türbede 15. yüzyılda bulunan. Prof. Dr. Oktay Aslanapa, *Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri, Yıllık Araştırmalar Dergisi 1, 1956, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enst. Yay. 5 (1957), Abb. 6. 8.*

X W. Barthold, *Histoire des Turcs d' Asie Centrale*. S. 15.

X Prof. Dr. K. Otto – Dorn, *Türkische Keramik*, 1957, S. 42.

40 Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türklerde Kartal Arması, Türklük*, C. 11. S. 7, Ekim 1939. Sf. 29 – 34. Macarca bu konuyla ilgili kaynaklar zikredilmektedir.

X L. Sternberg, *Der Adlerkult bei den Völkern Sibiriens*, *Archiv für Religionswissenschaft*, vol 28 (1930), S. 130.

X Prof. Dr. Katharina Otto – Dorn, *Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs Aus Kleinasien*, *Ars Orientalis* 111. 1959, S. 63 – 76.

iddialar ileri sürülmüşse de bunların hakikat değeri ayrı bir inceleme konusudur.⁴¹

Erzurum'da Emir Saltuk türbesinde, kartal, yarasa'ya benzer kuş ve hayvanlar, kulaklı ejder, öküz başı gene Saltık türbesinde tavşan ve fare (veya yarasa),⁴² (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi)nde bulunan Konya Ejder figürü (kaleden getirilmiş olan), Diyarbakır, Divrik kartalları (Sf. 13), Tokat'ta Çöreği Büyük Tekkesinde Geyik kabartması ve Anadolu'da muhtelif yerlerde Geyik boynuzu gibi şekiller, resimler.. dinler tarihi bakımından da dikkati çekicidir. Mezar taşlarındaki resimlerin, şekillerin kısaca tahlilini, mezarla ve mezar taşıyla bağlantısını, sonuç, bölümünde göreceğiz.

AFYONKARAHİSAR

Göze İyi Gelen, Kaya'dan Akan Su:

Musa Kâzım, (Anadolu Hurâfeleri) adlı makalesinde, Afyon'a iki saat mesafede olan, iri ve sivri bir kaya'nın eteğindeki Kalecik köyünün üst tarafında ve sivri bir tepenin tam yarısında oyuk bir KAYA bulunduğunu, birçok kimselerin burada " Sarı Çoban Dede) adında bir zatın yatmakta olduklarına inandıklarını ve buradaki yarık bir kayadan daima su damladığını, bu suyun, göz hastalıklarına iyi geldiğini söylediklerini, dedenin ruhuna, damladan gözlere damlatıldığını anlatmaktadır.⁴³

Öksürük Kayası:

Gene Afyonkarahisar'ın güneydeki dağında ve Afyon'a bakan bir yamaçta, *Öksürük Kayası* denilen "ortası bir insan geçecek kadar delinmiş bir kaya'nın ziyaretine gidildiği ve "kayadaki delikten birkaç

41 M. Zeki Oral, Hudavend Hatun Türbesi ve Hayatı, Niğde 1939, S. 5 – 10.

X Prof. A. Gabriel, Monuments Turcs d' Anatolie, T. I., Paris 1934, pp. 144 – 148.

X İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitâbeleri İle Erzurum Tarihi, İst. 1960. Yaku tiye medresesi münasebetiyle Sf. 305, Ongunlar Sf. 307, Söğükler S. 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, Kuş adı taşıyanlar Sf. 316., Arma 317 – 320.

42 (Prof.) Bahaeddin Ögel, Erzurum Anıtlarında Eski Altay- Türk Sanatının İzleri, Erzurum 1947, Sf. 17. Sf. 13.

43 Musa Kâzım, Anadolu Hurâfeleri, Halk Bilgisi Haberleri (dergisi), Yıl 4. Sa. 48. 9 Mayıs 1935. Sf. 316.

kere geçmek” suretiyle öksürükten kurtulunacağına inanıldığı belirtilmektedir.⁴⁴

Devranî Baba Türbesi Önündeki Taş:

Afyonkarahisar’ın manevî muhafızı sayılan ve ölüm tarihi bilinmeyen Devranî Baba’ya, onun mezarına saygı gösterilmekte ve ondan gelecek hakkında haber almaya çalışılmaktadır. Memleketin tamamıyla şarkında evlerden hariç, yani kırlarda, bir tarafı mezarla muhat küçük bir çatının altında uyuyan bu zatın merkadi önünde takriben yüz elli okkalık toparlak bir taş vardır. İstikbalini öğrenmek isteyen, o taşın önüne gelerek istikbalde filân işte muvaffak olup olmayacağını sorduktan sonra, o taşı süratle döndürmeye teşebbüs eder. Eğer taş dönerse, baba, o kimseye müstakbel işinde muvaffak olacağını, dönmemezse olamayacağını haber vermiş olur.”⁴⁵

Taşla geleceği öğrenmek, taş yapıştırma, delikli taş ortasından veya iki taş sütun arasından, iki taş, kaya arasından geçme taş döndürme, taş çevirme inancına dair olaylar hemen birçok illerde, ilgi derecesi hemen her zaman pek fazla olmasa da görülmektedir.

Sarı Kız:

Bir mağaranın önünde bulunan Sarı Kız adlı bir kaya, heykel şeklinde olup “yüzü, alı, pullu yazmalarla örtülü”lerle örtülü ve halk tarafından ya saygı gösterilerek bir yatır mertebesinde benimsenir. Sarı kız hakkında türlü efsanelerden birisi de onun kâfirler tarafından kovalanması ve buraya sığınmasıdır. Söylentiye göre, Tanrı onu burada korumuştur. Bazı kimseler “akşamları yemek getirirler” önüne mumlar dikerler. Bu kızın kendilerine şefaati (!) edeceğine inanırlar, yüzlerini “gözlerini bu heykele” yani Sarı Kıza sürerler.

Ondan birçok şeyler beklerler. Burada ayrıca hastalar, yerlere çiviler çakarak hastalıklarını burada bırakacaklarını, şifâ bulacaklarını umarlar.”⁴⁶

44 Yukardaki kaynak. Sf. 316.

45 Musa Kâzım: Afyon, Eskişehir ve Civarında Halk İnanmaları, Halk Bilgisi Haberleri, C. 3, Sa. 26. Sf. 35, 36.

46 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yayını, İstanbul 1960, Sf. 122.

AĞRI

Göktaş:

Her göktaşının kolaylıkla bir kutsallık kazanamayışının açık bir delili de Ağrı çevresindeki 60 yıl önce, gökyüzünden buraya ateş halinde düşen bir göktaşdır. "44 metre çapında ve 66 metre derinliğinde bir çukur açmış. O muazzam ve heybetli (5. 165 metre) Ağrı dağının pekliğine pek temel kayalarını keskin bir bıçak gibi eritip doğramış... Biz Allahın Türk topraklarına bahsettiği bu dünyanın ikinci büyük Göktaş hârikasını hem de Ağrı eteklerinin dibinde tozun toprağın içine terketmişiz." Göktaş, Doğubeyazıt'a 25 kilometre, Türkiye-İran transit yolu üzerinde Gürbulak hudut kapımızdan 5 kilometre içeride bulunuyor."⁴⁷

Görülüyor ki her göktaş her kutsallaştırıvermiyor. Bu onun canlı bir örneğidir. Kutsallaştırmanın sebepleri, usulü, mahiyeti farklıdır.

ANKARA

Delik Taş, Düz Taş, Taş Yapıştırma: Niyet Taşları:

Türbelerde, mezartaşlarına veya orada münasip bir duvara taş yapıştırmak veya taş yapışırca niyetin, dileğin olacağı, aksi halde olmayacağına dair bir inanç mevcuttur. Keza türbe, yatır mevkiinden taş alıp eve götürmek, niyet, dilek oluncaya kadar saklamak, sonra yerine bırakma gibi olaylar da görülmektedir. Bunlar da taş sadece bir araç olarak kullanılmaktadır. Doğrudan doğruya taşın kendisinde bir kerâmet, bir kutsallık bahse konu değildir. Bu gibi Türbe, yatırlarla ilgili inanç ve âdetler üzerinde (Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma) adlı tezimizde durmuştuk.⁴⁸ Burada Taşın kerameti, kutsallığı üzerindeki örnekleri sunacağız.

47 Ağrı'da Yatan Dev Bir Göktaş Var, Yeni Sabah, 3 Aralık 1961.

48 Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma Ankara 1958 (Doktora Tezi).

Ankara'da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar, İlah. Fak. Dergisi: 1X, Ankara 1962, Türk Tarih K. Basımevi. (Doktora Tezinden Bir Bölüm). Sf. 164, 168, 175, 176, Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri. Türk Yurdu, C. 3. Sa. 3 - 4, Haz. Temmuz 1961. Almanca Özet: Das Gelübde im Türkschen Volksglauben, Annemarie Schimmel, Die Welt des Islams, VI., Nr: 1 - 2., Leiden 1959. Sf. 71 - 90.

Ali Taşı:

Ankara kalesinde, Evliya Taşı da denilen ve Hz. Ali tarafından atıldığı ileri sürülen 40 sm. kadar kutrunda bir taş, ziyaret ve adak yeridir, mum yakılır.

Delik Taş:

Solfasol köyü yakınlarında bir türbenin merdivenel inilen bir mahzeninde *ortası yuvarlak bir taş duruyor*. O taşın ortasından günahı olmıyan geçermiş. Günahkâr olanı taş *sıkar* geçemezmiş. Aynı zamanda bir niyet tutar, şayet niyeti olacaksa geçebilirmiş, dileği olmıyacaksa taşın orası, deliği daralıyor. Böylece taş sıkıyor, şahıs geçemiyormuş.

Gene Ankara, Nallıhan çevresinde, Sakarya'ya bir kilometre mesafede Emrem Sultan köyünde, türbenin karşısında 500 metre kadar ilerde öksürük, boğmaca için çok şifalı sayılan, bir çocuk sığacak kadar ortası delik olan taştan hasta çocuk geçiriliyor. Bu sırada 3 ihlâs okunuyor. Bunun şifasına inanılıyor.

Delik Taş'tan, bilhassa boğmacalıların, hasta çocukların geçirilmesi-usulü, âdeti Ankara çevresinde ve diğer illerde pek sık görülmektedir.

Düz Taş:

Profesör Ahmet Caferoğlu, Ankara'da Su Pınarının yanında düz bir taş olduğunu, doğan çocuğun 40 günü dolduktan sonra buraya getirilip taşın üzerine konulduğunu, çocuk piç ise muhakkak taşın üzerine konulduktan sonra ağlamağa başladığını, ağlamazsa çocuğun ailenin hakikî efradından olduğunu anlaşıldığını zikrediyor.⁴⁹ Fakat daha çok bu hareket piçliğin anlaşılması değil pişik tedavisi için yapılmaktadır.

Doğumu Kolaylaştırıcı Taş:

Doğumda (bilhassa oğlan) zorluk çekilmemesi için, kadının sağ oyluğuna uğurlu bir taş, bir zümrüt taşı bağlanmakta böylece, kadına rahat bir doğum yaptırılacağına inananlar bulunmaktadır.

49 Prof. Ahmet Caferoğlu, Türklerde Sihri Taş Telâkkisi, Halk Bilgisi Haberleri, C. 2. Sa. 13. 1 Kasım 1930.

Yağmur Duasında Taşlar:

Naki Tezel, Ankara'nın Bayındır Köyünde Yağmur Duası, gözleminde, duaya çıkmaya karar verilince, bütün Bayındırlıların önce üç gün oruç tuttuklarını, taşları sayıp ayırdıklarını, sonra yüzer yüzer sayarak çuvallara doldurduklarını ve bunların sayısının 70.000 taş olduğunu tesbit ediyor.⁵⁰ Taşların sayılması bitirildikten sonra köyün hocasının, "bu taşların her birine "Ve hüvellezi yünezzibülgayse min badi makanetu ve yensürü rahmetehû ve hüvel veliyyül hamit" âyetini okuduğunu ve anlamının "Ey Ulu Tanrı, kulların meyustur. Yağmuru indirde bütün mahlûkata dağıt" dediğini⁵¹ anlatıyor. Naki Tezel, bütün bunları bir hocanın nasıl okuyabildiğine hayretini gizlemiyor. Aldığı cevap şudur: "Hem de her taşı yahyarak ve dişine değdirmekten okur. "Sonra bu taşlar çuvallara doldurularak, suyun kaynağına dökülüyor." Kurbanlar bu taşlar üzerinde kesiliyor. "Çünkü kurbanın kanı taşların üzerine akacaktır."⁵²

Burada taşların dua okunduktan ve hayırlı bir maksada araç olduktan sonra kutsallaşıp, değerinin yükseldiği görülüyor. Taşa doğru, taş üzerine İslâmî bir şekil içinde âyet okumak, eski kalıntının yeni bir halde uzlaştırılmasına örnek gösterilebilir. Yalnız bu gözlemlerde bulunan zâtın âyetin Türkçe'ye çevirisinin düzeltilmesi gerekiyor; "Umut-suzluğa düşmelerinin ardından yağmuru indiren, rahmetini yayan O'dur. O, övülmeğe lâyık olan Dost'tur."⁵³ Veya diğer bir meale göre "O, (insanlar) ümidlerini kestikten sonra, yağmuru indirmekte rahmetini yaymakta olandır. O, hakikî yâr, her hamde sezâvardır."⁵⁴ Ankara'nın *Horan* köyünde yağmur duası şöyle oluyor. Yağmur duasına, Ankara'da da yüksek tepelere, mezarlıklar, türbe çevrelerine çıkılması daha fazladır. "Yağmur duasına kuşluk vaktinden biraz önce çıkılır. "Allahın rahmeti şu şekildeki bir dua ile dileniyor: "Ya Rabbi, Peygamberimiz Efendimiz, enbiyalar, evliyalar, habibler, dilsiz hayvanlar, günahsız ve mâsum insanlar hürmetine bizi rahmetinden mahrum etme" denilir.

50 Naki Tezel, Ankara'nın Bayındır Köyünde Yağmur Duası, *Çığır* (dergisi), C. 13, Sa. 127, Haziran 1943, Sf. 162 - 164.

51 Aynı kaynak. Sf. 163.

52 Aynı kaynak. Sf. 163.

53 Kur'an-ı Kerim Ve Türkçe Anlamı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını: Ank. 1961. C. 111. Sf. 642. Şâra Sûresi, 28.

Duadan önce, dua sırasında, yahut duadan sonra *dört -beş bin taşa veya* nohuda dua okunur, yahut at kafasına dua yazılır. Taş veya nohut bir torba içinde ve at kafası doğrudan doğruya suya bırakılır ve bir iplikle kenarda bir kazağa bağlanır. Yağmur yağarsa bunları sudan çıkarmak mutlaka lâzımdır.”

Burada da diğer yerlerde olduğu gibi yağmur duasından sonra çok⁵⁵ zaman yağmur yağdığına denemeleri ile inanmaktadırlar.

Kayayı Şerif:

Çamlıdere ilçesindeki bu taş saygıyla ziyaret edilirdi. Müftü tarafından kındırılmış ve bazı kimseler müftüye kızmışlardır.

Mezara Taş Bırakmak: Fal Taşı: Damlalı Taş: Ali'nin İzleri: Delik Taş: Öksürük Taşı:

Beypazarı'nda (İvaz Baba=Ayvaşık Dede) nin mezarına bir küçük taş bırakılıyor.

Çubuk çevresinde (12 kilometre mesafede), Kalender'in türbesinde, köşede tersine konmuş bir sütun başlığının üzerinde bırakılan 8—10 küçük taş, fal taşı deniliyor. Bu taşlar niyete göre tek çift ayrılarak niyetin olup olmayacağı anlaşılmak isteniliyor. (Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine dair Bir Araştırma) da Beypazarı, Çubuk v.b. adak yerleri ve türbeler hakkında etraflıca durulmuştur. Ayrıca: Prof. Yusuf Ziya (Yörükân) Anadolu Alevileri ve “Tahtacılar”, Darülfünun İlahiyat Fak. Mec. İst. 1928, Yıl 2, Sa. 8. Çubukla ilgili). Gene Kalender'in Damlalı Taş adını alan, uçurum gibi bir yerdeki kaya kovuğu çilehanesinde Hz. Ali ile ilgili olarak bir hikâye anlatılıyor.

54 Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, Hasan Basri Çantay çevirmesi, İstanbul 1953. C. 11. Sf. 840. Eş-Şûra, Sûresi, 28.

55 Rifat Turgay: Türk Halk Bilgisi Derneği Anketine Cevaplar: Ankara'da Yağmur Duası, Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 143. Haziran 1961. Taşla ilgisi olan kaynakları zikrediyoruz. Taşla ilgisi olmaksızın Yağmur duasından bahseden kaynaklar ayrı bir konuyu teşkil ediyor:

Prof. Dr. Nermin Erdentuğ, Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki, Ank. Üniv. Dil ve Tarih - Coğ. Fak. Yay. Ankara 1959. Sf. 12. Yağmur Duası.

Ali Rıza Yalman Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları, Kısım V., Adana 1939. Sf. 33. (Çömçe Gelin: Yağmur Duası)

A. R. Yalgın, Toroslarda Karatepli Bölgesi, Halkevi Yayınları, Ankara 1950. Sf. 65.

İzlerin Ali'nin atının ve kılıcının işâreti olduğu ileri sürülüyor. İkinci efsâne şöyledir: Hâlen karşı tepede yatan Yatır tarafından izlenen bir kız, bu Damlalı Taş'ın içine girmiş ve taş kızı içine aldığı için, yatırım hedduasına (İlelebed gözünün yaşı dinmesin) uğramış. Bundan dolayı da kayadan su sızması, damlaların akışı sürüyormuş.

Nallıhan'da Emrem Sultan köyünde, Emrem Sultan türbesinin karşısında beşyüz metre ötede, ancak bir çocuğun sığacağı ortası delik taştan hasta çocuklar (öksürük, boğmaca) şifa niyetiyle geçiriliyor ve bu işlem sırasında üç ihlâs okunuyor.

Nallıhan'ın doğusunda 20—25 kilometre mesafede Yeşilyurt (eski adı Harami) köyünde, türbeninin yanındaki taş, öksürüğe iyi geldiğine inanıldığından yalanıyor, bazan da toz halde yeniliyor.

Ankara çevresinde bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

ANTALYA

Zincirli Kaya :

Yük. Z. Mühendisi Asistan Mehmet Aktaş'ın bildirdiğine göre, Elmalı İlçesinde Vahap Ümmî türbesinin üzerine üst taraftaki dağdan yuvarlanan taş: —Dur! dediği ve taşın 40—50 metre ötede durduğu (8 - 10 metre büyüklükte) halk arasındaki bir inançtır.

Taşla türbe birlikte ziyaret edilir.

AMASYA

Taşta Ali'nin İzi:

(Sert) Çoban Dede tarafında bir Kaya da Hz. Ali'nin düldülünün izi bulunduğu ileri sürülüyor ve burası ilgi topluyor.

Taşla İlgili Keramet:

Merzifon Yatırlarından Fenerli Dede'nin ziyaretgâhına, şimdiki mezar başına kırk adamın kaldıramıyacağı taşı attığı söyleniyor. Taş ilgi çekiyor.

Belirli Bir Taş Etrafında Yürütülme:

Merzifon Yatırılarından Üçler: Sofular camiinin yanında, Üçler denilen Yatır'a yürüyemeyen, yürümesi geciken çocuklar götürülüyor. Yüksek bir yere (Arpa), (buğday) serpiliyor. Ayın ilk çarşambası ziyarete götürülen çocuklar taşın etrafında yürütülüyor.⁵⁶

Atılan Taş:

Merzifon'a 7 kilometre mesafede bulunan (Hacı Veli) ereni de 40 adamın kaldıramıyacağı taşı atıyor. Taş mezarın yakınında bulunuyor.

Kız Kayası (Ersandık) Efsanesi, Buyruğa uyan Kaya:

Merzifon ilçesinin köylerinde Sünnî, Bektâşî inançlarından başka eski Türk akide ve geleneklerinin kalıntılarını bulduğunu söyleyen (Doç.) Dr. Şükrü Akkaya: "Etrafın dağlık, ormanlık oluşu, birçok su kaynaklarının bulunuşu, peri, evliyâ efsanelerine çok müsait" diyor.⁵⁷ Bir Hristiyan Beyinin kızına dair bir efsâne kayayla ilgilidir. İslâmlar buraları fethedince bu genç kız kaçmış. Gaziler, biz kır atlı birini gördük, onu er sandık, demişler. Meğerse bu kız pehlivanmış, herkesi yenmiş. Haydar Çavuş'tan nakledilen bu bilgi üzerine şu neticeye varılıyor: "İşte bu Kızkayasının üzerine mübârek bir kara ağaç vardır (Bu civarda çamdan ziyade karaağaç kudsiyeti temsil ediyor.) Bu Ersandık Efsânesi devam ediyor. Balkayası diye, içerisinde üç tane taş oda bulunan ve iki minare yüksekliğinde kayanın cephesindeki bir delikten önceleri bal sızdığı anlatılıyor. Bir diğer söylentiye göre Hristiyan Beyinin kızının burada saklandığı ve burada öldürüldüğü söyleniyormuş. "Bu kız kaçipta kayaya geldiği vakit, açıl kayam açıl demiş, kaya açılmış, kız girince kapanmış. Fakat saçlarından bir kısmı kayaya takılı kalmış. Bugünkü kaynak oradan sızar" deniliyor.⁵⁸

Burada kaya'nın canlı bir varlık gibi düşünülerek kızın buyruğuna uyduğu ileri sürülüyor.⁵⁹ Bu gibi buyruğa uyan, Kızkayası adını alan kayalar Anadolu'da az değildir.

56 (Doç) Dr. Şükrü Akkaya, Orta Anadolu'da Bir Dolaşma. Ankara 1934, Hakimiyeti Milliye Matbaası. Sf. 47.

57 Yukardaki Kaynak, Sf. 54.

58 Yukardaki Kaynak. Sf. 55.

Taş Yapıştırma:

Kurtboğan: Amasya İstasyonunun hemen yanında, tren yolunun geçtiği yerde, Gazi yakınında dört tarafı demir parmaklıklı türbenin, baş ve ayak ucundaki parmaklıklar bezlerle dolu, çevresi onarılmış ve yazıtlı olan türbenin baş ve mezartaşları altında ufak taş parçaları, mum yanında taş ın da rolünü gösteriyor.

BALIKESİR

Taş alıp mezara koyma:

Ruhi Sadi, Balıkesir’de Halk İnanmaları arasında çocuğun çabuk yürümesi için (Ayak Dede) denilen türbenin etrafında kolundan tutulup üç defa döndürüldüğünü ve yerden bir taş alınarak mezarın üzerine konulduğunu anlatıyor.⁶⁰

Yağmura Karşı Delik Taş Asılması:

Mustafa Salman, Balıkesir’de bazı şahıslar arasında *Delik Taş* asılırsa yağmur yağmayacağını, inanıldığını belirtiyor.⁶¹

Yağmur Ve Dua Taşı:

Ragıp Beyceli, (Dursunbey Kasabasına Ait Bir Kaç Not), başlıklı makalesinde, Dursunbey’deki yağmur duasında *taşa dua okunduğunu*, 20.000 dua taşının yağmur yağmasına araç yapıldığı anlatılmaktadır.⁶² Bu mevkiin adı da *Dua Taşı* dır. Bu çevreden toplanan 20.000 taşla halk anlatışıyle (Kulhüvallahu) okunduktan, taşlar temiz torbalara doldurulduktan sonra suya bırakılıyor.

Dursunbey’de Yatır Taşlamak:

Dursunbey’de Hıdırlık mevkiinde, Orman İşletmesinin Lojmanlarının arkasındaki tepede, dilekte bulunarak adak adanan Hıdırlık

59 Hikmet Tanyu, Ankara Ve Çevresinde Adak Ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma, Ankara 1958. -Doktora Tezi- Burada efsânenin diğer ayrıntıları mevcuttur.

60 Ruhi Sadi, Halk İnanmaları III. Balıkesir’de, H. B. H. C. 2. Sa. 21, 22. 15 Mayıs 1933. Sf. 208 - 211. (41. madde taşla ilgilidir).

61 Mustafa Salman, Balıkesir, Sf. 79.

62 Ragıp Beyceli, Dursunbey Kasabasına Ait Bir Kaç Not, H. B. H. C. 9. Sa. 106. (108. sayıya da bakılması).

Dede'de taşla ilgili bir âdet devam etmektedir. Bilhassa kadınlar tarafından çok ilgi görmekte, onun niyetleri yerine getireceğine inanılmaktadır. Bu Yatır'ın mezarı tamamen bir taş yığımından ibârettir. Zira bu yatırı taşlamak âdettir" Buraya dedeyi ziyaret maksadiyle gelen her fert veya topluluk (ki bunların ekserisini hanımlar teşkil ediyor) yatıra beş metre kala, yerden aldıkları taşları, yine bu mezar şeklindeki taş yığınının üzerine atarak etrafında üç defa dönüyor, sonra bu taş yığınının hemen yanına çömelerek toprak üzerine birşeyler çizdikten sonra duaya başlıyorlar." ⁶³ Bu çizilen şeyler, dileklere dair, ev, apartman, otomobil, erkek, çocuk, kadın ve böylece resimler. Neden taşlanmak gerektiğini mahallinde araştıran muhabir, oradakilerden tatmin edici bir cevap alamıyor. Yalnız Dede taşlanmazsa dileğin yerine gelmeyeceğini söylüyorlar. Niçin taşlanıldığını kazanın yaşlıları, şu şekilde açıklıyorlar: Rivâyete göre: Evlenme çağları geçmekte olan iki kız kardeş, kısmetlerinin açılması için dedeye gelerek dilekte bulunuyor ve yere birer erkek resmi çiziyorlar. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra kızlardan büyüğü, murâdına erip evleniyor, evleniyor ama küçük kardeşinin delicesine sevdiği bir delikanlı ile. Buna çok üzülen ve hastalanan küçük te hemen her gün Hıdırlık Dede'ye gelip: "–Bana Sen kıydın!" diye onu taşlarmış ve bir sabah bu kızcağızı dedenin yanbaşıında ölü olarak bulmuşlar. Dedeyi taşlamaktan maksat da, bir daha böyle bir yanlışlığa sebebiyet vermemesini kendisine hatırlatmak içini- miş."

Bu dedenin kimliği, şahsiyeti ne vakit öldüğü bilinmiyor. Buna rağmen taşlama, dilekte, bulunma, dua etme resim çizme seremonisi devam ediyor ve mezar atılan taşlarla günbegün büyüyor.

Murat Taşı:

Edremit çevresinde bir ayazma yakınında, yanından su akan *Şıp Dede* adlı bir yatıra bilhassa kısır kadınların çocuk dilemek üzere gittikleri ve orada horoz kestikleri ve akan sudan (Murat Taşı) aldıkları anlatılıyor.

Üç Taş Alıp Saklama Sonra Yerine Koyma :

Balıkesir, Edremit'te mezardan üç taş alıp saklama ve dilek olunca bu saklanan taşları götürüp alınan yere koyma, iade etme olayları görülmektedir.

⁶³ Nusret Korkmazoğlu, Taşlanmadan adağı yerine getirmeyen bir "Yatır" var Dursunbey'de – Röportaj –. Cumhuriyet, 1 Ekim 1963.

Hız. Ali'den İzler:

Edremit çevresindeki Dırdağı üzerinde, insan ayağına ve hayvan nallarının şekillerine benzeyen izlerin Hız. Ali'nin ve atının izleri olarak inanıldığı, bu efsânenin bilhassa Ali hayranları ve bektâşiler tarafından yayıldığı, bu kayalara gidip bakıldığı belirtilmektedir.⁶⁴

Kazdağı'nda Kutsal TAŞ:

Tahtacı Türkmenler, Sivas, Çorum v.b. birçok il ve ilçelerdeki Aleviler, kadın ve erkek eşitlik içinde, yedi yılda bir defa *Kazdağı'ndaki Sarı Kızı* ziyaret ediyorlar: "Bugün mezhebe Alevî ve İtikâden batını olan bütün *Tahtacı Türkmenleri* için yegâne kâbe Kazdağıdır."⁶⁵ Burayı ziyarete muvaffak olanlarsa (Hacı) namını alırlar"⁶⁶ "Bu ziyaret 13 Ağustos'tan 11 Eylül'e kadar devam eder... Ziyarete muvaffak olamayanlarsa vekil göndermek mecburiyetindedirler... Büyük âyini İzmir'in (*Narlidere*) köyünde oturan (*Dede*) idare eder"⁶⁷, sazlar çalınır dualar edilir.

Edremit çevresindeki bu Kazdağında Kutsal bir taş bulunduğuna iddia ediliyor. Tahir Harimî Balcıoğlu, *Kazdağı'nda ziyaret edilen kutsal bir taşı Yada* taşına benzetiyor. Onun hakkında önemli olarak bazı görüşler ileri sürerken, bazı taşlar hakkında da düşüncelerini söylüyor: "İbranilerin (Betilon), Türklerin (*Yeşimtaş*), Yunanlıların (Betilya), Lâtinlerin (Betillo) dedikleri mukaddes ulûhiyet taşı da (İda= Kazdağı)nın tam tepesindedir. "Bunun vaktiyle Anadolu halkı tarafından (Frigya)daki timsaline tapınıldığını, Roma istilâsı zamanında Mukaddes Taşın nakledildiğini, bu taşın aslında nur ve ziya ile ilgili bir mâbut olduğunu, bunun Turanî kavimlerin göçü sırasında getirildiğini, "müteakip devirlerde dünyanın haşka başka köşelerinde dahi derin bir ehemmiyetle bu taşla milyonlarla insan'ın "Betil mâbudu diye tap" tıklarını, (Betil'in (Haceri Semavî) denilen (Erolit) cinsinden bir taş olduğunu, "Bu taş'ın ihtirakla ateşler saç"tığını, "yıldız şeklinde arza" düştüğünü, renginin siyah olduğunu, Tanrıdan bir parça addedilen bu taşla, eski kavimlerin içi nur dolu diye İtikat ettiklerini, Beni İsrail'in mukaddes tanıdıkları bu taşın (Tevrat) ta da bir yeri olduğunu, Yakup Peygamber'in "Biri seba'dan Harran'a "giderken, geceyi ge-

64 Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarihte Edremit Şehri, Balıkesir 1937, Vilâyet Matbaası, Sf.135.

65 Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarihte Türkler Arasında Şiilik Cereyanları.

66 Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarih'te Edremit Şehri, Balıkesir 1937. Sf. 87

67 Aynı Kaynak. Sf. 87.

çirmek üzere başının altına bir taş koyup yattığını, rüyasında Yehova'yı görüp onunla konuştuğunu, uyanınca bu Taşı kutsallaştırarak, Allah'ın evi (Beyt-el) tanıdığını ve gök'ün kapısının burada bulunduğunu, üzerinde yattığı taşı dikip yüzüne zeytinyağı döktüğünü ve adına (Beyt-el) dediğini, Türklerin de aynı tipte bir inançları bulunduğunu ileri sürüyor. “(Kad taş, Kut Taş-Yeşim taş)ın da huna benzediğini, bunda ulûhiyetten geçmiş kuvvet ve kudret bulunduğunu, *tabiat kuvvetlerini arzu edilen hedefe sevk etmek için bu taşın etrafında hususî âyinler ve tavaflar yapıldığını*, bununla yağmur yağdırıldığını, yangın söndürüldüğünü, havanın güzelleştirildiğini, *bu kudsiyetin ona altın ışıktan geldiğini*, bunun bir gece gökten bir nur sütununun kayın ve fıstık ağaçları üzerine inmek suretiyle olduğunu, “orada (Yeşim) den bir kaya vücuda geldi”ğini, bütün Türklerin bu kayayı (Kutlu Kaya) diye takdis ettiklerini, Çin hükümdarının (Daha önce anlattığımız üzere) bunu parçalatıp, dağıttığını ve kâhinlerin, sihirbazların bu kayanın parçasını kapıştıklarını, buna sahip olan yerlerde, bolluk ve bereket başladığını anlatıyor; (Ravzat-safa) müellifinin rivayetini zikrederek, Nuh'un oğlu Yafes'e, yağmur ve bereket için bir taş verdiğini hatırlatıp, *Türklerin arasında (Yattaş) diye kutsallaştırılan taşın bu olduğunu*, ona saygı ve tâzim de bulunduğunu belirtmek istiyor. Kutlu Kaya, Yat Taşı ve diğer taşlar arasında bağlantı kurmaya çalışan düşünür bu girişi müteakip *Kazdağındaki kutsal taşa sözü getiriyor: “Kazdağı'nın (Gargar) tepesinde bulunan bu mukaddes taşın etrafında aynı şekilde büyük taşlarla çevrilmiş olduğu görülmektedir.” Kut'taşı ile Bektaşilerin Teslim Taşı arasında bir bağlantı kurmağa uğraşan ve bunu Tevrat'a kadar dayandırma gayret ve iddiasında olan yazarın düşüncelerinin ilmi tahlil ve dayanağının incelenmesi –burada– bir tarafa bırakılarak, Kazdağındaki Kutsal taş iddiasının önemli oluşunu kaydetmek gerekiyor.*⁶⁸

Sarıköz, Kutsal Taş Hakkında Aykırı Görüşler:

Yaptığımız mahalli araştırmalar yukardaki iddiayı kolayca teyid eder nitelikte olmamıştır. Ekim 1964 tarihindeki mahallî araştırmamızda çok yağmurlu, fırtınalı, yıldırımlı bir zamanda, dağ eteklerinden ileri geçip, zirveye çıkmak mümkün olmamakla beraber günlerce devam eden araştırma ve incelememizde bazı dikkate değer sonuçlar elde ettik. Bütün bu çevreden Narlıdere (İzmir) kadar sözü geçen ve

⁶⁸ Tahir Harimi Balıoğlu, Tarih'de Edremit Şehri, Edremit Halkevi Yayınlarından I, Balıkesir 1937, Balıkesir Vilâyet Mat. Sf. 76, 77, 78.

Türkmenlerin babası sayılan ve bu bakımdan ilgili bilgi de yetkili görülen Mustafa Özcan'la ve Edremit ve Sarıkız hakkında incelemeler yapmış olan Gıyas Yetkin'in de bulunduğu görüşmemizde, diğer taraf düşüncesini şu şekilde belirtti. Çepnilerin Sarıkız'la ilgisi olmadığı, yalnız Tahtacı Türkmen ve yerli halkın oraya murat ve adak maksadiyle gittikleri ve muratta bulundukları ve Sarıkız'ın baş tarafında bulunan taş a bez bağlandığı, ancak diğer yerlerdeki âyinlerde olduğu gibi davranıldığı, adak yerindeki kırıntıların kartallar tarafından yenildiği, burada özel bir kutsal taş (Yada gibi) bulunmadığı, kaz ayağı işaretinin göğüste taşınmadığı, Fatih Sultan Mehmed'in Midilli adasını fethi sırasında Adana havalisinden Türkmenlerin alınıp, kereste işinden çok iyi anladıkları için, gemi yaptırmak üzere bu havaliye getirip yerleştirildiği, Sarıkız Âyini (hacılık) diye buraya mahsus bir şeyin olmadığı, âyinin meydana veya kapalı yerlerde yapılabileceği, Tahir Harimi Balıoğlu'nun şehircilik, turist celbetmek gayretiyle ve Türkmenleri bu münasebetle haklı olmıyarak tasvir ve tanıttığı, taş'ın turizme hizmet için bir yakıştırma olduğu ileri sürüldü.

Kazdağı'na muhtelif zamanlarda çıkmış olan Gıyas Yetkin, Edremit, le ilgili eserlerinde olduğu gibi⁶⁹ karşılıklı görüşmemizde de, Alevi Tahtacı Türkmenin hacı olma gayesi diye bir şeyin mevcut olmadığını, bu çevredeki hemşerileri ziyaret için bir geliş olduğunu, ayrıca tepeye de gezmek maksadiyle çıktığını. zâten Türkmenlerin çalışma sahalarının Kazdağı ormanı olduğunu ve ormanın en verimli yerinin Sarıkız'la Babatepe arasında bulunduğunu, yazın bütün Türkmenlerin bu ormanda çalışıp buluştuklarını ve hemşehrileriyle orada kaldıklarını, aslında orada yerleşilen, iskân edilen köy olmadığını, eteklerdeki köylerin ise, Ahmet Vefik Paşa tarafından iskân edilmiş, yüzyıl kadarlık bir geçmişi olduğunu, 13 Ağustos 11 Eylül tarihlerine gelince, 15 Ağustos'tan sonra havanın sertleşmesiyle, iklim zaruretiyle Türkmenlerin yavaş yavaş inmeğe başladıklarını, Turistlere de 13 Temmuzla 24 Temmuz arasının en müsait ziyaret tarihi olarak tavsiye edildiğini belirtti. Gıyas Yetkin, Sarıkız efsânesi üzerinde önce yayınlanmış eserlerde düzeltmeler ve katkılar yapılması gerektiğini ilâve etti. Kendisinin de bazı değişiklikleri yazılarında yapmak mecburiyetinde olduğunu kaydetti.

69 Gıyas Yetkin, Edremit, Bahkesir 1939, Türk Pazarı Basınevi. (Sarı Kız Efsânesi: Sf. 77 - 78; Kaz Dağı: Sf. 73 - 77

Gıyas Yetkin, Sarı Kız Efsânesi, Sohbet (gazetesi, Edremit), 11 Nisan 1961- (8sayı tefrika edildi).

Röportaj: Gıyas Yetkin, Sarı Kız Mehpâre Sultan ve Medyum Nuriye Uner, Sohbet, Temmuz 1962 (8sayı tefrika edilmiştir.)

Künümüzdeki Bilgiye Göre Kazdağı ve Sarıkız:

Kaz'dağının en yüksek tepesi 1800 metre olan Kartaltepe, mahal-
li deyimle Babatepe olup, Sarıkız T. 1767 metredir.⁷⁰ Tepe hakkındaki
efsâne, bu adı almasına sebep olmuştur. Sarıkız tepesine kadar etek-
ten hızlı yürüyüşle 6, yavaş yürüyüşle 8 saatte çıkılabilir. Çıkışa
elverişli ayların Temmuz ve Ağustos'un ilk onbeş günü olduğunu,
diğer zamanlarda sert rüzgâr ve yağmur'un eksik olmadığını yukarda
kaydetmiştik. Kazdağının Sarıkız tepesine 1928 yılında dikilen demir-
den bayrak direği ve nirengi fırtınaya da yanamıyarak yıkılmış ve
bu direğin önünde bir taş yığını kalmıştır.⁷¹

Eski adı (İda) olan Sarıkız tepesinde ilk karşılaşılan Sarıkız'ın
kazlarını koruduğu taş duvarlarla çevrili ağılı görülüyor. Sonra dört
gen şeklinde taş yığımla çevrilmiş Sarıkız'ın mezarı geliyor. (Gıyas
Yetkin, Edremit, Sf. 76) Taş yığınları arasına girip çıkan binlerce kırmızı
yuvarlak ve uçan zararsız böcekler bulunmaktadır." Tepe üzerinde
sayısız enli ince plâk halinde dikili taşların rüzgârdan, yakılacak ateşi
muhafaza etmek üzere Sarıkız töreni yapmağa gelen Türkmenler ta-
rafından konulduğu söyleniyor.

Her sene Temmuz ve Ağustos ayları içinde Sarıkız'da Türkmenler
tarafından yapılmakta olan Sarıkız âyini hakkında bazı kimseler, Türk-
menlere karşı çok çirkin iftiralarda bulunmakta iseler de bu temiz
insanların Sarıkız âyinleri çok nezihtir. (Tarihte Edremit Şehri) isimli
kitaptaki Sarıkız âyini bahsi bu iddiamızı isbata kâfidir." (Sf. 77)

Sarıkız efsânesinin klâsik şekli, iftiraya uğrayan bir kızı baba-
sının, Kazdağının Sarıkız tepesine (Kartal Çimi'ne) çıkarması, yanına
12 kaz verip orada bırakması, sonra kızın Tanrı'ya dua ederek inâyete
ve himayeye nâil oluşu, kazların çoğalışı, dağda fırtınada kalanlara
kızın yardımı, baba'nın hac'dan dönüşte, kızını orada sağ sâlim buluşu
ve kızın birçok kerâmetlerle babasını hayran bırakışı, birgün "Sarıkız'ın
kulübesine gelen çobanlar"ın "kaz ağılının önünde Sarıkız'ın baş ör-
tüsünü" bu"luşları ve beyaz örtüyü almak isteyen çobanın ondan
çıkan alevle elinin yanışı ve ihtiyar bir çobanın ağıl bitişiğine kazdığı
bir çukura bir değnekle yerden baş örtüyü alıp gömüşü, bu küçük
mezara üç gece üst üste nur indiğidir. "Bu gün Sarıkız'ın mezarı hâlâ

70 Kadri Yetkin, Edremit Coğrafyasından Yapraklar, Edremit 1952, Emel Mat. Sf. 2.
(Sarıkız Tepesi 1767, Kartaltepe 1800m.)

71 Gıyas Yetkin, Edremit, Balıkesir 1939, Türk Pazarı Mat. Sf. 8.

duruyor. Yanında Sarıkızla birlikte kaybolan 12 kazın ağılı da taşlarla çevrilidir.”⁷²

Sarıkız hikâyesi üzerinde muhtelif incelemeleri olan Gıyas Yetkin, daha önce yazdıklarından çok farklı bir olayla karşılaştığını ve bunun etkisinde kaldığını yaptığı incelemede anlatmıştır.

Medyum olduğu ileri sürülen Nuriye Üner,⁷³ Nezihe Araz’ın (Anadolu Evliyalari) adlı kitabında Sarıkız efsânesini okurken kendisinden geçerek” Azim Allah, Kerim Allah, Rahim Allah zikirleriyle, “Seni Kazdağı’ndaki mekânımda beklerim” denildiğini ve kendisine Sarıkız’a çıkış yolunu, kaz ağılının yerini, mezarını gösterdiğini ve böylece takip edeceği plânı hıfzedip defterine çizdiğini söylüyor; 15 Temmuz 1962 Pazar günü, yanında başkaları da olduğu halde, görmediği yerleri ismen söyleyerek dağa tırmandığını (yanında buraya o güne kadar sekiz defa çıkmış olan Gıyas Yetkin ve başkaları mevcut), sonra Kazdağı’nda Sarıkız tepesinde saat (14. 10) dan (14.45)e kadar Sarıkız Mehpare Sultan’dan trans halinde, başkalarının gözü önünde tebliğ aldığını ve asıl adının Mehpare olduğunu söylediğini, anlatılan efsânenin masal, uydurma olduğunu, fakir bir ailenin kızı olup, hak aşkıyla bu sâkin yeri seçtiğini ve kazların” insanlardan daha değerli sadık dostlar”ı olduğunu, “hak aşkı, Tanrı aşkıyle” buralarda münzevî yaşadığını-almış olduğu mesajdan-özetleyerek incelememize nakletmiş olduk.⁷⁴

Şu duruma göre-din psikolojisini ilgilendiren bu mesele dışında Sarıkız’da bir mezar ve çevresinde kaza benzediği iddia edilen taşlar bulunmakta ve Tahtacı Türkmenler burada ormanda çalışmakta ve bilhassa Ağustos ayında bu türbeye ve Sarıkız tepesine adak, murat ziyaretleri-topluca-yapılmaktadır. Bu ziyaretin asıl ve esası-sır tutulmadığı, gizlenilmediği takdirde, onlarla beraber bu dağda günlerce kalıp gözleme ve incelemeyi gerektirmektedir. Bu kafiyeyle dahil olabilmek te ayrı bir meseledir. Bununla beraber Kazdağı ve Sarıkız çevresinin Dinler Tarihi bakımından önemli bir mevki olduğu aşikâr olarak ortaya çıkmaktadır.

72 Gıyas Yetkin, Sarıkız Efsanesi, Sohbet. II Nisan 1961 den 8 sayı.

73 Tahsilini Kolejde, G. Eğitim E. Ve Mişigan Üniv. yapmış olan ve halen Ankara Cebeci Ortaokulunda İngilizce Öğretmeni olan Nuriye Üner.

74 Rôportaj: Gıyas Yetkin, Sarıkız Mehpare Sultan ve Medyum Nuriye Üner, Sohbet, Temmuz 1962, 8 Sayı devam etmiştir.

Taş Kesilmiş Ağaç:

Susurluk kazasının Okçu köyünde taş kesilmiş bir ağaç efsânesi vardır. Bu ağacın “gövdesinde balta izleri” bulunmakta ve buna “taş kesilmiş ağaç” denmektedir.⁷⁵

BİLECİK

Durtaşı: Üç Taş Atmak:

Bilecik'in Söğüt ilcesinin Borcak köyü Akçaalan deresinde Durtaş denilen 1,5 metre kadar bir taş, söylenti ve inanca göre (ya Hz. Ali veya Hz. Peygamber, bazılarına göre Hızır Aleyhisselâm) geçerken bu taş yukardan, tepeden aşağı yuvarlanıyor ve geçen zat:—Ya Taş Dur! diye sesleniyor, ve taş öylece, dereden üç metre yukarıda duruyor. Askerler ezilmekten kurtuluyorlar. Taşın altı biraz oyuktur. Bu taş, Dere'nin kenarında Akçaalan mevkiinde, Sakarya'ya 2 kilometre uzaklıktadır. 1,5 metre kadar yükseklikteki bu taşta yolcular geçerken (Sevap!) diye üç taş atıyorlar, bildikleri bir duayı okuyorlar Bu taş atış âdet hâline gelmiştir. Şâyet oraya üç taş atılmazsa bir uğursuzluk olacağına inanılıyor. Bununla beraber bazen taş atmıyan kimseler de oluyor. (Resime bak.)

Deredeki Oyulmuş Taşlar:

Bilecik, Söğüt ilcesinin, Borcak köyündeki Akçaalan veya Durtaş Deresinde, suların oyduğu taşlar bir hayli fazladır. Bu taşlar at nalı şeklindedir. Üzerinde böyle izler varmış gibidir. Söylentiye ve inanca göre, Hz. Ali, buradan geçerken atının izleri kalmış, Yaşlı kadınlar bu taşlara yaklaşarak, bunları elleriyle sıvazlıyorlar.⁷⁶ (Resime bak.)

BOLU

Kemal Ümmi Ve Duran Taş:

Bolu'nun tanınmış bir evliyası olan, Halveti Şeyhlerinden Kemal Ümmiye atfedilen kerâmetler ve ilgi fazladır. Biz yalnız taşla ilgili kısım üzerinde duracağız. Bolu'nun Sazak bucağının Tekke köyünde bulunan türbeye bilhassa Temmuz ayında ziyarete gidiliyor: “Kemal Ümmi'nin türbesinde bir taş vardırki bu, baca içerisinde ve havada

⁷⁵ Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 118.

⁷⁶ Öğretmen Mehmet Bahçeci'den derlenmiştir.

asılı durur ve hiç düşmez. Kemal Ümmî tekkesini kurarken bu taşı eliyle oraya koymuş ve: -Dur Ya Mühârek! demiş. Taş da bu suretle kalmış, herhangi bir tesir asırlardanberi taşın vaziyetini bozmamıştır.”⁷⁷

Çingiraklı Kaya:

Gökçesu, Kayışlar köyünde, Oyuk Kaya içine taş ayılıyor ve kuyu içine düşmüş gibi çok zaman (Çın) sesleriyle ötüyor. Sesler muradla ilgili olup, niyet olacaksa ses geliyormuş. Bir nevi konuşan kaya oluyor. Kaya ufak bir kulübe kadar olup, 5-6 metre kadar yüksekliktedir.

Çocuk Kayası:

Mudurnu'nun Aktaş köyünde çocuk kayası denilen bir kaya, taşla ilgili inançlar arasında önemle yer alır. Bu Kayanın bir yerinde ancak kundaklı bir bebeğin veya çok küçük bir çocuğun sığabileceği, geçebileceği genişlikte bir delik ve Hz. Ali'nin olduğu sanılan bir ayak izi bulunuyor. Gelişemiyen, cılız kalan küçük çocukları o kayanın bulunduğu yere götürüyorlar ve bu ufak delikten üç defa geçiriyorlar. Şayet çocuk delikten geçerken ağlarsa, bu işaret çocuğun yaşayacağına delâlet eder sanılıyor. Bu bakımdan çocuğu ağlamak istemeyen anneler, onun canını acıtarak ağlatmağa gayret ediyorlar.

BURSA

Muhtelif Maksatlarla Kullanılan Taşlar:

Ali Rıza (Yalçın), Anadolu'da Sihirli Taşlar, makalesinde, Türkiye'nin her tarafında taşlar aracılığıyla *fal bakıldığı, hastaların tedavi edildiği*, taşın ilâç olarak kullanıldığı, *gene taşlarla, dileklerin, muratların olacağına inanıldığı*, taşlardan hükümler çıkarıldığı, buna dair efsâneler olduğu anlatıldıktan ve bu konuyla ilgili iki kaynak (Prof. Fuat Köprülü ve Prof. Caferoğlu'nun önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz makaleleri) kaydedildikten sonra, Bursa, Nevşehir, Gaziantep, Nizip'ten ve genel olarak kadınların kullandığı taşlardan bahsediyor. Bu iller içinde onun bu makalesinde verdiği bilgiyi nakledeceğiz. “Bursa'nın Işıklar semtinde Askerî Lisenin arkasında Pir-emir isminde bir türbe “bulunduğunu” buraya muradının hâsıl olmasını dileyen kadın-

⁷⁷ Ali Vahit: Kemal Ümmî Hakkında, H. B. H. C. 3, Sa. 31, 15 Aralık 1933, Sf. 212 - 215.

lar”ın geldiğini” ve türbeden üç ufak taş” aldıklarını ve iyi bir yerde taşları saklarsa muratlarının hâsıl olacağını anlatıyor.⁷⁸

Dönen Yeşil Mermer:

Yeşil Türbe’nin, Yeşil Camiinde, içeri girilen kapının yanında dönen bir yeşil mermer inancı var. İnananlara göre üç “Kulhüvallahü bir elham” okunacak, murat, dilekte bulunulacak, eğer dilek olacaksa yeşil mermer parmakla-temasla-dönüyormuş, olmayacaksa dönmüyormuş...

Taşa Çivi Çakmak:

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Onuncu Arşivulusal Tıp Tarihi Kongresinde, tebliğ ettiği, Türkiye’de Tıbbi Folklor Üzerine Rapor’unda, Bursa-Gemlik arasında bulunan “Karânî Türbesine (Veysel Karânî), çocuk olur ve olan çocuk yaşarsa kurban adandığı” “orada bir taş” olduğunu bu “taşa çivi” çakıldığını, şâyet dilekler olacaksa, çivinin doğru gittiği, olmayacaksa çivinin eğildiği belirtiliyor.⁷⁹

Ebe Kaya:

Gene Prof. Dr. Ünver, yukarda adı geçen bildirisinde, “Mudanya da Karamustafa’da (Ebe Kaya) da bir koçuk bulunduğu ve “bu koçuktan çıkan ne olursa onu” yediklerini “ve çocuk olursa adını KAYA koy” duklarını anlatmaktadır.⁸⁰ Prof. Ünver, bu yazısında muhtelif illerde olduğu gibi, türbelerden taş parçası gibi şeylerin alındığını, üstüne bir torba dikip belde taşındığını ilâve ediyor.

ÇANAKKALE

Bayramiç: Menderes Çayında Yağmur Duası:

Yağmursuz, kurak geçen günlerde kasaba halkı ile köylüler birlikte, hayır işliyor, fakirleri doyuruyor ve dua ederek taş okuyorlar.

78 A. Rıza (Yalçın) (O zamanlar Adana İlköğretim Müfettişi), Anadolu’da Sihirli Taşlar, Atsız (Mecmua), 15 Nisan 1932, Sa. 12, Sf. 299 – 300. Bunda makaleyi Köprülü ve Caferoğlu’nun makalelerinin ilhamıyla ele aldığını belirtiyor ve yukardaki bilgiyi 28. 9. 1926 da akrabalarından Nuriye Hanımdan aldığını yazıyor. Bu yazıda taşın ne kadar süreyle saklanacağı belirtilmemiştir. Aynı makaleyi ikinci defa olarak:

Ali Rıza, Anadolu’da Sihirli Taşlar, H. B. H. C. 3. Sa. 28. 15 Eylül 1933, Sf. 97 – 98. (İnceleme Tarihi: 28. 9. 1926) da yayımlıyor. Bu makalede taşın bir hafta kaybedilmeden saklanması gerektiği yazılıdır.

79 Prof. Dr. Süheyl Ünver, Türkiye’de Tıbbi Folklor Üzerine Rapor (Onuncu Arşivulusal Tıp Tarihi Kongresine Tebliğ edilmiştir. Madrid, Eylül 1935), H. B. H. Yıl: 5, Sa. 56, Mayıs 1936, Sf. 113 – 135.

80 Yukardaki kaynak.

Yağmur duasına çıkmadan bir hafta önce hazırlıklara girilerek halktan para, keşkek, bulgur, kaşık, tabak ve sini toplanıyor. Cumar-tesi günü keşkekler pişiriliyor, yerler hazırlanıyor ve pazar gecesi daha gün doğmadan, karanlık bir zamanda halk Menderes'in bir tarafına erkekler, diğer tarafına kadınlar olmak üzere sıralanıyorlar. Taşların okunmasından önce kazanların altında ateşler yakılır. Bulgur pilâvı, keşkek ve hoşaf yenilecek yemeklerdir. Sıralanan erkekler arasında birçok hoca mevcuttur. Kadınlar tarafında ise hâfız hanımların etrafına toplanılmıştır. Önceden hazırlanmış binlerce ufak beyaz taşların bir kısmı okunmaları için kadınlara, bir kısmı erkeklere verilmeden önce, omuzunda okunacak taşları bir çuval içinde taşıyan, üstündeki elbise-sini soyunup yalnız kilotla kalan bir adam biraz yüksekce bir yere çıkar, onu oradan çaya itişlerler, o da suya düşer. Omuzundaki çuvaldan sular akarak tekrar gelir. Gene suya itişlerler, bu *bu işlem üç defa tekrarlanır*. Sonra yağmur duasını yöneten hâfız tarafından alından öpülerek çuval teslim alınır ve taşlar kalabalık arasında bölüşülmeğe başlar. Bu zaman güneşin doğma zamanıdır. On binlerce taşın birer birer okunması öğleye, bâzen ikindiye kadar sürer. Yağmur duası yapılırken ellerin parmak uçları, yağmurun aşağıya doğru yağması için, aşağıya bakmalıdır. Sonra eller, üç defa dua okunup yüze sürülür.

Okunan taşlar hemen çuvalla beraber çaya gömülürler ve orada 3 gün kaldıktan sonra alınırlar. Gelecek yağmur duasında kullanılmak üzere saklarlar.

Yağmur duasını müteakip, yemeklerin dağıtımına girilir. Bu yemekleri herkesin yemesi zaruridir. Bunun için yemeyenler bulunursa onlara da yedirilir. Oraya gelenlerin karınları doymuş olarak evlerine dönmeleri âdettendir.

Gelin Kız:

Biga ilçesinde *Balıkkaya* üzerinde bulunan Gelin Kız söylentisi şöyledir.: "Bu kayada güzel çıplak bir kadın bulunur. Bunun yaz kış bir memesinden su sızar. Bunu bilen halk sık sık bu kız heykelini ziyaret ediyor, ezmikli olup sütü kesilenler elleriyle heykelin memesine değiyorlar ve rutubetli ellerini yüzlerine, göğüslerine sürüyorlar. Çocuğu olmayanlar da buna Hıdırllez'de niyetler, adaklar da bulunurlar, böylelikle dileklerinin yerine geleceğine inanırlar."⁸¹

ÇANKIRI

Şehit Olan Taş:

Çankırı'ya 15, 16 kilometre kadar bir mesafede bulunan Seyidiköy'de Hacı Murad'ı Veli Türbesi'nin baş ucunda 2 tane siyah, iki insan kafası kadar büyüklükteki, dörtgen şeklindeki taşlar hakkında önemli bilgi veriliyor. Bu taşlar önceleri 3 adet imiş. Savaşta bunlardan birisi şehit olmuş. İstiklâl Savaşına katılan Hacı Murad Veli bu taşlarla çarpışmaya giriyor, fakat birisi Savaş sırasında şehit oluyor. İkisi tekrar savaştan dönüyor. Bu taşlarda bir kerâmet olduğuna inananlar vardır.

Çerkeş Ve Üç Taş Âdeti:

Refik Cemal, Çerkeş'teki (Halk İnanmaları) arasında şu gözlemi anlatıyor: "Hasat'da ekinin savrulacağı gün bir kişi abdest alır, harman yerinde namaz kılar. Sonra *yerden üç taş alır. Ekinin altına koyar.* Ekin orada taşların üstüne kalburlanır. O taşlar, ekinle beraber ambara konur, sonra ⁸², tohum ekilirken taşlar da tohumla beraber ekilir. Bu taşlar, bereket sayılır."

ÇORUM

Çelebi Gazi: Taş Yapıştırma ve Şifalı Yuvarlak Taş:

Hıdırlık semtinde, çevresinde türbelerin, mezarların bulunduğu bu zat Yusuf Bahrî türbesine bitişik, fakat ayrı bir bina içindedir. 10 metre kadar uzunluğu, 1.50 metre genişliğinde, baş tarafı 2.5 metre yükseklikte çok büyük beton bir mezardır. Sağında solunda mum yakmak için yerler olup, mum isinden siyahlaşmıştır. Kadın ziyaretçiler taş yapıştırmaktadırlar. Altta bir delik var (baş tarafta). Oradan da toprak şifa niyetine alınıyor. Aynı türbe içinde, seccadeler v.b. mevcut. Söylentiye göre bu mezar daha uzunmuş, arkası öbür tarafta kalmış. Bir günde bir deve yiyecek irilikte, güçlülükte bir zatmış.

Çelebi Gazi'nin Taşı:

Çevresi iki karışı bulan, 5 kilo kadar ağırlıkta gülle gibi yuvarlak olan bu taş çok şifalı sayılıyor. Dua ile, ağrıyan yerlere, sırta v.b. üç

⁸² Refik Cemal, Halk İnanmaları 1, Çerkeş'te, H. B. H. II. C. 2. Sa. 21, 22. 15 Mayıs 1933, Sf. 207 - 208. (6. madde taşla ilgilidir.)

*defa sürülüyor. Şifa veriyor, buna inanıyorlar. Bu yuvarlak taş, pencere içinde bir posteki üzerindedir. Rengi kurşuniye benziyor. Yanında eski Kuran'ı Kerimler duruyor. Bu taşın sancıyı, ağrıyı kestiğine dair, denemiş tanıklar vardır.*⁸³

Talih Ve Taş:

Kadir gecesi, sabah ezanı okunacağı zaman bazı kadınlar sokağa çıkarak, *üç yol ağız* denilen yere gelerek "orada herkes bir defa: "Kaderim, kaderim! Dağda mısın taşta mısın? Ulu ulu ağaçta mısın? Nere-deysen çık gel, diye bağırır."⁸⁴. O sırada gelen veya duyulan şeye göre bir anlam veriliyor. Bir yorumlama yapılıyor. Burada talih'in taşta olup olmadığının sorulması dikkati çekiyor.

Oyulan Taş:

Çorum'da bir kısım halk arasında Hz. Ali veya Battal Gazi denilen zat, Çorum kalesinin üst kemer taşına hücum edip kapıyı açmak istiyor. Küçük kapıya dirseğini dayayıp açıyor. Dirseğinin dayandığı yer oyuluyor. Halen bazı şahıslar ziyaret edip elini sürüyor, okşuyor. Bu âdet devam ediyor.

Mübârek Taşlar:

Karapürçek köyü çevresinde tarihi eserler yakınında mübârek sayılan taşlar bulunuyor.

DİYARBAKIR

Gelin Dağı:

Çermik ilçesinin, Gelin Dağı'na ait söylentiye göre bir "düğün alayı" davullar, zurnalarla geçerken, bütün alay" "bu alayda bulunan bir çocuğun ekmek üzerine abdest etmesi" dolayısıyla kafile halinde taş kesilmişlerdir.⁸⁵ Bu söylenti yaygın olup, bu mahal ilgi görmekte ve ziyârete vesile olmaktadır.

83 13. 8. 1960 ta tarafımızdan incelenmiştir.

84 Çorumlu Ömer: Çorum'da Ramazan ve Bayram Âdetleri, H. B. H. C. 2. Sa. 18, Sf. 127.

85 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 121.

EDİRNE

Dönen Taş: ve Dilek:

Selimiye Camiinin arka kapısından girilerek Şadırvanı geçtikten sonra, nefti renkte kapıya pek yakın olan (perdenin yanında) yerle bir hizada, ayrı bir parça halinde yere gömülmüş 80 santimetre kutrun-da yuvarlak yeşil bir taş bulunmaktadır. Buna Cami kapısına pek yakınlığı dolayısıyla I numaralı taş dersek (Resim-I), bundan 5 metre iler-de Şadırvana doğru diğer bir taş (Kırmızı Mozaik) bulunmaktadır. Buna da (2 Numaralı Taş) diyebiliriz. (Resim-2) Koyu vişne çürüğü kan pıhtısı renginde yuvarlak (üç ayak, üç parmak = 1 metre kutrun-da) yere gömülmüş bir taş. Yalnız bütün 3 metre dıındaki kısım topluca bir tümsek teşkil ediyor. Bu taşın etrafındaki parca halinde bulunan taşlar mermerdir.

Bu, Camiye en yakın olan kutru 80 santimetre kadar olan yeşil yuvarlağa ve cami ile şadırvan arasında bulunan -camiye daha yakın- 1 metre kutrundaki yuvarlak kırmızı taşların üzerinde kibleye doğru ayakta duruluyor. Dua ediliyor. Niyetleniliyor. Şayet bu niyet olacaksa sağa doğru bir dönüş oluyormuş. Üzerinde duran önce tam kibleye cephe alıyor... Her iki yuvarlak taş da bu maksatla çıkılıyor. Bilhassa kadınlar ve kızlar tarafından rağbet görmektedir. Onların söylediklerine göre, niyet tutmuşlar, taşın üzerinde dua okumuşlar, yönün değiştiğini hayretle görmüşler.

Taşlar sabittir. Üzerine çıkılınca yerlerinden oynamıyor. Fakat bunlardan çok ufak bir parça koparmak mümkündür. 2 Numaralı dediğimiz daha büyük olan taşın kenarını çevreleyen taşlar, bir numaralı yuvarlak taş benziyor. Önemli olan yuvarlak taşlardır. Aynı cinsten de olsa kenarlar önemli sayılmıyor.

Hıdır Baba: Üstüne çıkılan ve şahsı döndüren taş:

Hıdır Baba, Yıldırım semtinde bir tepe üzerindedir. Hıdır-lık tabiyesi denilen yerden, Edirne'ye karşı tepelerden Bulgar sınırı görülüyor. Bu tepelerden birisi üzerinde Hıdır Baba ziyareti var. 1958 yılına kadar tuğla iken, kabir beton sanduka şekline getirilmiş. Hıdır Baba'nın ilerisinde bir çeşme var, fakat akıyor. 150-200 metre geride tabyede su var. Böylece bir ziyaretgâh için genellikle bulunan, tepe, su, ağaç v.b. burada topluca bir aradadır. Hıdır Baba, bilhassa Cumartesi

günü kalabalık halk tarafından ziyaret ediliyor. Muratta, niyette ve adakta hulunuluyor. Mezarın etrafında (Çimento) 3 veya 7 defa sağdan sola dönülüyor. Ziyaretin baş tarafında mum yakacak yer var. Biraz ilerde bir armut ağacı bulunuyor. Bu anlattığımız yerin tam arkasında 5 metre kadar ötede incelememizi ilgilendiren, *yuvarlak* gösterişsiz bir karataş mevcut. 40 santimetre kutrunda (Tah. iki karış), 20 santimetre kadar (bir karış) yükseklikte olan bu taşın üstü çok kaygan (belliki çok temas edilmiş). Taşın biraz ilerisinde 2-3 kişinin namaz kılabileceği çimento bir saha var.

Bu taşın üzerinde bulunan oyugu, mimarın keserinin taşın üzerine düşmesinden" hasıl olduğu söyleniliyor. Bu ziyaretgâhın bir bekçisi ve onun ufak kulübesi mevcut. Bu mahal evvelce fetih şehitleri yeri imiş. Zaten daha ilerde ki tabye'de de Balkan Harbi Şehitleri var.

Taşın üzerine çıkılarak niyette bulunuluyor. Önce dualar okunuyor. Taş üzerindeki işlem: Kulhüvallahü (İhlâs Sûresi), Kulezübirabbinnas, Elham, okunur. Hıdır Babaya kurban Esselâmü aleyküm ya ey ehli kubur, denilerek duada bulunuluyor. Kurban olarak (hayvanın erkeği tercih ediliyor) bilhassa horoz getiriliyor. Adanan (1953 te) horozla beraber Hıdır Baba'nın etrafında üç defa dolaştırıp öyle kesiyor ve, kandan bir parça adak sahibinin alınna sürülüyor. Babaya mum adanıp yakılıyor.

Muhtelif niyetlerle buraya geliniyor. Bu taş üzerinde hafif bir esintiyle, dengesizlikle dönüş, sallanma olabilir. Hıdır Baba'nın mezarı ve çevresi beton olarak yapılmadan önce buradan ayak ucundan bir taş ahyorlar ve o taşla birlikte muhtelif dualar okuyarak üç defa abanın etrafını dolaşıyorlar. Üçüncü de taşı alıp götürüyorlar ve diledikleri iş oluncaya kadar, bir tarafta saklıyorlar, şâyet niyetleri olmuşsa taşı aldıkları yere götürüp bırakıyorlar. (1953 yılından önce).

İnsanı Döndüren Taş:

Darülhadis camii yanında (Darülhadis) Baba'nın, türbesinin penceresinde mum yerleri, ve pencereye asılmış iplikler var. Bilhassa yılda bir gün hıdırlez sabahı adak niyetiyle ziyaret ediliyor, pencereye iplik bağlanıyor ve umum yakılıyor. Babanın yakınlarında kuyu ve ağaçlar mevcut. Baba'nın türbesine yakın bir yerde, bahçede bir tarafı 30 santimetre, diğer tarafı 12-15 santimetre ve *yüksekliği 35 santimetre olan dörtköşe sabit bir taş* bulunuyor. Taş itişlenince yerinden oynamıyor. Eski bir mezar da olabilir. Taş meyilli olduğundan üzerinde

uzun süre durulamıyarak kayıyor. Taş parlak olup, cam taneleri gibi parlıyor. Bunun üzerine bir dileği, isteği olan, dilek ve isteğinin olup olmayacağını anlamak üzere çıkılıp duruluyor. Taş üstünde kayıp, vücudun dönüşü olunca niyetin gerçekleşeceğine inanılıyor.

Selimiye camiiindeki *döner taşlar*'a ve Hıdır Baba'ya (Cumartesi günü) ziyaretler çok fazla dır. Bazıları Selimiye'deki taş üzerinde niyetlenildikten sonra niyet gerçekleşecekse *taş sağa*, *olmıyacaksa taş sola* dönüyor, diyorlar. Hıdır Baba'da da niyet gerçekleşecekse sağa dönülürmüş, olmıyacaksa sola dönülürmüş. Hıdır Baba'ya Museviler de inanmakta ve adakta bulunmaktadırlar. Hıdır Baba'da ayrıca oradaki bekçiye veya bir bilene para vererek 40 yâsin okutanlar da vardır.

Bunların doğruluğuna deneyenlerin çoğu tanıklık etmektedirler.

Edirne'de, Selimiye ve diğer Cami hocalarından, Cami ile ilgililerden bu hususta bilgi almağa çalıştım. Onlar: "Taşta ne kerâmet olacak:" diyerek bu gibi inançları reddettiklerini, Ağustos 1960 da yaptığımız incelemede bildirdiler.

Taşlardan Ev Yapma:

Edirne'de Hıdrellez Sabahı güneş doğmadan önce çay kenarına gidiliyor ve yere taşlardan ufak bir ev yapılıyor. Böylece bir yıl içinde bir ev sahibi olunacağına inanılıyor.

ELAZIĞ

Altından Geçilen Taş:

Elazığ'nın bir köyünde Yukarı Harput tarafında, Kesrik, Sarayköy çevresinde yüksekçe bir yerde 2x2.50 sm. kadar büyüklüğünde dörtgen şeklinde, sanki havada duruyormuş gibi, çocukların altından geçtikleri bir taş vardır. Bilhassa çocukların hastalıkları için kullanılıyor.

ERZİNCAN

Köroğlu'nun Kır Atının İzleri:

"Refahiye'de Altköy'de sarp ve dik kayalar arasında Köroğlu deresi"nin "bir tarafında" bulunan bir mağarada "Köroğlunun kır atının izleri görülür."

Bu taş hâtıralar, ziyaret edilir ve burası kutsal yer kabul edilir.⁸⁶

⁸⁶ Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 118.

ERZURUM

Delikli Taş:

Erzurumda Postahane ile Orduevi arasından geçen Köşk Caddesini takiben ilerdeki değirmene kadar yürünürse, değirmenin altında bir *delikli taş* varıyor. Bu taşın her derde devâ olduğu söyleniliyor. Şeh-lâ gözün düzelmesi, öksürüğün giderilmesi, konuşamıyan çocuğun hemen konuşabilmesi gibi. Konuşma zamanı geçip te dili açılıp konuşamıyan çosuklar bilhassa Cuma namazından önce “bu taşın deliğinden “Parpısı budur” diyerek geçiriliyor. Çocuk bu delikten geçer geçmez, dili açılmış.⁸⁷

Tıpkı Taşı, Yad Boncuğu: Büyüye Karşı Taş:

Sırrı Numan, Erzurumda *Tıpkı Taşı* hakkında sunduğu bilgide, Erzurum'da bilhassa kadınlar arasında (Tıpkı Taşı, Yad Boncuğu, boncuk) denilen bir taşın önemli olduğunu, bunun çocuklu ve gebe kadınlara mahsus bulunduğunu, çocukları yaşattığına, büyüttüğüne, koruduğuna, hattâ bu taş olmaksızın bâzı kadınların çocuklarının yaşadığına inanılmadığını, bilhassa bu taşın boncukla veya sihirle dışardan bir tecavüze uğramış kadınlara mahsus olduğu ve *bu büyüden kurtulmak için bu taşın sahip olmaları gerektiği* belirtilmekte ve “*Bu taşlar, kadınların rivayetine göre Allah tarafından Hazreti Süleyman'a bildirilen bir taşın parçalarından ibarettir.*”⁸⁸ denilmektedir. Acüze bir kadının çocukları sihirle öldürmesi karşısında Hz. Süleyman Allah'a yalvarıyor,” Cebrail kendisine bu taşı onun sihriye karşı olmak üzere bildirir. Hazreti Süleyman'da bu taşın bunlara birer parça verip çocuklarını bu suretle kartarmış olur. İşte o zamandaberi bu âdet böylece câri olup gelmiş.” Bu taşın sahip olan anneler, diğer anneler için bile tehlikeli oluyor. Onların çocuklarını bu boncuğun üzerine sıkmak suretiyle hemen öldürebiliyorlarmış: “*Taş koyu kahve renginde olup, hafif sarı dalgaları vardır. Bazan da bu dalgalar kırmızı olur, ve ufak bir fındık büyüklüğündedir. Eğer bir tırnak üzerine konulup üzerinden geniş ağızlı bir çakı ile temas edilecek olursa fırl fırl döner. Mevcudu çok az olup ancak bu işle meşgul ihtiyar kadınlar veya ebeler vasıtasıyla satın alınır; en aşağı fiatı beş altındır.*”⁸⁹

87 Sebahattin Bulut, Erzurum Folkloründe Gelenekler, Yakutiye, Yıl: 5. Sa. 4, 12 Mart 1963. Sf. 38.

88 Sırrı Numan, Erzurum'da Tıpkı Taşı, H. B. H., İst. 1930, Sa. 4. Sf. 58.

89 Sırrı Numan, Erzurumda Tıpkı Taşı, H. B. H., İst. 1930, Sa: 4, Sf. 59.

Çoban Dede ve Kayalar:

Hasan Kale'nin Köprüköy'ünde Çoban Dede hakkındaki söylenti ve inanç şöyledir: Bir ağanın güzel bir kızı varmış. Çoban onu seviyor, ağa şart koşuyor, "kızımı sırtına alıp hiç indirmeden dağa çıkarırsan, izin vericeğim. "Dağın çıkılacak yeri çok fazla sarptır, sırtta bir insanla çıkış çok çetin bir iştir. Böylece Çobandede dağına arkasındaki genç kızla tırmanıyor. Fakat zirveye çıkınca Çobandede ölüyor. *Kız ağlıyor ve kayalar yarılıp aşağı akıyor. İnanca göre kayalar hâlâ kayıyor, aşağıya parçalar halinde vakit vakit düşüyor. Kayalar genç kızın içten akan göz yaşlarına, ızdırabına dayanamıyorlar.* (Çobande-de'de bir türbe bulunmuyor.)

Taş kesilen adam ve Köroğlu'nun yalağı:

"Pardiz nahiyesinde Purul dağında at üzerinde bir adam, elinde bir çanak olduğu halde taş kesilmiştir, diye bir inanç mevcuttur." ⁹⁰

Gene burada Çolpan adlı bir kayalığa Köroğlu'nun mağarası ve kır atına su verdiği yalak uğurlu bir yer gözöyle görülür.

ESKİŞEHİR

Çoban Baba'nın Taş Ekmeği:

XII.-XIII. Yüzyılda türbesi yapılan ve halk arasında adı Kutluca veya Kutlu diye de anılan Çoban Baba'nın Yunan işgalinden önce mâmur olan türbesinde "taş halinde, baştarafında duran bir de ekmeği vardı. Buna (Çoban Baba'nın ekmeği) denirdi, alınır öpülürdü. Ziyaretçilerden birbirinin sırtlarına, vücutlarına sürenler de olurdu. Bununla mânen ve maddeten şifa geleceğine inanılırdı." ⁹¹

Ağlar Kaya:

Sivrihisar'ın Tekkevirân köyünde, Ağlarkaya denilen kayanın çatlağından soğuk bir suyun ağlar gibi sızdığı bir kaya ziyaret edilmekte ve efsânesi anlatılmaktadır. Söylentiye göre Hitit kırallarından birisinin bu semtteki sefil, perişan köyden, sarayı için öteberi almaya, toplamaya gelince, istediklerini yerine getiren sefil insanlara bakarken,

⁹⁰ Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 119.

⁹¹ Muhittin Aslanbay: Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkibeleri, Eskişehir, Kardeşler Matbaası, Sf. 105.

teessürle ağlamaya başlar, şefkate gelir, “gözyaşları üzerinde durduğu kayaya” damlar. “Sonradan hükümdarın üzerinde ağladığı kaya çatlayarak sular sızar. Kaya’nın ve o semtin adı da Ağlarkaya kalır.”⁹¹

GAZİANTEP

Taş ve Diş:

Ali Rıza, 5.11.1929 tarihli incelemesinde Cingife köylü Molla Mehmet’ten naklen, 7 tane (önceki makalede 10 adet) çakmak taşını bir cezvede kaynatıp, bu su ile dişlerini gargara edenin bir daha hiç dişinin ağrımıyacağına, dişinin çakmak taşı gibi metin olacağına inanıldığını söylüyor.⁹²

Duvara Taş Yapıştırma:

Antep’in kuzey doğusunda 2.1.1931 de yaptığı ve Maarif kâtibi Mehmet Muhtar’a dayanan incelemesinde –her iki makalesinde de– şu bilgiyi zikretmektedir: “Aydın haba”, kale içinde “İmamı Gazali” ve Şihcan tekkesinde” Şihcan “türbeleriyle Çınarlı mevkiinde vâki Lobaba nam ziyaretler, memleket kadınlarının bazıları tarafından âdetâ birer murat melikesi halinde telâkki olunur. Muradına erip ermiyeceğini anlamak isteyen her kadın bu türbelerden birine giderek türbenin rütubetli duvarına küçük bir taşı hızlıca bastırır, taş yapıştığı takdirde muradına ereceğine kanaat ve iman eder.”⁹³

Terleyen Kara Taş Sütun:

Önemli bir incelemede, Antep’in Şihcan (Şeyhcan) camiinde bir *kara taş sütunun* (Siyah Amud) kutsal tanındığını ve camiün yapıldığı sırasında ” “bu taşın kendi kendine gelerek (Hicaz’dan) oraya dikildiği”ne inanıldığı ve bilhassa bazı kadınların ve baş ağrısı çeken çocukların buraya gelip, ağrıyan başlarını taşa dokundurdukları ve o kimse-lerin çocukların baş ağrısının geçtiğine inanıldığı belirtiliyor.⁹⁴

91 a Atiye Keskin, Ağlarkaya, Tercüman, 6. 5. 1968.

92 A. Rıza (Adana İlköğretim Müfettişi, Anadolu’da Sihirli Taşlar, Atsız Mecmua, 15 Nisan 1932, Sa. 12. Sf. 299 – 300.

93 Ali Rıza, Anadolu’da Sihirli Taşlar, H. B. H., C. 3, Sa. 28, 15 Eylül 1933, Sf. 97 – 98. Bu makalede Çakmak taşı 10, öncekinde 7 adet gösteriliyor.

94 Yukardaki kaynak ve: Hurşit Sait: Gaziantep’te Halk İnanmaları, H. B. H. C. 3. Sa. 29, 29 Ekim 1933, Sf. 129.

Delikli Kaya: Boyna Takılan Taş:

Ali Rıza (Yalğın)'ın şahsî gözlemde bulunduğu, 6.1.1931 tarihinde, Gaziantep'in doğusunda (ilk makalesinde -Günü Dağı-) "Cunudün" dağı denen bir yerde delikli büyük bir taş (kaya) olduğunu, "deliğinden ancak bir insan"ı geçebileceğini, kadınların öksüren (boğmaca) çocukları bu delikten geçirdiklerini, böylece öksüren çocukların iyileştigiğine inanıldığını söylüyor.⁹⁵ İlk makalesinde "ayrıca öksürük için çocukların boynuna takılan daha bir nevi taş ta vardır ki, bunu dahi boğmaca öksürüğüne şifalı sayarlar" diyor.

Kantaşı Yüzüğü ve Burun Kanaması:

Ali Rıza (Yalğın) ilk makalesinde "Göztaşı; Kantaşı "gibi taşların şifalı sayıldığını, Anadolu'nun birçok yerlerinde bunu gördüğünü söylüyor. İkinci makalesinde Ali Rıza (Yalğın), bazı kimselerin parmağında da kantaşından yapılmış yüzükler olduğunu" bu yüzükle burnu kanayan bir adamın alınına "dokundurulunca kanın hemen durduğuna inanıldığını anlatmaktadır.⁹⁶

Yağmur Duası ve Taş:

Abdülkadir İnan, Yağmur Duası ve Çömçe Gelin hakkında bilgi sunmakta, fakat burada taş üzerinde etraflıca durmamaktadır. Gaziantep'te de yağmur duası münasebetiyle taş toplanılan yerler vardır.⁹⁷

Kırmızı Taş: Korku Taşı:

Ali Rıza (Yalğın) Anadolu'da Sihirli Taşlar, adlı ilk makalesinde, Maarif daktilosu Hatice'den alınan bilgiye dayanarak, Gaziantep'te "bazı ihtiyar kadınların çıkınlar içinde kırmızı renkli bir taş taşıdıkları ve buna "Korku Taşı" dediklerini, kaydettikten sonra, ikinci defa yayınlanan makalesinde bu husustaki bilgileri şöyle belirtiyor: "Memleketimizde bazı kadınlarda çıkınlar içinde" saklanan kırmızı bir nevi taş olup, bunun adına korku taşı denir, diyor ve ilâve ediyor. Kim korkarsa bu kırmızı taşı beyaz bir taşa sürttüklerini "ve bazı yerleri kızaran beyaz taşı su ile yıka" dıkları "ve o suyu korkan adama içirdikleri", bundan şifa görüldüğüne inanıldığı anlaşılıyor.⁹⁸

95 Ali Rıza (Yalğın) ın yukarda adları geçen iki makalesi.

96 Ali Rıza (Yalğın). Aynı makale. Sf. 98.

97 Abdülkadir (İnan), Yağmur Duası, Çömçe Gelin, Halk B. H. C. 2. Sa. 14. 1 Aralık. Sf. 36 - 38.

98 Ali Rıza Yalğın'ın Yukarda adları geçen iki makalesi.

Çevresinde Dolaşılan Değirmen Taşı:

Tiksinmeden kurtulmak için, tabakhanede o şahsın dolaştırılmasından sonra, üç defa da yakındaki bir değirmen taşının etrafında döndürülüyor. Hurşit Sait, bu taşın ziyaretgâh olduğunu, tedaviye yaradığını söylüyor.⁹⁹

Ağaç veya Çalı Altına Taş Atma:

Hurşit Sait, Gaziantep'te muhtelif ziyaretgâhlar olduğunu, Pınar'da ziyaretgâh olan Sıtma Pınarı gibi ağaç veya bazı çalılıklara halk tarafından horoz kesildiğini, çaput bağlandığını ve *ağaç veya çalının altına taş atıldığını* anlatıyor ve bu atılan taşlarla yol üzerindeki ağaç ve çalılıkların altında taş yığımından ibaret tepeler belirlediğini kaydediyor.¹⁰⁰

Gaziantep'teki Alevî zümre, dedelerin mukaddes tanıyarak taşıdıkları, *teslim (Bektaşî taşı)na saygı gösteriyorlar*.

İslâhiye'de: Yağmur Duası ve Gazi Baba ve Gani Baba'nın Taş Kabartmaları:

Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu, (Bizde Dinî Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları), makalesinde, İslâhiye çevresinde Kazdağı'nda bazı şahısların, "Hitit Tanrılarını tasvir eden esmer renkteki taşlarda"ki kabartma, halkın görüşünce bir adamı gösterdiğinden buna Gazi Baba, diğerine Gani Baba, adını verdikleri ve Maraş ve İslâhiye'den gelenlerin yağmur duasını bu taşlar çevresinde yaptıkları ve bu kabartmaların aracılığıyla yağmur yağdığı inancından bahsedilmektedir. Dinî tarafla (dua, kurban v.b.), bu taşlara gösterilen ilgi kaynaştırılmakta iken, bu kabartmaların Adana'ya nakledilmesi ile, bu olaya bir kısım halkın üzüldüğü belirtiliyor, bunların aslında Hitit Tanrıları olduğu ileri sürülüyor.¹⁰¹

99 Hurşit Sait, Gaziantep'te Halk İnanmaları, H. B. H. C. 3, S. 29. 29 Ekim 1933 Sf. 129.

100 Yukardaki kaynak. Sf. 130.

101 Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu: Bizde Dinî Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları, Folklor Postası, C. II, Sa. 16, Mayıs 1946, Sf. 7, 8, 19. (Bu yazı Cumhuriyet gazetesinde de yayınlanmıştır.)

Naci Kum: Türk Din Tarihi ve Sosyolojisi Etrafında Araştırmalar, İş Mecmuası Yayını, Nu: 53. (Sonradan ad takılan, Gazi Baba ve Gani Baba heykellerine ait iki resim mevcuttur).

Yağmur dualarının yanında yapıldığı ve halkın kutsal tanındığı bu heykellerin, bereket ve yağmur tılsımı olarak kullanıldıkları ve Hititliler çağına ait biri erkek diğer dişi heykeller oldukları başka kaynaklarda da ifade edilmiştir.¹⁰²

Bu iki heykelin, Adana müzesine kaldırılmasını halkın istemediği ve itirazda bulunduğu bir vâkıdır. Hattâ, bir ara o çevreye yağmur fazla yağınca, bunun sebebini bazı kimseler, heykellerin Adana müzesine taşınmasında görmüşler bu gazaba gelmiş bereket tanrılarının, onların tılsımını” geri almak için müracaat etmişler “bunların eski yerlerine gelmedikleri takdirde günün birinde tufan olacağından kork”muşlardır.¹⁰³

KİLİS'TE

Yedi Çeşit Taşa Saygı:

Ali Rıza (Yalgın) 20.6.1931 de Kilis'in güneyindeki Türkmenlerin, Çok tanınmış (Yel Baba) türbesine, halkın da kadın erkek gittiklerini ve “türbe etrafında yedi türlü taş'a taabbüt ettikleri vâkidir.”¹⁰⁴ demektedir.

Kilis'te Altın Dede Ve Oyuklara Konulan Taş:

Kilis'teki Altın Dede'nin dış duvarındaki oyuklara taş konuluyor, bırakılıyor.¹⁰⁵

Nizip'te Çakmaktaşı:

Nizip'te de çakmaktaşı âdeti görülmektedir. Ali Rıza (Yalgın), 10.2.1930 günlü incelemesinde Hamamcı Süleyman Ağa'dan aldığı bilgiye dayanarak, bir çocuğun çıkmağa başlayan dişlerini annesi 7 çakmak taşıyla 7 gün müddetle, her gün “birer defa hafifçe döğerse o çocuğun sonuna kadar dişi düşmezmiş” diyor.¹⁰⁶ Gene Ali Rıza (Yal-

102 Malik Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 117.

103 Yukardaki kaynak, Sf. 118.

104 A. Rıza (Yalgın). Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız Mecmua, 15 Nisan 1932, Sa. 12. Sf. 300. (299 – 300).

105 Ali Mazhar Uygur'dan derlenmiştir.

106 A. Rıza (Yalgın) Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız (Mecmua), 15 Nisan 1932. Sa. 12, Sf. 299 – 300.

gın), bir yıl sonraki ikinci defa yayınlanan makalesinde, Nizip'te, dişi ağrıyan çocuğun dişine hafifce çakmak taşı ile 7 defa dokunulursa ağrının geçtiğine inanan bazı kimselerden bahsediyor.¹⁰⁷

Taş Kesilen Üç kız: Taşbaş Dağı:

Nizip ilcesinde *Taşbaş* dağında mağaraya benzeyen bir mahalde bulunan üç kız kardeşin, "burada eğlenip, saçlarını tararken uzaktan yedi delikanlının geldiğini görerek korkarlar, kaçamazlar "hep birden: Namusumuz gideceğine taş kesilelim de kurtulalım" derler. Duaları yerine gelir. Delikanlılar, bunların üzerine yürüdükleri zaman kızların üçü de taş kesilirler."¹⁰⁸

Nizip'te Terleyen Taş:

Ali Rıza (Yalgın 10.2.1930 tarihinde Nizip'te yaptığı incelemeyi makalesinde belirtiyor: "Nizip'te Cumhuriyet mektebinin yakınında ve şarkında eski bir türbe vardır. Yakın zamana kadar bu türbe içinde mevcut olan bir taş, kadınların tefeülüne hâdim oluyordu, *hangi adamın duasından sonra o taş* terlerse onun muradı hâsıl olurmuş."¹⁰⁹

Gaziantep ve çevresindeki inançlarla Türkiye'nin diğer illerindeki inançlar, tabiatıyla Ankara'daki bazı halk inançları arasında benzerlik görülmektedir. İstanbul'da Ayasofya'daki (Terleyen Mermer) ve onun Bizans'tan kalma ziyareti de bunlara benzeyen örneklerdendir.

GİRESUN

Gelinkaya:

Şehir'den 4 kilometre kadar uzakta "kaleye ağzını (tıpkı bir kaplan gibi) açmış" dik ve Sarp olan Gedikkaya'nın, "ortasının savaş anında kaleden atılan bir topla uçurulduğu rivayet edilmektedir." Burası halkın ilgisini çekmektedir.

Gene şehire 26 kilometre mesafede bulunan GELİNKAYA'nın da bir söylentisi vardır. Burada "çok büyük iki taşın bir noktada bir-

107 A. Rıza (Yalgın), Anadolu'da Sihirli Taşlar, H. B. H., C. 3., Sa. 28, 15 Eylül 1933, Sf. 97 - 98.

108 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri. Sf. 121.

109 A. Rıza (Yalgın), Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız (Mecmua), 15 Nisan 1932, Sa. 12, Sf. 299 - 300. ve H. B. H. C. 3. Sa. 28. 15 Eylül 1933, Sf. 97 - 98.

leşerek üst üste durması" bir efsâneye bağlanmıştır. Bunun gibi efsanelere, benzetmelere (*Kulakkaya*: 52 kilometre uzakta) Giresun'da sık rastlanmaktadır.¹¹⁰

Bulancak'da, "GELİN KAYASI" adı verilen, "şaha kalkmış bir atın üstünde bir gelin'i andıran kaya hakkındaki söylentiye göre "geline babası ne kadar çehiz vermişse yine kızı kanmamış "bana değirmen taşını da ver demiş" halbuki babasının bundan başka da bir şeyi kalmamış, onun üzerine kızına beddua etmiş "Sen de değirmen taşı gibi taş kesil" demiş, o da taş kesilmiş.¹¹¹

HATAY

Yuvarlak Taş:

İskenderun'da bir kilisenin giriş kısmında içeri girerken merdane büyüklüğündeki yuvarlak taş dik olarak durmakta ve bahçedeki çakıl taşlariyle niyetin olup olmayacağı anlaşılmak üzere, İslâm, Hristiyan bu yere gitmektedirler. Bahçede Hristiyanlara ait lâhitler bulunmaktadır.

Dörtüyl'da Karataş:

Musa Kâzım, Anadolu Hurâfeleri, adlı makalesinde "Dörtüyl'a bir saat mesafede Kuzucu köyünde" bulunan bir *Karataş'ın ziyaret edildiğinden* bahsediyor ve bu taşın harap bir mezarlıkta bulunduğunu¹¹² "ziyaretin yanında büyük bir sakız ağacı" olduğunu, "yan yana dikilmiş iki taş "halindeki kara taş'ın bir mezar taşı olmasının muhtemel olduğunu belirterek karataş hakkında şu bilgiyi veriyor: "Zeminden itibaren yükseklikleri bir metre yirmi santimetre kadardır. Sivri uçları arasında on santim kadar açıklık vardır. Rivayete göre bu on santimlik açıklıklar ne zaman kapanırsa o zaman kıyamet kopacakmış. Burada çocukları hastalananlar aynı merasimi tekrar ederler. Çocuğu bu iki taş arasından geçirdikten sonra civardaki ağaca bir böz parçası bağlayıp ayrılırlar."¹¹³

110 Neclâ Akbulut: Turistik Şehir "Yeşil" Giresun, Ankara Ticaret Postası, 22. 6. 1963.

111 Malik Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 121.

112 Musa Kâzım: Anadolu Hurâfeleri, H. B. H., Yıl 4. Sa. 48, 9 Mayıs 1935, Sf. 316.

113 Musa Kâzım: Anadolu Hurâfeleri, H. B. H., Yıl 4. Sa. 48, 9 Mayıs 1935, Sf. 317.

İSPARTA

Delikli Taş:

Bazı hastalıkları (irvasa), bilhassa kadınlar, ilâçtan ziyade tuz patlatmak, kurşun dökmek, hastayı delikli taştan geçirmek, gibi tedbirlerle iyileştirme âdeti vardır.¹¹⁴

Abdülkadir Türbesi'nin önündeki delik taş'tan sıksa çocuklar "al çürüğü, ver sağı" denilerek, gün aşırı üç, beş yahut yedi defa geçirmek ve dönerken yolda tesadüf edilen yedi fakire sadaka vermek âdeti, önceleri çok fazla ilgi çekmekteydi.¹¹⁵

Yağmur Duası ve Taş:

Daha ziyade yağmur duası ve bu gelenek üzerinde durulmakta, yağmur yağması dileğinin taşla ilgili yönü ikinci plânda kalmaktadır.¹¹⁶

İSTANBUL

Fal Taşı:

İstanbul'da her falcının ayrı bir usulü olmakla, beraber genellikle, yıldıznameye bakmak, *Mekke'den gelen sarımtırak bir kireç taşını ufalayıp su içinde eritemek*, vücuda dualar yazmak, kahve telvesine,¹¹⁷ hakla tanesine, iskambil kâğıdına, su dolu tas içine, aynaya... bakmak en çok rastlanılanlardır. Büyük şehirlerde falcılık, fala baktırmak daha ziyade revaçtadır. Bu fallar arasında taşlarla falcılık ta dikkati çekicidir. Falcılar arasında, yüksek tahsilli ve kolej mezunları da vardır.

Türbeden Taş Almak. Sonra Geri Bırakmak:

İstanbul'da türbelerin çoğunda taşla ilgili âdetler vardır. Bilhassa kadınlar, Merkez Efendi mezarından ufak taşlar alarak, bu taşları bir yıl taşıdıktan sonra aldıkları yere bırakırlar. Bu inanca göre, taş bir yıl taşınırsa, her arzu yerine getirilmiştir.¹¹⁸

114 Hikmet Torhan, İsparta'da Halk Hekimliği, H. B. H. Y. 2. Sa. 18, 1 Nisan 1930.Sf. 134 - 136. Yukardaki bilgiler, 135, 136. sayfadadır, keza H. B. H. Sa. 120. de.

115 M. Halit Bayrı, İsparta'da Doğum ve Çocukla İlişkili Âdetler ve İnanmalar, H. B. H., C. 10, Sa. 120.

116 H. B. H. Sa. 120; ve Sait, Uluborlu'da Yağmur Duası, H. B. H. Sa. 11, 1 Eylül 1930, Sf. 15 - 18.

117 Azmi Nihad, İstanbul Falcılar Cenneti Oldu, Hürriyet 19 Ocak 1964.

118 Prof. A. Caferoğlu, Yukarda Adı geçen makalesi, kaynağı Mezaros: Osmanisch Türk. Volksgulube. Keleti Szemle. S. 63.

Bu işlemde dilekte bulunan, muradım, dileğim yerine gelirse taşı aldığım yere geri veririm, diyor ayrıca mum, veya bazan kurhan adıyor. Muradın yerine gelmesi için bir yıl müddet tayin edildiğinden, bir yıl taş taşınmıyor veya bir yerde saklanıyor, sonra iade ediliyor.

Birçok keramete sahip olduğu ileri sürülen Merkez Efendi (Ölümü 1552, H. 959) türbesi, İstanbul'da çok önemli olup Yenikapı Mevlevihanesi yakınındadır. Burada yalnız taşla ilgili âdet üzerinde duracağımızdan diğer davranış ve işlemlerden bahsedecek değiliz. Merkez Efendi'nin kerametlerinden birisi olan ve toprağı kazıp, altın yaparak Sümbül Efendiye yolladığı derin çukur da ziyaret edilmektedir. Merdivenle kuyu gibi bir yere inilerek oradan bir taş alınıp geri dönülüyor. Bu taş o murat gerçekleşinceye kadar saklanıyor, dilek gerçekleşince aynı taş saklanılan yerden alınarak tekrar kuyuya atılıyor.¹¹⁹

Merkez Efendi kuyusundan taş alınıp adak adanırken muhtelif usuller göze çarpıyor.¹²⁰ "Taş, evde yüksek bir yerde kibleye karşı saklanır veya kadının yastığı altına konulur. Maksat hâsıl olduktan sonra adak yerine getirildiği gibi, taş da kuyuya bırakılır."¹²¹

Gene Merkez Efendi'ye yakın olan dilek kuyusuna, bilhassa genç kızların ellerindeki üzerine dua okunmuş taşları attıkları, eğer taş kuyudan ses verirse dileklerinin yerine geleceğine bir işaret olduğuna inandıkları görülmektedir.¹²²

Mehmet Halit Bayrı, tedâvî için ağaç, demir, iplik yanında taş'ta kullanıldığını, taşlar üzerine dua okundüğunu, bu taşların kuyuya atıldığını, anlatıyor.¹²³

Gene aynı zat, İstanbulda Doğum ve Çocukla İlişkili Âdetler ve İnanmalar, adlı makalesinde, taş'a da önem verildiğini belirtmektedir.¹²⁴

Terler Direk:

Ayasofya'da girişte sol tarafta bir mermer sütun üzerinde ıslak oyuk şifa niyetiyle ziyaret ediliyor, el sürülüyor. Ayasofya Camii müze

119 Mehmet Halit Bayrı, İstanbul Folkloru, İstanbul 1947, Türkiye Basımevi, Sf. 150. Olcayto, Merkez Efendi Türbesi, Hafta (dergisi), Sa. 13. 30 Mart 1956.

120 Dr. Hikmet Tanyu, Ankara Ve Çevresinde Adak Ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma, Ankara 1958, Sf. 188.

121 M. Halit Bayrı, İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişkili Âdetler ve İnanmalar, H. B. H. C. 10, Sa. III, Ocak 1940.

122 Azize Erten, Meşhur Adak Yerleri, Hafta, Sa. 219, 4 Aralık 1953.

123 Mehmet Halit Bayrı, İstanbul'da Kullanılan Bazı Halk İlaçları, H. B. H. C. 8. Sa. 91.

124 M. Halit Bayrı, İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişkili Âdetler ve İnanmalar, H. B. H. C. 10. Sa. III.

haline getirilmeden önce de bir ziyaret yeri olan “Terler Direk”in, daimi baş ağrısına, mide ve barsak sancısına ve sıtmaya tutulanlara şifa getirdiğine inananlar vardır. Burasının Bizanslılar zamanının da da bir ziyaret yeri olduğu ileri sürülmektedir. Bu nemli olan oyuğa (Terleyen Sütun), usulünü bilenlerce geliniyor ve önce iki elin iç tarafı sütun üzerindeki bakır levhalara, sonra yüze sürülüyor ve bu hareket üç defa tekrarlanıyor. Elleri terleyen kimseler de deliğe parmaklarını sokarak iyileşmeğe çalışıyorlar.

Taş almak, duvar dibine koymak: Taş alıp mezara sürtmek, tutturmak:

Eyüp'te, ve Eyüp Sultan Camii arkasında Hacı Baba'nın türbesine gidilerek, gereken adak seromonisinden, duadan sonra *yerde bulunan çakıl taşlarından alıp duvarın dibine koyuyorlar*. Sonra tekrar türbeye girerek, dileklerini söylüyorlar. Tabudun başındaki taşın üzerinde duran tesbihi alıp, başından indirip boynuna geçiriyor; sonra tekrar çıkarıp aldığı yere bırakıyor mum ve horoz adıyorlar.

Büyük Çamhca'da Selâmi Baba'nın mezarı başındaki taşa, niyetin olup olmayacağını anlamak üzere, bu taşın önündeki küçük çakıl taşlarından birer tane alıp, Selâmi Baba'nın başındaki taşa sürüyorlar, tutarsa dilek oluyor. Bu taşa, *Selâmi Baba Taşı diyorlar. Taş çok zaman yapıyor*.

K. Çamhca tepesindeki (Lohusa Hâtun) ziyaretgâhın da taşla ilgili olan husus, kuyunun başından ufak taşlar alarak dilek bir evse , ev şeklinde yerde düzenleniyor.

Çamhca'da Safa tepesindeki Dede'nin ziyareti sırasında, bir kuruş gibi bir parayı taşa çarpıyorlar, eğer para düşmeyip taşa yapışırsa dileğin olacağına inanıyorlar.

Bakırköy'de Zuhûrat Baba ziyaretgâhında da dileklerin olup olmayacağını anlamak üzere, oradaki büyük bir taşa küçük taşlar yapıştırmak isteniliyor. Bu suretle dileklerin olup olmayacağı anlaşılmak isteniliyor.

Horoz Kursağından Çıkan Taş:

Salih Nezihi “Horozun kursağından alınan taş ağızda tutulursa susuzluğu giderir. *Bu taşı yanında bulunduran kadın güzel görünür. Aynı taşı yanında taşıyan erkeğin kuvveti artar*” diyor.¹²⁵

125 Derleyen: Salih Nezihi: İnanmalar: İstanbul'da Halk İnanmaları, Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 142, Mayıs 1961.

İZMİR

Niyaz Taşı:

İzmir'de Çatalkaya'ya giden yolun kenarında ki yatıra, yolcular geçerken niyaz etmeden ve adak adamadan -kahve v.b.- gitmiyorlar. Bu adın yanlış olduğu, (Şehitler) denmesi gerektiği, Şehitler'de Bayat dedeleri olduğu ileri sürülüyor.

Selçuk'ta Deliktaş:

Urla asfaltı üzerinde bulunan Bademler köyüne mensup kimselerin bilhassa ilgilendiği Bakılar Dağındaki kayalıklarda bulunan bir Deliktaş'tan niyet tutarak geçenlerin muratlarına erecekleri inancı vardır, Köy sâkinlerinin bu ufak delikten geçebilmek için fazla şişmanlamamağa dikkat ettikleri anlaşılıyor. Genç kızlar, âşık delikanlılar, muradı olan ana babalar, sınıfını geçmek isteyen öğrenciler, hep Bakılar Dağı'nın senelerdir değişmeyen ziyaretçileridir.¹²⁶ Kayalar arasında ve yakınında ağaç bulunan taş delik bir vücudun çok güç sığabileceği kadar ufaktır.

Gelin-Damat Taşı:

İzmir körfezinde, Urla İskelesinde Çeşmealtı denilen yere gidiş yolunda, kıydan 15-20 metre kadar denizde, birisi diğerinin sırtına binmiş iki insana benzeyen, yüksekliği iki insan boyunda ve bir insandan 4-5 defa büyük iki kayaya "Gelin-Damat Taşı" adı verilmektedir. Bunun efsânesi şöyledir. Yüzyıllarca önce birbirine düşman iki ayrı aileden, birbirini seven iki genç vardır. Bunların sevgileri duyulunca âileleri daha çok öfkeleniyorlar. Bunun üzerine iki sevgili kaçmaya karar veriyor. Koşa koşa kaçıyorlar, nihayet bu günkü taşların bulunduğu yere geliyorlar. Her-taraf deniz; niyetleri karşıdaki adalara kaçmakmış. Anneleri de onları kovalıyor: "Dönün! Vazgeçin bu sevdâdan!" diye bağıyorlarsa da, onları dinlemiyorlar. Bunun üzerine analar ağız birliğiyle beddua etmeye başlıyorlar"- Bizim sözlerimizi dinlemediniz, Allah'da Sizleri taş etsin!" O anda iki âşık taş kesiliyorlar. Muradlarına ermemiş gelin ve dâmat bugün de bir efsâne ve ziyaretin kahramanı olarak böylece durmaktadırlar.¹²⁷

¹²⁶ Deliktaş'tan Geçip Muratlarına Ermek İçin Şişmanlamıyorlar, Hürriyet, 18. Şubat 1964. Resmi vardır.

¹²⁷ Yahya Benekay, Yurdumuzun Efsâneleri: Gelin - Damat Taşı, Hayat (dergisi), Yıl 7. C. 2/1962. Sa. 36. (Bu yazıda kayaların resmi de vardır.)

Bergama: Haylazlar Kayası = Meraktaşı = Kısmet Kayası:

“Bergama-Selinos çayının sağ kenarında- elektrik santrali yanında bulunan kayalık”ın, çok önceleri adak verilen eşyaları koymak için oyuk yerleri bulunduğu ve “Burasının Kibele (Kybele) kaya tapınağı olduğu kabul edilmektedir.”¹²⁸

Hâlen “Haylazlar kayası, yabancı kitaplarda -(Meraktaş), daha eskiden- Kısmet Kayası” adı verilen bu kayanın efsânesi şöyle anlatılmaktadır:

“Çok eski zamanlarda, bu kayaların büyük önemi varmış. Kim üstüne çıkıp bağırırsa onun sesini kimse duymadığı halde O, bütün sesleri duymuş. Sırlarını kimselere açamıyanlar ve içinde saklamaktan bunalanlar, bu kayalara gelir, istediği gibi derdini dökermiş. Hayırlı kısmet bekleyen kızlar, derdine derman arayan hastalar bu büyük kayadan medet umarlarmış.”¹²⁹

Nihayet Bergama kiralının biricik kızı da âşık olunca, buraya koşup, derdini kayaya anlatıyor ve söylentiye göre murâdına eriyor. Bu mutlu sonuçtan dolayı “kayada bir tapınak yapıyor. Ünü de her yöne yayılıyor. Daha sonra bu kayalar, Bergama kiralının tek kızının mezarı oluyor.

“Sihirli kayalıkların bugünkü durumu, uzun yıllar sayısız dertlileri avutmuş, yanık yüreklere su serpmiş. En son, derenin şırlıtısı ve boğazın serinliği içinde, kayaların gölgesine yaslanan haylazların uğrağı olmuştur.”¹³⁰

Şeytan Taşlama Dağı:

Gene İzmir Körfezinin, (İzmir'den 45 kilometre uzaklıkta) Urla çevresinde İçmeler'de taşla ilgili bir efsâne ve ziyâreti ve ilgili işlemi görüyoruz. Söylentiye göre Roma hâkimiyeti döneminde, kiralın güzel kızının-Prenses-karnı şişmeğe başlıyor. Babası kızının günah işlediğini sanarak kızıyor ve kızını iki ağabeğisine teslim ederek, bunu götürün, öldürün, kanlı gömleğini getirin, diyor. Üç kardeş yola çıkarak hâlen “İçmeler” in bulunduğu yere geliyor. Kardeşlerini öldürmeğe kıya-

128 O. Bayath, Bergama Tarihinde İlkçağ ve Bakırçay Havzası, Arkhaik Klâsik Kùltür-ler. Fasikül 1, İstanbul 1949.

Bergama Tarihinde Kırallık Devri: Fasikül 11. İstanbul 1950, Sf. 25. (Foto. 2)

129 Yukardaki kaynak, Sf. 25.

130 Yukardaki Kaynak, Sf. 25.

mayınca, kardeşlerinin gömleğine tavşan kanı sürüp babalarına veriyorlar. Orada kalan prenses bir süre sonra susuyor. Ve bir kayanın dibinden kaynakayan sudan biraz içiyor. Fakat su tuzlu olduğundan fazla içemiyorsa da, gene karnı ağrıyıp müshil etkisi yapıyor. Karnı da dümdüz oluyor. Doğru babasına koşup durumu anlatıyor. Bu şifâh suyun bulunduğu yeri onarıyorlar, herkesin faydalanacağı hâle getiriyorlar. Kız ölümünden sonra oraya gömülmeyi vasiyet ettiğinden onu bu içmelerin yanındaki tepeye gömüyorlar. İçmeler şifâh etkisini yapıyor ve *gelenlerin birbirlerine birer taş verip: Bu taşı tepedeki mezarı bırakıp gel, yoksa şifâ bulamazsın!* denildiğinden, İçmelerin arkasında 200 metre kadar yükseklikte bulunan mezara *gidip bir taş bırakıyorlar*. Böylece tepedeki mezar, günümüzde 60-70 metre kadar taşlarla yükseliyor. İçmelerden su içenler mutlaka o tepeye çıkıp mezar tepesine *ufak, büyük bir taş bırakır.*” Ama bugün halk bu işi şifâ bulmak niyetiyle değil de *şeytan taşlamak üzere yapar*. Zira prenses işin başında günahkâr olarak tanınmıştı. *Zamanla o taşların kulları günaha çağırان şeytanı taşlamak için çıkarıldığına inanılmaya başlamış. O yüzden de bugün buraya “Şeytan Taşlama Yeri”, denmektedir.*¹³¹

KASTAMONU

Yağmur Duası ve Taş:

Yağmur duasına o taraftaki yüksek tepelere veya ziyaretgâh olan Türbelere birkaç saat yürünerek gidiliyor. Dua yerine gitmeden önce hazırlık yapılır, süt emen kuzu ve buzağılar analarından ayrılır, ortalığı acıklı bir hava ve feryat, âmin sesleri doldurur. Dua yerinde ateşler yakılır. Hâfızlar Kur'an okur, namaz kılnır, halk birbiriyle helâllaşıp tövbe eder, elbiseleri ters giyer ve başlarını açarlar. Hoca tekrar yüksek sesle dua eder, bu dua sırasında avuçlar ve parmak uçları yere çevrilir, halk tövbe eder, af diler. “Umumî duadan sonra nohut veya fasulye tanesi büyüklüğünde 70 bin taş toplanıp sayılır, her birine ayrı ayrı dua okunur, üflenir, bunlar bir çuval içine konulup çuvalın ağzı bağlanır ve çuval çayın belli bir yerinde suya bırakılır.”¹³² *Bu toplanan taşlarda şekil ve renk aranmazsa da “beyaz ve siyah her küçük taş bu iş*

131 Yukardaki yazı (İkinci Efsâne: Şeytan Taşlama Dağı.) Aynı yazıda Şeytan taşlama dağının iki fotoğrafı vardır.

132 Mehmet Candan : Türk Halkbilgisi Anketine Cevaplar: Kastamonu'da Yağmur Duası, Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 140, Mart 1961.

için elverişli sayılır.”¹³³ Yağmur yağmağa başlayınca suya bırakılan 70 bin taş oradan çıkarılıyor. Mahallî inanca göre “şâyet çıkarılmazsa sel baskınları tûfan olabiliyor.

Beştaş Oynama:

Talât Mümtaz Yaman, Kastamonu’da Halk İnanmaları, makalesinde: “*Beştaş* oynanırsa yağmur yağar” diye bir inanç var, diyor.¹³⁴

Taşların Buyruğa Uyuşu:

Gene Talât Mümtaz, bir başka incelemesinde Devrekâni’nin Kurtşeyh mahallesine âit bir efsânededen bahsediyor. Oraya Horasan’dan üç er gelmiş, bir tekke ile bir misafirhane inşa etmek istemişler, *taşlara emir vermişler, taşlar bu kerâmet sahiplerine uyarak gelmiş. Köy halkı kendi hayvanları işte kullanılıyor* diyerek kadıya şikâyet etmişler. Fakat “erin birisi hemen elini Devrekâni’nin karşı tarafında ve Karalar köyü ile Kurtşeyh mahallesi arasındaki *yüksek kayalık tepeye uzatarak: -Gel, diye emir vermiş!.* Bu emir üzerine sivri kayalık tepeden ne kadar taş varsa birer birer harekete gelerek aşağı doğru inmeğe başlamış”. Kadı ile dâvacılar şaşırılmışlar.¹³⁵ Böylece kerâmet sahibi erenlerin taşları emirlerine tâbi kılabilirdikleri ortaya çıkıyor.

Arkasından Üç Taş Atmak:

Gene yukardaki zâtın bir incelemesinde “Bir kimsenin sevmediği bir şahıs kendi evine gelirse giderken bir daha gelmemei için arkasına misafir görmeden *üç taş atmalıdır. O misafir ikinci defa eve gelmez.*”¹³⁶

KAYSERİ

Battal Gazi Türbesi ve Üç Taş Atma: Kayalar:

Battalaltı semtine, eski Selçuk Emîri Çakaloz adına uyularak, Çakaloz mahallesi de deniliyor. Tepe üstünde yüksek bir yerde bulunan

133 Aynı yazı. Bu yazıda taşla ilgisi olmayan diğer yağmur duası şekillerinden de bahsedilmektedir.

134 Talât Mümtaz Yaman: Kastamonu’da Halk İnanmaları, Halk B. Haberleri, Y. 4. Sa. 45, 15 Şubat 1935. Sf. 202 (216 sayılı).

135 Talât Mümtaz, Kurtşeyh, H. B. H., Yıl 4, Sa. 39, 15 Ağustos 1934, Sf. 57.

136 Talât Mümtaz: Kastamonu’da Halk İnanmaları, H. B. H., Yıl 3, Sa. 34, 15 Mart 1934, Sf. 288. (151. Madde)

türbenin 100-130 metre kadar ilerisinde bir kuyu da bulunan, bu ziyaretgâhın 1341 tarihinde yazılmış bir yazıtı var. *Türbenin arkasında, mihrap kısmında ufak yumruk büyüklüğünde veya daha küçük taşlar, şeytan taşlar gibi atılmış durmaktadır. Burada âdet 3 taş atmaktır. Hâlen bu taşlar bir tümsek teşkil etmişler. Battal Gazi Türbesi arkasına dileği olan üç taş atıyor. Bu üç taş aşağıya düşmez orada durursa, o taş atanın murâdının olacağına delâlet ediyor.* Türbe önündeki çukurda mum da yakılmış olabilir. Oğlunun askerden sağ sâlim dönmesi, hastalıktan kurtulmak ve bu gibi dileklerle, kadın erkek tarafından ziyaret ediliyor. Hâlen bu semtte ev yoktur. Burası esasen yüksek, ıssız bir yerdir. (Resime bak.)

Bu tepe ile arası 125-150 metre kadar bir mesafede bir tepe daha var. Bunun üzeri çok iri tipik kayalarla dolu. Arkasında ve önünde birer mağara var. *Kayalar heybetli ve tipik olmasına rağmen incelememizde kutsal tanınmadığını gördük. Mutlaka bir menkibe, bir efsâneye ihtiyaç olduğu anlaşılıyor.*

Hazreti Ali'nin Yaslandığı İddia Edilen Kaya:

Bu gösterişli kayaların ön tarafında 80-100 metre kadar önde bir açık namazgâh var. Onun yanında Selçuk eseri olan bina, köşkler, meydanlar, cirit, oyun yerleri ve bazı mezarlar mevcut. Bunlara yakın Hazreti Ali'nin yaslanıp oturduğuna inanılan ve söylentisi süregelen bir kaya vardır. *Hız. Ali bu kayanın üzerinde oturmuş ve sırtını dayamış, onun izleri çıkmış. Gerçekten kaya da geriye doğru itilmiş ve oyulmuş gibi bir insanın izi çıkmış. İri yarı bir insan izi gibi olan bu yer ziyaret ediliyor, kutsal bir yer olarak tanınıyor.* (Resime bak.)

Kuvle deliği: Taş içinde oyuk, delik:

Cıncıklı camiine yakın, camiin doğusunda 150-200 metre ileride ve camiin solunda bir evden bahçeye giriliyor, sonra oradan evin içine geçiliyor. Önceden burası türbe imiş (hâlen başka yere nakledilmiş ve önemli bir ziyaretgâh olan İbrahim Tennurî'nin türbesi). Odaya girince hemen karşıda, bir karış kadar derinlikte 15 santimetre genişlikte, kesme, siyah granit bir taş var. Buraya üç mum yakılıyor. Evvelce İbrahim Tennurî Hazretlerinin sandukası olduğunda, taş içindeki bu delik onun sağında kalmıştı. Hâlen burada hiçbir mezar, evliya olmadığı, halde felçli, sinir hastaları tarafından ziyaret ediliyor. Orada 80 yaşlarında Elmas adında bir Hanım: -Yavrum oraya her gelişte bir mum yakmak ve sonra mumlar yanarken deliğe bakmak, Tennûrî Hazretlerinin ruhuna,

üç kulhüvallahü ve bir fâtiha okumak lâzım. Hastalık geçer. Murad ve adak beraber oluyor... Kuvle deliği denmesi, burasının tandırın deliğine benzediği içindir. Kuvle deliğine 3 gün zarfında 3 defa gelinecek, her gelişte bir mum yakılacak. Eğer 3 gün vakti olmayıp gelemese, iki gün üst üste gelmesi ve iki mumu birden yakması gerekiyor. Burası çok şifâlı tanınmaktadır. Dikkate değer nokta bu taş içindeki delik, (Tennurî Hazretlerinin) sandukası, mezarı olmadığı halde *ondan ileri bir önem taşımış olmasındır*. Elmas Hanımın ifâdesine göre “Hasta veya muradda bulunan isterse ayrıca gidip Tennurî Hazretlerinin türbesini ziyaret ederek mum yakıyor, fatiha okuyor.” Yalnız, bu şifâ için zarurî olmayıp, ayrı bir ziyaret sayılıyor.

KOCAELİ

Oyuk Taşa Kafa Sokmak:

Gebze’de bulunan İncirli Dede adındaki evliyânın yanında *oyuk bir taş* bulunuyor. Baş ağrıyan kimse bu oyuğa kafasını sokuyor, baş ağrısının geçtiğine inanıyor. Burası ünlü olup şifâlı sonuçlar alındığına inanılmaktadır.

KONYA

Yılan Taşı: Uğurlu Taş:

Cemil Sena (Ongun), Konya ve Civarında Halk İnanmaları, arasında Yılan Taşı’nın “ejderhaların ağzında saklı bir zümrüt” olduğunu “ejderha geceleri gezinirken bunu yere düşür”düğünü, “bu taşın çıkardığı ışık sâyesinde yolunu ve dilediğini bul”duğunu, “bu taşı ele geçirenler”in, “dünyada hangi işe” girişirlerse mutlaka başarı sağlayacaklarını, “bundan başka ne dilerlerse onu el de “edecekler gibi” ayrıca zengin de ol”acaklarını anlatmaktadır.¹³⁷

Duvara Taş Yapıştırma:

(Konya Âdetleri) adlı makalesinde M. Zeki, taş yapıştırma âdeti hakkında şu bilgiyi veriyor” Dört köşe ince bir taş alınarak duvara yapıştırılır, *gûya o taş orada durdukça yapıştırmanın bütün günahı dökülür.*”¹³⁸

137 Cemil Sena (Ongun): Konya ve Civarında Halk İnanmaları, H. B. H., C. 2, Sa. 23,24, 29 Mayıs 1933. Sf. 245 – 248. (9. Madde taşla ilgilidir. Sf. 248)

138 M. Zeki, Konya Âdetleri, H. B. Haberleri, Yıl 2, Sa. 19, 1 Mayıs 1931, Sf. 146 – 148. Yukardaki VII. madde olup 148. sayfadadır.

Bineктаşı:

Şeyh Bedrettin camiindeki Bineктаşı'na, ayakları tutmayan çocukların besmeleyle çıkarıldıkları, taş üzerinde beş dakika bırakıldıktan sonra indirildikleri ve ayaklarının iyileştiği inancında bulunanlar vardır.

Şifâh Mermer:

M. Zeki Dalboy, Konya'da Kullanılan Halk İlâçları, adlı makalesinde ilâç olarak kullanılan taştan, mermerden bahse.mektedir.¹³⁹

Cami Duvarına Taş Yapıştırma:

Gene Konya'da Alâettin Camiinin avlusunun kuzey duvarına niyet tutularak, taş veya kiremit üzerine tükürülerek yapıştırılmak isteniliyor, taş tutarsa niyetin olacağına inanılıyor. Türbeler 20 metre kadar geride bulunmaktadır. Kısmet, talih açılması, evlenme dileği v.b. muratlar başta gelmektedir.

Deliktaş :

Karaman çevresinde; Dış Tekke civarında Tâlimhâne yakınında Fisandon yolu üzerinde sınanmış bir deliktaş vardı. Mantar gibi bir kayanın üzerindeki bu tabii delikten üç defâ geçenin tâlihi açılır, çocuğu olmyanların çocuğu olur, yürümeyen çocuklar da yürürlermiş. Bu taş son senelerde yıkılmış ve yok olmuştur."^{139a}

Gelinkaya:

Akşehir'de Sultan Dağlarının, Gelinkaya en yüksek zirvesi sayılıyor. Buna olan inanç şöyledir: Akşehirli fakir bir delikanlı eşraftan birinin kızını istiyor, zengin âile vermiyor. Âşık genç, kızı Sultan Dağı tepesine kaçırarak orada evleniyor. Tepe, Sultantepe adım alıyor. Çocukları oluyor. Gelin, çocuklar saadetimizi gölgeler, diye tek çocuğunu uçurumdan aşağıya atıyor. Tanrının buyruğuyle, kayanın üzerine çıkıp çocuğunu atan gelin orada derhal taş oluyor. Sivri, bir insandan biraz daha büyükçe bir taş. Uzun bir dörtgen şeklindeki taşa bir kısım halk bu söylentiyle ilgilenip inanıyor.

139 M. Zeki Dalboy: Konya'da kullanılan Halk İlâçları, H. B. H. C. 10. Sa. 111.

139 a İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri, İstanbul 1967. Sf. 592.

Kızlar Kayası:

Konya'nın batısında, "Meram bağlarının üst yamaçlarında, nârin birer kız heykeline benzeyen "kayalar hakkında da, Yozgat'ın "Gelin-kayalarına benzeyen bir efsâne nakledilmektedir. Konyalı güzel bir kız Dereköyü'ne gelin götürülüyor. Kız, Konyalı bir genci sevdiğinden ailesinin arzusuna göre evlenmek istememektedir. Genç erkek te gelin alayı Konya'dan ayrılırken "yüzünüz bir daha Konya'ya dönmessin inşallah" diyor. Gelin kız da hıçkırarak dua eder: "Gönlüm Konya'dan yana. Yüzüm Dereköyü'ne dönmessin inşallah!" diyor. Düğün alayı "Meram sırtlarına gelip Dereköyü'ne sapılacağı sırada" gelin son defa Konya'ya bakar, içten bir "ah!" çeker. Bu ah ve inilti yamaçlarda yankılanır. Başlar Konya'ya çevrilir çevrilmez, "gelinle birlikte oldukları yerde taş kesilirler."¹⁴⁰

Deli Ali Kayası:

Bozkır ilçesinin Karacahisar çevresinde Deli Ali Kayası adlı kayanın efsânesi şöyledir. Deli Ali'nin köyde hırsızlık yapıp bedduaya uğraması ve taş kesilmesi söylentisinden ibarettir. Yüksek bir tepe üzerinde bulunan ve insana benzeyen bu kaya da taşlaşmış insan hi-kâyesindendir.¹⁴¹

İvriz Kabartması:

Konya'nın 165 km. güneydoğusunda M.Ö. VIII. yüzyıldan kalma bir Hitit kabartması olan ve "halk arasında bereket ilâhı diye sayılan İvriz kabartması"nda bir takım kuvvetler bulunduğu sanılır. İvriz kabartmasının "yanından *Peygamber Pınarı* diye bir su geçer. Bu su beyaz aktığı senelerde halk tarafından bu ilâha kurbanlar kesilir ki suyun beyaz akması, İvriz ilâhının gazaba geldiğine" bir işaret sayılır.

II. Cihan Savaşı zamanında yanlışlıkla bu kabartmaya bir jandarma erinin ateş edişi ve kurşunun burundan küçük bir parçayı yere düşürmesi üzerine halk, bu kırık parçaları hemen toplayıp, kutsal bir emânet gibi saklamayı bir vazife bilmiştir.¹⁴²

140 Mehmet Önder, Anadolu Efsâneleri, Sf. 46.

141 M. Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 118.

142 M. Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 120.

Dr. Margarete Rienschneider, Die Welt der Hethiter, Stuttgart 1954, T. 45. Bereket ilâhı, bitki tanrısı denilişi sebebi, bazı yerlerde bereket ilâhlarının bereket boynuzu bulunur veya bir sıra memeleri vardır. Burada ise elinde üzüm salkımı ve başak demeti bulunmakta ve bereketi temsil etmektedir. İlâhın, tanrının lûtfu olan bu üzüm salkımı bereketi temsil eder.

KIRIKKALE

Hasandede Camiindeki KARATAŞ:

Ankara'ya demiryolu ile 30 kilometre olan Kırıkkale'nin, Hasandede'ye uzaklığı kara yolu ile 10-12 kilometre kadar bir mesafedir. Keskin ilçesine bağlıdır. Keskin'e uzaklığı 8-10 kilometre'dir. Bu köyde Hasandede ünlü bir ziyaretgâhtır.¹⁴³

Hasandede köyünde bulunan Hasandede camiinin (yapılışı. H. 1014) Ön cephesinde dikkate değer bir taş ziyaret edilmekte, el sürülmekte veya öpülmektedir. Rengi, siyah, beyaz cilalı mermere benzeyen bu taş parlak olup etrafı sarı bir madeni çerçeve içine alınmıştır. Camiin ön cephesinde olan kapının sol kısmında bulunan, duvarla bu kutsal taş aynı hizâda olup, yerden yüksekliği bir metreden biraz fazladır. (Resime bak.) Taş, 25-30 santimetre kadar uzunlukta, 15 santimetre kadar enlilikte, dikdörtgen şeklindedir. Bu taşı Hacer-i Esved'e benzetiyorlar. Taşı, Ali Akyürek'in dedesi Hacı Ömer Ağa'nın, Mekke'den cami yapılırken getirdiği anlatılıyor. Mekke civarındaki dağlarda bu vasıfta siyah, parlak taşlar olduğu başka kaynaklarda geçmekte ve yaptığımız inceleme de bunu teyid etmekte ise de, bir kısım ziyaretçiler sanki bunun Hacer-i Esved benzeri olduğuna inanıyorlar. Ancak bu taş ufak bir parça olsaydı, ondan Karmathılar zamanında koparıldığı iddia edilebilirdi. Halbuki Hacer-i Esved, zâten aslında bundan biraz daha büyükcedir.

KIRŞEHİR (Mucur): Ve NEVŞEHİR (Hacıbektaş):

Türbeler ve Taş:

Veysel Arseven, Kırşehir'de Yerlere Atfedilen İnanışlar, makalesinde türbelerde taşın rolüne işaret ediyor.¹⁴⁴ Türbeden taş almak veya mezar taşına taş yapıştırmağa çalışmak mutâd ilgidir.

143 Dr. Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma, 1958. Sf. 110. Doktora Tezi. Ayrıca müteakip yıllarda Taşla ilgili olarak tarafımızdan incelemeler yapılmıştır. (Resimler)

Hasandede köyü ve Hasandede hakkında: Kumahmetoğlu'nun 1944 yılında Ülkü'de yayınladığı makalesi ile gene, Kumahmetoğlu Naci, Anadolu Etnolojisi ve Etnografyası: Türkmen Baraklar- III, İş (dergisi), C. 14. Sa. 79. Sf. 56 - 57, 1st. 1948.

Enver Behnan Şapolyo; Etnolojik Köy Araştırmaları: Ankara'da Beydili Aşireti, Türk Yurdu, Yıl 1, Eylül 1954, Sa. 3 (236) Enver Behnan Şapolyo: Ankara Araştırmaları: Şair Hasan Dede, Türk Yurdu, Yıl 1, Su. 4. (237) Ekim 1954.

144 Veysel Arseven: Kırşehir'de Yerlere Atfedilen İnanışlar: Âşık Paşa Türbesi, Türk Folklor Araştırmaları, C. 4. Sa. 85.

Yastıklı Beşik: Ve Dilek Taşı:

Âşık Paşa türbesinin yakınındaki mezarlardan birisinde, *Yastıklı Beşik* şeklinde bir taş bulunmakta olup, çocukları yaşamayan anneler, evlâtlarını bu taş üzerine yatırılırsa, çocuğun ömürlü olacağına inanırlar. Ayrıca gene türbenin ön tarafında *Dilek Taşı* denilen bir taş daha vardır. Bu taşla ilgili iki işlem görüyoruz. I-Bu taşın yanında üç kulhüvallahü (İhlâs Sûresi) ve Fâtîha sûresi okunuyor, taşın üzerine çıkılıyor, gözler yumuluyor; ondan sonra dilekte bulunuluyor. Şâyet dilek gerçekleşecekse taş mihveri etrafında dönermiş, gerçekleşmiyecekse dönmezmiş. II- Yahut aynı dilek taşına dileğim gerçekleşecekse taş yapışsın diyerek taş yapıştırılmak istenilirmiş.¹⁴⁵

Âşık paşa türbesi bilhassa taş yönünden de dikkati çekmektedir. Taşa kutsallık atfetmeyi bilhassa Hacı Bektaş türbesi münasebetiyle etraflıca göreceğiz.

Hacıbektaş Taşı: Ve Hacıbektaş'la ilgili Taşlar: Kerâmetler: Teslim Taşı:

Cemal Bardakçı, "Anadolu'da bir kısım Türkler boyunlarında Hacı Bektaş taşından bir ufak parça taşırlar. Bu taş herhalde (Kutlu Dağ)a işârettir. Ve bu menkibelerin Türklerin tahteşsuurlarında yaşamakta olduğunun delilidir."¹⁴⁶ diyor. Gene aynı zat "Kızılbaşlar" bahsinde, Kızılbaşlar üzerinde bilgi toplayan ve Türk kızılbaşlarının dağa, taşla, ağaca tapınmasına verdikleri önemi ve bunun Şamanlıktan, naturizm-tabiata tapma inancının kahntıları olduğunu söylemektedir.¹⁴⁷

Bektaşilerin taşla verdikleri anlam ve önem Kırşehir kitabında da belirtilmektedir.¹⁴⁸

Abdülkadir İnan, Gaziantep'teki Âlevîlerden bahsederken, *Bektaşî taşına* nasıl saygı gösterildiğın de kaydediyor.¹⁴⁹

Bektaşilik her nekadard resmen, tarikat olarak Türkiye'de yasak edilmişse de ona dâir gelenekler, fıkralar, hikâyeler, efsâneler.. devam ettirilmiştir. Alevilikte de birçok inamış süregelmekte, bilhassa Hacı Bektaş Veli'nin Hayatı, ile ilgili kitaplar anlatılmakta, okunmakta ve ona inanılmaktadır. Bu itibarla bu gibi kitaplardaki taşla ilgili inançları gözden geçirmek faydalı olacaktır, sanıyoruz.

145 Yukardaki Kaynak. Sf. 1355.

146 Eski Vali Cemal Bardakçı: Anadolu İsyancıları, İst. 1940, Koşgun Basımevi, Sf. 80.

147 Yukardaki eser, Sf. 54.

148 Kırşehir, 1925, Sf. 5.

149 Abdülkadir İnan, Gazi Antep'te Alevîler ve Muhtelif İnanmalar, H. B. H. C. 10. Sa.110.

Beştaş ve Taşlaştırma, Taş Hamur Yapma ve Yürüyen Kaya:

Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli' kitabında¹⁵⁰, taşla ilgili birtakım kerâmetler önemle ve başkaları üzerinde yaptığı etkiyle anlatılıyor: "Beş Taşın Dile Gelmesi" başlığı altında "Rivâyettir ki: Sultan Hacı Bektaş Veli Kaddesallahu sirrehülaziz beş taşı dile getirüp şahadet verdiğini beyan eder."¹⁵¹ Taşların bir iş hususunda (öküzleri gözlemek, gütmek) tanıklığı şöyle oluyor: Hünkâr diye bahsedilen Hacı Bektaş Veli konuşuyor: "Ey Beştaş tanık olun, tâ kim ihtiyaç vaktinde şehadet veresiz."... Sonra" Hazreti Hünkâr'ın dediği inkâr edilince topluluğa Hazreti Hünkâr eyitti: "Gelin cemaat şahitlerim katına varalım, dedi. Siz dahi şahitlerimi dinlen, dedi.

—Kanı şahitlerin, dediler. Hünkâr ululuğu dahi ol Beştaş gösteriverdi: —İşte şahitlerim bunlardır. dedi. Eyittiler: —Bunlar hod birer kuru taşlardır. Bunlar nice şehadet eder, dediler. Hünkâr ululuğu ol Beştaştan yana dönüp eyitti: —Ey Beştaş, hak izni ile hak için mutlaka gelin. Olan vakaya doğru şehadet edin, dedi. Hünkâr ululuğu öyle de-yicek ol taşın beşi de bir uğurdan Allahın izni ile Hünkâr ululuğunun velâyetiyle nutka gelip beşi dahi hep bir ağızdan aynı zamanda eyittiler: —Biz şahidiz, şahadet dahi ederiz."¹⁵² Bu kerâmet üzerine halk gelip" Hünkâr ululuğunun ayağının târahına döküldüler."

Hâlep yazmasında, bu, şu katma da (*taş yapma, taşlaştırma*) gibi olaylar bakımından örnek bir ifade ve inancı göstermektedir: "Çünkü ol vakit, naip ve cemaat cümle Hazreti Hünkâr'dan bu velâyeti müşahede ettiler ise de naip efendi *sihre hamledip* şahitleri kabul etmediğinden dolayı cenabı hünkâr "*Taş ol*" deyü naibe buyurduğu halde taş olup kaldı ise de bilâhare mürur zaman edip bir hâmile hâtun oradan geçer iken korkup hamlini vaz eylediği cihetle ol *taş olan kadıyı ol vakit defnettiler. Bâdehu yerine taştan* adam suretinde mâmûl bir adam yapıp bıraktılar. Hâlâ öyledir."¹⁵³

150 Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli (Hacı Bektaş Veli'nin Hayatı): Hazırbyan ve yayınlayan S. Aytekin, Ankara Emek Basım- Yayınevi, İki Kitap. (Ali Çelebi tarafından yazılan H. 1034 t. li yazma ile, Ali Çelebi nüshasında bulunmayan bazı parçalar Hâlep (Halepte Sultan Baba Bayram tekkesindeki yazma nüshasından alma).

151 Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli, Birinci Kitap. Sf. 88.

"Cümle erenlere bayretindir baş
Yürü dedi taşa yürüdü beş taş
Pirim üstadım yâ Hazret-i Bektaş
Zâhirde bâtında sen imlâd eyle."

(Pir Sultan Abdal, Yeni İstanbul, 9 Kasım 1964.)

152 Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli, Birinci Kitap, Sf. 90, 91.

153 Aynı kitap, Sf. 91. (x) Not.

Gene Hacı Bektaş bir yapı esnasında balçıkları yuğurur, düzler, nihayet yapıya engel olan büyük bir kaya üzerinde kerâmet gösterir. Bir zat Hacı Bektaş'a "Amma hal eri ve velâyet ve kerâmet ıssı olmak budur ki *şol kaya üzerine çıkasın, ayaklıyasın ve düzlüyesin. Balçık kazar gibi anı yoğurasın. Ayağın ve dizlerin izleri ol taştan belli ola. Biz dahi seni muhakkak velâyet eri bilip şüpheyi giderüp imdengerü sana cânı gönülden muhibbi mürid oluruz, dedi.*" Bu söz üzerine "Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş Veli Kaddesallahu sırehûlaziz ol şahsın işaret eylediği kayanın üzerine çıktı. Dizleri ile ol kayayı dizledi. Ve ayakları ile aykaladı. Şöylekim, dizledi ki, dizleri ve ayakları şol hamur gömülür gibi gömüldü, iz eyledi. Dahi bugünedek meşhur ve muayyendir. Adına Hamur Kaya derler."¹⁵⁴ Bundan sonra, bu keramet karşısında hunu gören onun ayağına kapanır, köy halkı da duyup gelir." elini öpüp ayağına yüz sür" erler "duasını ve himmetini al"ırlar. Bu bölümü gene bir taşla ilgili kerâmeti takip ediyor. Bir taşı bıçakla" hıyar "doğrar gibi doğruyor" O bıçak taşı hıyar keser gibi iki dildi. Ol kişi anı gördü. Hazreti Hünkâr ululuğunun elini öptü. Ayaklarına düştü. *Şimdi oturdukları taş ol kesip devirdikleri kaya ikisi dahi Akkapı'nın dışarı yanında durur. Erenleri ziyaret edenler anı dahi ziyaret ederler.*"¹⁵⁵ Bu bölümü "*Buğday ve Mercimeğin Taş oluşu*" bahsi takip ediyor. *Burada da Hacı Bektaş Veli, buğday ve mercimeği taş yapıyor.*"¹⁵⁶

Yürüyen Kaya bahsi de kitapta önemle yer alıyor. Hacı Bektaş'ın ününü kerâmetlerini duyan Akşehir'deki bir zat (Seyyid Mahmud Hayranî) bir arslana biniyor, üçyüz mollası dervişle birliktedir. Bir yılını da eline kamçı olarak alıp, Hacı Bektaş'ı görmek üzere yola çıkıyor. Hacı Bektaş'a (Aliler Sirtına) yaklaşıncı durumu haber veriyorlar. Hacı Bektaş Veli: "O gelen kimse canhya binüp gelmiş. Biz cansıza binelim, dedi." "*Kızılca Halvet yakınında bir Kızıl Kaya var idi. Şöyle bir dam duvarı gibi büyük kaya idi. Filhal ol kayanın üzerine bindi: -Ey kayacak, Allahın izni ile ol gelen erenlerden yana revan olgıl, dediler. Hemen ol kaya şol kuş uçar gibi gürleyip Aliler Sirtına doğru revan oldu. Hem nefsül emirde ol kayanın şimdiki halde başı kuşa benzer.*"¹⁵⁷ Arslan üzerindeki Seyyid Mahmud Hayranî, bu durumu görünce "Er nazarına küstahâne gelmişiz" diyerek "kayanın şimdiki olduğu yer" de buluşuyorlar. O, arslandan iniyor, yılını koyuveriyor.

154 Aynı kitap, Sf. 95, 96.

155 Birinci Kitap. Sf. 96 ve İkinci Kitap Sf 97.

156 İkinci Kitap, Sf. 97 - 99.

157 Aynı kitap. C. 2. Sf. 149 - 153. (Sf. 151)

Hacı Bektaş “Kaya dur” diyor.” Tekke’ye yakın kaya dahi durdu. Kendüleri dahi kayadan aşağı tekkeye” iniyorlar. 300 derviş ayaklarına kapamıyor. (Tekke Kaya)nın önünde toplantı oluyor, konuşup görüşüyorlar.¹⁵⁸

Bu adları geçen taşların bulunduğu yerler hakkında, Halim Baki Kunter’in verdiği bilgi, bu gibi inançların nasıl halk arasına yerleşip yayıldığına bir örnek teşkil etmektedir. “*Hacı Bektaş Veli’ye tanıklık ettiği söylenen Beştaşlar Mucur’dan gelirken kasabaya 10 kilometre mesafededir. Çatkaya, kasabanın hemen kenarındadır. Loğtaş ile Hiyartaş Pirin türbesine girerken kapının solunda ve sağında durmaktadır. Hamurkaya kasabanın kuzey tarafında, Atkaya da güney cihetindedir.*”... “Taş kesilmiş huğday ve mercimekler’in çıktığı yer harmanların yanındadır.”¹⁵⁹

İşâret Taşları: At Taşı:

Bektaşilikteki taşın önemini, Kırşehir çevresindeki taşla ilgili yerlerin değerini yukardaki açıklamalarımız bir defa daha göstermiş bulunmaktadır. Bir kısım halk arasında taşın önemli mevkî hakkında, Hacı Bektaş türbesini onarmakla görevli Mimar Hikmet, Bektaşilik ve Son Bektaşiler, adlı, bir seyahat ve gözlem yazısında dikkate değer bilgi sunuyor: “Üç günümüz yollarda geçmiştî. Dördüncü gün Mucur’dan çıkmış ve epeyce ilerlemiştik. Arabacım manevî bir hissin verdiği heyecanla ağzını şapırdatarak: İşte işâret taşları, dedi. Baktım; fırtınadan, yağmurdan etrafındaki toprakları açılmış üç dört sivri taş. Arabacıya sordum: –Nedir bu işâret taşları?

Arabacım saf bir adamdı. “Himmetleri hazır olsun” diye söze başladı. Dedi ki: –Kara Höyük nahiyesine nahiyesine yaklaşıyoruz. Yani Hacı Bektdş köyüne (hâlen kaza). Vaktiyle Hazreti Bektaş Veli bir Horoz üstüne binmiş ve elindeki yılan kamçısını kullanarak buraya kadar gelmiş. Kara Höyüklülere kendisinin veli olduğunu söylemiş. Fakat bir türlü inandıramamış; o zaman, ben Size veli olduğumu isbat edeyim, demiş. *ve taşlara işâret edince berai tasdik yürüyüp gelmeğe başlamışlar.* O zaman ahali Hazreti Bektaş’ın veli olduğuna inanmışlar...

158 Aynı kitap. Sf. 152.

159 Halim Baki Kunter: Kırkbudak Hacıbektaş İncelemelerine Giriş. Ankara 1951. 11. Erkek Sanat Enstitüsü Matbaacılık Bölümü, Sf. 47.

Bu güzel hikâyeyi dinledim. Dedim ki: -Ahmet Ağa! Hepsi iyi, kurbacı da âlâ. Fakat bu koca Bektaş Veliyi horoza nasıl bindirdin? Ahmet bir iki dakika düşündü, kaşlarını çatı ve dedi ki: -Ey Efendi! Kimbilir o devirlerde ne büyük horozlar vardı..¹⁶⁰

Mimar Hikmet, bu gibi taşların "Hacı Bektaş köyünde" ilçesinde de çok fazla olduğunu söylüyor ve "Meselâ Tekke civarında etrafına müdevver bir duvar çekilmiş yerli bir taş vardır. Bunun ismi *At Taşı* dır. Hazreti *Bektaş bu taşta binmiş* de Rum'a sefer eylemiş! Bunu Muh-tar Baba'dan dinlerken sordum: -Baba Erenler Siz de kalkıp şu mü-bârek pîrinizi bir türlü beygire bindiremediniz. Veli dediğiniz bu zat kâh horoza biner, kâh tâşa bazan da kurbağaya.. Baba, düşündü, dedi ki: -Hazret, beygire herkes biner. *Sen de, ben de. Asıl mârifet horoza, taşta binmeli. Bu işteki kerâmete inanmıyorsan gel Sen de bin şu taşta, bak gider mi?*"¹⁶¹

Tılsım Taşı: TESLİMTAŞI:

Mimar Hikmet bu konuda şu bilgiyi veriyor: Bektaşilikte önemli bir yeri olan ve bektaşi babalarının "tılsım taşı takılı meşin kemer bağ" ladıkları,¹⁶² birçok babaların (Bektaşi) boyunlarında gerdanlık gibi yu-varlağa yakın köşeli (yumurta büyüklüğünde) (tılsım taşı) taşıdıkları herkesce bilinen bir gerçektir.¹⁶³ Bu taş, teslim taşı dır.

Tahir Harîmi Balcıoğlu, önceki bölümde gördüğümüz, (Kut taş)ın, en son şeklinin Bektaşiliğin geleneğiyle bir birlik gösterdiğini ve "Bek-taşilerin (Teslim Taşı) diye takdis ettikleri ve boyunlarına taktıkları taşın ilk kökleri 'nin tâ (Tevrat)a kadar dayanmakta olduğu'nu ileri sürüyor ve "Türkler tarafından millileştirilen bu tarikatın (Bektaşilik) Turanî ananelere mahsus birçok eşkâli vardır. Bektaşiliğin remzi bir mahiyet verdiği teslim taşı hakkındaki telâkkiyatı başka bir şekilde rivayet edilmektedir. (Beni İsrail Tih sahrasında susuz kaldıkları zaman

160 Mimar Hikmet, Bektaşilik ve Son Bektaşiler, Türk Yurdu, Sa. 6- 200. Haziran 1928, Sf. 16 - 17.

161 Aynı yazı. Sf. 22, 23.

162 Aynı yazı. Sf. 24. ve bu sayfayı müteakip Bektaşi babalarının (Tılsım taşı= Teslim taşı, kuşanmış fotoğrafları vardır. Bu gibi bektaşiliğe dair kutsal tanınmış eşyaların çoğu Ankara Etnoğrafya müzesinde bulunmaktadır.

163 Besim Atalay: Bektaşilik ve Edebiyatı, İs. 1340, Matbaai Âmire (Bektaşi taşı= teslim taşı, boyuna asılmış "baba"nın resmi kapak ve iç sayfada) Köprülüzade Mehmet Fuat (Prof. F. Köprülü): Bektaşiliğin Menşeleri, Türk Yurdu, C. 2. Sa. 8, 14. Yıl., Mayıs 1341, Sf. 121 - 140.

Fuat Köprülü: Bektaş Hacı Bektaş Veli, İslâm Ansiklopedisi, C. 2. Sf. 461 - 464. Cemal Bardakçı: Alevîlik, Ahilik, Bektaşilik, Ankara 1950, İkinci Basım, Ankara Yeni Matbaa.

Hazreti Musa *bir taşa mucizeli âsasını vurdu. On iki kabiliye ait on iki çeşme aktı.* Bahri Ahmer'den geçerlerken de aynı vaziyet hâsıl oldu.) Bektaşilikteki teslim taşında on iki zaviye, bu hadîseye işâretmiş ve Beni israil Hazreti Musa'ya teslim olarak denize girdikleri gibi, Bektaşiliğe intisap eden bir can da aynı teslimiyeti göstermekle mükelleftir. Bu oniki zaviye oniki imamı mâsuma da delâlet etmekteymiş. Velhasıl bu taşın kudsiyeti İslâmî mahiyette de hâlâ yaşamak"ta demektedir.¹⁶⁴

Batılı kaynaklardan dervişler, tasavvuf v.b. konulardaki kitaplar-da Teslim Taşı da yer almaktadır. Bektaşilerin kutsal saydıkları eş-yalar, Külâh (tac), hırka, kemer, iki çakı, bir çanta ve bir de Teslim Taşı zikredilmektedir. Babaların göğsünde, boyununda bir madalya gibi asılı duran bu 12 köşeli taşın, 12 imamı sembolize ettiği belirtiliyor ve "Bu taş Ürgüp civarında bulunan bir nevi taştan imal olunur "deniliyor.¹⁶⁵

Kırşehir ve Nevşehir de müştereken geçen taşla ilgili inançları birlikte gözden geçirdikten sonra Nevşehir'deki taşla ilgili diğer iki inanca geçeceğiz.

Taş ve Fal:

Eski İlk Öğretim Müfettişlerinden Ali Rıza (Yalgın), Resim Öğretmeni Yaşar'dan aldığı bilgiye dayanarak "Kahveci dağının" "güney silsilesinde bulunan kaya şûbesine memleketin bazı kadınları"nın "talihlerini denemeğe git"tiklerini, "arzu ettikleri murada ereceklerine" inandıklarını 8.5.1927 tarihli incelemesinde tesbit etmiştir.¹⁶⁶

Taş Kesilme:

Nevşehir Sulusaray köyünde birisi, harman yığıp savuran bir çiftçiden, biraz buğday istiyor. Çiftçi azarlıyarak kovuyor. Buğday isteyen aslında Hızır iken, dilenci şeklinde, çiftçiyi sınamış ve cimri çiftçiye "Mâdemki sen bana buğday vermiyorsun, sen de şuracıkta taş kesil" demiş, o da elinde yabasıyla taş kesilmiş. Tipik taş kesilme söylentileri ile benzerlik gösteriyor.

164 Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarihte Edremit Şehri, Edremit Halkevi Yayınlarından 1, Balıkesir 1937, Balıkesir Vilâyet Matbaası, Sf. 76, 77, 78.

165 (İstanbul Rum Patrikhanesi Büyük Hatibi ve Kuddus Rum Patrikhanesi, Büyük Loğofeti ve Berlin Eksi Eserler Enstitüsü Fahri Âzasından VI. Mirmiro oğlu, Dervişler, Atina 1940) Sf. 99.

166 A. Rıza (Yalgın) Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız (Mecmua), 15 Nisan 1932, Sa. 12. Sf. 299 - 300. Aynı makale az değişikliklerle: H. B. H. C. 3, Sa. 28. 15 Ey. 1933, Sf 97 - 98.

At Kaya, Beştaş ve Hacıbektaş Taşlarının Günümüzdeki Durumu:

Hacıbektaş Kaymakamı Ferit Ünal, "Hacıbektaş İlcesinin Turistik Önemi" hakkında 1964 yılında yayınlanan makalesinde, *At Kaya*'nın Hacı Bektaş Velî türbesinin 350 metre güneyindeki mevkiine işaretlerle, Bektaşî menkıbelerinde adın önemle geçtiğini tekrarladıktan sonra, at şekline az benzediğini ve Bektaşîlerin, Hacı Bektaş Velî'nin kerâmet göstererek, kayanın üzerine binip yürüttüğünü ve "kayayı kutsal say" dıklarını belirtiyor.¹⁶⁷

Önce Hacı Bektaş Velî, sonra Bektaşî dervişlerin, *kaya içinde* 40 gün inzîvaya, perhize çekilişlerine (Sf. 17) ve bu yerin de önemli olduğuna işaretten sonra, Kasabaya 5 kilometre mesafede, Çivril köyü civarında bulunan, *Beş Taş* mevkiini, çevrede başka hiçbir taşla rastlanmamasına rağmen "bir sathı mâil üzerinde büyük cesâmette bulunan Beş Taş"ın Bektaşî menkıbelerinde süregelip önemli yer aldığına ve Bektaşîlerce kutsal sayıldığına değinerek, bunların jeolojik bakımdan inceleme konusu olduğuna dikkati çekiyor.(Sf. 18)

Hacıbektaş Taşı için de, bu taşın "sarıca, yarı şeffaf bir nevi kalker taşı" olduğunu, "Nâdiren beyaz dalgalı, süt rengi, koyulu açık kah-verengi ve yeşil renkleri de bulun"duğunu, birçok imâlâthanelerde işlenen bu taşın çok rağbet gördüğünü belirtiyor. (Sf. 18)

Hacı Bektaş'la ilgili bu taşlar günümüzde de büyük ilgi görmekte, ziyarete veya seyre vesile olmaktadır. (Resimlere bak.)

MALATYA

Öküüz başı denilen beyaz Taş:

Prof. Şerafeddin Yaltkaya, Malatya'ya "iki merhale mesafedeki (Öküüz Başı) denilen beyaz taştan dahi *Elcezire gâzileri kendilerini* sevmeleri ve kendilerinden başka kimselere bakmamaları için alırlar ve eşlerine götürürler." diyor. Bu olayı "Kâbil'den iki merhale mesafede bulunan beyaz bir taşıki hassadan "faydalanmak üzere kendileri ve eşleri için bıçaklarıyla koparmağa çalışması vesilesiyle kaydediyor.¹⁶⁸

167 Hacıbektaş Kaymakamı Ferit Ünal, Hacıbektaş İlçesinin Turistik Önemi, Karahöyük (dergisi), Hacı Bektaş Kültür, Kalkınma ve Yardım Derneği Yayını, Yıl 1. Sa. 2. 1 Ağustos 1964. Sf. 4, II, 15, 17, 18.

168 O. Prof. M. Şerafeddin Yaltkaya, Ebû-Reyhân'ın Bir Kitabı, 5. Cilt, Türkiye Mecmuası'ndan Ayrı Basım, Sf. 23.

Taşa ilgili bir inancın Türkiye’ dışında bile olsa, o faydasından Türkiye’de de faydalanmak gibi bir maksadı göstermesi ve bu türlü inançların birbirine benzerliklerinden milletlerarası bir durum ve ilgiye yönelebilmesi bakımından bir örnek teşkil edebiliyor.

MANİSA

Yağmur Duası ve Taş: Havuza Koyma:

M. Nuri Erensoy, Yağmur yağması dileği yle, Soma’da dualarla ders kıyısından taş toplandığını, bunların bir çuvla konulduğunu sonra cami havuzu içerisine bırakıldığını, mahallelerden toplanan un, yağ, ve şekerle lokma yapıp yolculara dağıtıldığını, buna benzer bir âdetin daha önce Rumlar arasında da olduğunu, onların da bir azizin türbesi yakınında lokma yapıp dağıttıklarını, yağmur dileğinde bulunduklarını anlatıyor.¹⁶⁹

Ziyaret Edilip Öpülen, El Sürülen Taş:

Manisa çevresinde Karaca Ahmet’e ait olan 3 türbenin de ziyaret edildiği¹⁷⁰ anlaşılıyor. Naci Kum, bu hususta dikkate değer bilgi veriyor: “Duvar’da, renkli, küçük somaki mermere sanki bir sağ el pençesi basılmış da, taş yumuşak bir madde iken bu pençe taşa gömülmüş ve derin parmak izleri orada kalmış gibi görünen mücellâ bir parçası vardır. Türbenin içinde ve yerden bir buçuk metre yükseklikte duvarda, sıvaların arasında mevzu olan bu taş: Karaca Ahmet Sultan’ın sağ pençesinin kerâmetli kalıbıdır. Hacer’ül esved gibi ziyaret edilip, yüz sürülüp öpülen bir pençe izi de hastalara şifâ, dertlilere devâ mübarek bir şeydir.”¹⁷¹

Ağhyan Taş Kadın:

Şehir yakınında, “Niobe” veya “Ağhyan Taş Kadın” adında bir kaya heykel geniş şöhret yapmıştır. Mitolojinin verdiği bilgiye göre, “Kırılçe Niobe, Apollon ve Artemis tarafından çocukları oklarla öl-

169 M. Nuri Erensoy: Soma’da Yağmur Duası, H. B. H. C. 9. Sf. 108. (Bu bilgi 1929 yılında derlenmiş)

170 Ş. Sami, Kamus’ul-Alâm, C. 5, Sf. 3623.

171 Naci Kum: Karaca Ahmetler Hakkında İncelemeler, Düşünceler, Türk Folklor Araştırmalar (dergisi), C. 4. Sa. 94, Mayıs 1957. Bu yazısında Naci Kum şu kaynağı zikrediyor: M. Çağatay Uluçay, Saruhan Oğullarına ve Eserlerine Dair Vesikalar, Sa. 139 - 140.

dürülürken yaralanır. Çocuklarının ölümü ve yaralarının acısı Niobe'yi perişan eder. Feryat edip, inlemeye başlar. Tanrılar tanrısı Zeus onun bu haline acır ve Niobe'yi taş haline getirir." Bu iri bir insan kafası ve uzun saçlara benzeyen, genel şekliyle insanı andıran kayanın yüzünde su sızıntıları eksik olmamakta ve bu akış Niobe'nin (Ağlıyan Kız) göz yaşlarına benzetilmektedir. Burada rüzgârın yankılanışı da onun iniltisi olarak görülmektedir: Hâlen Ziyaret edilmekte, ilgi görmektedir.¹⁷²

Şeytan Taşı:

Kulâ'da Emir Hamamlarına giderken -gidiş istikametinde, "Gediz ırmağına yakın bir yerde (Çayın başlangıcında) ŞEYTAN TAŞI adı verilen bir taş bulunuyor. Hemen herkes orada 3 taş atıyor. Atılmazsa, "hamamlara şifâya gidenler şifâ göremezmiş. Şeytan engel olurmuş." Orada, yamaçta birkaç metre yüksekliğinde bir taş yığını mevcuttur. Taş atanlar, oraya atıyorlar.

Delikli Taş:

Alaşehir, Ahmet Ağa köyünde bir, bir buçuk metre kadar büyüklükte bir taşın, ufak deliğinden çocuk sokulup öteye geçiriliyor. Bu işlem, şifâ temini, huysuzluğun veya öksürüğün giderilmesi için yapıyor. Para'da atılıyor. Fakat atılan bu parayı kimse almıyor.¹⁷³

Manisa'da da diğer şehirlerdeki gibi bazı insanların bu gibi taşlara ilgi gösterdikleri anlaşılıyor.¹⁷⁴

MARDİN

Yağmur Duası Ve Taş:

Savur'da, Önce Yağmur duasına hazırlık yapılıyor, haberleşiliyor v.b. Yağmur duasına topluca gidilirken, eski elbiseler ters giyiliyor.

172 Hayat Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul 1963, Manisa. Sf. 312.

173 Öğretmen Mehmet Bahçeci'den derlenmiştir.

174 İbrahim Gökçen'in Manisa Saraçlarının Piri'nin Veyselkarantı olduğuna dair verdiği bilgi dikkati çekici ve yurt dışındaki taşla ilgili bir inanca dair hikâyenin Türkiye'ye geçişi hakkında tipik bir örnektir: "Vaktiyle Osmanlı Ordusunda askerlikle Yemen'e gitmiş olan Saraçlardan derlediğim malûmata göre, Yemen vilâyetinde Zibid kalesine bir çeyrek mesafede, bu zatın türbesi bulunmaktaymış. Sandukanın başında, yuvarlak, karpuz şeklinde, zümrüt gibi yeşil bir taş bulunurmuş. Buraya ağrısı, sızısı olanlar gelir ve türbedar da bu taşı hastanın sırtında yuvarlarmış."

İbrahim Gökçen, XVI. ve XVII. yüzyıl vesikalarına göre Manisa'da Deri Sanatları Tarihi Üzerinde Bir Araştırma, Manisa Halkevi Yayınlarından Sa.: XII, İstanbul 1945, Mârifet Basımevi, Sf. 46, 47.

Çobanlar da sürülerle kafiye katılıyor. Yağmur duası için 7 bin ufak taş toplanılıyor¹⁷⁵, her taşın üzerine "Lâ yünezilil gayre min bâdi me-kânetü ve yensiru rahmetihi ve hüvel veliyül Hamit"¹⁷⁶ âyeti kerimesi okunur. *Allahın korkusundan taşlara okuyoruz*, denir. Okuma bittikten sonra yedi bin taş suya atılarak ıslatılır. Bunu müteakip yağmur yağması için tekrar dua edilir. "Halk bu taşlara Kur'an okunmasından cedlerinin çok fayda gördüğüne ve bu cihetle bu âdeti bırakmadıklarına kuvvetle inanır."¹⁷⁷

İslâmî yönünü teşkil eden dua ve Âyeti kerime okumak , onun anlamını kavramaktan ziyade bir âdet durumunda oluşundandır.

Ankara'nın Bayındır Köyündeki, yağmur duası münasebetiyle bunun türkçeye çevrilmişini kaydetmiştik. Burada yağmuru yağdıran Allah'a övüş ve ona hamdedişle, ondan yağmur bekleyişin ifadesini bulmuş oluyoruz.

MERSİN

Yağmur Duası: Taş:

Burhanettin Çete, Yağmur duaları: Mersin'in Tepe Köyü'nde Dodu âdeti, hakkında bilgi vermekle beraber taş üzerinde etraflıca durmamıştır.¹⁷⁸ Halbuki diğer davranışlar yanında yer yer taş toplama, taşın suya konuluşu olayları da görülmektedir.

MUĞLA

Taş Üstüne Yatırma:

Yaramaz çocuklar uslandırılmak için, Kazancı Dede'nin mezarının yanında bulunmakta olan *bir taşın üzerine yatırılıyor*.

MUŞ

Öpülen, Köşker Baba'nın Taşı:

Varto'nun kuzeybatısında, merkeze 3 saat mesafede Köşker Köyü üzerin de, Köşker Baba tepesinde şehit erenlerden bilinen Köşker

175 O. S. Adal: Türk Halkbilgisi Derneği Anketine Cevaplar: Savur'da Yağmur Duası., Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 141. Nisan 1961.

176 Bu âyet şöyledir: "Ve hüvellezi yünezzibül gayse min badi makanatu ve yensuru rahmetehu ve hüvel veliyül hamit." Şûra, 28.

177 O. S. Adal'ın yukardaki yazısı.

178 Burhanettin Çete: Yağmur Duaları: Mersin'in Tepe Köyünde Dodu, T. F. A. C. 3. Sa. 67.

Baba çok önemli bir ziyaretgâh olup, burayı ziyarete gidenler “ilk önce yüreklerinde saklı olan dileklerini makberin taşını öperek şehide söyler” dua eder, sonra o çevrede neşeli bir gün geçirirler.¹⁷⁹

SAMSUN

Taş Yapıştırma:

Ziyaret yerleri içinde, niyetin olup olmayacağını anlamak üzere taş yapıştırma işlemi olan Kılıç Dede, Kılıç Dede mahallesinde, Samsun İstasyonu’nun arka taraflarında, İrmak caddesinde, 19 Mayıs İlkokulu yanındadır. Burada mum yakma ve tekrar adamadan başka taş yapıştırmanın rağhette olduğu görülüyor. Dileğin olup olmayacağı taşla anlaşılacak isteniliyor.

Lâdik’te Seyit Ahmeti Kebîr ve Yanındaki Taş:

Yük. Ziraat Müh. Asistan Orhan Arslan’ın bildirdiğine göre, Peygamber soyundan sayılan Seyit Ahmet-i Kebîr türbesinin içinde duvara bitişik bir taşa, adağa gelenler niyetlerinin olup olmayacağını oraya taş yapıştırarak deniyorlar. Üstü kapalı türbeler içinde, yerde bulunan ufak taşları bu maksatla kullanıyorlar.

SEYHAN

Taş üzerine yemin:

Seyhan, Mersin ve çevredeki dağları gezen, Türkmen oymaklarını inceleyen Ali Rıza Yalın, yaptığı araştırmalar arasında o zamanlar 250 çadırı ve 2000 nüfuslu olan, Bulgar dağında yaşayan Kulfallı Oymağı yürüklerinin geçim sıkıntılarını anlatmaları arasında yaşlı kadının üzgün ve acılı olarak aşağıdaki ifadeyle halini anlatması dikkati çekiyor: “-Efendi!.. Biz Türkük; yurdumuz obamız, enimiz (damga, alâmet) hepsi Türktür, amma bir karış toprağımız yok!.. Bizi hiç düşünen yok mu? Taşa tüküreyim ki biz ölüyök!..”¹⁸⁰

Ali Rıza Yalın, verdiği notta: “Taşa tükürmek; bir nevi yemindir.” diyor.¹⁸¹ (Efsâneler) bahsinde ise “Taşa tükürdüm” deyip taşa

179 M. Şerif Fırat: Doğu İlleri ve Varto Tarihli, İstanbul 1948, Şaka Matbaası, Sf. 59.

180 Ali Rıza (Yalın): Cenupta Türkmen Oymakları, Kısım - 11, Kitap Yazarlar Kooperatifi Yayını, Ankara 1933, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Sf. 40.

181 Aynı eser, not xx, Sf. 40.

tükürmek ve sonra bir söz vermek, oymaklar arasında yemindir. Fakat umumî değildir.”¹⁸² demektedir.

Üç Taş Atmak Süretiyle Yemin:

Kozan'da, Erzurum'da ve Doğu illerinin bazısında olduğu gibi, bazı şahıslara sözünün doğruluğunu isbat ettirmek üzere “eline üç taş verirler, fakat bu adam üç taş'ın üçünü birden atamaz, (doğru değilse), çünkü üç taş atanın karısı üç defa boş olur.”¹⁸³

Sözünün doğruluğunu bu şekilde denetlerler. Sözü doğru olan “üç taş atarak yemin eder.”¹⁸⁴

Çamaşırlarıyla Taş Olan Kadın:

Karaisalı ilçesinin Karsantı bucağına bağlı Toroslar da Karatepe-
li bölgesinde bir inceleme ve araştırma yapan Ali Rıza Yalın, 300
metreden yüksek olan Ağınak dağındaki Kartal gölünün bir ziyaret
yeri olduğunu, bu gölden şifa bulmak üzere dertlilerin ziyaret ettikleri-
ni, bunun üzerinde her zaman kartal uçup, gölde çimdiğine inanıldığını
söylüyor ve ziyaretçilerin “gölün başına çıkarak suyun içine bir
iğne, bir demir veyahut bir para attıktan sonra bu suda çimip şifa
bul”duklarını, bu Kartal gölü etrafındaki kayaların bir hikâyesi ol-
duğunu anlatıyor: Gölde çamaşır yıkayan bir kadına, Hızır çok kirli
elbiselerini, irinli gömleğini, kel başının terliğini, uzatarak: “Kızım
şu üstlerimi yu!” diyor, fakat kadın, bu çok kirli durumdan iğrenerek
reddedince, Hızır “Taş ol” diyor ve “kadın çamaşırlarıyla beraber
taş” oluyor. Ona anlatan zat” Hâlâ gölün yanında taş olan çamaşır-
lar serili gibi durur.”¹⁸⁵ diyor.

SİNOP

Taşı Belde Taşımak:

Türebeler, dedeler ziyaret edilip, türbe etrafında dönüşleri kaydeden
Prof. Dr. Süheyl Ünver,” oradan taş parçası, iplik gibi şeyler” alarak,

182 Aynı eser. Sf. 81.

183 Ali Rıza (Yalın): Kozanlı Cin Yusufğlu, H. B. H. Yıl: 3. Sa. 30, 15 Kasım 1933, Sf. 185.

184 Yukardaki kaynak.

185 Ali Rıza Yalın; Toroslar'da Karatepe-
li Bölgesi- Yurt ve Etnografya-, Halkevi Ya-
yımları, Kılavuz Kitaplar: XXVIII, Ankara 1950, Ankara Ulus Basımevi, Sf. 66.

bunların üstde bir yere dikilip belde taşındığını (çocuk dileği için), çocuk olunca yılına varmadan adağın yerine getirildiğini ve çocuğu da “artık mânen tekke’nin” malı sayıldığını anlatıyor.¹⁸⁶

Satı Taşı:

Prof. Dr. Süheyl Ünver, makalesinde “Gerze’nin Şeyh Hüseyin köyünde Satı Taşı” adındaki bir taşı, çocuğu olmayan kadınların ziyaret ettiklerini “kız doğarsa Satı, erkek olursa Satılmış” denildiğini anlatıyor.¹⁸⁷

Yılcık Taşı: Sarı Taş:

M. Şakir Ülkütaşır, Sinop’ta ve Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar, makalesinde Yılcık Taşı hakkında: “Yılcık: Tedavisi, umumiyetle ocaklı hocalara okutmak, muska almak ve taş yapıştırmak suretiyledir” diyor ve “. . . alınan bir miktar toprak”ın hastanın yılcıklı mahalline sürüleceği belirtildikten sonra “Bundan gayrı (Yılcık Taşı) denilen ve kırmızı keten bezinden okuya okuya parmağa bir ip yumağı yapılır. Bazan bu yumak kırk bir tane olmayıp yedişer veya beşer halkadan ibaret müteaddit yumaklar halinde ihzar olunur. Çok itina ile hastalara emânet suretiyle verilen bir de taş mevcuttur. Bu taş hastanın mahalli mevfunu tatbik olunur. Yapıştırsa yılcık, yapışmazsa başka bir hastalık olduğuna hükmolunur. Şeyhin verdiği muska suyun içine atılır ve bu su da üç gün hastaya içirilir.”¹⁸⁸

M. Şakir Ülkütaşır, Sinop’ta Çocuğu Olmayanların ve Yaşamayanların Aldığı Tedbirler, adlı makalesinde taştan, Sarı taş’tan faydalandığını belirtiyor.¹⁸⁹

SİVAS

Hızır Direk (Taş Sütun):

Ulucami sokağında Ulucami (Camii Kebîr) binası içerisinde, beşer altışar metre aralıklarla 50 den fazla, bir metre diğndaki taş sütunlar-

186 Prof. Dr. Süheyl Ünver: Türkiye’de Tıbbî Folklor Üzerine Rapor (Onuncu Arşivlusal Tıp Tarihi Kongresine Tebliğ edilmiştir. Madrit, Eylül 1935, H. B. H., Yıl 5, Sa. 56, Mayıs 1936, Sf. 120.

187 Aynı yazı. Sf. 120.

188 M. Şakir Ülkütaşır: Sinop’ta ve Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar, H. B. H. Yıl 4, Sa. 48, 9 Mayıs 1935, Sf. 299.

189 M. Şakir Ülkütaşır: Sinopta Çocuğu Olmayanların ve Yaşamayanların Aldığı Tedbirler, Çocuk Hakkında Muhtelif Âdetler ve İnanmalar, H. B. H., C. II, Sa. 124. Şubat 1942.

dan, Camie girişte en solda (baştan birinci (köşedeki) direğin, sütunun bazı kadınlar tarafından ziyaret edildiğini, 8.8.1961 günlü inceleme-
mizde, önce 80 yaşındaki İbrahim Ağa'dan aldığımız bilgiyi, gözlemle
de tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu birer metre kenarlarındaki, dörtgen
şeklindeki taş sütuna HIZIR DİREK adı veriliyor. Bu direkten
5 metre kadar ilerde camiın ilk penceresi var. Ziyaret edilen bu taş
(direk), Hızır direği adını alıyor. Hastalar, devamlı başağrısı olanlar
bu direğe geliyorlar.

Burada direk altında bir türbe olup olmadığını araştırdım, olumlu
bir karşılık alamadım. Bu direğin mutlaka bir menkibesi olması gerek-
tiğinden bunu da araştırdım. Ziyaretçiler âdet hâlinde bu taş sütunun ziya-
ret edildiğini, hakkında tarihi bir bilgileri olmadığını söylediler. Yalnız
muratların, dileklerin, bunun karşısında yapılmasının, söylentilere
göre çok olumlu sonuçlarını gördüklerinde ısrar ettiler. Bununla beraber
buraya dair bir menkibe, bir efsâne olduğunu duymakla beraber açık
ve seçik bir şekilde anlatamadılar. Daha çok denenmesindeki olumlu
sonucun etkisiyle geldiklerini söylüyorlardı.

Niyet, Dilek Taşları:

Kadı Burhaneddin Mahallesinde Kadı Burhaneddin İlkokulu
yakınlarında, tepe üstündeki, Kadı Burhaneddin türbesinde taşla il-
gili işlem vardır. Önceleri üstü kapalı iken yıktırılan ve söylentiye göre,
yıktırılanların çok ıztırap çektikleri yerde, halen büyükçe, onarılmış-
parmaklıkla çevrilmiş, Mezar üzerine ufak taşlar koymuşlar. Mum
yakılmak âdeti de mevcut olan (dilek) bu mezarın yanına gelip , kadın
erkek, çoluk çocuk niyet tutup taş yapıştırıyorlar. Taşlardan tutanlar,
oradan yapışıp kalanlar mevcuttur. (Resime bak.)

Taş Yapıştırma:

Kayserikapı Mahallesinde Kadı Burhan sokağında, yakınında çeş-
me ve ağaçlar olan, 30-40 metre ötesinden Tünzürük çayı geçen, bir
tümsek üzerinde üstü kapalı, ufak beton ve taş yapıtlı türbenin, içine
girilerek baş uçtaki mezar taşına taş yapıştırılmış. Burada, *taş yapış-
tırma*, mum ve Yâsin ve Fatıha okuma gibi işlemler oluyor.

Pencereden Taş Atma:

Dikilitaş Mahallesinde, çıkmaz bir sokakta olup, halk arasında bu
türbeye Gündük Minare (Dabaz Tekkesi) deniliyor. Dabaz, uyuz, çiban

gibi bir cilt hastalığının adı oluyor. Bu türbenin minaresi yok. Bu türbe yakınlarında da, diğer bazı türbe yakınlarında olduğu gibi bir tekke mevcuttur: Şeyh Recep Tekkesi.

Türbe içindeki taş mezar ziyaret ediliyor, mum adama ve yakılma, pencere tellerine bez bağlama yanında, *içeriye penceresinden ufak taş atma* âdeti var. (Dabaz) olan pencere önüne geliyor. Dua ediyor. *Okurken taşı atıp kaçıyor. Bu türbede daha çok taş atılıyor ve gelenlerin çoğunu da kadınlar teşkil ediyor.*

Taş atmak: Talihin taştan oluşu:

Yukarı Tekke (Eski Nakşibendi tekkesinin olduğu yer) namıyla maruf, Sivas'ın yüksek irtifada Akkaya semtinde, Sivası kuşbakışı gören bir yerde, hakkında tarihi bilgi mevcut olan, Abdülvehhap Gazi türbesi, Abdülvehhap Gazi Camii içinde bulunmaktadır. Üstü yeşil örtülü bir sandukadır.

Evlenmek dileğinde olan kızlar, fecir zamanı giderek, fecir zamanında: “Dalehim (Talihim) dağda mısın *taştan mısın*, su da mısın, çölde mısın, nerede isen gelesin, bu gece beni bulasın! “diyorlar. Yandaki, üzerine küçük bez parçaları bağlanmış *pencereden içeriye küçük küçük (fasulye kadar) taşlar atılıyor.*

Rasgele Mezartaşlarma Taş Yapıştırma:

“Abdülvehhap Gazi Hazretleri” türbesinin arka kısmındaki pencerelere bir sıra bezler bağlandığı gibi, *çevredeki mezarlıkta bulunan bazı mezar taşlarına* rasgele muradım olacak mı diye taş yapıştırılıyor. Oradaki caminin hocasından bunlar hakkında bilgi edinmek istediğimde: “Bunlar hurâfat, kocakarı aklıdır” diyerek tenkit etti. *Birtakım hikâyelerle gelindiğini söylemekle yetindi.*

Taş Delik:

Ali Babayı Kebir denilen önceleri tekke olan, camiin içinde bir türbe mevcut,. Bu yerin 5 metre kadar ötesinde, dışarda, ufak ve ortası delikli taş olan yerden, öksürük olan (boğmaca başta...) çocuk, şifâ niyetine zorlanarak geçirilmeğe çalışıyor.

Taş Dikme:

Soğuk Çermik civarında Ahmet Duran (Hazretleri) nin ziyaret-gâhına bilhassa *çocuğu yaşamayanlar gidiyor ve oraya taş dikeyorlar.*

Kayalara çıkan nal izleri:

Evliyâların atlarının nal izlerinin kayalara çıktığı söylentisi vardır. (Ahmet Duran gibi). Burada ufak ölçüde bir salıncak yapılarak içerisine çocuk yerine bir taş konularak, çocuk dileğiyle sallanıyor. Böylece bir benzetme yapılmak isteniliyor.¹⁹⁰

Baharözü köyünde, çocuğun yaşamasını temin için çocuk “mübarek bir kayanın çevresinde dolaştı” rılmaktadır.(190 a)

Cimilti, Hafik, Sivas ve Zara’da Doç. Dr. Veyis Örnek: “Ölü yıkanırken, yatağı toplanır: yatağın yerine bir taş konur.” (Sf. 91) demektedir.

Gürün, Kangal, Kutlukaya, Hafik’te “Yağmur yağması için su kıyısına konan içi okunmuş taşlarla dolu torba, sudan çekilir.” (Sf. 103)

Keza yağmur dindirme için “Yıldızeli, Kangal, Divriği, İmranlı “köylerinde de dua ile birlikte, tepelere çıkarak, gökyüzüne küçük taşlar atmaktadırlar. (Sf. 103)

Yıldızeli’nde, Sarılığ tedavi etmek için, “hastanın boynuna (sarı bir taş) sarılık taşı” asılmaktadır. (Sf. 110)

Akçahan, Eski Kılıcakışla, Nasır, Ulaş’ta yılanı andıran bir taş”- yaranın üstüne yılanık taşı” konulmaktadır. (Sf. 112)

TEKİRDAĞ

Demirköy’de Yağmur Taşı:

Ağustos’un sonuna doğru bir âdet halinde Demirköylüler, Demirköy’deki ormanların birisinden bir taş alıp, *yağmur yağması dileğiyle alınan taşa üfleyip okuyorlar, sonra taşı bir ormana gömüyorlar. Bu işlemi her yıl yapıyorlar.* Sonbahar gelince şiddetli yağmurlar başlıyor. Bazan bu ormanlık bölgede yağmurun çok fazla oluşu ve kesilmemesi karşısında, Demirköylüler yağışı önlemek üzere, gömülen taşı bulup çıkarmaya gidiyorlar. Şayet taşı bulamazlarsa yağmurun bir türlü kesilmemesini buna atfediyorlar. Böyle genellikle işaret edilerek gömülen taşı bulamadıları müddetçe yağmurun dinmeyeceğine inanıyorlar.

190 (Doçent) Dr. Şükrü (Akkaya): Orta Anadolu’da Bir Dolaşma, Ankara 1934, Hâkimi yeti Milliye Matbaası. Sf. 39.

(190a) Doç. Dr. Veyis Örnek: Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili bätül inançların ve büyüsel işlemlerin etnolojik tetkiki, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. Ankara 1966, Sf. 68.

TOKAT

Taş Yapıştırma:

Tokat Caddesindeki Timurlek Türbesi yahut halkın (Lenk Timur Tekkesi) dediği, söylentiye göre (Timurlenk'in oğlu Nureddin) in mezarına¹⁹¹ bir kısım halk taş yapıştırmak üzere gidiyor. On beş yıl önce vali tarafından yıktırılan sonra rüyasına girdiğinden tekrar yaptırılan, etrafını kavak ağaçlarının çevirdiği türbeye, çocuğu olmayan, yürümeyen, hasta olanlar v.b. gelip (hergün, fakat daha ziyade Cuma, Salı, perşembe makbul) dolaşıyorlar. Taş yapıştırıyorlar. Bu taşları 8.8.1961 gününde incelediğimizde mum bulaşığı izler tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu taşları ne olursa olsun buraya yapıştırmak maksadiyle, yakmak için getirdikleri muma sürttüklerinden yapışma ihtimalini artırmaya çalışanlar oluyor. Ayrıca buraya kuşyemini getirip mezar üzerine döküyorlar. Bunları incelediğimiz zaman, bunları kuşların girip almadığını, dökülen yemlerin öylece durduğunu gördük. Ayrıca mum yakıyorlar ve başı ağrıyanlar, tülbentlerini getiriyorlar.

Pencereden Taş Atma:

Gene Tokat Caddesinde Sıtma Mücadelesi bitişiğinde olan, yanında eski tekke, arkada kuyu bulunan ve yamaçta yüksekçe yer de üstü kapalı olan bu türbenin (Sümbül Dede) içinden mezarı kaldırmışlar. *Burada taşla ilgili inanç farklıdır. Pencereden ufak taşlar atmışlar, birçok bez bağlamışlar. Pencereye küçük taşlar yığılmış. Bu âdetin devam ettiğini görmüş bulunuyoruz. Bunlar murat taşları olup, yapıştırma veya yapışmayı denemeden farklılık gösteriyor. Taşlar başka yerlerden getiriliyor. Bilinen dua okunup atılıyor.*¹⁹²

Sarı Kaya:

Tokat'ta evliya taınıp ziyaret edilenlerin sayısı fazladır. Taşla ilgili olarak yukardaki örneklerin sunmakla yetinecek, yalnız Tokat

191 Halis Cinlioğlu: Tokatla İlgili Yayınlarda Yapılan Yanlışlar, Topçam(Aylıkdergi), Yıl 1, Sa. 3, Mart 1961. "713 Hicri tarihli Sentimur oğlu Nureddin türbesi yüz yıl sonra yaşayan Timurlenk'in oğlu olarak gösterilmektedir." (Sf. 2)

192 Halis Turgut Cinlioğlu: Osmanlılar Zamanında Tokat, Üçüncü Kısım, 1951, Sf. 87 de, 17 Şaban 1233 (1818) tarihiyle ilgili olarak "Sümbül Baba" hakkında bilgi vardır. Halis Turgut Cinlioğlu'nun, Osmanlılar zamanında Tokat'tan başka, Tokat Vilâyeti Meşhurları, h. da da eserleri mevcuttur.

çevresindeki evliyadan birisinin adı'nın Sarı Kaya, olduğuna işâret edeceğiz.¹⁹³

Yağmur Duası: Taş:

Tokat'ta yağmur duasına umumiyetle perşembe günü çıkılıyor. Büyük bir kalabalık halinde Tokat'ın batısında üç saat kadar bir mesafede bulunan "Marul çayı" çevresinde toplanılıyor. Bu yerin adına "Kurban Tepesi" diyorlar. Önce öğle namazı kılınıyor, dua ediliyor, Kuran'ı Kerim okunuyor: "Yağmur duasına çıkanlar ellerinde mendil, heybe gibi her ne varsa taş toplayıp bunları doldururlar. Toplanan taşların sayısı 71 bin olacaktır. Bu taşlar üzerine birer birer dua okunup üflenir, taşlar dil ile birer birer ıslatılır"¹⁹⁴ Bundan sonra okunan taşlar bir çuvala doldurulur. Dua okunması, dille ıslatılması iki saati buluyor. Taşlar çuvalara doldurulduktan sonra bir hoca halka öğütte bulunuyor ve yağmur duasına çıkışın maksadını açıklıyor. Ve "herkesi tövbeye dâvet" ediyor "Allahtan ümit kesilmez, belki günahlarımızı affeder, rahmetini bizden esirgemez" diyor. Topluca Allaha yalvarıyor, yağmur dileğinde bulunuluyor. "Bu sırada eller yere doğru açılır. Çay kenarında kurban kesilir, etiyle pilâv pişirilir, bu pilâv yoğurtla beraber yenilir. Taş dolu çuval suya bırakılır, başına bir nöbetçi dikilir. Ondan sonra yağmur duasına çıkanlar şehre dönerler. Taş dolu çuvalı bekleyen muhafız yağmur fazla yağacak olursa çuvalı sudan çıkarır. Yağmur duasına gidilir ve dönülürken hiçbir yere uğranılmaz."¹⁹⁵

Taş Olma:

Niksar ilçesinin "Başçiftlik köyünde" bir "çiftlik sahibi sürüsü ve çobanlarıyla birlikte ovaya inerlerken şiddetli bir soğuğa ve kar fırtınasına tutulurlar. Allah'a yalvarırlar: "Ya bizi taş yap veya kuş yap kurtar" derler. Duaları kabul olunur, fakat önce taş olmalarını dilediklerinden taş kesilirler."¹⁹⁶

193 Cahit Öztelli: Zile'de Doğum ve Âdetleri, T. F. A. C. 2. Sa. 42. Dr. Ş. Akkaya: Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Anarak 1934, Sf. 42.

194 Halis Turgut Cinlioğlu: Dilek Gelenek ve Görenekler: Tokat'ta Yağmur Duası-1-, T. F. A. C. 6. Sa. 138, Ocak 1961.

195 Yukardaki kaynak.

196 M. Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 118.

URFA

Sallanan Taş Beşik:

Halilürrahman adındaki mağarada Hazreti İbrahim'in Beşiği olduğu ileri sürülen taş beşiğe, çocuk doğurmayan kadınlar veya çocuk için dilekte bulunmağa gidiyorlar. Şayet çocuk olacaksa bu taş beşiğin sallanacağına inanıyorlar.¹⁹⁷

Taş: Yedi Taş:

Bir kısım halk tarafından ziyaretine gidilen Nebi Efendinin, Ziyaret zamanı ikindiden sonra, grup vakti oluyor. Ziyaretine giden kimse-ler sokak kapısından çıkarken hiç konuşmuyorlar, yolda Lâilâhe illâllah, diyerek yürüyor ve ziyaret yerine yaklaşınca ayakkabılarını çıkarıp, kabrin önünde dileklerinin yerine gelmesini istiyorlar. Bunlardan sonra kahrin baş ucundan ufak bir taş alarak dönerler, dönüşte de hiç konuşmazlar. Yalnız içlerinden Muhammedün Resulûllah, diyerek evlerine gidiyorlar.. *"Kabirden alınan taş evde saklanır. Yedi gün sonra yedi taşa yedi yâsin okunur. Ve bunlar kabirden alınan taşla beraber tekrar kabre gidilip bırakılır ve adak adanır. Ziyaret edenlerin muradı olunca adaklar ifâ edilir. "Ziyaretçilerden kadınlar çocuk, erkekler kazanç dileğinde bulunuyorlar."* Kırk gün mütemadiyen ziyaret edenler olduğu gibi, murâdı olanlar da pek çoktur. *Kırkgün devam eden, kabirden kırk taş alır, kırk Yâsin okur, kırkbirinci gün ziyaret yerine gidip, kırkbirinci Yâsin'i orada okur"*¹⁹⁸

Siverek'te, ölenin öldüğü yere "ağır bir taş" konulduğunu. Doç. Veyis Örnek belirtmektedir. (Sf. 91)

UŞAK

İçinde Şeytan Bulunduğu Sanılan Taş:

Güre yolu üzerinde, bir tümsekte, Uşak'ın Ilıcaksubaşı diye anılan mesire yerine yakın, yarım insan boyunda, beyaz mermer bir sütun taşlanmaktadır. Taşlanma olayının özel bir günü yoktur. Bilhassa çarşamba günü Uşak'ın Pazarı olduğundan merkep üzerinde gidenler bile bu taş sütunu taşlamaktadırlar. İnanışa göre bu taşın içinde ŞEY-TAN bulunmaktadır: şeytanı buradan çıkarmak için yoldan gelip geçenler bir âdet halinde bu taşı, oradan aldıkları taşlarla taşlamaktadırlar. Bunun önünde taşlar yığın yığın durmaktadır. ^{198 a}

197 Dr. Şerif Ârif, Türkiye'nin Sıhhi İctimai, Coğrafyası, Urfa Vilâyeti, T. C. Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti Neşriyatından, İst. 1925 - 1341. Sf. 29.

198 Müşfika İnan, Urfa'da Ziyaret Yerleri, H. B. H. C. 9. Sa. 99.

Müşfika İnan: Urfa'da Ziyaret Yerleri, H. B. H. C. 9. Sa. 100. sf. 78, 79.

(198a) Tuncer Gülensoy'dan derlenmiştir.

YOZGAT

Gelinkayalar:

Yozgat'ın batı yönünde ve 5 kilometre kadar bir mesafede “yan-yana sıralanmış olan ve şekilleri çökmüş develeri andıran” büyük kayalar bir sıra hâlinde durmakta, “onların arkasında tek başına duran ve kollarını önünde kavuşturmuş bir gelini andıran, yüksekliği üç insan boyuna yaklaşan, dindik bir kaya” bulunmaktadır.¹⁹⁹ Bunun efsânesi şöyledir: Vaktiyle “köylerden birinde yaşayan gayet güzel bir kız”ın başka bir köydeki bir gençle evlenmesi üzerine, develerle beraber kızın da dahil olduğu kervan yola çıkıyor. Fakat kızı seven başka birisi, adamlarıyla birlikte baskın yaparak erkekleri öldürüyor, kız kendisinin yakalanacağını anlayınca, Allah'a yalvarıyor: “Ey Allahım: Eğer ben Senin sevgili bir kulunsam beni bunların eline bırakma. Ya kuş yap uçur veya buracıkta taş kesiver”. Böylece kızın ikinci dileği kabul edilince hepsi orada taş haline geçiyorlar. Bu kafiyele Yozgatlılar Gelinkayalar adını veriyorlar...

Irmaklara, Çaylara Taş Atmak:

M. Şakir Ülkütaşır, yağmur duasında muhtelif unsurlar arasında (çocukların pabuçlarını ters giydirmek, su ile ıslatmak v.b.), *ırmaklara, çaylara taş atmak* âdeti olduğu hakkında gözlemlere dayanan bilgi vermektedir.

Sıkıştırılmış Kutsal Toprak:

Kerbela toprağını alıp onu özel şekilde sıkıştırarak sert bir topak haline getirip, alevilere, Şiilere sattıkları ve bu mezhebe mensup olan bazı kimselerin bunu, ibâdet, secde edilecek yere ufaladıkları ve orasını böylece çok kutsallaştırdıklarına inandıkları bilinmektedir. Bu âdet, basınçla sertleştirilmiş bile olsa daha ziyade toprakla ilgili olduğundan üzerinde durmayacağız.

Doğumla İlgili Taşlar:

Birçok illerde kısırlıktan kurtulmak, gebe kalmak için uğurlu, kutsal tanınan taşların alınması, üzerinde veya bir yerde saklanması;

199 Ayhan Sızan, İnanmalar: Yozgat'ta Gelinkayalar Efsânesi, Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 6. Sa. 127, Şubat 1960. Mehmet Önder, Anadolu Efsâneleri, Ankara 1966, sf. 45, 46.

200 Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar, Ankara Üniv. Dil ve Tarih- Coğrafya. Fak. Yay. 15., Ankara 1962.

bazı taşlar üzerinde oturma veya yatma; delikli taştan geçme, kutsal taşı veya kayayı ziyaret,²⁰⁰ve böyle taştan bir sıra keramet bekleyiş görülmektedir. (Sonuç) bölümünde özel araştırma ve incelemelerimizin de kattığı bu gibi taşla ilgili tasnifi sunacağız. Burada, genel olarak, doğumdan önce ve doğumu kolaylaştırmak için (bu maksatla türlü pratikler mevcuttur), taş'ın uğurundan, kerâmetinden, araçlığından faydalanılmak isteğinin halk arasında yaygınlığına değinmekle yetineceğiz.

Türkiye'de Yağmur Duası Ve Taşlar:

Türkiye'nin birçok illerinde yağmur duası münasebetiyle, çeşitli şekil ve davranışlar, pratikler²⁰¹ yanında konumuzla ilgili olan, taşın da araç olarak işe karıştığına (taşla ilgili olmayan yağmur duaları hariç) dair bazı örnekler sunduk. Bu örnekler Türkiye'de genel ölçüde görülmek gerekir.

Yağmur dualarının, İslâmî yönü ile, taş la olan işlem uzlaştırılmakta, kaynaştırılmaktadır. Taşla ilgili yağmur duasında: 1- Tek taş kullanmak (Yağmur taşı), ormana gömmek, 2- Bir yatır yanından 7 taş alıp göğe doğru atmak, 3- 3-5. bin veya 4-5 bin taşa dua okumak, 4- 7 bin küçük taşa dua okumak, 5- 20 bin taşa dua okumak, 6- 70 bin taşa dua okumak, 7- 71 bin taşa dua okumak.²⁰² Taşlar, abdestli, temiz kimseler, mâsumlar (çocuklar), tarafından temiz yerlerden, su kıyılarından toplanıyor. Özel merâsimle çuvallar içinde, yağmur duasını yönetecek kimselere götürülüyor ve dualar taş üzerine dış dokunmadan okunuyor. Bazan taşın üzeri yalanıyor (buna taş yazma deniliyor, dua okumaya v.b.), sonra topluca ve özel bir alay halinde, cübbeler, ceketler ters giyilmiş, dualar ve ilâhiler okuyarak ve yalvarış ve merhamet çekici hareketlerle, kafiye ilerliyor. Dua sırasında avuçlar yere dönük tutuluyor ve yağmurun yere yağışı dileniyor, Torbalar içine konmuş ve torbaların ağızları sıkıca kapanmış, bağlanmış olarak taşlar akar suya (dere, çay, ırmak) veya havuz veya göl içine bırakılıyor. (1 ve 7 adet taş olan da taş ya gömülüyor, veya göğe atılıyor). Su içine bırakılmış taş dolu torbaların başına 3 gün için veya bazı yerlerde

201 Prof. Dr. Orhan Acıpayamalı, Türkiye'de Yağmur Duası, Ankara Üniv. Dil Ve Tarih - Coğrafya Fak. Dergisi, C. XXI - Sa - 1 - 2, 1963 ten Ayrışması. Ankara 1964, Üniversite Basımevi, Sf. 10.

202 Yukardaki Kaynak. Sf. 5, 6, 13, 15 - 17, ve: Prof. Dr. Orhan Acıpayamalı, Türkiye'de yağmur Duası, Ankara Üniv. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergi C. XXII. Sa. 3 - 4 ten ayrışması, Ankara 1965, Sf. 228, 235.

7 gün 7 gece gözcüler, bekçiler bırakılıyor. Yağmur pek fazla olursa taş gömüldüğü yerden), taşlar suya bırakıldıkları yerden hemen alınmak isteniliyor. Taşlar sudan çıkarılmakla yağmurun dineceğine, kesileceğine inanılıyor.

1962 yılında, gazetelerin topluca desteği ve din adamlarının ortak gayretleriyle, bütün İsrail'de halkın kalabalık bir halde katıldığına ve belirli yerlerde yağmur duaları yapıldığına ve birkaç gün sonra yağmur başlayınca, bunun yağmur duası sonucu olduğuna dair gazetelerde haber ve yorumlara bizzat tanık olduk. Esasen dünyanın birçok yerlerinde ve dinlerinde yağmur dualarına cevaz olduğu, din adamlarınca desteklendiği bilinmektedir.

SONUÇ

— V —

1- MUHTELİF KUTSAL TAŞLAR

Yapmış olduğumuz inceleme ve araştırmalar, muhtelif toplumların inançlarında ve birçok dinlerde çeşitli taşlara yer verildiğini ve bunun tarihçesinin taşçağına kadar götürülmek istenildiğini¹ eski kültürlerde, tasavvurlarda kutsal taşlar, kutsal kayaların yer aldığını², taş kültürünün insan hayatında önemli bir rol oynadığını,³ Giriş bölümünde sunduğumuz bilgi ve kaynaklarla bir defa daha açık ve kesin bir şekilde göstermiştir. Önemli olan bu taşların başlıcaları şunlardır: Boyalı çakıllar (majik anlamda birçok kavimlerde; Avrupa'da, Avustralya, Güney Amerika v.b.; Çakmak taşı (majik ve totemik maksatlarla ilkel toplumlarda; Yanında, üzerinde kurban kesilen, sunulan kurban taşları (Mısır); Anıt taşı (Mısır); Muska, tılsım taşı (Mısır); Uğur Taşı (Mısır); Fal, büyü taşları (Babil'de, Romalılarda, Keltlerde, Cermenlerde); Muska olarak, uğur olarak (hastahğa karşı) boyunda taşınan taşlar (Sumer, Akat, Babil.); Tâlih, saadet için boyunda taş taşıma (Bâbil); Sumerler'de muhtelif taşlar (Canlı gibi görülüp telin edilen ve tâlihleri tâyin edilen taşlar-Efsânede; Huvaşi Taşı (Hititliler); Kibele'nin karataşı (Friglerde); Hind'te 5 ev idolü: Beştaş: Beyaz, siyah, madenî, Kırmızı taş, silisyumlu: Çakmak taşı, billûr taş. Hint'te Fal taşı; Şifâ taşı, bolluk, bereket, verim taşları, Fallus taşları, ilâh yanına taş bırakma, bütün niyetleri yerine getiren Çintemani taşı. (Bu taşlara inanç günümüzde de devam ediyor): Yol kenarındaki taş yığınlar (Yunanlılarda); Yol kenarlarındaki taş sütunlar (Yunanlılarda); Fallus taşları (Hind, Yunan, Roma, Germen ve birçok toplum-

1 Prof. Dr. Friedrich Behn, *Kultur der Urzeit* 1., Berlin 1950. *Religiöse Vorstellungen*, S. 45 - 51; 99; 160; 161.

2 Sabatino Moscati, *Die altsemitischen Kulturen*, (Le antiche civiltà semitiche, Editori Laterza Bari, 1958), Stuttgart 1961.

3 Emrullah, *Yeni Muhit'ül Maarif*, İstanbul 1328 - 30, C. 1. 128 - 129.

larda); Sınırtaşları (Yunanlılarda, Romalılarda); Delfi'de bulunan dünyanın göbeği, ortası sayılan mermer taş-Omfalos- (Yunanlılarda); Delfide Apollon mâbedinin mihrâbı, Taştan tanrı olan Jupiter Lapis'in yanında and içmek merasimi (Romada), taş atılarak and içmek; Kayalar'da Budda'nın el ve ayak izleri münasebetiyle Buddistlerin kayaları ziyareti (Günümüzde devam ediyor); Çinliler arasında, muska, büyü ve uğur için taşlar, Nefrit taşı, Jade taşı (Günümüzde devam ediyor); Japonya'da bazı taşlar (Üç taş) önce manaya, günümüzde ilâhi bir kaynağa bağlanarak tâzimde bulunuluşu; Japon buddizminde her varlık canlı görüldüğünden, Budda'nın bir değişmesi, gelişmesi olarak tâzimde bulunulan taşlar; Japonlarda, fallüs, büyü, sibir taşları, Taş fetişler (Günümüzde devam ediyor); Yemin taşı, Çeşme başındaki taşlar, Yoldaki tipik taşlar, (Cermenlerde); Şifâ için taşın üzerinde yürünmesi, bazı taşların vücudun hasta yerine şifa getirmesi için üç defa dolaştırılması, Dişlerin kolay çıkması için, belirli bir taşla dişleri sıvazlamak, Baş ağrısından bir yıl kurtulmak için başı ağrıyanın başına üç defa taşla dokunmak, Uğur taşları (Sonbahara kadar saklamak), taşla büyü, karşı büyü yapmak, bir taşı yola atmak, üç taşı yola atmak, koşan bir kediye üç taş atmak, Kaçan bir tavşanın ardından bir taş atmak (dualar mırıldanarak) Cermenlerde, (Bunlar uğursuzluğu defetmek için tedbir olarak yapılıyor); hayvan tedâvisinde taş kullanmak, dereден taş alıp tekrar dereye atmak, hubûbatın verimini artırmak için taş kullanmak, bereket temini için meyve ağaçlarının dallarına taş asmak, hırsıza karşı taş güvenlik tedbiri, güvenlik büyüğü taşlar kullanmak, karısından, kurttan kurtulmak için taş kullanmak, bazı taşların damıdan düşmesinin, uğursuzluk, felâket getireceğine inanmak, Taşlarla tâlih, kismet arama, taşları falda kullanma, bazı taşları ziyaret, (Cermenlerde) (Bir çoğu köylerde halk arasında devam ediyor); Dilek, niyet taşları, Kayaları ziyaret, taş'lı şifâ yerleri (İslâvlar, Litvanyahılar da); Güvenlik tedbiri için taş kullanmak, ahır, samanlık ve muthahlara taş gömmek, (Finlerde); Tanrıların, koruyucu ruhların, taşlar, ağaçlar ve kaynaklarda oturdukları inancı (İslâvlar ve Litvanyahlarda); Günümüzdeki İlkel toplumlarda olan ve devam eden taşla ilgili inançlar: Büyü, karşı büyü için taş kullanmak, Talih, kismetin bağlı olduğuna inanılan Çuringa taşı (Merkezî Avustralya); bol mahsul elde etmek, bolluk, bereket için bir taşı ağaca asmak veya verimli bir ağacın yanından alınan verim taşını, verimli olması istenilen bir ağacın yanına gömmek (Polinezya, Malenezya); hastalığa karşı ufak taşlar kullanmak (Güney doğu Avustralya'da); taşı alıp muska gibi saklamak, bilhassa çakmak taşından yapılan silâhları saklamak (Amerika'nın

kuzeyindeki Kızıldirililer); taşa büyük bir büyü gücü olduğuna inanmak (Genel); Bir yıl içinde olacak olayları bildirecek esrarengiz taş (Altın Sahili'nde); Vietnam dağlarında yaşayan ilkel toplumların kayaların ruhu olduğu ve kayanın gölgesini çiğnemenin suç kabul edildiği bir inanç; pazarda satılan büyü taşı parçalarına sahip olmanın kendilerini kuvvetlendireceği, fayda sağlayacağı inancı (Kongo'da); Sâ-mîler'de genel olarak görülen ve benimsenmiş olan taşlar: 1-İbâdet taşları (ibâdetle ilgili), 2- Köşe ve temel taşları, 3- Kapı Taşları (Kale v. b.), 4- Sınır taşları, 5- Mezar taşları, 6-Fallus taşları, 7- Zafer taşları (kutsallaşan taş anıtlar).

Yahudilikte kutsal taşlar: Yâkubun başının altındaki kutsallaşan taş (Allahın evi, Gökün kapısı. Elohim evi = Beyt-el); Yâkup'la Laban'ın antlaşmalarına şahit olmak üzere taş dikmeleri, taş toplayıp yığın yapmaları; muhtelif kıymetli, bahalı taşlar; İsrail oğullarının adlarına göre 12 kabile için 12 taş mühür; Tanrıya takdime münasabetiyle kutsallaşan kaya (Kitâb-ı Mukaddeste bu ve yukardaki taşlar anlatılmıştır); Tanrının Yahudilere yardım ettiğine inandıkları yerin sonuna dikilen Yardım Taşı (Even azer) (Orada kurban kesilmesi, orada mezbah yapılması); Taşın heykeli parçalaması, heykeli parçalayan taşın büyük bir dağ olup dünyayı doldurması, (Kitâb-ı Mukaddeste); Kudüs'te (Yeruşalem'de) Kutsal Kaya (Sahre) = (Even Şitiya), Süleyman mâbedinde dünyanın merkezi olduğuna inanılan taş; Kutsal Taş levhalar (Mûsâ'nın 10 buyruğu yazılı taşlar). Hristiyanlıkta Taşlar: Kiliselerde bazı taş ve mermer sütunların kutsallığına inanış; Bazı, Kilise duvarlarında kutsallığına inanılan taş çıkıntılar; Ayazmalardaki taş veya kayalar; Ruhanî kaya (Mesih); Üzerine yazılan kutsal taş; Beyaz taş (tılsım, uğur, büyü için -bu tip taşlar Grekler'de ve Avusturya v.b. görülmüştür); Köşe Taşı (İsâ ile bağlantı kuruluyor) (Günümüzde Kıbrıs'ta Meryem Ana yortusunda, Afrodit mâbedindeki Köşe taşına zeytinyağı sürülerek âyin yapılıyor); Rabbin, Allahın kaya olarak tasviri; Allah indinde kıymetli sayılan Diri Taşlar; Taşa iman edenin utandırılmıyacağı (Kitâb-ı Mukaddeste); Kiliseyi kaya üzerine kurmak (İnciller); Hristiyan mistiklerin Tanrının tasviri olarak taş benzetmesini tercih edişleri; "Sen yüksek taşım" duası; İsa'yı taş'ta ezeli vatanını özleyen nurun tecellisi olarak görme inancı. Yukarda sayılanlar Hristiyanlığın kutsal kitaplarında olanlardır. Hristiyan memleketlerde halk arasında ayrıca şu inançlar görülmüyor: 1- Bâzı kutsal taşlara tâzim, 2- Taşa tedavi, 3- Kutsal taşı, kayayı ziyaret, tavaf, etrafında dua edip dolaşma, 4- İnsanların taşlaşması inancı, 5- Bazı taş yığınlarını efsâneleştiren inançlar. Ayrıca hristiyanlarda ve diğer

toplumlarda, sabır taşı, taştan çocuk yapıp canlanması, taş doğurmak, uğurlu, bereket getiren taşlara v.b. inançları belirden efsâne, masallar görölmektedir. Keza hıristiyanlar arasında da, bazı taşlar tılsım, maskot, büyü, zürriyet için kullanılmaktadır.

Taş kesilmek, hemen birçok kavimlerde türlü inanç ve ziyaretlere vesile olmaktadır. Türkiye’de de bu çeşit inançların bulunduğunu, halk arasında, bazı heykellerin, taşların “kutsal veya tılsımlı olarak kabul” edildiğini, anaya babaya el kaldıranların taş kesileceklerinin söylendiğini ve bazı heykellerin, kayaların bunlara örnek olarak belirtildiğini, güzel bir kadın heykeline bir aşk efsânesi yakıştırıldığını, taşlara, kaya kabartmalarına muhtelif adlar takıldığını, gelin kayası, kiral kızı, gelin kız, taş bebek.. gibi adlar verildiğini, görmüşük.

(Afyon, Balıkesir, Çanakkale, Gaziantep, Diyarbakır, Erzurum, Giresun, Konya, Nevşehir, Sivas, Tokat...)

İnsan taşlaşmalarını tasnif edecek olursak başlıca şunları kaydetmek gerekir:

- 1- Beddualarla taşlaşanlar. Lağnetleneni yılan sokar veya bu beddua ile taşlaşır.
- 2- Günah işleyenler, Tanrının gazâbına uğrayarak taşlaşırlar.
- 3- Dilekleri sonunda taşlaşanlar. Sevgililerine kavuşamayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar. Bir saldırışta iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.
- 4- Kahramanlaşmış, efsâneleşmiş kimselerin izleri, hâtıraları dolayısıyla taşın, yeni bir keyfiyet kazanması. Haz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu, v.b. nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar özel bir hüviyet kazanırlar.

Bu türlü taşlaşmalar ve taşdaki izlerin Avrupa’daki halk inançları arasında görölmekten başka, muhtelif dinlere mensup insanlar arasında da ziyaret, efsâne, masallara intikal eden temalar olmakta devam etmektedir.

2- MÜSLÜMAN TÜRKLER ARASINDA KUTSAL TANINAN TAŞLAR VE TAŞLA İLGİLİ ÂDETLER⁴ a

- 1- Hacer-i Esved. Bütün müslümanlarda ortak İnanç.

⁴ a “İslâmlarda taşla ilgili Gelenekler ve inançlar”. adlı kitabımıza bakınız.

- 2- Şeytan Taşlama. Bütün müslümanlarda ortak inanç.
- 3- Hacer-i Esad Bütün müslümanlarda ortak inanç.
- 4- Makam-ı İbrahim (Taşı). Bütün müslümanlarda ortak inanç.
- 5- Hacer-i İsmail. Bütün müslümanlarda ortak inanç.
- 6- Hacer-i Mütekkellim. (Konuşan Taş). Bazı müslümanların inancı.
- 7- Hacer-i Müttekâ. Bazı müslümanların inancı.
- 8- Taşla İlgili Mûcizeler: Taşın, kayanın konuşması. Bazı müslümanların inancı.
- 9- Kayadan deve çıkışı. Bazı müslümanların inancı.
- 10- Hacer-i Muallâkaa (Sahre). Müslümanların ortak inancı. Bil-hassa Türkler arasında boşlukta durduğu inancı yaygın.

Türkler Arasında Taşla İlgili İnançlar: ⁴ b

- 11- Kutlu Kaya.
- 12- Yada (yad-Yağmur Taşı) Taşı.
- 13- Fal Taşları.
- 14- Anıt Taşları.
- 15- Talihin iradesine göre taş ile tutulu olmak.
- 16- Yürüyen Taşlar.
- 17- Taş üzerinde iz dolayısıyla taşın kutsallaşması: Haz. Ali'nin ayak izleri, atının nal izleri v.b. Türkistan'dan Bulgaristan'a kadar bu inanç bazı halk arasında görülüyor.
- 18- Taşlara selâm.
- 19- Semerkant'ta Göktaş üzerinde taht merâsimi, bu taşı uğurlu sayma.
- 20- Balbal'lar hakkındaki inanç.
- 21- Hala Hâtun Türbesinde Boşlukta Durduğuna İnanılan Taş.
- 22- Makedonya Yörüklerinde Dilek Taşı.
- 23- Makedonya Yörüklerinde Babu Taşı.
- 24- Makedonya Yörüklerinde Hacatlar Taşı.
- 25- Makedonya Yörüklerinde Delikli Taş.
- 26- Taşa Dönmüş İnsanlar. (Kaya).
- 27- Yanartaş.

⁴ b Sayfaları için İndeks'e bakılması.

- 28- Kısmet Taşı.
- 29- Satı Taşı.
- 30- Türbe önündeki kerâmetli taşlar; Döndürülmeğe teşebbüs edilen taşlar.
- 31- Taşla geleceği öğrenme. (Hemen Her ilde)
- 32- Taş yapıştırma (Hemen her ilde) (Niyet taşları)
- 33- Delikli taş ortasından geçme. (Birçok yerde)
- 34- İki taş sütun arasından geçme. (Bazı yerlerde)
- 35- İki taş, iki kaya arasından geçme. (Bazı yerlerde)
- 36- Türbe ile yatırla ilgisiz, taş döndürme, taş çevirme. (Bazı yerlerde)
- 37- Taş üzerine çıkıp niyeti olacaksa, taşın kendiliğinden döneceğine inanma. (Bazı yerlerde)
- 38- Taş üzerine çıkma, durma, oturma veya yatma.
- 39- Yağmur taşları: 1-Tek taş kullanma, 2- Çok taş kullanma.
- 40- Yağmur yağmasına engel olmak üzere delikli taş asmak.
- 41- Mezara taş bırakma. (Bir çok illerde)
- 42- Mezardan taş alma, taşıma veya uygun bir yerde saklama. 1- Bir taş alma, 2- Çok taş alma; Örnek: 3 taş alıp saklama sonra yerine koyma.
- 43- Taş çevresinde yürüme, yürütülme. (Bazı illerde)
- 44- Ziyaret edilen kız kayısı (Taş olan kız)
- 45- Yatır taşlamak.
- 46- Kazdağında Kutsal Taşın Âlevîlerce Ziyareti.
- 47- Durtaşı; ve 3 taş atmak. Hz. Ali veya Peygamber Hz. Muhammed veya Hızır Aleyhisselâm'ın taşa (Dur) demesiyle duran taş ve uğursuzluk gelmemesi ve sevap kazanılması için ona üç taş atılması.
- 48- Türbelerde duran, evliyanın sözünü dinlemiş kerâmete araç olmuş taşlar.
- 49- Niyet için atılan taşların niyet olacaksa ses çıkardığı, Çıngıraklı Kaya.
- 50- Çocuk Kayası. Çocukların geçebileceği kadar bir taş içinden çocuk ağlayarak geçerse yaşayacağı.
- 51- Dilek olacaksa *parmakla* dönen Yeşil Mermer.
- 52- Taşa Çivi çakmak. Niyet olacaksa çakılan çivinin doğru gideceği.

- 53- Şehit olan taş:
- 54- Bereket taşları.
- 55- Taşlardan örnek ev yapma. (Ev dileği) (Birçok illerde)
- 56- Tıpkı taşı, yad boncuğu. (Büyüye karşı).
- 57- Çoban Baba'nın Taş ekmeği.
- 58- Ağaç veya çalı altına taş atma.
- 59- Teslim Taşı. (Bektaş Taşı) 12 köşeli 12 imama bağlılığı ifade eden dedelerin boyunda taşıdığı teslimiyet taşı.
- 60- Gazi Baba ve Gani Babamın Taş Kabartmaları.
- 61- Yelbaba türbesi etrafında bulunan Yedi türlü taşa Türkmenlerin saygı göstermeleri.
- 62- Altın Dede'nin dış duvarındaki oyuklara taş konulması. Oyuklara taş koymak muhtelif illerde görülüyor.
- 63- Terleyen Taş.
- 64- Gelin Kaya; Kız Kaya. Taş olan gelin, kız.
- 65- Etrafında çakıl taşlarıyla niyet tutulan Yuvarlak Taş.
- 66- Karataşlar. 1.20 santimetre uzunluğunda araları 10 santimetre kadar olan birbirine çok yakın iki karataş.
- 67- Dilek Kuyusu yanından taş alıp, dilek gerçekleşince gene kuyu yanına bırakma. (Bazı illerde)
- 68- Dilek kuyusuna atılan taşın dilek gerçekleşecekse ses vermesi.
- 69- Horoz kursağından çıkan taş.
- 70- Niyaz Taşı.
- 71- Gelin-Damat taşı.
- 72- Şeytan taşlama dağı'nda -İçmelere gidenlerin- önce oraya bir taş bırakmak âdeti yerine, şimdi orasını taşlamaları.
- 73- Beştaş oynanırsa yağmur yağmıyacağı.
- 74- Erenlerin buyruğuna uyup yapı için gelen taşlar.
- 75- Arkadan 3 taş atmak âdeti.
- 76- Türbeye 3 taş atılması, bu üç taş aşağıya düşmeyip orada durursa, taş atanın muradının alacağı
- 77- Uğur getirdiğine inanılan Yılan Taşı.
- 78- Duvara yapıştırılan taşın orada durdukça, yapıştırılanın bütün günahının döküleceği.
- 79- Cami duvarına niyet taşı yapıştırmak.

- 80- Cami Duvarında, ziyaret edilen Kara taş.
- 81- (Taştan) Yastıklı Beşik üzerine çocukları yatırmak.
- 82- Hacibektaş'la ilgili taşlar: Beştaş, taşlaştırma, taşı hamur yapmak, Hacibektaş'a tanıklık eden 5 taş. Attaşı (Hacibektaş'ın bindiği taş).
- 83- Yürüyen kaya. (Bir evliyanın üzerine binip yürüttüğü, uçurduğu kaya)
- 84- Öküz Başı, denilen beyaz taş.
- 85- Ağlıyan taş kadın.
- 86- Yaramaz çocukları uslandırmak için belirli bir taş üstüne yatırma.
- 87- Köşker Babanın Taşının öpülmesi sonra niyet tutulması.
- 88- Taş üzerine yemin: Yemin Taşları: 1- "Taşa tükereyim ki. 2- "taşa tükürdüm" deyip yemin etmek. 3- Üç taş atmak suretiyle yemin.
- 89- Hızır'ın kirli çamaşırlarını yıkamadığından onun ilenciyle, çamaşırlarıyla taş olan kadın.
- 90- Çocuğu yaşamayanların ziyaretgâha gidip taş dikmesi inancı.
- 91- Çocuk dileyen kısır kadınların dileği olacaksa (Taş Beşik'in sallanması).
- 92- Başka yerlerden getirilerek türbe penceresinden taş atma.
- 93- Çocuk dileğiyle küçük salıncak yapıp içine taş koyarak salılamak.
- 94- Bazı yerlerde yağmur yağması için ırmaklara, çaylara taş atmak. (Bir çok illerde)
- 95- Şifâ, tedavi için kullanılan taşlar: Yapmış olduğumuz özel inceleme ve araştırmaları katarak tesbit ettiğimiz sonucu şöylece sıralayabiliriz; bu taşlar türlü maksatlarla (kum, mide sancısı, devamlı başağrısı, korku, evhamdan kurtulma, göz hastalıkları, sancılı, ağrılı hastalıklar):
 - 1- Şifalı yuvarlak taş, ağrıyan yere sürülüyor.
 - 2- Taş suda eritilerek içiliyor.
 - 3- Taş suya konarak, su içiliyor.
 - 4- Taş üstte taşınıyor. (Ziyaret yerlerinden alınıyor).
 - 5- Türbeden veya kutsal sayılan bir yerden alınan taş uygun bir yerde saklanıyor.

- 6- Kerametli olduğuna inanılan taşlar, ağırlı, sancılı yere sürülüyor.
 - 7- Taş delikse ortasından geçiliyor. (Öksürük kayası) (Delikli Taş).
 - 8- Taşın üzerine oturuluyor, yahut yatılıyor.
 - 9- Taşın altından geçiliyor.
 - 10- Taş, kaya ziyaret ediliyor, oturuluyor, dua ediliyor, etrafı dönülüyor, kurban kesiliyor veya orada bir gece geçiriliyor.
 - 11- Diş Taşları. Bu ufak taşlar (7 veya 10) kaynatılıp gargara yapılıyor veya 7 defa dişe dokunduruluyor. (Dişleri sağlamlaştırmak ve diş ağrısından kurtulmak).
 - 12- Terleyen kara taş sütuna ağrıyan başı dokundurmak.
 - 13- Boyna takılan taş, (Boğmaca öksürüğü için).
 - 14- Göztaşı; kantaşı ile burun kanamasını gidermek.
 - 15- Korku taşı. Bu kırmızı taşı, beyaz bir taşa sürterek, kızaran beyaz taşı su ile yıkayıp suyunu içmek.
 - 16- Sıtmadan kurtulmak için ağaç veya çalı altına taş atmak.
 - 17- Ayasofya'daki Terler Direk'in oyuğu şifa niyetiyle ziyaret ediliyor, el sürülüyor (elleri terleyen), baş ağrısı, mide ve bağırsak sancısı, sıtmaya karşı, o çukura usulünce 3 defa el sokuluyor.
 - 18- Taş içindeki taş oyuğa (Kuule deliği) bakıp, dualar okumak. 3 gün de 3 defa gelinecek. (Felçli, sinirli hastalar, bazan akıl hastaları).
 - 19- Oyuk Taşa kafa sokmak. (Devamlı baş ağrısına şifa için)
 - 20- Binek Taşı. Ayakları tutmayan çocukları bu taş üzerine çıkarıp beş dakika bırakmak.
 - 21- Şeytan Taşı denilen, taşı, kaplıcadan şifa görmesine şeytanın engel olmaması için oraya 3 taş atmak.
 - 22- Yılcık Taşı; Sarı Taş: Hasta mahalle yapıyorsa yılcık, yapışmazsa yılcık olmadığının anlaşılması için. (Yılcık tedavisi için).
 - 23- Hızır Direk (Bir taş sütun), devamlı baş ağrısı olan hastalar tarafından ziyaret edilir.
 - 24- Dua edip pencereden taş atıp kaçma. Uyuz çıbanı, cilt hastalıkları olanlar.
- 96 - Kısırhğa karşı, çocuk doğurmak için Taşla İlgili İnançlar:

- 1- Taşa Oturmak (Birçok illerde).
 - 2- Taş almak, üzerinde taşımak.
 - 3- Taş saklamak, evde, uygun bir yerde saklamak.
 - 4- Ziyaretgâhtaki taşı kucağına alıp taşımak.
 - 5- Taş üzerine yüzü koyun uzanmak.
 - 6- Taşa karın sürtmek.
 - 7- İlâç niyetine taşı toz haline getirip içme veya yalama gibi davranışlar.
 - 8- Kutsal sayılan bir taşı ziyarete gitmek.
 - 9- Kutsal Sayılan bir taş çevresinde yürümek.
 - 10- Akan sudan çocuk sahibi olması için murat taşı almak.
 - 11- Çocuk doğurtan taşlar. Aynı zamanda) (Doğumla ilgili)
 - 12- Çocuk dileği için taşı belde taşımak.
- 97 - Ölenin, öldüğü yere ağır bir taş koymak.

3- TAŞ İNANCININ KÖKLERİ, SEBEPLERİ, TAHLİLİ:

a- Hacer-i Esved, Şeytan Taşlama ve Sahre (Hacer-i Muallâk(a):

İslâmlar arasında önemli bir mevkii ve rolü olan Hacer-i Esved ve Şeytan taşlama'dan, (İslâmlarda Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar) Kitabımızda etrafınca durmaya çalışmıştık. Hacer-i Esved'in apayrı özelliğine işaretle, onun tavafın başlangıç ve bitim noktalarını tesbit eden bir nişâne olduğunu, Hz. Muhammed'in gençliğinde, hakemliğini gerektiren bir olayda yer aldığını, tarihçe olarak Tevhid zamanından kaldığına -Hz. Âdem, Hz. İbrahim.- inanıldığını, Arapların cahiliye dönem ve müşriklik âdetlerinde ön plânda bir fetiş veya bir put durumunda görülmediğinden Kâbe'de parçalanan 360 dikili taş put arasına alınmadığını kaydetmiş, onun hakkındaki türlü hikâye ve söylentilerin etkisinde kalanların, ona karşı davranışlarında aşırılığa yönelmelerin, Kur'an ve hadislerin ışığında düşünülmesi gerekeceğini belirtmiştik.

Şeytan taşlamadaki maksadın Tanrının buyruğuna uyuşla, kötü işlere, şeytanî düşüncelere, zararlı davranışlara karşı, nefretin fiilen kesin bir remzi, doğru yoldan ayrılmayışın bir gösterisi olarak görülmek gerektiğini ve aynı zamanda Hz. İbrahim'den kalan bir sünneti yerine getirmeği gösterdiğini arzetmiştik.

Bazı İslâmlar arasında, söylenti ve hikâyelere konu olan diğer taşların da ancak bir hâtıra değeri içinde görülmek gerekeceği üzerinde durmuştuk.

Hacer-i Muallâk(a) (Sahre)'nin önce Museviler, sonra Hristiyanlar ve İslâmlar tarafından peygamberlerin bazı hareketlerinde hâtıra durumunda kalışı ile özel bir mevkie yükseltildiği, taşın boşlukta durmadığı, esasen Yahudiler tarafından çok önemli olan bu taş hakkında onların başka söylentilere inandıkları, halkın ise çocukluktan beri alınan telkinleri ve söylentileri büyülterek belirten kitapların etkisinde kaldıkları anlaşılıyor. Tahlilini o bölümün sonucunda yapmıştık. Burada tekrarlamıyacağız.

b- Taşların kullanma Şekilleri; Taşla ilgili sayılar; taşla beraber okunan dualar ve renkleri:

Yapmış olduğumuz incelemeler de taşların muhtelif kullanma şekilleri belirmektedir:

- 1- Kutsal sayılan taşı ziyaret. Ona yakınlık. Çevresinde dolaşma.
- 2- Kutsal sayılan taşla el sürme, vücuduna sürme, sürtme (muhtelif maksatlarla.)
- 3- Kutsal taşı öpme.
- 4- Bazı taşları üstte taşıma (Cep v.b.)
- 5- Bazı taşları boyuna asmak. (Muska gibi)
- 6- Bazı taşları alıp evde saklamak, sonra alındığı yere iade etmek, teslim etmek.
- 7- Taşı gömmek.
- 8- Taşla ilgili hareketler yapılması. (Birbirine sürtülmesi, veya bir fincana, bir kaba, tase konması.)
- 9- Taşı sallayıp bir yere koyma...
- 10- Taşları dereye, ırmağa atma.
- 11- Taşları dereye, ırmağa, havuza, göle topluca koyma. (Torba ile)
- 12- Taşı ağızda tutma.
- 13- Taşı yalama.
- 14- Taş üzerine dua okuma, üfleme.

Taşla ilgili sayılar, hareketler, dualar v.b., genellikle, Dinler Tarihi ve Din fenomenolojisinin tesbit ettiği belirli kutlu sayılar olmaktadır:

1, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 40, 41, 3.000, 4.000, 5.000, 7.000, 70.000, 71.000. gibi. Bu örnekler artırılabilir.

Türkiyede bilhassa 3, 7, 40 sayısıyle yapılan hareketler fazladır. Bir takım sayılar dinler içinde de yer almaktadır.(4c) Majik ve mistik tesiri olduğuna inanılmaktadır.(4ç)

Taşla ilgili olarak okunan dualar: Fatıha, İhlâs, Yasin Sûreleri; kelime-i şahadet, Tekbir ve yağmurla, rahmetle ilgili âyetler...

Kutsallığına inanılan taşların renkleri farklıdır. Renkli taşlar bilhassa büyüde göze çarpmaktadır. Taş inancında, beyaz ve siyah, sonra yeşil, kırmızı renkler de az değildir.

c- Taş İnancının Tahlili:

İnsanların taşlaştığına, kaya olduğuna inanılan yerlerde buralar ziyaret edilerek, onların efsânelerine inanılmakta ve buralardan insanlara faydalar sağlayacak bir kuvvet bulunduğu kanaati görülmektedir. Bu taşlarda, kayalarda etkili bir kuvvet, faal bir güç bulunduğu inanış açık şekilde görülmüyor.

Tanrı'nın cezalandırışı olarak kabul edilirse, bu taşlara dokunulmaz, onlara kötü nazarla bakılmaz, hattâ bir ibret levhası halinde beliren bu varlıklara merhamet gösterilir. Aynı zamanda bu taşlaşmayla onların gizli kuvvetlerinin arttığına inanılır. Bazan bu taş veya kayaların tılsımlı olduğuna inanılır, onlardan faydalanmağa çalışılır, bunların bulunduğu yer tekin sayılmaz. Bu taşlara zarar vermekten de çekinilir. Aksi hareket bir canlıyı öldürmekten daha ağır bir davranış olarak görülür.

İnsana benzeyen taş şekilli bebeklerin, kızların insanlara iyilik yapacaklarına dair inanç (Çanakkale: Gelin Kayası v. b.) inanç dolayısıyla, nihayet, murad ziyaretine böyle mahaller sahne olur ve adaklar yapılır. Bununla da, böyle kayaların "manevî kuvvetler ve sırlar sakladığına inanılır" ve "ermişlik katına çıkarıl"dığı da olur. Böylece bunlar heykel veya tapınılan birer put olmaktan çıkarılarak, saygı görür ve kutsal bir anlam kazandırılır. (Afyon: Sarı Kız) Dinî, islâmî dualarla bu ziyaret ve faydalanma takviye edilerek, manevî bir mertebeye yükselmiş bir ermişlikten faydalanma yoluna geçilmiş olur. Bazı kimseler

(4c) (Prof. Dr.) Abdülkadir Karahan: İslâmiyette 40 Adedi Hakkında, İst. Üniv. Edeh. Fak. Derg. C4. Sa. 3, İst. 1951.

Tuncer Gülensoy: Türklerde 3, 7 ve 40 Sayıları, Bayrak (dergisi) Ankara 1966. Aynı Basım.

(4ç) (Prof. Dr. F. Heiler: Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Stuttgart 1961, (Zahl, heilige: Zahlenspekulation 19, 163-, 340) Bilhassa 161-176 (Die Heilige Zahl). Dinlerde ve halk inançlarında kutsal tanınan, sıbrî etkisi olduğuna inanılan sayılar ve bunların sistemi ve mukayesesi için, geniş bibliyografyaya bakınız.

meseleyi derinliğine bir tahlile, din bakımından bunun yerinin incelenmesine gitmediklerinden, bir âdet, bir alışkanlık halinde bu ziya-
retler tabii olarak görülür ve devam ederler.

Bu tahlilimizi, (Mezar Taşları ve üzerindeki resimler, kabartmalar) bahsini müteakip de derinleştirmeye çalışacağız.

ç- Mezar Taşları ve üzerlerindeki resimler, kabartmalar:

Önce balbal sanılan, ünlü kahramanların mezar taşı makamında bir anıt şeklinde dikilen bu taş heykellerin birçoğunun “bir elinde kılıç ve bir elinde testiye benzeyen kap tut” tukları ve “kuşaklarında çakmak ve kav kesesi, muska (amulet), madenî tuka, süslü levhacıklar asılmış olduğu görülmektedir.” (Resimlere bak. (4 d) Heykellerin kuşaklarında ufak eşya (çakmak, kav, muska) taşımak için bağlı bulun”an bu keseler “Altaylı Türk avcılarında olduğu gibi muhafaza edilmiştir.” Bu heykellerde sol elde görülen testi şekline bardak şekline yakın ağza doğru götürülen ufak bir kap’ın neyi belirttiği, bunun sırrı günümüze kadar çözülüş değildir. Buna dair görüşler “bu kapların balbal için yapılan dinî törende önemli bir unsur olduğu sanı”ıdır. Bunun âyinde, merasimde kullanılan bir içki, kırmızı veya âhı hayat, ölüm şerbeti veya zafer içkisi olduğu zamanla anlaşılacaktır.

Anadolu’da Türk mezar taşlarında da suretli heykeller veya taş üzerine işlenmiş dikkate değer resimler, kabartmalar görülmüştür. Birçoğu doğrudan doğruya İslâm geleneğine uygun anlamları ihtiva ettiği gibi, muhtelif toplumlarda olduğu üzere “ölülerin ruhla rının kuş olarak tasar” lanması, ve esasen can kuşu, gönül kuşu, insanın kuşa çevrilmesi ,ruhun, can kuş şekliyle uçuşu ve türlü efsanevi kuşların yer alması yanında, meslek belirtiş, avcılık v.b. maksatlarla kuşlar kullanılmıştır. Keza dinî, mâna taşıyan nar, haşhaş biçimleri, çeşitli bitkiler v.b. sık sık kullanılmıştır. Mezar taşının “iki yanındaki fidanlar”ın “muhakkak ki ölüm sembolizmi ile yakından bağlantı”ısı olacağı, “Rıfkı Melûl Meriç, bunların meşe, W. Ruben ile Konyalı ise afyon (haşhaş) fideleri olmasını muhtemel gör”meleri yanında, bunların hepsinin Dinler Tarihi, Din Fenomenolojisi içerisinde yer almış kutsal varlıklardan olduğuna işaret ederiz. Nitekim Grekler’de “afyon uyku ve ölüm sembolü ” olduğu gibi, meşe ağacı da muhtelif memleketlere yayılmış (Cermenler v.b.) kutsal tanınan ağaç ve yapraklardır. Dinî sembol ve sayıların

(4d) Abdülkadir İnan. Kitaplar (A. D. Graç’ın, Tuva’da Eski Türk Heykelleri, Moskova 1961), Türk Kültürü, Sa. 47, Sf. 146 (=1074), Eylül 1966.

Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi içindeki mevkiîi önemlidir. Prof. Dr. Semavi Eyice, "Bizce, fidanların uçlarında nara çok benzeyen birer meyva olduğuna göre, bunlar cennet meyvası olan nardır. Böylece İslâm inancına da uygun bir sembol kullanılmış olmaktadır." (4 E)

Gök Türklerin insan tasvirli taşları ile Anadolu'da insan tasvirli mezartaşlarının bulunuşu, buna dair bir benzerliği ifade etmektedir. Prof. Dr. Semavi Eyice'nin "Yakın tarihlere gelinceye kadar tamamen meçhul olan insan tasvirli mezartaşlarının Anadolu'da kullanıldığının meydana çıkması nitekim yepyeni bir araştırma konusu ortaya koymuş bulunmaktadır." sözü önemli bir hakikati ihtiva etmekte olup, Sanat Tarihçilerinin balbal sanılan bu mezar anıtları, mezartaşı makamındaki heykellere de yönelerek, Anadolu'da bulunanlarla bir karşılaştırmaya girişmesi temenni edilir. Nitekim, Prof. Semavi Eyice, "Belki eski Türk inancı Şamanizm'den kalmış olması muhtemel bir sembol olan kuş, Akşehir mezartaşlarında görülmekte, Kırşehir ve Konya'da da karşımıza çıkmaktadır." demektedir. Türk halk inancında "kuşlara binmek kaplanları bend etmek" bir sembol olduğu gibi, doğanla avcılık yaygın bir iş olarak görülmektedir. Burada kuş sembolünün (Güvercin, kartal v.b.) birçok toplumlarda bulunduğunu ihmal etmemek gerektiğini ilâve etmek isteriz.

Anadolu mezarlıklarında bulunan koç ve koyun heykellerinin mezar anıtı olarak kullanılışı da dikkate şayandır. Dr. Hamit Zübeyr Koşay, "Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Türk Oymaklarının (Ongun) u (totemi) olan koç'un mezar anıtı olarak kullanıldığını ve "Doğu Anadolu'dan başka İran Azerbaycan'ında ve Trans Kafkasya'da koç heykellerinin bulun"duğunu (4 F) belirttikten sonra, bir taraftan bu benimsenen mübârek tanınan hayvanlara karşı yakınlığı şumullendirip totemle bağlantı kurma yanında, "Mezarlara hayvan heykellerinin (koç, at, kanatlı olanı dahil) dikilmesi"ni "Asya'da ölü kültü ile ilgili" görmektedir. "Türk geleneğinde hayvan adları"nın "boy ve oymak adı olarak kullanıldığını ve "Ak-Koyunluların bayraklarında koyun remzi"nin bulunduğu (4G)mâlumdur. "Zamanla eski gelenekteki totem şuuru silinmiş, İslâmî kisveye bürünerek mezarlara koç heykeli dikme kurban mefhumu ile bağdaştırılmıştır." ".Bilhassa Aleviler'de koç

(4 E) Prof. Dr. Semavi Eyice, Kırşehir'de H. 709 = (1310) Tarihli Tasvirdi Bir Türk Mezartaşı. Anadolu'da Tasvirli Türk Mezartaşları Hakkında Bir Araştırma, Reşit Rahmeti Arat için Ankara 1966. Sf. 222.

(4 F) Dr. Hamit Zübeyr Koşay, Doğu Anadolu Mezarlıklarındaki Koç ve Koyun Heykelleri, Milletlerarası Birinci Türk sanatları Kongresi, 1959. Ankara 1962. Sf. 255-256.

(4G) Yukardaki Kaynak, Sf. 255.

kurban etmenin büyük önemi, fazileti ve adı vardır. Bu telâkkiye göre mezarlıklardaki koç heykelleri kurbanı hatırlatır ve onun yerine kaim olur.

Bunların yanında yalnız hâtıra telâkkisi de mevcuttur” diyen Hamit Zübeyr Koşay, buna, “İğdır’ın Kara-koyun köyü mezarlığındaki koç başlı heykeller”den örnek vermekte ve “Koç heykeli herkese dikilmez, belli başlı ileri gelen koçak (yiğit) biri için” dikildiği gibi, “en çok sevilen, ana ve baba’nın biricik oğluna” da dikildiğini belirtmektedir.

Prof. Dr. Katharina Otto-Dorn’un Anadolu’daki Türk Mezartaşları ve onlardaki kabartma figürlerin tesbit ve tahliline dair önemli makalesinde (4H) bilhassa W.Barthold, Eliade, H. Findeisen, L. Sternberg, W. Schimied gibi tanınmış bilginlere dayanarak kabartma figürlerin tahliline çalışıyor ve mezartaşlarındaki kabartmaların menşei Doğu ve Ortaasya’ya bağlıyor (Sf.68) ve bu şekillerin M.Ö. 5-3 yüzyıllar arasına ait buluntularla münasebetini (Rudenko Kul’tura naselnıyo gornogo Altaya V Skifskoe Vremya, Moskova Leningrad, 1953, Taf. 77; 110) faydalanarak Doğu Altay’da Pazirik mezar buluntularına dayanarak belirtiyor. Afyon’daki mezartaşı işlemlerindeki hayvan (Kartal, çeşitli kuşlar, kuş sembolleri, yırtıcı hayvanlar, boynuzlu hayvanlar-geyik v.b.) efsanevi kuşlar, hayvanlar ile Ortaasya arasında bağlantı kurmak istiyor. Türklerin menşei bakımından Ortaasya ile arada bağlantı tabii olmakla beraber, bahse konu olan kuşlar, hayvanların birçok toplumlarda özel inançlara dahil bulunduğu, bir bölgeye tahsisinin ilmi olarak isbatı için yeterli delil bulunması gerekeceği bilinen bir gerçektir. Yapmış olduğumuz araştırmalarda Afyon ziyaretgâhlarında mezar üzerinde geyik boynuzu bulunduğunu görmüştük. Prof. Dr. Otto-Dorn, mezartaşlarındaki kahramanlık motifi, av, bayrak taşıma, atlı durum v.b. şahsın hayatı, övgüsü ile ilgili olabilir, mezartaşları yanında zafer sembollerinin mânası üzerinde durulabilir, demektedir. (Sf. 69) İçasya ölü kültü ile ilgili hayvanların şamanist büyü karakterli şekiller olduğu, hayvanlar arasındaki mücadelede büyü ile ilgili bir taraf bulunduğu, kötü ruhları kaçırtmak istediği ileri sürüldükten sonra, nihayet Prof. Dr. Otto-Dorn’da arka plânlarda totemizm de düşünülebilir. diyor. (Sf. 73)

Kars dolaylarında “bölgenin kromlek, menhir, taşlı dam ve koç heykelleri şeklindeki kaya anıtları arasına bazalttan yapılmış” bir

(4H) Prof. Dr. Katharina Otto-Dorn, Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs Aus Kleinasien, Ars Orientalis III, 1959, S. 63-76.

heykel katılmıştır. Bu 2.5 metre uzunluğunda, 0.52 metre galseme yüksekliği olan balık heykelini bir metre ilerden, 50 santimetre yüksekliğinde "8 adet dikili taştan ibaret bir kromlek ortasında durduğu halde", Tepecik köyünde (Arpaçay) da Şahbender Kurtbaş Ağa bulmuş ve Prof. Dr. Kılıç Kökten tarafından ilmi tesbit ve tanıtılması yapılması çok dikkat çekici olmuştur. (x) Anadolunun diğer bölgelerinde tesbit "edilen kaya anıtları (Menhir, kromlek, Allinyömen) arasında şimdiye kadar böyle bir esere tesadüf" edilmemiştir. Bunun "yalnız bir menhir ve yalnız bir kromlek olmayıp, balıklı heykel ilâvesi suretiyle mürekkep bir şekle sokulmuş bulunan kaya anıtı" olduğunu söyleyen ve "Bunun bir mezarla alâkası" olmadığını "belki bir tapınak, balığın da bir ilâh olması çok muhtemel" bulunduğunu iddia eden, henüz yaşının tâyininin kesin şekilde tesbitine imkân olmadığına, çevresinde Urartu devrine ait kaya kitâbesi ve devri kesinleşmeyen bir köç heykelinin bulunmasına dikkati çeken Prof. Dr. Kılıç Kökten yeni araştırmalara iltiyaç gerekiyor. demektedir. Dr. Hamit Zübeyr Koşay, bu balık heykellerinin Kafkasyada da bilinmekte ve Vişap adını taşımakta olduğuna işaret etmekte ve anıtın, belki de mezar taşı makamında heykelin ehemmiyetine temas etmektedir. Bunun tarih ve mahiyeti (mezar taşı, mezar anıtı olup olmadığı, Türklerle münasebeti, zamanı üzerinde tartışmayı gerektirecek keyfiyettir. (Resme bak.)...

Umumiyetle bereket sembolleri, kartal, şahin, doğan v.b. gibi kuşlar, yırtıcı hayvanlar, ejderhalar, tavşan, at, köç, koyun, arslan, kurt, geyik v.b. gibi hayvanlar, güneş ay, yıldızları kutsal tanıyışın şamanlıkla ilgilendirilmesini görmekteyiz. Şekillerin büyü, ılsım, cin kültü, ölüye yardımcı (Yeraltı ve gök yolculuğu) koruyucu ruhlarla ilgilendirilme veya ejder v.b. hayvanlarla zarar verici ruhları korkutma v.b. bir izah tarzı olarak benimsenmektedir.

Bilhassa 20. yüzyıl başlarında her hayvan şeklini bir totem olarak görüvermek ve bütün toplumları totem inancı döneminden geçmiş farzetmek çok yaygın ve kolay bir açıklama yolu olarak kullanılmıştı. Fakat ilmi sahanın uzmanlarıca yapılan araştırmalar, buna aykırı düşünceler ve 40 ı aşan çeşitli totem nazariyeleri ile, ilmi değeri sarsılmış hattâ kısmen kaybolmuştur. Türkler arasında T.M.Ö. 5. yüzyıldan bu tarafa elde bulunan belgeler totemizim inancına, davranışına ve tipine uygun bir içtimâî teşkilât ve kesin inancı tesbit edememiştir. Herhangi bir hayvanın kutsal tanınışı veya uğurlu, uğursuz bilinişi ile totemizim'i birbirine bağlayıvermek yeterli bir ilmi delilden uzak kalmaktadır. Henüz, sembollerin tahlilini ve mitolojileri ilmi olarak ihtiva eden, Türk'ün Dini Tarihî'ne, Din Fenomenolojisine dair tam bir mu-

(x) Prof. Dr. Kılıç Kökten, 1952 Yılında Yaptığım Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında, Ankara Üniv. Dil ve Tarih — Coğrafya Fak. Dergisi, (C.XI. Sa. 2.3. 4—1953) sayılardan ayrı baskım. Sf. 205.

kayeseli araştırma ve eserin ortada bulunmaması, Sanat Tarihçilerinin desen, figür, resim v.b. bunları tablilde gereken ilmi hakikate ulaştırma imkânını güçleştirmekte ve mesele şamanizim ve totemlik iddialarına yol açmaktadır.

Önce, taşın kendisinin değil, taşın üstündeki şekiller ve mezarla münasebeti bakımından ehemmiyet kazanışla, doğrudan doğruya oradaki taşın kutsal tanınışı arasındaki farkı gözden uzak tutmamak gerekiyor.

Bu taştaki işlemler başlıca 1-Mezar taşı dışında bu resmin, kabartmanın (hâtıra, haber v.b.) delâlet ettiği mâna, 2-Bu resmin, kabartmanın mezar taşı ile bağlantısı sebebi (büyük, mübarek, kursal hayvan, kuş, arma, kötü ruhları korkutucu, zarar vericilere karşı koruyucu (ejder v.b.) şekilleri, av hayatı, dinî, mitolojik bitkiler v.b. ve buna dair hâtıralar, 3- Gayri dinî olarak saygı ve sevgi işareti süs v.b. gibi, 4- Bu işlemler, kabartmaların ölüm, hayat anlayışıyla münasebeti (Ebedîlik, ruh, cennet v.b.), 5- Büyü, muska, tılsım, cin ve türlü kültler bakımından ele alınması, 6- Diğer toplumlarda, dinî inanç, halk inançları ve kullanılan şekiller, resimlerle ilgili olarak mezartaşlarının mukayesesine ihtiyaç görülüyor.

Burada dikkate alınması gereken hususun aşağıda arzettiğimiz maddeler olup ancak bunların ayrı ayrı tetkik edilerek, bilinmesiyle hakikate ulaşmanın mümkün olacağı kanaatindeyiz:

1 - Din, 2 - Büyü, 3- Mitoloji, 4- Halk İnançları, 5 - Destanlar, 6 - Masallar, 7 - Ferdî, içtimai hayat tarzı. İlgili şekil, işleme, kabartmaların bunlar içindeki mevkiini tesbit etmek ve mukayeseli olarak sembollerin ilmi tabliline girmek ancak başarılı bir sonuca götürebilir.

D — Benzerlikler, Halk İnançları, Dinler ve Mana:

Taş inancının bütün önceki çağlarda ve günümüzdeki toplumlar arasında çok benzerlikleri görülmektedir. Avrupa ve Amerika gibi batıda ileri bir kültür ve medeniyet seviyesinde görülmüş, keza doğuda, çağdaş medeniyetçe onların avarında bulunan Japonya'da yapılan (folklor, etnoloji v.b. çalışmaları) halk inançları bakımından, gelişmiş toplumlarla ilkel toplumların bazı manevî yönleri, inançları, âdetleri arasında birçok ortak noktalar bulunduğunu ortaya koymuştur. Meselâ "Fal Hastalığı" başlıklı yazıda "Müspet bilgiler çoğaldıkça, medeniyet ilerledikçe falcılık azalıyor sanırız. Avrupa medeniyet merkezlerindeki falcı bolluğu bu tahminin hiç'te doğru olmadığını gösteriyor."⁴ denilmektedir.

4 N. R., Fal Hastalığı. Yedigün. Sa. 196. Sf. 25.

5 T. Türker, Kadın, Fal ve Batıl İtikad, Yeni İstanbul, 23 Şubat 1952.

İngiltere, Amerika ve Fransadadaki bâtil itikatlar bir diğer yazının konusu olmuştur.⁵ Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens adlı eser ciltlerle Alman bâtil inançlarını ortaya koymaktadır. İnsanı Şaşırtacak kadar fazla olan bu türlü halk inançları içinde taşlarla ilgili olanlar sayıca pek kabarıktır.⁶ Prof. Dr. Müller-Bergström, Almanya'da, Fransa'da, İskandinavya'da, ve orta Avrupa'da taşla ilgili ziyaret yerlerini ve türlü inançları örnekleriyle göstermektedir. Taşların bir canlı gibi görülerek büyümesine, ölmesine dair örnekler vardır. Geneiki gazetede Almanya'da ki büyücülük ele alınmaktadır. 20 Temmuz 1962 tarihli bir gazetenin başlığı şudur: "Almanya'yı istilâ eden büyücüler: Büyücülerin sebep olduğu kaza ve ölümler için yılda 70 dâva açılıyor. Köylüler büyü yapanların evlerini yakıyorlar."⁷ 30 Mayıs 1963 tarihli bir gazete büyük puntularla, fotoğraflarla gene bu konuyu işliyor: "Bugün dahi Avrupa'da kurbağadan medet uman saf ve cahiller var-Büyücülük en çok Almanya'da yaygın"⁸. Bu yazıda "Büyücülüğün yayılmasına bilhassa "Musa'nın" Altıncı ve Yedinci kitapları "sebeptir. Dinî uzmanlar, bu kitapların sahte olduklarını ve aslında böyle bir kitabın indirilmediğini bildirmektedirler." Karakedinin kulağını kesip kanını içmek, Köpek yağının vereme karşı iyi geldiğine inanarak sandivîçlere sürerek, kilosunu 20 liradan alıp yeme, v. b. anti-biyotikler döneminde görülen olaylardandır. "Time" dan "Tezatlar Ülkesi: Hindistan" başlığıyla türkçeye çevrilen bir yazı da dikkati çekmektedir." Eski âdet ve inançlar memlekette hâlâ bütün şiddetiyle hüküm sürmektedir. Hint Hukuk Fakültelerinden birinin tamamen garplılaşmış yüksek kültürlü dekanı, geçenlerde, hususî müneccimi kendisine uğurlu bir gün seçinceye kadar Amerika seyahatini geciktirmekte ısrar etmiştir."⁹ "Japonya'da Sosyal Hayat" başlıklı yazıda¹⁰, orada nasıl din ve büyüünün yan yana yer aldığını, şarap güğümlerini ibâdet-hanelerde takdis ettirenleri anlatmaktadır. "Büyü Dünya'nın her tarafında salgın halinde"⁽¹¹⁾ diye büyük başlıklarla, Brezilya, Japonya, Batı Almanya, Seylân, Fransa (Paris) te binlerce büyücünün

6 Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, Band VIII. S. 380 - 427. Bu konu: Prof. Dr. R. Hünnerkopf, Prof. Dr. Karl Olbrich, Prof. Dr. Müller Bergström. Berlin und Leipzig 1936/1937.

7 Almanya'yı İstilâ Eden Büyücüler, Yeni İstanbul 20 Temmuz 1962.

8 Bugün dahi Avrupa'da kurbağadan medet uman saf ve cahiller var - Büyücülük Ençok Almanya'da Yaygın, Akşam, 30 Mayıs 1963.

9 Tezatlar Ülkesi: Hindistan, Time'dan Türkçeye Çev. S. Ş. Y. Mayıs 1960. ta gazetede yayınlanmıştır.

10 Abdullah Ümitvar, 5 yılda 54 ülke: Japonya'da Sosyal Hayat, Yeni Sabah, 8. Ağustos 1960.

11 Büyücüler "Altın Çağını" yaşıyor.. "Büyü" dünyanın her tarafında Salgın halinde, Hürriyet, 5 Şubat 1964.

faaliyette bulunduğunu, yalnız Batı Almanya'da 10 bin büyücü olduğunu resimlerle belirten bu yazı da, Kaliforniyada, genç, kıyafetleri düzgün insanların nasıl yalın ayak büyücülere tâbi olduklarını aşk, cinsî iktidar v.b. için kuyruk halinde dizildiklerini, mumlar başında ayrıca dualar okuduklarını göstermektedir. 12 Ocak 1964 tarihli bir yazıda ise New-york'ta Harlem'de 131. Caddedeki ümit ağacının uğurlu tanınarak nasıl yüzlerce genç tarafından ziyaret edilerek, ellerini ağaca değdirerek şanslarının açılmasını dilediklerini, "Bu ağacın önüne, tanınmış boks şampiyonlarından, yıldızlara kadar birçok şöhretler" in de geldiğini¹² anlatmaktadır. Nihayet Londra'da büyücülüğün büyük bir salgın halinde İngiltereyi de kuşatması karşısında" Üniversite Kolejinde toplanan bilginler Kongre'sine İngiltere'nin bütün ileri gelen büyücüleri de katılmışlar ve kongredeki iki taraf kıyasıya birbirlerine girmiştir."¹³ Kongrede birçok bilginler söz alarak büyücüleri sert bir şekilde tenkit etmişlerdir. Amerika'nın Kolombiya Üniversitesi profesörlerinden Dr. Rossel Hpe Robbins, büyücülerin hepsinin yalancı ve dalavereci olduklarını söylemiş ve "Yirminci asırda böyle şey olamaz. Büyücü diye birşey yoktur. Kimse büyü yapamaz. Bir büyücü büyü yapsa bile onun kimseye tesiri olamaz" demiştir. Muhtelif ilim adamlarının böylece hep birlikte büyücülere karşı dünyanın her tarafında mücadeleye girişilmesini kararlaştırmaları üzerine kongrede bulunan 200 büyücü namına tanınmış büyücü, Sybil Leek, omuzunda tünemiş büyük bir kargayla kürsüye çıkarak "Ben büyücüyüm ve benim sülâlem de büyücüdür. Yüzlerce yıldır büyücülük yaparız. Yaptığımız büyü müşterilerimizi daima memnun etmiştir. Halk, bize inamıyor ve bize inandıkları müdetçe büyü yapmaya devam edeceğiz." demiştir. Olay'ın Londra gibi batının sayılı bir kültür, uygarlık merkezinde geçmesi, bilim adamlarının pekte başarı sağlaması mümkün olmıyan kongre'de halkın büyücülere karşı cephe almasını intaç etmemiştir. Zira bu türlü inançların, ilmi de olsa kesin bir komut ve hükümle önlenmesi kolay değildir. Konunun her yönüyle dikkatle ele alınması gerekir. Bu hususta müteakip sayfalarda Mana, Din ve Büyü inançlarına kısaca değineceğiz.

Sihri, majik, mistik davranışlar, bu türlü noktalar, Musevîlik (Kabala mistisizmi ve pratiğiyle), Hristiyanlık (kutsallaştırma âyinleri v.b.), Hinduizim, Buddizim, Taoizim, Şintoizim, v.b. tarafından din

12 New -York'ta Bir Volkan: Harlem, Yazan: Pierre Dunne (Fransız Gazetecisi), Hürriyet, 12 Ocak 1964.

13 "20. Asırda Böyle Şey Olamaz", Hürriyet, 5 Mart 1964.

içine yerleşmiş kalıntılar, ayrıca desteklenince elbette canlılık kazanması tabii bir hâle gelmiştir. Böylece taş'ta tarih boyunca, "metânetin, kuvvetin," bazen verimliliğin sembolü, sihrî, majik v. b. konusu olmuştur. Bu suretle acaip şekilli veya renkli taşlar, insanların dikkat ve ilgisini çekmiş, uğurlu olması veya bir büyü aracı olarak kullanılması, ziyaret edilmesi görülegelmıştır. Fakat bu kadarı insanların ilgisini çekmesi için yeter sebep değildir. Muhtelif eserlerde ta eski taş çağından günümüze kadar hemen toplumlarda bazı kimselerin ilgi ve bağlarını, inançlarını devam ettirme sebebi olarak, taşın sabitliği, sertliği, ağırlığı ve ondan bu kuvveti elde etme, ve onun bu kudretinden faydalanma isteği yanında, onda özel bir kuvvet ve güç, bereketlilik bulunduğu. Bilhassa büyükçe olan, (anıt taşları, sınır taşları, taş işaretler v.b.) bu dikili taşlarda dinî ve sihrî bir anlayışla içinde bir kuvvet veya ruhun oturduğuna inanılıyordu. Belli bir olayı veya yeri belirtmeye yarayan anıtların, işaretlerin, şahadet taşlarının veya bir göktaşının zamanla kutsallık kazandığı görülegelmıştır.¹⁴ Bu gibi taşlara karşı gelişi, onları imha edenin, ilâhlarının gazabına uğrayacağı kanaati görülmüştür.

Muska (Nusha) ve tılsım olarak, kurban kesme yeri olarak, bilhassa erkek tenasül uzvu halinde taş sütunlar ve delikli taşlar, ilk çağlardan günümüze kadar, ilgi derecesi ve inananların sayısındaki değişmelere rağmen görülegelmektedir. ¹⁵ Nitekim Hindistan'da Lingam taşı ibâdeti (üstüne su dökmek, çiçek koymak suretiyle -bereket, zürriyet, verimlilik ilâhına- tapmak kurban kanı akıtmak gibi üzerine kırmızı podra serpmek) bunun en tipik örneğini teşkil ediyor.

Budda dininde, Gotama Budda'nın ayak veya el izlerini taşıyan kayalara tapmak gibi¹⁶ bir âdet görülmüyor. Türkiye'de de Hz. Ali'nin ayak basmadığı yerlerde bile, onun ayak izlerine ve atının nal izlerine ilgi gösterilmiş olması dikkati çekiyor. Günümüzdeki taşla ilgili inançlar incelendiğinde, medenî çevrelerde, Vietnam dağlarında yaşayanlar da olduğu gibi, kayaların ruhuna inanç ve kayanın gölgesini çiğnemenin suç sayıldığına dair bol örnek bulmak kolay değildir. Fakat Hint inancında taşların ve bu gibi cisimlerin içine tabiat üstü bir kuvvetin yerleştiğine inanç açıkça ifade edilmektedir.

14 Religionen in Geschichte und Gegenwart. Prof. Dr. Beer (Steine: Steinkult), B. 5. Tübingen 1931. S. 776 - 778.

Der grosse Brockhaus, Bd. 11, Wiesbaden 1957, S. 193.

15 E. Britannica, C. 21. S. 441 - 442.

16 V. Ferm, ed., An Encyclopedia of Religion, S. 736.

İlkel toplumlarda tabiatı, herşeyi canlı görüş, taşı da vurucu, öldürücü bir kuvvet sahibi biliş, taşta MANA (Mana'nın, animizm'den de önce olduğu görüşü mevcut) olduğuna, bu kuvvete sahip olmak isteğini görüyoruz. Bu animatistik inanç taşın için de bir kuvvet kaynağı, bir ruh, bir mana (Malenezzyaca) adı yerine, Avusturalya ilkellerinde Arunga, Amerika Yerlilerinde Wakan, Orenda, Manitu v.b. Madagaskar ve Malaya'da -hasına -denilen kuvvet ve kudret taşlar'da (ağaç, put v.b.) bulunduğu inanılması mahiyet bakımından benzerlik gösteriyor.¹⁷

MANA, Üzerinde bilhassa durmamız gerekiyor. Bazı insanlarda, umumiyetle etkili kişilerde büyücülerde, hayvan ve bitkilerde, cisimlerde (Taş, kaya v.b.) kendisini belirten bir kudret ve kuvvete Polinezya dilinde Mana ve diğer toplumlarda çeşitli adlarla (Wakanda, Orenda, Manitu v.b.) anılmakta ise de, başlıca ortak vasıf olarak o varlıkta bir *mistik kuvvet ve kudret* bulunması ve onun etkisinden faydalanma, korunma ile ilgili işlemlerin bu inançla beraber yaygın halde ilkel toplumlardan gelişmiş toplumlara kadar bulunmakta olduğunu görmekteyiz. Bu kudret ve kuvvetten faydalanma, ve korunma olayı büyü ve büyücülükle ilgili işlemleri göstermektedir. Tabiatı canlı olarak görüş (animalizm, animatizm), animizimi aşmakta ve canlandırma prensibinin tesirinden faydalanarak bu türlü hareketlerden şahsen faydalanmaya yönelinmektedir.^{17a} Lehman, Male-

17 Mircea Eliade, Die Religionen und das Heilige- Elemente der Religionsgeschichte, Salzburg 1954, S. 247 - 270. (Das Maus. S. 42-48)

X G. Van der Leeuw, Phänomenologie der Religion, Tübingen 1956, S. 42.

X Prof. Dr. Alfred Lehman, Aberglaube und Zauberei, Stuttgart 1925, (Mana; 39)

X Bronislaw, Malinowski, Büyü Bilim ve Din, Çev. Ender Gürol, Sf. 5.

X Die Religion in Geschichte und Gegenwart, B. 4. S. 706-707. Dr. E. Stiglmayr, Mana.

X F. R. Lehmann, Mana, der Begriff des "ausserordentlich Wirkungsvollen" bei Südseevölkern, 1922.

X R. Thurnwald, Neue Forschungen zum Mana Begriff (AR W 27, 1929, 93 - 112.)

X Die Religion i. G. G., Prof. Dr. K. Goldammer, Fetischismus, Tüb. 1958, 3. Auflage, S. 924, 925.

(17 a) Fr. R. Lehmann, Mana. Eine begriff geschichtliche Untersuchung auf ethnologischer Grundlage, Leipzig 1915, 2. Ausg. 1922.

F. R. Lehmann, Mana, der Begriff der Ausserordentlich Wirkungsvollen, bei. Südseevölkern, 1922.

F. R. Lehmann, Die Polynesischen Tabusitten, Leipzig 1930, S. 169-, 192-, 301, 312-.

F. R. Lehmann, Die gegenwärtige Lage der Mana-Forschung (Kultur und Rasse. Otto Reche zum 60. Geburtstag, München 1939. S. 379-.

J. Röhr, Das Wesen des mana, Anthropos, X IV- X V, 1919-1924, S. 97-124-

R. Thurnwald, Neue Forschungen zum Mana-Begriff, Archiv für Religionswissenschaft, 1929, s. 93-112.

Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili bütöl inançların ve büyüsöl işlemlerin etnolojik tetkiki, Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Yay. Ankara 1966, Sf. 22.

Wilfried Nölle, Völkerkundliches Lexikon, München 1959, s 97 (Mana)

Dr. E. Stiglmayr; Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 3. Auflage, S. 706, 707. (Mana)

nezya dilinde, mana'nın, düşünmek, sevmek, arzu etmek, saadet, başarı gibi anlamlar aldığını ileri sürüyor. Lehman, mana'nın her zaman "tesirli bir şekilde hareket etmek" fiiline dayandığını ve mana'nın 3 neye ayrıldığını belirtiyor: 1- İnsanlar, fertler ve zümreler arasındaki münasebetlere tesir eden mana, cismanî mana veya "Mana Tangata", 2- Cansız varlıklar, bitki, hayvan mana'sı, 3- Mana Atua, Tanrılara, cinlere, meleklerle atfedilen mana.

Tanrılar, melekler, cinler, çok üstün varlıklar sayıldığından, onların insanlara hâkim olmak için "mana" kudretine lüzum hissetmeyecekleri, yalnız "kendi aralarındaki münasebet için mana'ya başvuracakları, bu bakımdan onların da büyü âyinlerinden vazgeçmedikleri, ve Mana Atua'yı çoğaltıp başarıya ermek istediklerini" söylüyor.¹⁸

Lehmann, Malenezyalılarda, insandan müstakil olan ve tabiata yayılmış bulunan bir mana'nın, bitki, hayvanlar ve cisimlere, "kayalara, taşlara insan bilgisinden ve müdahalesinden müstakil olarak tesir edebilir. Meselâ Malenezyalıların inancına göre bazı hayvanlar, bilhassa kuşlar ve bazı nebatlar son derece de kuvvetli "Mana"ya sahiptirler. İnsanlar büyük bir çabalamadan sonra bu nevi ve müstakil "Mana"ları "Mana Tangata"larına tâbi kılarak kullanabilirler. İşte büyü âyinlerinde bazı nebatların veya taşların kullanılması bundan ileri gelmektedir."¹⁹ Tabiat üstü kuvvet olan mana, varlıklara dostluk eder, "onların cehitleriyle emir altına girebilir, çoğalır, azalır v.s."²⁰ Mana'nın vasıfları bakımından mukaddesle, Tanrıyle, Dinle hiçbir ilgisi olmadığı, mukaddes olmayan tabiat üstü bir kuvvet olduğu, daha açık ifadeyle "Mana içkin (immanent) tabiat üstü bir kuvvet" olduğu ileri sürülmektedir.²¹

E- Büyü meselesi:

Efsânelere, kerâmetlere konu olmuş, ünlü ve etkili kişilerin, peygamberlerin hatıralarına karışmış, tarihi gelenek ve inançlarla süregelen taşlar dışında, ayrı tahlili gerektiren arzedeceğimiz bir husus ortaya çıkmaktadır.

Taşla ilgili inançlarda hem din, hem de büyü müştereken yer almakla dinî büyüünün veya büyüüyü dînin kaynağı saymayı yanlış tanıyan görüşü teyid eder vaziyettir. Tamamen farklı bir keyfiyet

18 Prof. Dr. Nureddin Şazi Kösemihal. Büyü ve Din Probleminin Bugünkü Durumu, İst. 1952, Sf. 21: Zikrettiği, çevirdiği kaynak: Lehmann, Le Mana, İkinci Basım 1922.

19 Prof. Dr. Nureddin Şazi Kösemihal, Büyü Ve Din Probleminin Bugünkü Durumu, İst. 1952, Sf. 21.

20 Yukardaki kaynak, Sf. 24.

21 Yukardaki kaynak, Sf. 25, 26.

arzeden bunların günümüzde -taşta bir kudret ve Din- ikisi bir arada ve yan yana görünmektedir.

Burada taşla olan münasebet, büyü ile kısmen bir bağlantı kurmaktadır diyebiliriz. Evliya, veya uğurlu, kerâmetli, efsânevi bir hal almış bir mahaldeki bir taş, kaya veya o mahalden alınan bir taşla, başka şekilde ulaşılamayan bir gayeye ulaşmak (çeşitli istekler) üzere, kişi ile o cisim, o varlık arasında bir bağlantı kurmak, taklit büyü, temas büyü ve ak büyü gibi işlemlere benzer bir durum göstermektedir. Yakın ve uzak büyü olarak - burada fark olarak ortada bir büyücü olmadan, hattâ bunun büyü ile bir bağı olduğu bilinmeden-araya başka varlıkların (evliya, yatır, efsânevi kaya, taş girerek) yakından veya uzaktan tesir etmek, temas şekliyle veya onu üzerinde taşıyarak veya evde muhafaza ederek, çok zaman gayeye ulaştıktan sonra yerine iade şekli dikkate şayandır. Burada elbette tipik büyücülük şeklini görmek, bir büyücü aramak mümkün değildir.²¹ Büyücü aradan kalkmakta doğrudan doğruya her şahıs kendi işlemiyle, taşla temas etmektedir. Böylece taşla ilgili olaylarda ona temaslara veya onu taşımakla o gücün, kudretin tesiri, etkisi üzerinde gezdiriliyor ve ondan faydalı sonuç alınıyor, demek oluyor. Bu bir evliya, yatır yeri ile ilgili taşsa o kerâmetli zâtın kudreti bu çevreye yayılmış addedildiğinden oradan alınmış bir parça aynı kudretin taşınması, dokunulması etkisi yapıyor ve gayeye, isteğe ulaşıldıktan sonra oraya iade ediliyor: Yalnız burada ilkel inançlar içindeki Temas Büyüsünü (Kontajiyöz Maji) veya Taklit Büyüsünü (Homeopatik Maji) veya Ak Büyü (Pozitif Maji) v.b. nı aynen bu olaylara, ayrıntılara kadar tatbik ederek görmek, elbette yeterli derecede mümkün olamaz. Bunlarda ancak önemli izler ve kalıntıların, dualar, ibâdetler ile karmaşık bir hal alışı dikkatten uzak tutmamak gerekir.

Bazı taşların uğurlu, etkili sayılması ve âdeta Pasif Büyü'de görülen, kötü tesirleri, tehlikeli durumları önleme, uzaklaştırma için kullanılan ve iyilik getirdiğine inanılan, Uğurluk (Talisman), amuletler (nazarlık, tılsım v.b.), tipik, klâsikleşmiş şekliyle olmasa da benzerlikler gösterdiğine işaret etmemiz gerekiyor. Gene uğurluk (Talisman) olarak kullanılan ve zararlı etkilere karşı bir fayda sağlayan taşla ilgili bir inanca temas etmek istiyoruz. Ava çıkan bir balıkçının kıyıda, renk ve şekilce farklı bir taşı görerek onu oradan ailesine hediye etmek gayesiyle alışı ve o günkü hareketli balık avcılığı üzerine, artık bu taşı

(21 a) Doç. Dr. Veyis Örnek'in Yukarıda adı geçen eseri, Sf. 26-29, 34. Malinowski, Frazer (Sir James George), *The Golden Bough, A study in Comparative Religion*, (3. Ausg. 12 Bde. 1911-. Alınanca olarak: Der Goldene Zweig, 1928. Lehmann, Nölle ve Hæckel'in eserlerine bak.

uğurlu sayıp, bu fazla balık tutmayı taşa bağlayışı üzerinde durmamız gerekiyor.^{21 b}

Taşa dıştan gelerek, taşla bir münasebeti olana göre veya taşın içine nüfuz ederek veya taşın içinde gizli bir kuvvet kudret bulunduğunu, alışkanlık, telkin, tesir v.b. faktörlerle sanarak ondan, bilhassa ferdlerin toplumların iyiliğini gözeten, ölüm, hastalığa karşı korunma, şifa için, lohusalık, evlenmek, çocuk sahibi olmak, v.b. veya felâketlerden korunmak, kuraklık v.b. herhangi bir cisimden, varlıktan (konumuzda taş, kaya) faydalanmağa çalışmak ve dinî bazı destekleyici duaları da işe karıştırmak (Ak Büyü=Pozitif Büyü) benzeri davranışlar da bulunmak hemen her kıta da ve her türlü toplumalarda görülmektedir.

Günümüzdeki taşla ilgili inançlarda, inanan şahıs açık ve kesin bir şekilde, bunun menşe ve mahiyetine, taş kültürüne v.b. bir bilgiye sahip olmamakla beraber, *o taşta bir kerâmet, bir kudret ve kuvvet, sihri, majik, mistik ve dinî ortak bir yön bulunduğunu, bulunabileceğini* sanıyor. Nitekim Samilerde, ağaçların, mağaraların, pınarların ve *büyük kayaların*, *-günümüzdeki dağlık* bölgede yaşayan Vietnamlılar gibi ruhlarla meskûn olduğu ve keza Yunan ve Roma inançlarında yol kenarlarına konulan *taşların canlı bir varlık* olarak görüldüğü ve yol gösterdiği, yolcuları koruduğu, yolları beklediği inancını ve sınır taşlarının ziyaret edildiği, kurbanların sunulduğu ilâhi kudretin, verimlilik kudretinin taşlara, ağaçlara v.b. girmiş, sinmiş sanılması, ağaç perisi, su perisi gibi taş perisi (hattâ ilâhî) bulunduğu inancı, hep ondaki *canlılık, kuvvet ve kudretin varlığıyla ilgili* oluyor. Gene İtalya ve Yunanistanda bu türlü yaşayan inançlar derece farkına rağmen mahiyetçe aynı görülebilir. İtalya'da turistlerin uğrağı *uğurlu çeşmelere*, havuzlara paralar atılması, kutsal taş, kutsal kayaları kapsayan ayazma, (Su kültürü) veya azizlerle bağlantı kurulmuş yerlerin ziyaret ve dilek mahalli olması yaşayan âdetlerdir. Arzettiğimiz Kitabı Mukaddes'teki örnekler, bu canlı, hayat dolu kayaları göstermiştir; hristiyanların, Rabbi kayaya benzetmeleri, Allahı sığınılan kaya olarak görmeleri, bazı yerlerde (Kıbrıs), Meryem Ana yortusunda eski Afrodite mâbedi kalıntılarında köşe taşına zeytin yağı dökülmesi, keza Kitabı Mukaddes'te "Allah indinde kıymetli diri taş" denilmesi, İncillerde "kiliseyi kaya üzerine kurmak", hristiyan mistiklerinin tanrının tasviri olarak taş

(21 b) Prof. Dr. Med. Konrad Zucker. Psychologie des Aberglaubens, Heidelberg 1948 Bilhassa: Was Nennen Wir Aberglauben ? S. 7-, Amulette und Talismane, S. 36-, 41, Magisch und mystisch (Der mystische Aberglobe, S. 53-67.

benzetilmesi, gene hristiyanlıkta "Sen yüksek taşım" diye dua okunması²², taş inancının günümüzde de devam eden yönüne örneklerdir. Keza yurdumuzda yatır taşlamak, yatırın unutmamasını, hatâ yapmamasını temin için davranışlar, çingiraklı kayalar yürüyen taşlar, söz dinleyen taşlar, şehit olan taş terleyen taşlar terler direk (sütunlar) Karataşlar arasındaki 10 santimetre açıklığın kendiliğinden kapanmasıyla kıyamet kopacağı sözü taşın konuşması, taş atma, taş alma ile, alınan yer arasında bir bağlantı, bir sözleşme, bir vaadleşme hareketi ve böylece artırılabilir bir sıra örnekler, taşta bir nevi özel canlılık bulunduğu inanış olarak tahlil edilebilir.

Nitekim bilindiği üzere ilkel toplumlar yağmur yağması için türlü büyü şekilleri uygulamakta, yağmuru takliden yere su dökmek, belirli bir ağacın dallarını rüzgârı takliden hışırdatmak, veya ağıza su alıp şapırdatmak, tütün dumanı ile bulutlar (benzetme, taklitle) vücuda getirme, iyi av veya yağmur elde etmek için danslı âyinler, yağmur tanrısı şerefine bayramlar, danslar düzenlemek günümüzdeki âdetlerdir. İyi işler için yapılan (Ak büyü) (hastalıkları gidermek, yağmur ve güneş temin etmek gibi, bundan başka kara büyü ve büyüü bozmak için karşı büyü, bu taşla ilgili inançlarda görülmektedir. Levy-Bruhl, Yeni Gine'de "Sihir veya tılsıma müracaat edilmeden hiçbir şeye teşebbüs edilme" diğini, *herşey için*, ava, harbe, kuşlara, balıklara, domuzlara, yere, yıldırıma, şimşeye, yağmura, zelele ve alış verişe *mahsus ayrı birer büyü olduğunu*, zevceler, ilâçlar, teşhis, dans ve ilâh için büyü yapıldığı gibi, büyüye karşı korunmak için de büyü olduğunu anlatıyor.²³ Burada tarih içinde madenleri altına değiştirci sihre malik olan taş, efsâne kahramanı Babil kraliçesi Semiramis'in, kemerinde insanı delilikten koruyan sihirli yeşim taşı taşınması söylentisi hatırlanabilir.

Büyü hususunda ilkel toplumlarda olduğu gibi, onlardan medeniyet yönünden pek ileride olan Hind, Çin, Amerika B. devletleriyle bile benzerlik bulunduğu ileri sürülüyor²⁴ ve Amerika B. Devletlerindeki bâtil inançların bir kısmından Robert E. Lowie'ye dayanan (Are we Civilized Sf. 226) Prof. Dr. Mümtaz Turhan bilgi sunuyor.²⁵

22 Prof. Dr. Friedrich Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religionen*, Stuttgart, 1961, S. 37..

23 Levy - Bruhl, *Primitive Mentality*, London 1923, Sf. 307 - 308. Levy - Bruhl'e dayanarak açıklamalar yapan: Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri* (İkinci Basım), İst. 1959, Sf. 234.

24 Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, (İkinci Basım), İst. 1959, Sf. 235, 236.

25 Yukardaki kaynak. Sf. 237.

Böylece günümüzde gösterdiğimiz muhtelif örneklerle de belirdiği gibi sihir, büyü, fallar, uğurluluk, uğursuzluk v.b. pratikleri arasında bazı farklar olsa bile kendisini her tarafta az çok göstermektedir²⁶. Taşın da bu canlı tasavvurundan, gücünden faydalanılmak istenilmekte, muska, tılsım, büyü, sihir için (güzel görünmek, kuvvetini artırmak) kullanılmaktadır. Uzaktan etki, ve benzetme tarzı büyü ve sihir hareketlerinin yeni örneklerini tesbit kolaylıkla mümkün olmaktadır. Taşla ilgili konunun, esrarengiz gücünden, başka yönlerdeki dileklerin olgusu üzerine etki yapmaya çalışılmaktadır.²⁷ Büyü ve din aynı zamanda mevcut olup, büyü fiilleri karmaşık ve mantıkla ilgisi olmayan mistik bir mahiyet taşımaktadır.²⁸

F — Türk Dini Tarihi ve Sonuç:

Türk Dinler tarihinde, kaya, orman, ağaç, suyun (izi=sahipleri)ne inanılıyor, kurban sunuluyordu.²⁹ İslâmiyeti kabulden sonra, fakat başka bir ad ve şekil altında kurban sunuldu. Sahrada tek başına biten ağacın veya bir pınarın, veya büyük bir taş kayanın (kısr kadınlarca ziyareti, ziyaret edilişinin sebebi, şamanist türklerin inancına göre³⁰, her dağın, kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların "izi"leri (sahipleri) bulunduğu temeline dayanılarak isteniliyor.

26 Prof. Dr. Alfred Lehmann. Aberglaube und Zauberei-von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart, Stuttgart 1925, Taş tılsımlar: Sf. 50, ve 251. (Günümüzdeki bâtil inançlar), Hristiyanlarda büyü Sf. 84 - başta olmak üzere muhtelif ülkelerde ve günümüzde büyü hakkında, II - 233.

X Prof. Dr. Mehmet Taplamacıoğlu, Din Sosyolojisi, Ankara Üniv. İlah. Fak. Yay. Ankara 1963, Sf. 210, 213.

X W. Wundt, Milletler Ruhiyatı Esasları, İptidai İnsan- İnsanlığın psikolojik bir tekâmül tarihinin anahatları - Türk. Çev. Dr. Ziya Dalat, 1st. 1934, Sf. 8 v. d.

27 R G und Gegenwart, 3. basım 1960, C. 4. Sf. 595 - Maji, yağmur duası, Taş. Prof. Dr. A. Bertholet (C. M. Edsman)

27 Yukardaki kaynak, RGG, Amulette und Talisman, habsi. B. 3. S. 346.

28 Prof. Dr. Nureddin Şazi Kösemihal. Büyü Ve Din Probleminin Bugünkü Durumu, 1st. 1952, Sf. 7, 9, 25, 26 v. b,

29 Abdülkadir İnan, Hurâfeler ve Menşeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1962, Sf. 29.

30 (Prof.) Sâdettin Buluç. Şamanizm'in Menşei ve İnkışafı Hakkında, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul 1948, C. 2. Sa. 3 - 4. 31 Mayıs 1948.

X RGG. 5. B. Tübingen 1931, Sf. 130, 131, Prof. Dr. A. Bertholet, Schamanen.

X Abdülkadir İnan, İslâm Türklerde Şamanizm Kahıtları I. 14, II. 1944 te Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde verilen konferans. Keza 6. III. 1944 te. v. b.

Dr. Rıza Nur, yağmur duasına çıkışta, suya çakıl taşları konduğunu, Sinop'ta çocukluk zamanında okuldan bu dualarla götürüldüğünü söyledikten sonra, "Bunu bizde müslümanlık âdeti zannederlerse de şamanlıktan ibarettir" diyor.³¹

Prof. Dr. Faruk Sümer, "Türk sihrinde de gök sularına, yani yağmura ehemmiyet verilmiş" "bu sebeple yatçı denilen kâhinler, herhalde Türk ülkelerinde çıkan nâdir bir nevi taşı parçalara ayırıp birbirine sürtmek, suya atmak ve o esnada mahiyeti şimdiye kadar meçhul kalmış birtakım dualar okumak suretiyle yağmur celbi"ne çalışıldığını söylüyor ve Anadolu'daki yağmur duaları münasebetiyle taşın suya atılması, konulması olayını eski yatçılıkla temellendiriyor ve ayrıca "Anadolu'nun bazı yerlerinde her tehlikeden koruyacağına inanılarak çocuklara takılan taş da yat taşı, yat boncuğu denil"diğine işaret ediyor.³² *Taşların büyü, tılsım ve muska gibi kullanılmaları yanında bu inancın Türkler arasındaki kökleri Orta asya'daki inançlara kadar götürülmek istenilmektedir. Gerçekten de Türklerin İslâmlaşmasından önceki bazı kalıntıların, İslâmiyetle terkedilmediği, islâmî menşee ve islâmî unsurlarla uzlaştırılmağa çalışıldığı, Tanrı'dan dilekle, yağmur v.b. yağdırma seremonisiyle, sihrî, majik davranışın birlikte yürütülmeğe uğraşıldığı ve bazen bunun Tanrı kudretinin tecelli vasıtası olarak görülmek istenildiği anlaşıyor. Evliyalarla, taş ve kayaların işbirliği konusunun tablilinde Prof. Dr. Westermarck'ın görüşü dikkate alınmak gerekiyor. Profesör Westermarck, Türk dinler tarihindeki izi (sahipler) yerine başka bir kavram kullanmak suretiyle, mübarek ağaçlar ve cinli ağaçların, "iyi saatte olsunlar"la bulaşık tutulduğunu söylüyor ve "birçok yerler ve kırlar vardır ki-kayalar, mağaralar, pınarlar, deniz, cinlenmiş sayıldıkları kadar evliyalarla da işbirliği etmiş, ermiş farzedilir."³³ *Burada da kaya ve taşların evliyalarla işbirliği etmiş, hattâ ermiş farzedildiği, ondan-evliyadan- ötekine sihirli, şifalı, koruyucu bir kudret, bir keramet geçtiği inancı, bazı kimseler arasında görülmüştür.**

Toplumlarda görülen, bu türlü inançları sadece İslâmdan önce Araplar'da veya şu bu kavimde görmek ve kaynak olarak tek bir toplumdan

31 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi, C. 12. 1st. 1926, Sf. 226.

32 Prof. Dr. Faruk Sümer, Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Âdeti, Resimli Tarih Mecmuası, 4. C., Sa. 44. 2533 - 2535 Sf. Ağustos 1953.

33 Prof. Dr. Westermarck, İslâm Medeniyetinde Puta Tapma Devrinden Arta Kalan Ve Kalıntı Halinde Yaşayagelen İtikatlar (Cin- İyi saatte olsunlar), Çeviren: Şahap Nazmi Coşkunlar, Ankara 1952, 1. Bölüm Sf. 19.

X Prof. Dr. Westermarck, İslâm Medeniyetinde Putlara Tapma Devri Kalıntılarından Nazar Değmesi İnancı. Çev. : Şahap Nazmi Coşkunlar, Ankara 1961, Sf. 5. V. D.

veya bir bölgeden çıkmış kabul etmek, günümüzde ilmi bir dayanak temin etmemektedir. Prof. Westermarck, *bu gibi inançların insanlar arası, psikolojik yönüne değiniyor, uğur, uğursuzluk, fal, büyü, şifâ v.b. bir sürü itikatların psikolojik bir dayanağı olduğunu ileri sürüyor* ve “Aksine kuvvetli bir delil çıkmadıkça yalnız bir milletten doğmuş saymak mümkün değildir.”³⁴ diyor. Bâtıl inancın psikolojisi üzerinde önemli bir eseri bulunan, Prof. Dr. Konrad Zucker, bu hususta çok etraflı araştırmalar yapıyor, çağdaş insanın büyüculüğü üzerinde duruyor,³⁵ *insanlar arasında bâtil inançların psikolojik bir yönü bulunduğunu belirtiyor. Buna, ortak mistik bir taraf bulunduğunu, ayrıca insanların süratli ve kestirme bir yoldan ve oldukça somut bir şekilde hedeflerine ulaşmak maksatlarını da katabiliriz.*

“Gerek İslâm ve gerekse Hristiyan âdetleri, bu dinlere giren kavimlerin kendi iptidai inançlarını bağlı oldukları yeni dine ithal etmelerinin bir neticesidir. Kaynağı tamamıyla İslâmiyete veya hristiyanlığa ait âdetler o kadar azdır ki bunları açık olarak görmek hemen hemen mümkün değildir. Türkler Müslüman oldukları zaman bütün âdet ve geleneklerinden soyunarak Arap örf ve âdetinin içinde erimiş değillerdir. Tam tersine, dinin reddetmediği bazı âdetleri de İslâmî bir kisveye sokarak yaşatmışlardır,”³⁶ düşüncesi üzerinde durmak gerekiyor. Gerçi bazı dinlerin bünyeleri içine türlü inançlara, hurâfata, bâtil kanaatlere müsait olduğu, hattâ içerisinde bu gibi inançları besleyici esaslar ihtiva ettiği gözden kaçmamaktadır. Önceki sayfalarda din bakımından hangi dinlerin bu türlü inançlara uygun kutsallaştırma, âyin ve iman esasları taşıdığına kısaca işâret etmiştik. Hristiyanlığın bünyesi (bilhassa, katolik ve ortodokslik) böyle inançlara elverişli bir zemin hazırlamaktadır. İslâmiyet (Kuran ve hadisler) bu türlü hurâfat, bâtil inanç denilen itikatları, büyü, tılsım v.b. reddettiği halde gerçeklikte, nelerin cereyan ettiği dikkati çekmektedir. Taşla ilgili inançlarda, sıra ile ister cismin bir içkin kudret ve kuvveti hâvi mana veya o cisim, o maddeye yerleşmiş ruhlar, sahipler (lzi) olsun, nihayet dini etkiyle bu türlü tılsım, kerâmet, büyü v.b. onları reddetmiş bile olsa, *dinle yan yana durduğu ve araya araç olarak taş girse, ondan bir fayda, bir çıkar beklense bile Allah varlığına yöneliş ve dini dualarla bu gibi hareketlerin beraber yürütülmek istenildiği anlaşılmaktadır. Taşla ilgili işlemlerde, yerine, alışkanlığa,*

34 Yukardaki kaynak. Sf. 48.

35 Prof. Dr. Konrad Zucker. *Psychologie des Aberglaubens*, Heidelberg 1948, S. 222 – 256 v. b.

36 Prof. Cahit Tanyol. *Din ve Âdetler*, makalesi.

usule göre, Fatıha, İhlâs, Yâsin sûrelerinin okunması, Kelime-i Şahadet, Tekbir getirilmesi... bunu gösteriyor. *Cisimde canlılık, kerâmet (evliya veya bir efsâneye bağlanı, onunla kaynaşma), kuvvet ve kudret, sihirli, esrarengiz bir mahiyet alış, gibi hikâye, efsâne ve hâtıraların önemli telkin ve etkisi ve bazı insanların efsâne veya dinî, mistik hikâye ve davranışlara eğiliminin psikolojik yönü inkâr edilmeksizin, dinin dua motifleriyle hem uzlaştırma, hem bu davranışı güçlendirme, kuvvetlendirme gayreti görülmektedir. Bazı bu gibi mistik, majik cepheli davranışlarda insan psikolojisinin ortak tarafıyla karşılıklı etkiler yapış ve etkilerde kalış, bir alışkanlık, veya çâresizliğin, ümitsizliğin, aczin karıştığı meselelerde veya mistik, majik ve süratli bir pratik davranış yoluyla, nihai bir çözüm yolu arama gayreti beliriyor. Prof. Dr. Cahit Tanyol'un "âdetlerin mantığı yoktur; ve iki ayrı âdet birbiriyle karşılaştığı zaman aralarında az veya çok bir kaynaşma ve yaklaşma olur"*³⁷ düşüncesi, bir de psikolojik davranış ve eğilimlerde ortak cephelerde daha vâzih olarak tezahür ediyor. Hiç şüphesiz, Abdülkadir İnan'ın İslâmın dini âyinlerine bu türlü, bid'at, hurâfeler karıştığı, taşlarla ilgili yağmur dualarındaki bazı hareketlerin, birtakım sihrî âyinlerden kalma, afsun ve tılsımlar olduğu, putperestlik çağından kalma fetişlerden farkı bulunmadığı, gerçek İslâmiyet inancında böyle davranışların yeri olmadığı görüş ve mücadelesi³⁸ ve keza Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun şamanlık kalıntılarının, İslâm hayatı içine karıştığını belirtmesi³⁹, ve bu yoldaki açıklamalar, uyarmalar faydadan hâli kalmıyacaktır.

Dinler tarafından reddedildiği halde, bunu yapanlar hiçbir dinî inanca sahip olmadığı halde, bu gibi inançlardan kurtulmakta mıdır- lar? *Materyalist, naturist* eğitim ve öğretim içinde bulunanların bu gibi inançlardan kurtulmak şöyle dursun, ilkel toplumlardaki inançlara, uğurluluk, şans tılsımı, (türlü maskotlar), falcılık, fetişçilik... kendisini açık-gizli göstermektedir. *Batı medeniyetinde görülen büyüculük, her çeşit falcılık, fetişçilik, (maskotçuluk)*⁴⁰, uğurculuk, amuletler, nazarlık-

37 (Prof.) Dr. Cahit Tanyol, *Din Ve Âdetler*, Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 127, Şubat 1960.

38 Abdülkadir İnan, *Hurâfeler ve Menşeleri*, Ankara 1962, Sf. 67. 68.

39 Prof. Dr. Z. F. Fındıkoğlu, *Bizde Dinî Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları*, Folklor Postası, C. 4. Sa. 16, Mayıs 1946. (Daha önce Cumhuriyet gazetesinde yayınlandı.)

40 Abdülkadir İnan, *Sovyetler Ülkesinde Din Meselesi*, Türk Yurdu, C. 2. Sa. 2, Mayıs 1960. v. d.

lar, ayazmacılık (su kültü), hastalıkla, ıpla ilgili bâtl inançlar, azizcilik (ecdat ruhlarına tapma) v.b. gibi kalıntılar açıkça görülmektedir.⁴¹

Az gelişmiş ve gelişmiş düşünce meselesi : Doç. Dr. Necati Öner, Mantiğin menşei problemi üzerinde yaptığı incelemede, insanın mantık öncesi diye bir dönemi bulunmadığını, esasen böyle iddiada bulunanın bile bundan bir müddet sonra rücu ettiğini, insanın mantık öncesi bir dönemi olduğunu ileri sürmenin tamamen yanlış olduğunu ifade etmekte ve ilkel denilen insanla gelişmiş insanın mantıkları ara-

41 Dr. Hikmet Tanıu, Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri. Türk Yurdu, 1961, 3-4.

Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, Sivas ve çevrelerinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili Bâtl inançların ve Bütisel işlemlerin Etnolojik Tetkiki, Ankara 1966: "Bugün en son model arabaların ön ve arka pencerelerine asılan, kuyumcu dükkânlarının vitrinlerinde burç hayvanları olarak sergilenen, bürolardaki masalarda, çalışma odalarının raflarında bulundurulmuş, lüks apartmanların kapılarına ilâştirilen, radyodan çıkışına, boyacı sandığından buz dolabına kadar her çeşit eşyanın şurasına burasına takılan yüzlerce çeşit amulet, nazarlık ve uğurluk da gösteriyor ki çağımızın insanı kendini, bilinçli ve bilinçsiz olarak, çevresini saran uğursuz ve zâlim kudretlere karşı hâlâ savaşmak zorunda hissetmektedir." Sf. 51. "Kısır kadınların çocuğa kalabilmek için, kutsal bilinen yerler çevresinde dolaşmaları ve kutsal şeylere dokunmalarına başka ülkelerde de rastlanmaktadır. . . Fransa'da çocuk isteyen kadınlar Chapelle'deki sütunların birinin çevresinde üç kez dönerler. (Sebillot Paul: Le Paganisme Contemporain chez les Peuples Ce ti-Latins, Paris 1908, s. 8.) Yine Fransa'da çocukları olmayan kurı-koca Siamandre isimli kayaya sürünürler. (Revue de Tradition Populaires, 1886, Belçika'da ise, kısır kadınlar, ayaklarını kutsal Saint Remacle'nin ayaklarına değdirirler.) Sf. 57.

"Hindistan'da doğum sancısı çeken kadın aynı gaye için evinde ne kadar düğümlü eşya varsa çözer. (Henry, Victor: La Magie dans L'Inde Antique, Paris 1904, S. 143)

Yugoslav kadını, kolay doğum yapmak için saçlarındaki düğüm ve örgülerin hepsini çözer.

(Stem. Bernhard: Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei, Berlin 1903, I. Cilt, S. 296.) Sf. 61.

"Schwab'larda (Güney Almanya) çocukların alınına nazar değmesin diye insan pisliği sürülür. Kaynak Eduard Seligman; Der Böse Blick und Verwandtes, Berlin 1919, S. 219) Keza (Çocuğu nazardan korumak için : " Almanya'da çocuğun ağzına üç defa üflenir. Seligman, S. 216.) Sf. 75.

Diş hakkındaki Almanya'da yaygın inançtan örnek: "Çekilmiş diş, fare deliğine atılırken aşağıdaki sözler söylenir: "Fare, bana demir dişini ver." Ben sana benim kemik dişimi vereceğim". (Frazer, S. 56) Nakleden Veyis Örnek, Sf. 120. Doğumla ilgili âdet ve inanmalar hakkında etraflı bilgi için: Prof Dr. Orhan Acıpayamlı: Türkiye'de Doğumla ilgili Âdet ve inanmaların Etnolojik Etüdü, 1961, ve diğer kaynaklarına bak.

"Nazar inancına bugün hâlâ Avrupa'da, özellikle İtalya'da, Balkanlar'da ve Rusya'da rastlanılmaktadır". Veyis Örnek, Sf. 74. Ve yukarıda adı geçen Stem, S. 290.

Keza, Prof. Dr. Med. Konrad Zucker'in Psychologie des Aberglaubens, Heidelberg 1948, S. 193 te (Aberglaube und Bevölkerung), bilhassa 222-229. sayfalarda (Der Modern Mensch Als Zauberer), 256-260. sayfalarda (Der Modern Mensch Als Zauberer), 256-260. sayfalarda (Der Moderne Mensch In Aberglaubiger Gesellschaft) ta ve çoğu ilkel toplumlar için yazılmış: Wilfried Nölle: Völkerkundlichen Lexikon, München 1959 ve Dr. Herbert Tischner (Ve diğer uzmanlar): Völkerkunde, Frankfurt am Main, 1959 Amerika ve Avrupalıların halk inançları üzerinde, folklor malzemeleriyle yayınlanmış eserler. gelişmiş bu yerlerdeki bâtl inançların sayısı ve kesafetinin hayret verici oluşunu göstermektedir: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Herg. V. Edvard Hoffmann-und Hans Bachtold Staubli, Berlin 1927 denberi ve Alfred Lehmann: Aberglaube und Zauberei, Stuttgart 1925; Hans Löhr: Aberglauben und Medizin, Leipzig 1943; Von Julius Negelein: Weltgeschichte des Aberglaubens, 2 Bde. Berlin 1931-1935; ve nihayet Adolf Wuttke: Der Deutsche Volksaberglaube der Gegenwart, 4. Aufl. Leipzig 1925. bak.

sında mantıkî mekanizmanın, formun, işleyiş tarzının benzerliği, aynılığı bakımından önemli hiç bir aykırılık bulunmadığını ilmi kaynaklarla belirtmektedir.⁽⁴²⁾ Mantıkî yapıdaki aynılık, benzerliğe rağmen, düşünceler, görüşler arasında elbette yaşanılan hayat, edinilen bilgi ve eğitime, çevre şart ve etkilerine göre farklar olmakta, gelişmiş denilen toplumlar içinde nasıl çeşitli görüş ve düşünceler mevcutsa ve bunların muhtelif sebepleri varsa, ilkel ve gelişmiş toplumların inançları, bâtıl itikatları arasında nasıl bir durum olduğunun tahlili gerekmektedir. Umumiyetle “İlkel” veya “Az gelişmiş düşüncenin özellikleri” olarak, kritikten yoksunluk, ayrıntılar üzerinde durmamak, “somutlama ve kişileştirme eğilimi”, çok zaman çağrışıma (tedai) ye dayanan, “neden ve sonuç bağlantısı”, kuramayış, öznel oluş ve maddeyi ve özü ayıramayış olarak görülmekte⁽⁴³⁾ ve “Bâtıl İnanmaları Hazırlayan sebepler” “ezcümle” 1) Psikolojik anlar), 2) Eşyanın mahiyetini ve tabiat kanunlarını bilmemek, 3) Geleceği öğrenmek, bilmek arzusu, 4) Korku, 5) Cin, Peri ve dev inancı, 6) Bâtıl inanmalarla ilgili yayınlar”⁽⁴⁴⁾ olarak gösterilmekte veya öyle sanılmakta ise de, burada “eşyanın mahiyetini ve tabiat kanunlarını bilmemek” maddesi dışında, şahsen, matematikçi, fizikçi, felsefeci, tarihçi, v.b. yüksek öğrenim yapmış kimseler arasında gerek adak, gerek taşla ilgili inançlar, nazar, uğur, uğursuzluk, muska, fal, büyü, v.b. bir sıra inançların bulunduğunu tesbit etmiş durumdayız. Okuma yazma bilenler arasında ilk sırada bulunan, kültür seviyesi ileri memleketlerde (Japonya, Avrupa Memleketleri, Amerika B. Devletleri v.b.) çeşitli bâtıl inançların bulunuşu dikkate alınacak olursa hem “İlkel veya az gelişmişlik, hem de ilmi izahlara vukuf peyda edememek gibi hususların tesiri olmadığı gözlemlenmiştir. Bilhassa manevî sahada, metafizik bilgisizlik veya dinî inançların şayet bu türlü inançları destekleyici, besleyici tarafları mevcutsa bunların yaygınlığı ve etkisi daha fazla olmaktadır. Hiç şüphesiz karmaşık bir yapı arzeden insan varlığını sadece bir mantıkî temel ve bilgi durumuna göre işleyen bir varlık olarak görmek doğru olamaz. Onun duygu, his, içgüdü, sezgi ve zevke yönelen yönünü gözden uzak tutmamak lâzımdır. Muhtelif tıp otoriteleri sigara, alkol ve keyif verici zehirler v.b. hakkında yasaklayıcı, zararlarını gösterici deliller ileri sürmelerine rağmen birçok insan bu gibi temayül ve tutkunluğa devam etmektedir. Modern Av-

(42) Doç. Dr. Necati Öner: Fransız Sosyoloji Okuluna göre Mantığın Menşei Problemi, Doçentlik tezi, Ankara 1965. Sf. 53—58, 82. «Mantığın yapısı tanınmış bütün insan topluluklarında aynıdır.» Lévy — Bruhl.

(43) Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek: Sivas ve çevresinde, ., Ankara 1966. Sf. 14.

(44) Yukardaki Kaynak, Sf. 16.

rupa ve Amerika'nın inanç yapısını teşkil eden Hristiyanlık ve Yahudilik içerisinde muhtelif bâtil inanç kalıntıları önemli bir mevkiidedir. Hostia mucizesi iddiasına inananlar, vaftiz seremonileri, yağ ve suyla işlemler, vakit vakit Meryem'iu görünüşü ve kerâmetleri iddiası, ayazma ve adak yerlerinden, kilise içindeki veya çevresindeki kutsal sayılan yerlerle temas veya devretmek gibi davranışlar,.. dikkate alınmağı gerektirmektedir. 1950 yılında Papalığın, Meryem'in kıyam ettiğine, ölmediğine, aslı suça sahip olmadığına dair kesin ilânına rağmen, Efes'te papazlar nezaretinde yapılan Meryem ziyareti münasebetile, ufak bir oda içinde cereyan eden hareketler ve bırakılan eşyalar, bezler, mumlar v.b. Ortodoksların ikonları kutsal tanıyarak onun karşısında takındıkları tavır, umumiyetle tahsilli, kültür sahibi kimselerin işleridir. Bu itibarla bâtil, boş inancın veya hurâfatın tarifini yapmak ve umumi, ortak bir hüküm çıkarmak pek güçtür. Esasen tarih boyunca bâtil inancın ,kendisi ve tarifi değişikliğe uğramıştır. Die Religion in Geschichte und Gegenwart adlı eserin birinci cildindeki bâtil inanç (Aberglaube) maddesi bunun açık bir örneğini teşkil etmektedir. Her nekadâr Wilfried Nölle, bâtil inanmayı: "İlmî idraklere veya müteber dinî görüşlere uymayan, aykırı olan, tabiat üstü olaylara ve yaratıklara inanmak ve bu inanmadan çıkan âdetler" (45) olarak çalışmaktaysa da Yahudilikte, Hristiyanlıkta, Hinduizmde, Taoizmde, Yaşayan Buddizmde, Şintoizm'de, Lâmaizm'de (Kutsal kitapları içerisinde,) ve ona göre yapılan hareketlerde... öyle inançlar, onlara sızmış, veya orijinalleri bulunmadığından içersine katılmış öyle inançlar mevcuttur ki, onları bu tarif içine almak gerekebilir. Böylece mesele çok karışık, çok çetin bir safha arzeder. Hattâ materyalist kimselerde, kişileri tapınırçasına putlaştırma, cinsiyetle, uğurla, maskotla v.b. ilgili bâtil inançlar dikkate şayandır.

Çeşitli tarifleri derleyip daha geniş ifadeye çalışan Doç. Dr. Veyis Örnek'in: "Korku, çaresizlik, çağrışım gibi psikolojik nedenlerle beliren geleceği bilmek arzusu ile, tesadüfî benzerlikleri iyilik veya kötülüğün ön belirtileri olarak değerlendiren, bilimin ve geçerli bir dinin reddettiği birtakım doğa üstü kuvvetlere inanan, kuşaktan kuşağa geçen yanlış ve boş inanmalara" (Sf. 20) bâtil inanç denilmesi de tartışmayı gerektirebilir. Burada hangi ilimin hangi konudaki kesin, mutlak hükmü ve geçerli dinin ne olduğu veya neyi reddettiği tahlili gerektirir. Günümüzde saydığımız dinler de elverişli vasat mevcuttur. Avrupa'da, A-

(45) Die Religion in Geschichte und Gegenwart, Aberglaube maddesi. Wilfried Nölle: Völkerkundliches Lexikon, München 1959 ,S. II. Ve 41. notta zikettığımız kaynaklar.

amerika'da daha birkaç yüzyıl önceye kadar büyücüler, "cadılar" yakıldığı, şiddetle cezalandırıldığı halde modern cemiyetlerde ve büyük şehirlerde büyücüler, falcılar, yıldız falları, üfürükçüler tahsilli insanlar arasında bile rağbettedirler. Sovyet Rusyada ise bâtıl inançlar, manevî temeller aradan çekilmek istenildiğinden büsbütün yayılmak istikametini göstermektedir. 41. Notta Veyis Örnek'ten naklettığımız cümleler ve öğretmen, yazar Kadircan Kaffı'nın "Taştan Medet Uman Gençler" fıkrası bu hususu teyid etmektedir. (46)

Ankara ve çevresinde adak ve adak yerleri ile birlikte 45 ilde yapmağa çalıştığımız araştırmalar, mum yakma, bez bağlama v.b. ilgili olayları önlemek üzere bazı türbe pencerelerine "mum atmak yasaktır." "Mum yakmayınız." v.b. ve bu hususta vaazlar, hattâ Diyanet İşleri Reisliğinin yayınları yeteri derecede tesirli olamadığına göre, bunlar da insan Psikolojisinin, sosyal-psikolojinin derinliğinde başka sebepler aramağı gerektirecek noktalar beliriyor. Türkiye'de, Türbelerin kanunen kapatıldığı, ziyaretlerin yasak edildiğı, bir kısım türbelerin tahrip edildiğı devrelerde bile gizli ziyaretler olmuş ve bu konuda çeşitli halk inançları sürüp gitmiştir. Büyük şehirlerde yaşayan, az çok yabancı dillere âşına, başka memleketler dolaşmış, sosyete de adı geçen bazı kimselerin, gazetelerde birçoğı bir iki gün önce yazı işleri mensuplarınca geliş güzel uydurulan yıldız fallarının, birgün sonra ne olacağını merak ederek, telefonla sık sık gazete idarehanelerine müracaat etmeleri ve fallarını öğrenmeğe çalışmaları bir vakıadır. Biz bu konunun tahlilini adakla ilgili türlü inançlar arasında yapmıştık. Bu defa taşla ilgili inançların köklerini tahlil etmeğe çalıştık. Burada kısaca, bu gibi inançların köklerini tek bir coğrafi saha ve medeniyete götürmekteki güçlüğü de arz etmek isteriz. Henüz dünyada bütün kazılar tamamlanmış, zaman bilgisiyle vâzih ve ilmi olarak tesbit edilmiş, kavimlerin dinleri ve her çeşit inançlarının bir tablosu zaman sırasıyla çıkarılmış değildir. Üstelik hangi kavmin nerede ne zaman, nasıl yayıldığı, ne gibi inançları gittikleri yerlere götürdükleri, oralarda ne gibi inançlar bulunduğu, onları nasıl, ne şekilde etkiledikleri ve bu çeşit âdet ve inançları nasıl benimsettikleri hakkında yeteri kadar ilmi kaynaklara ihtiyaç bulunduğu aşikârdır. Ayrıca tarihin çok eski çağlarında, münasebet kurulması güç uzak kıtalarda aynı çeşit veya benzer inançların bulunuşu hatırlanacak olursa, insanın ortak vasıfları ve müşterek duygu ve düşünce, ve inanç mekanizması bakımından yakınlık gösterdiği hususunu

da gözden uzak tutmamak gerekeceği düşüncesinde olduğumuzu arz-
etmek isteriz.

Agnostik veya yalnız bilimci bir tavır ve zihniyette kalmak mümkün olduğu takdirde, ileri tahsil seviyelerinde bile, bilimin ulaşmadığı veya kendisini aydınlatamadığı ve çıkarın, ihtiyacın giderilemediği yer ve zamanda, geleceği bilmek isteği, büyük felâketler, tedavisi günün tıbbî imkânlarıyla mümkün olmadığı hallerde, kısırlık, sevgi, evlenmek v.b. türlü çâresizlikler, telkinler altında-aydın kişi-sayılan kimsenin bile, türbe, kutsal yer ziyaretleri, adakları, okuma, v.b. ve bu gibi inançlara yöneldiği sabit bir olgudur.⁴⁷

Bununla beraber böyle sihri, majik, tılsım ve afsunu, falcılık v.b. yasaklayan bir dinin manevî tarafından tatmin eden bir inancın, olumlu bilimin etkisi arttıkça, uyarıcı ve seviyeli manevî eğitim ve öğretim başarıyla uygulandıkça, halk eğitimine önem verildikçe, toplumun dünya ve hayat görüşü olgunlaştırıldıkça, türlü ihtiyaçları güvenliği ve huzuru sağlandıkça, bunlara benzer başka tip ve nevideki inançlara sapma eğilimleri dikkate alındıkça, bâtul inanç, hûrafe tipli eski kalıntıların gittikçe etki ve kesafetinde azalma ümit edilebilir.

47 Dr. Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma (Doktora Tezi): (Ankara'da Adakla İlgili Sözler Ve Adaklar), Ank. Üniv. İlah. Fak. Dergisi C. IX, 1961 den Ayırması. Ankara 1962.

(Dr. Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay. Ankara 1967.)

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Abû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesârî: *Sünen en-Nesât*, Mısır.
- Acıpayamlı, (Prof.) Dr. Orhan: *Doğum Âdetleri* (Habilitation tezi).
- Acıpayamlı, Prof. Dr. Orhan: *Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metodla İncelenmesi*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, XXI. C., 1-2. Sa. dan ayrı basım. 1963.
- Acıpayamlı, Prof. Dr. Orhan: *Türkiyede Yağmur Duası*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi.
- Adal, Osman Sabri: *Savur’da Yağmur Duası*. Türk Folklor Araştırmaları, 141. Sa., 1961.
- Adıvar, Dr. Adnan: *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul 1944.
- Ağrı’da Yatan Dev Bir Göktaş Var. Yeni Sabah, 3 Aralık 1961.
- Ahmed b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Hatîb: *İrşadu Essarî li-Şerh-i Sahih-il Buharî*.
- Ahmed Hamdi, Dr.: *Kırkkilise (Kırklareli) Vilâyeti*, İstanbul 1341.
- Ahmed Mithat: *Tedris-i Tarih-i Edyan*, İstanbul 1329.
- Ahmed Vefik Paşa: *Lehçe-i Osmanî*, İstanbul 1306.
- Akan, Aysel: *İstanbul Evliyalari*, İstanbul 1963.
- Akay, İ. Hakkı: *Çepniler Balıkesir’de*. Balıkesir 1935.
- Akbulut, Neclâ: *Turistik Şehir Yeşil Giresun*, Ankara Ticaret Postası, 22 Haziran 1963.
- Akkaya, Doç. Dr. Şükrü: *Orta Anadolu’da Bir Dolaşma*, Ankara 1934.
- Akurgal, Ord. Prof. Dr. Ekrem: *Phrygische Kunst*, Ankara 1955.
- Akyavaş, Ragıp: *Yeşim Efsanesi*, Zafer [Gaz.], 21 Ocak 1960.
- Alâeddin Ali ibni Hüsameddin el-Hindî: *Kenz ül-Ummâl fi Sünen il-Ekvâl*, Haydarâbâd 1954.

- Ali Vâhid: *Kemal Ümmî Hakkında*, Halk Bilgisi Haberleri, 31 Sa., 1933.
- Al-Meşrik* [Beyrutta çıkan dergi], Beyrut 1932.
- (Amerikalı) Şiller: *Müsavver Türkistan Tarih ve Seyahatnamesi*. Çev.: Ahmed, İstanbul 1324.
- [Altınay], Ahmet Refik: *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930.
- [Altınay], Ahmet Refik: *Tarih-i Medeniyet*, İstanbul 1324.
- Alangu, Tahir: *Bizans ve Türk Kahramanlık Eposlarının Çıkışı Üzerine*, Türk Dili Dergisi, 11/20, 1953.
- Alevilik [maddesi], *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1948.
- Alman Halk Bilgisi Takvimi*. Halk Bilgisi Haberleri, 9. Sa.
- Ankara [maddesi]*. Türk Ansiklopedisi, Ankara 1949.
- Ankara Vilâyeti Salnamesi*, 15. bs. (y.y.) 1325.
- Ankara Vilâyeti Salname-i Resmîsi*, İstanbul 1918.
- Aran, Sadri: *Evedik Köyü*, Ankara 1938.
- Araz, Nezihe: *Anadolu Evliyaları*, İstanbul 1958.
- Ankermann, Prof. Dr. Bernhard: *Machtvorstellung und Magie*. Lehrbuch de. Rel 4 ...
- Araz, Nezihe: *Sabırtası*, Yeni Sabah, 15 Ocak 1961.
- Arseven, Prof. Dr. Celâl Esat: *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1943.
- Arseven, Veysel: *Kırşehir'de Yerlere Atfedilen İnanışlar*. Âşıkpaşa Türbesi, Türk Folklor Araştırmaları, 85. sa. 1956.
- Aslanbay, Muhittin: *Seyit Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*, (t. y.), Eskişehir.
- Aşkun, Vehbi Cem: *Sivas Folkloru*, Sivas 1941.
- Ataç, İnal: *Burdur Folkloru Hakkında*. Türk Folkloru Araştırmaları, 86. sa., 1956.
- Atakurt, Mithat: *Urfa Folklorundan bir Demet*, Ankara 1951.
- Atalay, Besim: *Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul 1340.
- Atay, Dr. Hüseyin: *İslâmdan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı*. İlahiyat Fakültesi Dergisi VI. C., I-IV. sa., 1957.
- Atsız: *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1943.
- Aydın, Hamdi: *Eski Tıbbî ve İctimaî Folklorumuza Dair*, Kütahya'da İnançlar. Türk Folklor Araştırmaları, 11/38. sa., 1952.

- Ayas, Nevzad: *Türkler ve Tabiat Kanunu*, İkinci Türk Tarih Kongresi (sunulan tebliğler), İstanbul 1937, Sf. 817-833.
- Aynî, Prof. Mehmet Ali: *Hacı Bayram-ı Veli*, İstanbul 1343.
- Aynî, Prof. Mehmet Ali: *Milliyetçilik*, İstanbul 1943.
- Azer: *Anadolu'nun Dinî Tarihi*, Konya [dergisi], 32. sa., 1940.
- Azer: *Garbî Asya ve Anadolu Akvam-ı Kadimesinin Din Tarihi*, Konya [der.]], 34. sa., 1940.
- Azmi Nihat: *İstanbul Falcılar Cenneti Oldu*. Hürriyet, 19 ocak 1964.
- Baba, Yusuf Tahir: *Bektaşilik ve İçyüzü*. Tarih Dünyası, III/28-29. sa., 1952.
- Babinger : *Anadolu'da İslâmiyet*. Çev.: Ragıp Hulûsi. Edebiyat Fak. Dergisi, II/3. sa.
- Baha Said: *Anadolu'da Alevî Zümreleri*. Kızılbaş Meydanı. Türk Yurdu, V/28-30.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî: *Tarihte Edremit Şehri*, Balıkesir 1937.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî: *Tarihte Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*.
- Balkan, Prof. Dr. Kemal : *Talim-i Destanı*, İstanbul 1941.
- Balkan, Prof. Dr. Kemal : *Yayınlar Üzerine*, Ankara 1945.
- Balkan, Prof. Dr. Kemal: *Kumarbi Efsanesi*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, V. C., 5. sayıdan ayrı bs. Ankara 1947.
- Bardakçı, Cemal: *Alevilik, Ahilik, Bektaşilik*, Ankara 1950.
- Bardakçı, Cemal: *Anadolu İsyanları*, İstanbul 1940.
- Barthold, Prof. Dr. W.: *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1940.
- Barthold, Prof. Dr. W.: *Ulug Beğ ve Zamanı*. Çev.: Akdes Nimet (Kurat). İstanbul 1930.
- Bautrau, Emile: *İlim ve Din*. Çev.: Hüseyin Cahit, İstanbul 1927.
- Bayatlı, Osman: *Bergama Tarihinde Asklepion*. İstanbul 1954.
- Bayrı, M. Halit : *Balıkesir'de Kısırlığa Dair Âdet ve inanmalar*. Halk Bilgisi Haberleri, VII/76, 1938.
- Bayrı, M. Halit: *Halk Âdet ve İnanmaları*, İstanbul 1939.
- Bayrı, M. Halit: *İsparta'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdetler ve İnanmalar*. Halk Bilgisi Haberleri, VI/120.
- Bayrı, M. Halit: *İstanbul'da Kullanılan Bazı Halk ilâçları*. Halk Bilgisi Haberleri, 91. sa.

- Bayrı, M. Halit: *İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdet ve İnanmalar*. Halk Bilgisi Haberleri, X/III-113, 1940.
- Bayrı, M. Halit: *İstanbul Folkloru*. İstanbul 1947.
- Beer, Geory: *Steinverehrung bei der Israeliten*, 1921.
- Belviranlı, Dr. Ali Kemal: *Hac Farızası*. İslâm [derg.], V/6, 1962.
- Benekay, Yahya: *İki Hacı, İki Kurban*. Akşam, 3 Mayıs 1963.
- Bergama'da Köyler, *Pınarlı Köy, Narlıca, Tepeköy*. İzmir 1944.
- Berkes, Dr. Mediha: *Elvan Köyünde Sosyal Bir Araştırma*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, II/I, 1943.
- Berkes, Dr. Niyazi: *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara 1942.
- Berki, Prof. Dr. Şakir: *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*. Ankara 1957.
- Bertholet, Prof. Dr. Alfred: *Wörterbuch der Religionen*, Stuttgart 1952.
- Beşe, M, Enver: *Anadolu'da Göçebe Türkler*. Türk Folklor Araştırmaları, II/31, 1952.
- Beyceli, Ragıp: *Dursunbey Kazasına Ait Birkaç Not*. Halk Bilgisi Haberleri, IX/106.
- Beygu, Abdurrahman Şerif: *Erzurum; Tarihi, Anıları, Kitabeleri*, İstanbul 1936.
- Bilmen, Ömer Nasuhi: *Büyük İslâm İlm'i Hali*. İstanbul 1954.
- Bhattacharyya, Swaprasad: *Religious Practices of the Hindus. The Religion Of The Hindus*. New York 1953.
- [Bodrumlu], Avram Galanti: *Küçük Türk Tettebular*. İstanbul 1341.
- Bostancı, Doç. Dr. Enver: *İlmî Bahisler: Antalya'da Yapılan Keşifler*. Cumhuriyet [gazt.], 23 Nisan 1959.
- Bozkurt, Hikmet: *Ege Kültüründen Yapraklar*. İzmir 1952.
- Brockelmann, C.: *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*. Çev.: Prof. Neşet Çağatay, Ankara 1954.
- Budda, Prof. A. Hilmi Ömer: *Dinler Tarihi*. İstanbul 1935.
- Buhari: *Sahih-i Buhari*, Mısır 1345.
- Buluç, Prof. Sadettin: *Şamanizmin Menşei ve İnkişafı Hakkında*. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, II/3-4, 1948.

- Bulut, Sabahattin: *Erzurum Folklorunda Gelenekler-Görenekler*. Yakutiye 4, 1963.
- Bursalı, Mehmed Tahir: *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333.
- Burslan, Kıvameddin: *Alparslan ve Oğuzların Anadoluya Yerleşmesi*. Kutlubilgi [derg.], 1-2, 1944.
- Büngül, Nurettin Rüştü: *Eski Eserler Ansiklopedisi*, İstanbul 1939.
- Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964.
- Caferoğlu, Prof. Ahmet: *Türklerde, Sihri Taş Telâkkisi*, HBH. Yıl 2. S. 13, İst. 1. Kasım. 1930.
- Caferoğlu, Prof. Ahmet: *Folklorumuzda Millî Hayat ve Dil Bakıyeleri*, Ankara 1940.
- Caferoğlu, Prof. Ahmet: *Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Saklanan İki Şaman Tanrısı*. İlahiyat Fak. Dergisi, 1956/1-4.
- Caferoğlu, Prof. Ahmet: *Büyücülükte Taşkömürü ve Yada Taşı*, Türk Folk. Araş. s. 169. İstanbul 1963.
- Can, Şefik: *Klâsik Yunan Mitolojisi*, İstanbul 1963.
- Candan, Mehmet: *Kastamonuda Yağmur Duası*. Türk Folklor Araştırmaları, 140. sa. 1961.
- Calwer Bibellexikon Fünfte Bearbeitung*. Calwer Verlag, Stuttgart 1959.
- Cansever, Dr. Hasan Ferit: *Tevrata Göre Yakın Şarkta Yamyamlık*, İstanbul 1952.
- Cevdet Paşa: *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hülefa*.
- Challaye, Felicien: *Dinler Tarihi*, Çev.: Samih Tiryakioğlu, İstanbul 1960.
- Cinlioğlu, Halis Turgut: *Osmanlılar Zamanında Tokat III*, (Y,y) 1951.
- Cinlioğlu, Halis Turgut: *Tokat ile İlgili Yayınlarda Yapılan Yanlışlar*. Topçam [derg.], 3. 1961.
- Cinlioğlu, Halis Turgut: *Tokat'ta Yağmur Duası*. Türk Folklor Araştırmaları, 138. sa., 1961.
- Clemen, Prof. Dr. Carl: *Die Reste der primitiven Religion in ältesten Christentum*, Giessen 1916.
- Çağatay, Prof. Dr. Neşet: *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara 1957.

- Çağatay, Prof. Dr. Neşet: *Muhammedin Soyu, Çocukluğu ve Gençliği*. İlahiyat Fak. Mecmuası, VIII/C. 1960.
- Çavdarlı, Rıza: *İlk Türkler*. İstanbul 1938.
- Çete, Burhanettin: *Yağmur Duaları*. Türk Folklor Araştırmaları, 67. sa.
- Çorumlu Ömer: *Çorum'da Ramazan ve Bayram Âdetleri*. Halk Bilgisi Haberleri, II/18.
- Damacı, Raci: *Azeri Türklerinde Niyet ve Fal ile Ölüm ve Ağıt*. Türk Folklor Araştırmaları, II/32, 1952.
- Danışman, Nâfiz: *Cahiliye Kelimesinin Mânâ ve Menşei*. İlahiyat Fak. Dergisi, V/1-4, 1958.
- Danışmend, İ. Hami: *Türklük ve Müslümanlık*. İstanbul 1959.
- Das Neue Testament*. Çev.: Von. B. Konstantin Rosch, New York 1928.
- Demiray, Ahmet: *Resimli Amasya*, Ankara 1954.
- Der Grosse Brockhaus.
- Die Religionen in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen 1927.
- Die Religionen in der G. und Gegenwart*, Tübingen 1960.
- Dikmen, Gani: *Nazilli Tarih ve Coğrafyası*, (y.y.) 1952.
- Doğrul, Ömer Rıza: *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, İstanbul 1948.
- Doğrul, Ömer Rıza: *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*. İstanbul 1947.
- Dolbay, M. Zeki: *Konya Âdetleri*. Halk Bilgisi Haberleri, 19. sa. 1931.
- Dolbay, M. Zeki: *Konya'da Kullanılan Halk İlaçları*. Halk Bilgisi Haberleri, I-III. sa.
- Durkheim, Emile: *Din Hayatının İptidai Şekilleri*. Çev.: Hüseyin Cahit, İstanbul 1923/24.
- Eberhard, Prof. Dr. W.: *Çinin Şimal Komşuları*. Çev.: Nimet Uluğtürk. Ankara 1942.
- Ebû Abdullah Yakub b. Abdullah el-Hamevî: *Kitab Mus Cem al-Buldan*, Leiden 1866
- Edom, M.: *Tarih-i Esâtır*. Çev.: Mustafa Nuri. İstanbul 1329.
- Egemen, Prof. Dr. Bedii Ziya: *Din Psikolojisi Ders Notları*. 1955-1957. (Henüz yayınlanmamıştır.)
- Egemen, Prof. Dr. Bedii Ziya: *Din Psikolojisi*, Ankara 1952.
- Ekrem Reşit: *Antalya Notları*. Halk Bilgisi Haberleri, IV/48, 1935.

- Eliade, Mircea: *Die Religionen und das Heilige*, Salzburg 1954.
Encyclopaedia Britannica. Chicago 1955.
- Erdentuğ, Prof. Dr. Nermin: *Süne Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1959.
- Erensoy, M. Nuri: *Soma'da Yağmur Duası*, Halk Bilgisi Haberleri, IX/108.
- Erdim, Kadri: *Sivas Rehberi*. Sivas 1953.
- Erim, Hıfzı: *Ayvahk Tarihi*. Ankara 1948.
- Ergin, Osman: *Türkiye Maarif Tarihi*. Istanbul 1939-1943.
- Erk, Hasan Basri: *İslâmi Mezhepler-Târikatlar*. Istanbul 1954.
- Eroğlu, Zekâî: *Muğla Tarihi*. İzmir 1939.
- Erten, Azize: *Meşhur Adak Yerleri*. Hafta [derg.], 219 sa., 1953.
- Esin, Emel: *Türkistan Seyahatnamesi*, Ankara 1959.
- Esrarlı Afrika*. Derleyen: Hamdi Varoğlu. Cumhuriyet [gazt.], 22 Ağustos 1956.
- Evliya Çelebi: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Istanbul 1314.
- Evren, Afife: *Konya'da Ocaklar, İrvatalar, Tekkeler, Türbeler*. Türk Folklor Araştırmaları, II/28-30, 1951.
- Eyûb Sabri Paşa: *Mir'at-ı Mekke*.
- Faika, İsâmettin: *Bursa'da Çocukluğa Dair Âdetler ve İtikatlar*. Halk Bilgisi Haberleri, VII/74, 1937.
- Faika, İsâmettin: *Bursa Âdetleri*, Halk Bilgisi Haberleri, I/I, 1929.
- Felek, Burhan: *Taş*. Cumhuriyet [gazt.], 20 Mayıs 1959.
- Fındıkoğlu, Prof. Z. Fahri: *Bizde Dîni Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları*, Folklor. Postası, 16. sa., 1946.
- Fırat, M. Şerif: *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*. Istanbul 1948.
- Freud: *Totem ve Tabu*. çev. Berkes, Ankara 1947.
- Friedrich Sarre: *Anadoluda Seyahat*. Çev.: Aziz Seynan, Anıt, 8-11. sayılar.
- Gaspıralı, Meral: *Devrimizin Büyüklerinin de Bâtil İnançları Var*. Hafta [derg.], II/36, 1958.
- Gazi Ayıntap Vilâyeti*. Istanbul 1926.
- Gazimihal, Prof. Mahmut: *Büyücülükte Taşkömür ve Yada Taşı*. Türk Folklor Araştırmaları, 169. sa., 1963.

- Gennep, Arnold Von: *Folklor*, Ankara 1939.
- Gonda, Jan: *Die Religionen Indiens*, Stuttgart 1960.
- Gökçen, İbrahim: XVI.-XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yarıtları, İst. 1946.
- Gökçen, İbrahim: XIX. Asırda Makedonya Yürük Folkloru. Türk F. Ar. II/26.
- Gökçen, İbrahim: *Makedonya Yörük Folkloru*. Türk F. Ar. III/52.
- Gölpınarlı, Abdülkadir: *Alevi-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963.
- Gülekli, Nurettin Can: *Ankara: Tarih-Arkeoloji*. Ankara 1948.
- Günaltay, Ord. Prof. Şemseddin: *Felsefe-i Ülä*. İstanbul 1341.
- [Günaltay], Ord. Prof. Şemseddin: *Tarih-i Edyan*. İstanbul 1338.
- Günaltay, Ord. Prof. Şemseddin: *Yakın Şark*. Ankara 1937, 1946, C. I-II
- Güney, Eflâtun Cem: *Sabırtaş*. İstanbul 1947.
- Güngör, Kemal: *Cenubî Anadolu Yörüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki*. Ankara 1941.
- Günterbook, Prof. Dr. H.: *Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları*. Belleten, VII/26, 1943.
- Günterbook, Prof. Dr. H.: *Kumarbi Efsaneleri*. Çev.: Dr. Sedat Alp, Ankara 1945.
- Hac Yolu*, İstanbul 1950.
- Hancılar, Rıfat: *Boş İnan Karşısında Halk Eğitimi*. Eğitim Hareketleri [derg.] III/28, 1957.
- Handwörterbuch Des Deutschen Aberglaubens*, Berlin und Leibzig 1936 / 1937.
- Handwörterbuch des İslam*, Herausgegeben von A.J. Wensinek und J. H. Kromers, Leiden.
- Handwörterbuch Des Deutschen Aberglaubens*, Herausgegeben unter Besondere Mitwirkung von E. Hoffnan Kraye und Hanns Bach-told Staubli, Band VIII, Berlin und Leipzig 1936/1937, Prof. Dr. Carl Clbrichiin S. 381.
- Hasan b. Mahmud Beyatî: *Câm ı Cem-Âyin*. Yayınlayan: Kırzioğlu Fahrettin, İst. 949
- Hasluck, F. W.: *Bektaşilik Tetkikleri*. Çev.: Ragıp Hulûsi. İstanbul 1928.

- Hasluck, F. W.: *M. A. Christianity and Islam Under the Sultans*. Oxford 1929.
- Hasluck, F.W.: *Stone Cults and Venrated Stones in the Graeco-Turkisch*.
- Hayat Türkiye Ansiklopedisi*, Istanbul 1963. (Manisa maddesi).
- Heiler, Prof. Friedrich: *Erscheinungsformen und Wesen der Religionen*, Stuttgart 1961.
- Heiler, Prof. Dr. Friedrich: *Die Religionen der Menschheit in Vergangenheit und Gegenwart*, Stuttgart 1959.
- Helmuth, Prof. Dr. Von Glasenapp: *Die Nichtcrstlichen Religionen*, Frankfurt 957.
- Hens, Prof. Dr. – Joachim Schoops: *Religionen Wesen und Geschichte*, Gülerslah 961.
- Hicaz Rehberi*, Istanbul 1952.
- Hikmet: Bektaşilik ve Son Bektaşiler*. Türk Yurdu, 6-200. sa., 1928.
- Hirschfeld, Dr. Magnus: *Cinsiyet Dünyası*. Çev.: Mar-Şal ve Dr. S. Oktay. Ist. 1946.
- Hoffman-Krayer, V. Edvard und Hans Bachtold-Stabli (Haz.) *Handwörbuch des Deutschen Aberglaubens*, (Gelübde) Berlin 1927.
- Hurşit Sait: *Gaziantep'te Halk İnanmaları*, Halk B. H., III /29, 1929.
- Hüdavendigâr Vilâyeti Salname-i Resmîsi*. Bursa 1325.
- Hüseyin Kâzım Kadri: *Türk Lûgati*, Istanbul 1928.
- İbni Fadlan Seyahatnamesi*. Çev.: Lûtfi Doğan, İlâhiyat Fak. Derg. 1954, 1-2.
- İbrahim Hakkı: *Mârifetname*. Istanbul 1330.
- İbrahim İsmail, Dr.: *Kırşehir Vilâyeti*, Istanbul 1341.
- İç Varlık. Sahibi: *Turgut Aktaş*. Ankara 1951 (sa. 1-50)
- İlkel Topluluklarda Uğur Getiren Şeyler*. Derleyen: Adli Moran. Akşam, 7 Ocak 959.
- İmre, H. Ahmet Hilmi: *Hac ve Hâremeyn Rehberi*.
- İnan, Abdülkadir: *Al Ruhü Hakkında*. Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Derg. I/1, 1933.
- İnan, Abdülkadir: *Beltirlerde Tanrıya Kurban Merasimi*. Çığır [Derg.], 52, 1937.

- İnan, Abdülkadir: *Folklor: Epope ve Hurâfe Motiflerinin Tarih Bakımından Önemi*. Çığır [derg.], 71-72, 1938.
- İnan, Abdülkadir: *Gaziantep Köyleri ve Barak Oyunları*. Halk B. H., X/112.
- İnan, Abdülkadir: *Gaziantep'te Aleviler ve Muhtelif İnanmalar*. Halk B.H. X/110.
- İnan, Abdülkadir: *Eski Türk Şamanizmine Dair Yeni Tetkikler*. Halk B. H. II/123.
- İnan, Abdülkadir: *Hurâfeler ve Menşeleri*, Ankara 1962.
- İnan, Abdülkadir: *Ongon ve Tös Kelimeler Hakkında*. Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, II. 1934.
- İnan, Abdülkadir: *Manas Destanının Yeni Toplanmış Metinlerinden Bir Parçasının Rusça Tercümesi*. Türk Yurdu, XXVI/8 (251-255), 1942.
- İnan, Abdülkadir: *İslâm Türklerde Şamanizm Kalıntıları*. Doğu [derg.], 4. sa., 943
- İnan, Abdülkadir: *İnk mı, İdik mı?* Ankara 1949.
- İnan, Abdülkadir: *Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları*. İlahiyet Fak. Dergisi IV/1952.
- İnan, Abdülkadir: *Tarihte ve Bugün Şamanizm.*, Ankara 1954.
- İnan, Abdülkadir: *Yağmur Duası, Gömçe gelin*. Halk B.H. 14. sa.
- [İnan], Müşfika Abdülkadir: *Cenup Vilâyetlerinde Derlenen Bazı Maddeler*. Halk B. H., III/29, 1933.
- [İnan], Müşfika Abdülkadir: *Urfa'da Ziyaret Yerleri*. Halk B. H., IX/99-100,
- İslâm Ansiklopedisi. *Kâbe* (maddesi). Hacı Bektaş V.d.
- İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, I/1-4, 1953.
- Derleyen: Salih Nezihi. *İstanbul'da Halk İnanmaları*. Türk F. A., 142. sa., 1961.
- İsmail Hakkı: *Karesi Vilâyeti Tarihçesi*, İstanbul 1925.
- İzdem, Emel: *Dünkü Bugünkü Akhisar*. (y.y.) 1944
- Jens, Hermann: *Mythologisches Lexikon*, München 1958.
- Jensen, Ad. E.: *Mythe Mensch und Umwelt*, Bamberg 1950.
- Jeremias, Dr. Fredrich: *Semitische Völker in Vorderasien, Vorzeichen, Beschvörungen, Dämonologie* (bahsi).

- Kaflı, Kadircan: *Boşlukta Duran Taş*. Yeni Sabah [gazt.], 12 Şubat 1951.
- Kaflı, Kadircan: *Hacer-i Esved*. Din Tarihi Dünyası, 3. sa., 1955.
- Kalkan, A. Vefik: *İslâm Evliyalari*, Ankara 1959.
- Kandemir: *Ankara Vilâyeti*, Ankara 1932.
- Kandemir: *İstanbulda Bir Panayır*. İnci [derg.], 1952, 21-5 (43-45).
- Karahan, Abdülkadir: *İslâmiyette 40 Adedi Hakkında*. Türk Dili ve Edebiyatı Mecmuası, IV/3, 1951.
- Kasaboğlu, A. Hamdi: -M. Şevki Özmen: *Hurâfe ve Bâtıl İnançlar*. Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası I/1, 1956.
- Kaşgarlı Mahmud: *Divanü Lûgat it-Türk*, Çev. B. Atalay, Ankara 1939/1941.
- Kaytano, Leon: *İslâm Tarihi*. Çev.: Hüseyin Cahit. İstanbul 1924.
- Kınal, Prof. Dr. Firuzan: *Amaro Çağında Hurriyer*, Sümeroloji Araştırmaları.
- Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lûgati, 1940.
- Kirfel, W.: *Von Steinkult In Indien*, Lieden 1935.
- Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahid)*. İstanbul 1958.
- Klavio: *Kadisten Semerkanta*. Çev.: A. R. Doğrul. İstanbul (t.y.).
- Koçer, Neyyire: *Roma'nın Çeşme ve Meydanları*. Milliyet [gazt.], 8 Eylül 1957.
- Koçu, Reşat Ekrem: *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1958.
- Kompara, M. Zekâi: *Hazret-i Peygamberin Kâbe Hakemliği*, Hilâl [derg.], 12, 1960.
- Korkmazoğlu, Nusret: *Taşlanmadan Adağı Yerine Getirmeyen Yatr*. Cumhuriyet, I. 9. 63.
- Koşay, Dr. Hâmit Zübeyr: *Ankara Budun Bilgisi*, Ankara 1935.
- Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad: *Bektaşiliğin Menşeleri*, Türk Yurdu, II/8, 1341.
- Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat: *Bektaş. Hacı Bektaş Veli*. İslâm Ansiklopedisi, II/461-64.
- Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad: *Eski Türklerde Dini-Sihri Bir Anane*, Edeb. Fak. Mec. IV. 925.
- Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad: *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul (t, y.)

- Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad: *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İst. 1918.
- Köprülü, Prof. M. Fuad: *Türk Tarih-i Dinisi*, İstanbul 1341.
- Kulturgeschichte des Alten Orients*, Kleinasien, Von Albrecht Goetze, München 1957.
- Kösemihal, Prof. Dr. Nurettin Şazi: *Büyük ve Din Probleminin Bugünkü Durumu*. İst. 1952.
- Köymen, Prof. Dr. M. Altay: *Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu*. Ankara 1957.
- Köymen, Prof. Dr. M. Altay: *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, II, İmparatorluk Devri, Ankara 1954.
- Kum, Naci: *Din Tarihi ve Sosyoloji Etrafında Araştırmalar*.
- Kum, Naci: *Teke Yörükleri Hakkında Notlar*. Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi IV/1940.
- Kum, Naci: *Antalya Tahtacılarına Dair Notlar*. Türk. T., Arke. ve Et. Der. 1940/IV.
- Kum, Naci: *Türkmen Barakları*, İş [Derg.], XIV/79, 1948.
- Kum, Naci: *Ruhî Tedavide, Karacaahmet Hakkında İncelemeler*. Türk F. A. IV/94.
- Kunter, Halim Baki: *Kırkbudak Hacı Bektaş İncelemelerine Giriş*, Ankara, 1951.
- Kuran, Ahmet Bedevi: *Din Nedir, İtikatlar Nasıl Gelmiştir?* İstanbul (t.y.).
- Kura'n-ı Hakîm ve Meal-i Kerim*. (Haz. Hasan Basri Çantay), İst. 1953.
- Kuşat, Ahmet: *Belleten'de Çıkan Makalelerin Bibliyografyası*, Tarih Vesikaları (Derg.). 1958, 2 (17) s.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip: *Tasavvufa Dair*. İlâhiyat Fak. Dr. 1953/IV.
- Landsberger, Prof. Dr. B.: *Ras Şamro'da Bulunan Çivi Yazısı Vesikalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi*. Dil, Tarih-Coğrafya Fak. Derg. 1942/1.
- Lao-Tzu, Tacizu. Çev. Dr. Muhaddere Özerdim, Ank. 1946.
- Leeuw, G. Von der: *Phänomenologie der Religion*, Tübingen 1956.
- Lehmann, Prof. Dr. Alfred: *Aberglaube und Zauberei*. Stuttgart 1925.

- Lehrbuch der Rel. Chantep. Tübingen 1925.
- Lehmann, Prof. Dr. Alfred: *Abergalube und Zauberei von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart*. Stuttgart 1925.
- Lehmann, Prof. Dr. Edward: *Erscheinungs und Ideenwelt der Religion*.
- Lerouge, Raymond: *Hazret-i Muhammed'in Hayatı*. Çev.: Hamdi Varoğlu, Hayat, 4, 1961.
- Levy Bruhl: *İptidai Zihniyet*. Çev.: Halil Nimetullah. İlâhiyet Fak. Mec. III/II,
- Ligeti, L.: *Bilinmeyen İç Asya*. Çev.: Sadrettin Karatay. Ist. 1946.
- Littmann, Enno: *Arabischer Liebezauker Aus Aegypten*.
- Lumur, Jisl: *Kül-tegin Anıtında 1958 de Yapılan Arkeoloji Araştırmalarının Sonuçları*. Belleten 107. sa., 1963.
- Malinowski: *İptidai Cemiyette Cürüm ve Âdetler*, Çev.: Ercüment Atabay, Sosyoloji dergisi, 1942-1946, S. I-3.
- Maynageşer, S. D.: *Beltir'lerde Tanrıya Kurban Merasimi*. Çev. Abdülkadir İnan, Çığır (Derg.) 52, 1937.
- Meinhof, Carl: *Afrikanische Religionen*, Berlin 1912.
- Mehmed Ferid Vecdi: *Dairet el-Maarif el Karn el-İşrîn*. Mısır 1923.
- Mevlâna: *Mesnevi*. Çev.: Veled Çelebi İzbudak, Ist. 1956.
- Mehmet Ferit-Sadettin Nuzhet (Ergun): *Konya Halkiyat ve Harsiyadı*, Konya 1926.
- Möller, Prof. Dr. Clemens: *Alman Halk Bilgisi*, Ankara 1939.
- Musa Carullah: *Şiiliğin Hakiki Çehresi*; Selâmet (derg.) 66.
- Muhammadan Architeetnre, Martin S. Briggs. Oxford 1924.
- Musa Kâzım: *Afyon, Eskişehir ve Civarında Halk İnanmaları*, Halk B. H. 1933/26.
- Musa Kâzım: *Anadolu Hurâfeleri*, Halk B. H., 1935/48.
- Muhyüddin Nevevi: *Riyazüs-salihin*. Çev.: Hasan Hüsnü-Kıvamüddin Burslan, Ank. 1949.
- Muslihiddin Saffet, Dr.: *Ankara Vilâyeti*, Ist. 1925.
- Mübarek Galip: *Ankara*, Istanbul 1341.
- Mübarek Galip: *Ankara*, Istanbul 1928.
- Nahid Sırrı: *Bir Edirne Seyahatnamesi*, Ankara 1941.

- Nâsır-ı Husrev: *Sefer-name*. Çev.: Abdülvehap Tarzi, İst. 1950.
- Nazlı, Hurşit: *Elâzığ İlinin Coğrafi, Ziraî, Ticarî, Tarih, Nüfus ve Jeolojik Durumu*. Ankara 1939.
- Necatigil, Behçet: *Küçük Mitologya Sözlüğü*, İst. 1957.
- Nöble, Wilfried: *Völkerkundliches Lexikon*, Münechen 1959.
- Nur, Dr. Rıza Nur: *Resimli Türk Tarihi*, İst. 1926-1928.
- Olcayto: *Merkezefendi Türbesi*. Hafta (Derg.) 13, 1956.
- Olgun, Tahir (Tâhir-ül Mevlevî): *Müslümanlıkta İbâdet Tarihi*; İst. 1963.
- Onat, Mimar Hikmet: *Bektaşilik ve Son Bektaşiler*. Türk Yurdu, 1928, 1/6 (16-25)
- Ongun, Cemil Sena: *Konya ve Civarında Halk İnanmaları*. Halk B. H., 1933, 23-24
- Orkun, Hüseyin Namık: *Türk Efsâneleri*, İst. 1943.
- Orkun, Hüseyin Namık: *Eski Türk Yazıtları*, İst. 1936.
- Orkun, Hüseyin Namık: *Türk Tarihi*, Ankara 1946.
- Orkun, Veli: *Gemlik Tarih ve Coğrafyası*, Bursa 1947.
- Otto, Walter F.: *Theophanis*. Hamburg 1956.
- Oytam, M. Tevfik: *Bektaşiliğin İcyüzü*. İst. 1956.
- Ozanoğlu, İhsan: *Kastamonu Kütüğü*, İst. 1952.
- Ögel, Prof. Dr. Bahaeddin: *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre), Ankara 1962.
- Önder, Ali Rıza: *Tunceli Bölgesinde Aşiretler ve Kabile Adları*. Türk F. A. II/48.
- Öztelli, Cahit: *Zile'de Doğum ve Âdetler*, Türk F. A., II/42, 1953.
- Öztuna, T. Yılmaz: *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, İst. 1963.
- Özkaynak, Kemal: *Akseki Kazası*, Ankara 1954.
- Pakalın, Mehmet: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İst. 1946.
- Petersen, Jod: *Nadhir. Handwörterbuch des Islam*. Leiden 1941.
- Pettazoni, Prof. R.: *Din İlminde Tarih ve Fenomenoleji*. Çev.: H. G. Yurdaydın, İlahiya Fak. Derg. 1956/I-IV.
- Posener, Von Georges: *Knaus Lexikon der Agyptischen Kultur*. München-Zürich 1960.

- Preuss, Konrad Thedor: *Die Eingeborenen Amerikas*, Tübingen 1926.
- Peterich, Eckart: *Büyük Yunan Mitologyası*. Çev.: Yakup Baydur. Ankara 1959.
- Radloff, W.: *Aus Sibirien ve Proben*. Çev. Ahmet Temir., Ist. 1956.
- Refik Cemal: *Halk İnanmaları*. Çerkeşte. Halk B.H., 1933 /21-22.
- Royer, Prof. Dr. Tricot: *Belçika Tıbbî Folkloru*. Çev.: Metine Belger, Halk B. H. VII/83-90
- Ruhi Sadi: *Balıkesirde Hidrellez Merasimi*, Halk B.H. 1957/37.
- Salman, Mustafa: *Balıkesir Tarih-Coğrafyası*. Balıkesir (t.y.) *Salnâme*, İstanbul 1927.
- San, Salih: *Her Bakımdan Kısaca Besni*. Malatya 1950.
- Sait: *Uluborlu'da Yağmur Duası*. Halk B.H., 1930/II
- Saut el-Hicaz*. (Mekke'de çıkan gazete) 1932.
- Sauvaget, Jean: *İslâm Dünyası*. Kısa Kronoloji. Çev.: Prof. Suut Kemal Yetkin-Faik Reşit Unan. Ankara 1963.
- Saussaye, Otrd. Prof. Dr. Chamtepe de la. *Lehrbuch der Religionsgeschichte*. Freiburg 1887.
- Schaeder, H. H.: *Mogolistandaki Türkçe Kitabeler*. Çev.: Ragıp Hulûsi, Türkiyet Mecmuası, 1925. III.
- Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *Die Religionen der Erde*. Wisbaden 1951.
- Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *Dinler Tarihi Ders Notları*. Babil 1956.
- Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955.
- Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *İslâm Dışında Dinler*.
- Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *Müslümanlıkta Mutasavvıfane Dua ve Niyazın Bazı Safhaları*. Çev.: Nurettin Artam. İlâh. Fak. Der. 1953. I/2-3.
- Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *XIII. Asırda İslâm Dini ile Hristiyanlık Arasındaki Mücadeleler*. Ankara 1953.
- Schoeps, Prof. Dr. Hans-Joachim: *Religionen, Wesen und Geschichte*. Gutenberg 1961.
- Sevgen, Nazmi: *Efsânenen Hakikate*. Toprak Mahsulleri Ofisi Derg. 10. sa.

- Seyyit: *İctihad ve Taklid*. İslâm Mecmuası, I/4-5. 1330-1332.
- Siegfried Marenz: *Ägyptische Religion*, Stuttgart 1960.
- Sırrı Numan: *Erzurum Köylerinde Yaz Gezintisi*. Halk B. H. 86-87.
- Sırrı Numan: *Erzurumda Tıpkı Taşı*. Halk B.H. 1930, 4. sa.
- Sızan, Ayhan: *Yozgatta Gelin Kayalar Efsanesi*. Türk F. A. 1960/127.
- Sıyavüşgil: *Taş*. Yeni Sabah (gazt.) 23 Ağustos 1962.
- Sümer, Prof. Dr. Faruk: *Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Adeti. Resimli Tarih Mecmuası*. 1953, IV/44.
- Sümer, Prof. Dr. Faruk: *Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller*. İktisat Fak. Mec. II/I-4.
- Sipahioğlu, Gökşin: *Vietnamdan Geliyorum*. Hürriyet (Gazt.) 10 Eylül 1963.
- Su, Kâmil: *Balıkesir ve Civarında Yörük Türkmenler*. İst. 1938.
- Su, Kâmil: *VII ve VIII. Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı*. İst. 1937.
- Sungurlu, İshak: *Harput Yollarında*, İst. 1958.
- Şefik Arif, Dr.: *Urfa Vilâyeti*, İst. 1341.
- Şemseddin Sami: *Kamus ul-A'lâm*. İst. 1306.
- Ş. Sami: *Esâtir*. İstanbul 1311.
- Şahabüddin Ahmed ün-Neseri: *Celâleddin Harzemşah*, Çev.: Necip Asım, İst. 1934.
- Şapolyo, Enver Behnan: *Ankara'da Beyidili Aşireti*. Türk Yurdu, 1954/3 (236).
- Şapolyo, Enver Behnan: *Şair Hasan Dede*. Türk Yurdu, 1954/4 (237).
- Şehsüvaroğlu, Dr. Bedii: *Hac Yolunda*. İst. 1948.
- Şevket: *Trabzon'dan Toplanmış Halk Hikâyeleri*. Halk B.H., 1930/5.
- Tabari, Ebu Cafer: *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*. Çev.: Zakir Kadiri Ugan-Ahmet Temir. Ankara 1954.
- Tarım, Cevat Hakkı: *Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lûgati*. Kırşehir 1940.
- Tarım, Cevat Hakkı: *Kırşehir Tarihi*, Kırşehir 1938.
- Tarım, Cevat Hakkı: *Tarihte Kırşehir-Gülşehri, Babailer, Ahiler, Bektaşiler*. İst. 1948.

- Tanyol., Prof. Dr. Cahit: *Baraklarda Örf ve Âdet Araştırmaları*. Sosyoloji Dergisi, 1953/8.
- Tanyol, Prof. Dr. Cahit: *Din ve Âdetler*. Türk F. A., 1960/VI-127.
- Tanyu, Dr. Hikmet: *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma*. Ankara 1958 (Doktora tezi).
- Tanyu, Dr. Hikmet: *Başka Ülkelerde Âdak ve Adak Yerleri*. Türk Yurdu, 1961 - III/3-4.
- Tarih. Maarif Vekâleti. İstanbul 1931-1932.
- Tavil, Prof. Dr. Tevfik: *Gaipten Haber. Mutasavvıflara Göre Gaybı İdrak*. Selâmet (derg.), 1948/60 (II).
- Tazebayoğlu Sait: *Kiliste Ad Verme Âdetleri*. Halk B. H., IX/99.
- Tezel, Naki: *Ankara'nın Bayındır Köyünde Yağmur Duası*. Çığır (derg.) 1943/127.
- Tezel, Naki: *İstanbul Masalları (Sabırtaş)*. Halk B. H., VI./64.
- Tezel, Naki: *Nallıhan ve Yunus Emre. Ülkü (Derg.)* 1944/VI.-63.
- The Dome of The Book in Jerusalem*, Ernest Tatham Richmond, Oxford 1924.
- Theophania, Walter F. Otto: *Der Geist der altgriechischen Religion*, Hamburg 1956.
- Tunç, Ali: *Uşak'ta Arife Sabahı Adakçılar*. Türk F. A., 1956-IV/86.
- Tunç, Ord. Prof. Şekip: *Mistik Muhayyile*. Darülfünun İlâhiyat Fak. Mec. 1930-IV/17 (I-8).
- Tuğrul, Dr. Mehmet: *Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türkleri*. Ankara 1954.
- Turan, Prof. Dr. Osman: *Prof. M. Fuad Köprülü*, İst. 1953.
- Turan, Prof. Dr. Osman: *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*. İst. 1941.
- Turgay, Rifat: *Türk Halk Bilgisi Derneği Anketine Cevap*. Türk F. A. 1961/143
- Turhan, Hikmet: *İsparta'da Halk Hekimliği*. Halk B. H. 1930/18. Türk Ansiklopedisi, C. V. Ankara.
- Türk Ata Sözleri*. Derleyen: Mustafa Nihat Özön. İst. 1952.
- Türker, T.: *Kadın, Fal ve Bâtil İtikad*. Yeni İstanbul (gazt.) 23 Şubat 1952.
- Tütengil, Dr. Coş. Cavit Orhan: *İhsaniye Köyü İncelmeleri*. Sosyoloji Dergisi, 1954/9.

- Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi: *Bugünkü Türkîli (Türkistan) ve Yakın Tarihi* Ist. 1947.
- Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi: *Oğuzların Hristiyanlığına Ait Türkiyat Mecmuası*, 1928/II.
- Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi: *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Ist. 1946.
- Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi: *Türk Efsânelerinin Millî Alâmetler*, Ank. 1925.
- (Ugan), Zakir Kadiri: *Mukayese-i Edyan İlmi*. Türk Yurdu, 1928/7-20.
- Uğur, Sait: *İçel Folkloru*. Ankara 1948.
- Uğursuzluk (Batıda bâtl inançlar h.). Yedigün Mec.
- Uludağ, Dr. Şevki: *Bursa'da Tanieler*. Halk B.H., 1939-IX/98.
- Uraz, Murat: *Küçük Mitoloji*. Yunan-Roma. İstanbul (t.y.)
- Uysal, Ali Rıza: *Geçmiş Zamanlarda Halkın İnandığı Bazı Hurâfeler*. Halk B. H., X/120.
- Uz, Mustafa: *Taş Yazma*. Türk F. A., III/65.
- (Ülken), Hilmi Ziya, Ord. Prof.: *Dinî İhtimaiyat*. Felsefe ve İhtimaiyat Mec. 1927-I/4.
- Ülken Ord. Prof. Hilmi Ziya: *Dinî Sosyoloji*. Ist 1943.
- Ülken, (Ord. Prof.) Hilmi Ziya: *Hristiyanlık ve Puta Tapan Dinler*. İstanbul (derg.), 1946-VI/62.
- Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya: *İslâm Düşüncesine Giriş*. Ist. 1954.
- Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya: *İslâm Felsefesi Tarihi*. Ist. 1957.
- Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya: *Sosyolojiye Giriş*. Ist. 1947.
- Ülkütaşır, M. Şakir: *Ayak Kösteğini Keskme*. Halk B.H., VII/95.
- Ülkütaşır, M. Şakir: *Sinop Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar*. Halk B. H., 1935-IV/45.
- Ülkütaşır, M. Şakir: *Sinopta Çocuğu Olmayanların ve Yaşamayanların Aldığı Tedbirler*. Halk B.H., 1942/124.
- Ülkütaşır, M. Şakir: *Taşbebek Efsanesi*. Halk B.H., 1938-82.
- Ülkütaşır, M. Şakir: *Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi*, Ist. 1937.
- Ünver, (Prof.) Dr. A. Süheyl: *Türkiyede Cilt Hastalıklarına Müteallik Halk Bilgisi ve Tedavileri*. Uyuz Hastalığı H. Darbimeseller. Halk B.H., 1958 Ocak.

- Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl: *Türkiyede Tıbbî Folklor Üzerinde Rapor*. Halk. B. H., 1936/56.
- Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl: *Yağmur Taşı Hakkında*. İst. Üniv. Ed. Fak. Dergisi, 1952-IV/7.
- Vasilev, A. A.: *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. Çev.: Arif Müfit Mansel. Ankara 1943.
- Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli*. (Haz.): S. Aytekin.
- Wach, Joachim: *Religionssociologie*. Tübingen 1951.
- Wellhausen, J.: *Reste Arabischen Heidentums, Zweite Ausgabe*, Berlin und Leibzig 1927.
- Westermarck, Prof. Ed.: *Cin*. Çev.: Ş. N. Coşkunlar. Ankara 1962.
- Westermarck, Prof. Ed.: *İslâm Medeniyetinde Putlara Tapma Devri kalıntılarından : Nazar Değmesi İnancı*. Çev. Ş. N. Coşkunlar. Ankara 1961.
- Wundt, W.: *Milletler Ruhîyatı Esasları, İptidai İnsan*. Çev. Dr. Ziya Dalat. İst. 1934.
- Yalçın, Mehmet Ali: *Antalyadaki Yanar Taş*. Son Havadis (gazet.) 12 Kasım 1956.
- Yalçinkaya, Ekrem: *Muhtasar Malatya Tarihi ve Coğrafyası*. İst. 1940.
- (Yalçın), Ali Rıza: *Anadoluda Sihirli Taşlar*. Atsız Mecmua 1932/12.
- (Yalçın), Ali Rıza: *Anadoluda Sihirli Taşlar*. Halk B. H.; 1933/28.
- Yalçın, Ali Rıza: *Anadoluda Türk Damgaları*. Bursa, 1943.
- Yalçın, Ali Rıza: *Cenupta Türkmen Oymakları*. Adana 1939.
- Yalçın, Ali Rıza: *Cenupta Türkmen Oymakları II*. Ankara 1933.
- Yalçın, Ali Rıza: *Gaziantep'te Ad Verme Âdetleri*. Halk B. H.: 1937/690/88.
- Yalçın, Ali Rıza: *Kozanlı Cinyusufoğlu*. Halk B.H., 1933/30.
- Yalçın, Ali Rıza: *Toroslarda Karatepli Bölgesi*. Ankara 1950.
- Yalçıkaya, Ord. Prof. M. Şerefeddin: *Ebu Reyhan'ın Bir Kitabı*. Türkiye Mecmuasından ayrı bs.
- Yalçıkaya, Ord. Prof. M. Şerefeddin: *Eski Türk Ananelerinin Bazı Dini Müesseselere Tesirleri. II*. Türk Tarihi Kongresi, İst. 1937.
- Yalçıkaya, Ord. Prof. M. Şerefeddin: *Yat yahut Yağmur Taşı*. Gündüz (derg.) 1936/3.

- Yalvaç, Dr. Kadriye: *Bâtıl İtikatlarla İlgili Taş Metinler Üzerinde Çalışma*.
- Yaman, Talât Mümtaz: *Kastamonu Tarihi*. İst. 1935.
- Yaman, Talât Mümtaz: *Kastamonuda Halk İnanmaları*. Halk B.H.: 1935/45.
- Yasa, (Prof.). Dr. İbrahim: *Hasanoğlan Köyünün İçtimai-İktisadi Yapısı*. Ank. 1955
- Yazır, Muhammed Hamdi: *Hak Dini Kuran Dili*. Yeni Mealli Türkçe Tefsir. İst. 1935.
- Yeğin, Şemsa: *Kongoda Bir Türk Kızı*. Hürriyet (gazet.), 23 Şubat 1964.
- Yetişen, Rıza: *Naldöken Tahtacıları*. Türk F. A., 111/53.
- Yörükân, (Prof.) Yusuf Ziya: *Anadolu Alevileri ve Tahtacılar*. Dar. İlâh. Fak. Mec., 1928/8.
- (Yörükân, Prof.) Yusuf Ziya: *Anadoluda Alevi İtikatları*, Hayat (derg.), 58-60.
- (Yörükân, prof.) Yusuf Ziya: *Anadolu'da Alevi Köylüleri ve Bunların İtikat ve Âdetleri*. Hayat (derg.), 1927/III-56.
- *Bir Tenkide Cevap*. Hayat (derg.). III/63.
- *Tahtacı Oymaklarına Dair Bilgiler*. Hayat (derg.). III/68.
- *İslâm Menabiinde Şamanlık*. Darül. İlâh. Fak. Mec. 1931-V/20.
- *Tahtacılar. Dinî ve sırrî hayat, Âyine hazırlık*. Dar. İlâh. Fak. Mec. 1931-V/19.
- *X. Asır İbtidasında Yazılmış Olan Ebu Dülef Seyahatnamesine nazaran Orta Asya'da Türk Boyları ve Bunların Dinî Vaziyetleri*. Dar. İlâh. Fak. Mec., 1932/2.
- Yener, Enise: *Etnografya Klavuzu*. Ankara 1960.
- Yılmaz, A.: *Tahtacılar da Gelenekler*. Ankara 1948.
- Zeydan, Corci: *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi*. Çev. : Zeki Magamiz. İst. 1328/1330.
- Ziya Gökalp : *Türk İli, Eski Türklerde Din*. Darül. Ed. Fak. Mec., 1332-1/5.
- *Eski Türklerde Din*. Yeni Mecmua 1918/47.
- *Türk Medeniyeti Tarihi*, İst. 1341.
- *Türk Tôresi*, İst. 1339.

Zeyneddin, Ahmed Zebidi: *Sahih-i Buhari Muhtasarı*. Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi. Çev. ve Şerh Eden: Kâmil Mîras. İst. 1948.

Zucker, Prof. Dr. Med. Konrad: *Psychologie des Aberglaubens*. Heidelberg 1948.

İLÂVELER

Acıpayamlı (Prof. Dr) Orhan: *Türkiye'de doğumla ilgili âdet ve inanmalar*, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. 15, Ankara 1962.

Acıpayamlı (Prof.) Dr. Orhan: *Anadolu'da nazarla ilgili bazı âdet ve inanmalar*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XX, Sa. 1-2, Ocak-Haziran 1962, 1963. 1-40.

Pir Sultan Abdal, Yeni İstanbul, 9 Kasım 1964.

Akdoğan Hacılütüf: *Kutsal Topraklar-Hacer-i Esved'in Gökten inen bir taş olduğuna inananlar*, Tercüman 4 Mayıs 1964.

Amerika'da büyüculüğün başşehri Luisiana. Büyücülük yayılıyor -II. Dünya, 7. 2.65.

Büyücülük yayılıyor III. Dünya 8.2.65.

Âlimlere göre yıldız fahı. (Fransada halkın yüzde 58 i, Amerika da yüzde 50 si yıldız fahna inanıyor, Hürriyet. 7 Şubat 1965.

Arseven, Veysel: *Obrukkaya*. Türk Folklor Araştırmaları, 1961 /VII/ 146.

Almanyayı istilâ eden büyücüler, Yeni İstanbul 20 Temmuz 1962.

Ateş, (Dr.) Süleyman : *İslâma İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den cevaplar*, Ankara 1966.

Bayatlı, O: *Bergama tarihinde ilk çağ ve Bakırçay Havzası*, Arkhaik-Klasik kültürler. Fas. I, İstanbul 1949.

— *Bergama tarihinde Kırallık devri*. Fas. II, İstanbul 1950. Sf. 25.

Büyücülük yayılıyor- sihirbazlık ve Büyücülük İngilterede de yaygın halde. IV. Dünya, 9 Şubat 1965.

Burley, İngiltere, A. P.,: *İngilterede halâ sekiz bin büyücü var*, Milliyet 21 Mayıs 1964.

Büyücülük Avrupada bir moda haline geldi, Hürriyet 14 Haziran 1964.

- Bir ropartaj: Falcı Gürcü Bacı*, Bayram gazetesi, 9.7.1957.
- Bugün dahi Avrupada kurbağadan medet uman saf ve cahiller var. Büyücülük en çok Almanyada yaygın*, Akşam, 30 Mayıs 1963.
- Büyücüler "altın çağını" yaşıyor. Büyü dünyanın her tarafında salgın halinde*. Hürriyet, 5 Şubat 1964.
- Prof. Dr. Beer (Stein: Steinkult): *Religionen in Geschichte und Gegenwart*. B. 5. Tübingen 1931. S. 776-778.
- Levy-Bruhl,: *Primitive Mantality*, London 1923.
- Der Gosse Brockhaus*, Bd. II, Wiesbaden 1957, S. 193.
- Berki, Abdullah ibni Abdülâziz: *Mucemu Musta'cem*, Mısır 1945.
- Burhan-ı Katı, Neşri, Mehmed Muin, Tahran H. Ş. 1335, 2428-2429 sf.
- Behn, Prof. Dr. Friedrich. *Kultur der Urzeit I.*, Berlin 1950. Religiöse Vorstellungen.
- Çetiner, Yılmaz: *Kongo (büyücülük)* Cumhuriyet 20. Ocak 1965.
- Dunne, Pierre. *New-York'ta bir volkan: Harlem*. Hürriyet, 12 Ocak 1964.
- Emrullah: *Yeni muhitül maarif*, İstanbul 1328-30, C. I. 128-129.
- Eyice, Prof. Dr. Semavi: *Kırşehir'de H. 709=(1310) Tarihli Tasvirli Bir Türk Mezartaşı*, Anadolu'da Tasvirli Türk Mezar-taşları Hakkında Bir Araştırma, Reşit Rahmetî Arat için, Ankara 1966.
- Fal hastalığı*, Yedigün 196, sf. 10.
- Furon, Prof. Dr. Raymond: *İran*, Çev. G. Kemali Söylemezoğlu, İstanbul 1943. sf. 39.
- Füze devrinde izahı güç olay: Büyücülük yayılıyor*, Dünya, 6 Şubat 1965.
- Firdevsi: *Şehname*, C. 4. S. 891.
- Ferm, W. ed.: *An Encyclopedia of Religion*, S. 736.
- Prof. Dr. Goldammer, K.: *Die Religion I. G. und G., Fetischis-mus*, Tüb. 1958, 3. Auflage, S. 924-925. Dr. Rühle, Phallische Kulte, Die R. İ. G. G., 2. Auflage, 4. B. Tübing. 1930. s. 1172-1174.
- Güzelbey, C. C.: *Gaziantep folklorundan notlar*. 1959.
- Grandpierre, J: *Falcılığın ıyüzü*, Cumhuriyet, 11 Ağustos 1953.
- Gürses, Remzi: *Hacıbektaş Rehberi*, Ankara 1964.

- Hense-Leonard, *Hellen-Lâtin Eski-Çağ bilgisi*, Çev.: Dr. S. Y. Baydur, İst. Üni. Edebiyat Fakültesi yayını: 371, İst. 1948 Demet II. İst. 1953. Bilhassa 381, 409. sf.
- İlgüz Nafiz (Prof. Dr.): *Genel Mineraloji* I. Bölüm, Fen Fak. yay. Ankara 1967.
- İnan, Abdülkadir: *Sovyetler ülkesinde Din meselesi*, Türk Yurdu, C. 2. Sa. 2. Mayıs 1960.
- İnan, Abdülkadir: *Kitaplar (A.D. Graç'ın Tyva'da Eski Türk Heykelleri Moskova 1961)*, Türk Kültürü, Sa. 47, Eylül 1966.
- İstanbul falcılar cenneti oldu*. Falcılar arasında Kolej, Fransız kız Lisesi ve üniversite mezunları da var, her gün ortalama olarak 3000 kadın bu falcılara taşınıyor.
- Kadircan Kaflı: *Taşdan Medet Uman Gençler: Tercüman*, 4 Aralık 1967.
- Karahöyük (Dergi), Y. 1. Sa. 2. 1 Ağustos 1964.
- Keskin, Atiye: Ağlarkaya, *Tercüman*, 6, 5, 1968.
- Karaman, İbrahim Kâmil - Dehmen, *Abdülvahap: Alcvilikte Hacibektaş Veli ve İlkeleri*, İst. 1966.
- Konyalı, İbrahim Hakkı: *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri*, İst. 1967.
- Kökten, Prof. Dr. Kılıç: *1952 Yılında Yaptığım Tarih öncesi Araştırmaları Hakkında*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fak. Dergisi, C. XI, Sa. 2,3,4 - 1953, Ayrıbasım.
- Landsberger B. (Prof. Dr): *Sümerlerin kültür sahasındaki başarıları*, Çev. (Prof. Dr.) Mevrure Tosun, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi dergisi, Cilt III, Sa. 2, Ocak-Şubat, Ankara 1945. Bilhassa, sf. 143.
- Lehmann, F. R.: *Mana, der Begriff des "ausserordentlich Wirkungsvollen"* bei Südseevölkern, 1922.
- Ligeti, T.: *Bilinmeyen iç Asya*, Çev. Sadrettin Karatay, Ankara Üni. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi yayını. Hungaroloji Enst. 2, İst. 1946. (sf. 102-104).
- Malinowski, Bronislaw. *Büyük bilim ve din*. Çev. Ender Gürsel, Varlık Yayınevi.
- Moscatti, Sabatino,: *Die altsemitischen Kulturen*, Stuttgart 1961.
- Müşavere ve dinî eserler inceleme kurulu, Hac kılavuzu*. Diyanet işleri başkanlığı yayınları, Ankara 1964, sf. 14.

- Mukaddes eşya İtikatları*, Yedigün 164.
- Metapsişik tetkikler cemiyetinin yaptığı bir ankete cevap verenlerin yüzde 61 i falcılara inanmıyor*, Ankara (HA)–, Hürriyet 17 Kasım 1964.
- Noyan, Bedri (Doç. Dr.): *Hacıbektaş'ta Pirevi ve Diğer ziyaret Yerleri*, İzmir. 1964.
- Nihat Azmi.: *Röportaj. (Kireç taşlarını ufalayıp suya atıp fal bakma)*
- N. R.: *Fal hastahğı*, Yedigün, sa. 196. sf. 25.
- Otto-Dorn, Prof. Dr. Katharina: *Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs Aus Kleinasien*, Ars Orientalis III, 1959.
- Örnek, Sedat Veyis (Doç. Dr.): Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, Dil ve Tarih - Coğrafya Fak. Yay., Ankara 1966.
- Özbaç, Ömer: *Gaziantep dolaylarında Türkmenler ve Baraklar*. 1985.
- Özgüç, Tahsin (Prof. Dr.): *Ön tarihte Anadolu idollerinin anlamı*. Ankara Üni. Dil- Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt II. Sa. 1. Kasım-Aralık-Ankara 1943, sf. 65-72.
- Özgüç, Tahsin (Prof. Dr.): *Die Bestattungs bräuche im Vorgeschiedlichen Anatolien*, Ankara 1948.
- Kadınların hücumuna uğrayan heykel*, Revenna (İtalya) 28, (A. P.) Cumhuriyet 30.12.1964. Uğur için.
- Koşay, Dr. Hamit Zübeyr: *Doğu Anadolu Mezarlıklarındaki Koç ve Koyun Heykelleri*, Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi 1959, Ankara 1962.
- Tezatlal ülkesi Hindistan*, Time'dan türkçeye çev. S. Ş. Y., Mayıs 1960
- Schmidt, (Prof.) W. P.: *Ursprung der Gottes Idee*, Bd. 9.
- 8000 büyücü, Yeni İstanbul 24 Mayıs (İngilterede 8000 büyücü ve "Fransa da, adımbaşında falcılar, bakıcılar, okuyup üfleyiciler" ayrıca" Fransada Lourde manastırına her yıl binlerce hasta"nın şifa bulmak üzere gittikleri, anlatılıyor.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati; *Yaratılış ve Türeyiş- Türk Destanı- Türk Kültürünü Araştırma Enst. Ankara 1965.*
- Sümer, Faruk (Prof. Dr.) *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara 1967.
- Tansuğ Kadriye (Dr.) ve Özel İnanlı: *Sumerlerin dünya görüşü ve Babil edebiyatına toplu bir bakış*, Dil-Tarih-Coğrafya fak. Dergisi, Cilt VII, Sa. 4, Aralık, Ankara 1949, Sf. 551-581.
- Türk Ansiklopedisi, C.V. Ankara 1952.

- Taplamacıoğlu, M. (Prof. Dr.). *Din sosyolojisi*, Ankara. Üniv. ilâh. Fak. yay. Ankara 1963.
- Turan, Osman (Prof. Dr.): *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965.
- Turhan, Mümtaz (Prof. Dr.). *Kültür değişimleri II*. basım, İst. 1959.
- Thurnwald, R., *Neue Forschungen zum Mana Begriff* (Ar. W 27, 1929), 93-112.
- Tosun, Mebrure (Prof. Dr.): *Sumer-Babil tanrı sembollerinin adları üzerinde bir araştırma*. Ankara Üni. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XVIII, Sa. 3-4, Temmuz-Aralık 1960, Ankara Türk Tarih kurumu basımevi 1962, sf. 261-273.
- Türk Ansiklopedisi*, C. V. Ankara 1952.
- Orgun Z. – Gıyas Yetkin, *Edremit (Tarihçe ve rapor)* 1963 yılında sunulmuştur.
- Tuncer, Gülensoy: *Türkler de 3, 7, ve 40 Sayıları*, Bayrak (dergisi) Ankara 1966. Ayrıbasım.
- Önder, Mehmet, *Anadolu Efsaneleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enst. Ankara 1966.
- Öner, Doç. Dr. Necati: *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi*, İlah, Fak. Yay. Ankara 1965.
- Ümitvar, A.: *Beş yılda 54 Ülke, Japonya'da sosyal hayat*, Yeni Sabah, 8. Ağustos 1960.
- Ünal, Ferit, *Hacıbektaş ilçesinin turistik önemi*, Karahöyük (dergi), Hacı Bektaş kültür, kalkınma ve yardım derneği, yıl 1, sayı 2. 1 Ağustos 1964, sf. 4, 11, 15, 17, 18.
20. asırda böyle şey olmaz, Hürriyet, 5 Mart 1964.
- Yağma (dergi), Yıl. 2. sa. 4. sf. 140. Tahran H. 1328.
- Yetkin, Gıyas, *Kuruluşundan bugüne kadar Edremit'te olup bitenler*, Balıkesir 1957.
- *Sarı kız efsanesi*, Sohbet, Edremit gazetesi, 11 Nisan 1961
- Röportaj: *Sarı kız – Mehpare Sultan ve Medyum Nuriye Öner*, Sohbet, Edremit gazetesi, Temmuz 1962, 8 sayı tefrika edilmiştir.
- *Edremit, Balıkesir* 1939, Türk pazarı basımevi. (Sarı kız efsânesi) sf. 77-78.
- Yetkin, Kadri, *Edremit Coğrafyasından yapraklar*, Edremit 1952, Emel matbaası, sf. 2.

Yetkin (Gıyas), *Edremit tarihinden yapraklar*, İst. 1949.

Wells, H. G. *Kısa dünya tarihi*, çev. Ziya İshan, 2. basılış. İstanbul 1962. sf. 158.

אנציקלופדיה מאיר ג'תיק, ע'מ'ם ז'מ'ם אוריאל, 1960¹⁴⁰
ת'ם-א'ק'י'ק' מ'ס' ס'י'א' ס'ו'ד'ו'ת' ה'י'ב'ד'ו'ת', ח'י'י'ק' - מ'ר'ז'כ'י' ע'ס'מ'ן, 1344:

ס'פ'ר' ת'ו'ר'ה' ג'ז'י'א'ן' ו'ג'ת'ו'ז'י'ק', כ'ח', ו'ז'כ'א' ז'. ה'ח'ז'ר'ד' ה'ק'ר'י'ט'י'ת'
ו'פ'צ'ו'ל'מ'י'ת' ע'ה'פ'צ'ת' כ'ת'ז'י' ה'ק'ו'ד'ש' ס'ו'כ'נ'ו'ת' י'ש'ר'א'ל, (1959)

“İslâmlarda Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar” Bölümüne dair kaynakların bir kısmı bibliyografyaya alınmıştır.

Mana, büyü konusunda kaynakların çoğu topluca 183 ve 188. sayfalarda gösterilmiştir. Keza bâtil inançlara dair bir kısım kaynaklar topluca 192. sayfada belirtilmiştir.

طرحی بر چهره مستقیم از منشی زاده غایب از رویه سینه
 مشغول نشاند و موردی بر منضم ساخته بیدوب
 اول بنامت بچند و چهاره او بخت انبساط اول و بعد که
 هر طردن متن طبعی که تو در میان من است و این طبع
 بهای من طردن جمل و مشرکین و اول خفته در
 این اکل طبع اول سوره پرستش ایدم این
 خدایم که در حق نکران من طبع طبع در خدا خدای
 انبساط و متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 و پس تا موجود طبعی که در متن طبعی که در متن
 منقش از انبساط و متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 بیانه تر قلم اولندی متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 و او که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 طردن و جمل که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 بی او در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 او که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 اول طردن و جمل که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 این طردن و جمل که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن

متن طبعی که در متن

طرحی بر چهره

طرحی بر چهره مستقیم از منشی زاده غایب از رویه سینه
 مشغول نشاند و موردی بر منضم ساخته بیدوب
 اول بنامت بچند و چهاره او بخت انبساط اول و بعد که
 هر طردن متن طبعی که تو در میان من است و این طبع
 بهای من طردن جمل و مشرکین و اول خفته در
 این اکل طبع اول سوره پرستش ایدم این
 خدایم که در حق نکران من طبع طبع در خدا خدای
 انبساط و متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 و پس تا موجود طبعی که در متن طبعی که در متن
 منقش از انبساط و متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 بیانه تر قلم اولندی متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 و او که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 طردن و جمل که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 بی او در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 او که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 اول طردن و جمل که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 این طردن و جمل که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن

بعضی اول طبعی که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 متن طبعی که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 طبعی که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن

طرحی بر چهره
 متن طبعی که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن
 طبعی که در متن طبعی که در متن طبعی که در متن

تغایر و لا یبازرند

عدد و سنی که در هم بخش محدثه و فی اختلاف اطول
 بعضی محدثه و بعضی اختلاف [redacted] [redacted]
 و فی عدد اول و فی ترجیح اتم شد و بعضی جوانید و بعد
 آنه و فی اختلاف اول و ثبوت خدایه چندان بعضی سنگ
 بر خفته و بعضی دیگر اندک کثیر چنان اقلیمه و مشدی
 و دیگر [redacted] بر خفته سنگه اندک اول و ثبوت اول
 و حیث س [redacted] که اکثر کتاب میرا اقام و بعد و بعضی بر خفته
 اول و میرا و ده چنده و بیار باز که نماند اول خلک سنگه چنان
 اول سنگه خاکستری و ده و سی چنده یکی ذراع محدثه و ثبوت
 اول طایفه بر اوله و این سنگه و بعضی بر آنچه محاسبه
 بر و آنه و بعضی او در و در هر نه مقدار کعبه ایدر شهر یا در خفته
 سینه و سینه ایدر این سنگه اول و بعضی دیگر محدثه و فی اوله
 محدثه و میرا و ده چنده و سینه ایدر اما اول طایفه
 احادیثی طایفه و بعضی دیگر و بعضی دیگر که متفقند که صورت
 محدثه و در گنجی استخوان ایدر بر برف و باران و هر نه
 هر که ایدر بر سر اوله و بعضی در اوله و بعضی در ثبوت
 بر که که البته یغایر و ثبوت بر رجعت اول طایفه

و البته اما در طایفه و بعضی
 و اما در طایفه و بعضی

فان

خواجه و آفت اوله و اول مرتبه نهاد و ناگفته و در اکثر
 فصل سنه و ن باز فی اطول و بعضی [redacted] [redacted]
 اکنون بنمود و قادر و طایفه و بعضی و در و کاه و سینه و طایفه
 که اما در بعضی به اول طایفه و بعضی به اول طایفه و بعضی به
 بر و در هر که اگر نصیحت و قری و ن بر سنگه بر طایفه
 قادر و بنمود و طایفه با ثبوت طرف آخر و ثبوت طایفه
 نمایان و بعضی طایفه و بعضی [redacted]
 و بعضی به بنمود و بعضی به سنگه و قادر و طایفه و بعضی به
 در و در کاه و بنمود و بعضی به سنگه و قادر و طایفه و بعضی به
 اما اگر و در و در هر که در کاه و بعضی اول اما
 و بعضی به سنگه و ثبوت و ثبوت اول و بعضی به سنگه و ثبوت
 [redacted] بر خفته و بعضی
 جمیع اوله و بعضی به بان و بعضی به و بعضی به قادر و بعضی
 و اول بری طایفه یا بعضی سستی ایدر و بعضی به بعضی
 و بعضی به [redacted] و بعضی به سنگه و بعضی به سنگه و بعضی به
 اما با کاه و بعضی به بعضی به بعضی به بعضی به بعضی به
 بنمود و بعضی به بعضی به بعضی به بعضی به بعضی به

و اما در و بعضی
 و اما در و بعضی
 و اما در و بعضی

حله انگریزکان طائفه سندن بر معلوت چلو ملو انگره
 بت گوبه ویرا اول طاشلر انکرک خریتن سر بر شتی
 تا شیر ایلماز ویشلر بر جماعت فی اهل فکر و انکاش
 ترکستان و لا یتنه محضر صدر خبری و یارلم مراد ملو و غیر
 به تعلقت نفع محقق طوس انگریز کذب ایلید ببال بگر
 فو محاسن الکبر سه مرتضی و لا یتنه و اولو اولسون
 بر فو و باران دن مطلوب اولگا و جید خبر اولور انجمن
 احوالی بیلور شخصه و شامدر ویشلر لانا استیفا
 بیان ایلماشیر و تحقیق بر طرزه صد قربان
 اول طاق بر آخیر ملو در بر یک کت بر آخیر کت
 [Redacted section]
 اول حکیم ذوالنفلت بر کونده تصحیح بر آیت ابد
 نقله اختیار ایلرلم بر روز کلامه بر مکنته مشایخ
 سطره سطره سطره سطره سطره سطره سطره
 بر بر ترکی اول جوی نه کفیت ایلر ایلر و آنا بر جیت

خدا ایست

کلمه دین و طایفه اولو
 ظهور و غایب اولور و عرایف
 قیام و کفر و حق و باطل
 حق و باطل و صانع و مخلوق
 حق و باطل و صانع و مخلوق

کلمه دین و طایفه اولو
 اول احوال و کمال و عرایف
 اول احوال و کمال و عرایف
 اول احوال و کمال و عرایف

نه جید ظهور و کلام رسیده و انجمل بکا بر کونده حکایت
 ایلدیکه اول شهر یارنا مدار و لا یتنه و عساکر
 به شمار ایلر سفر اختیار و ایتشلا ایلر بر محو آویش
 حرارت و کثرت عبادن شاه و کده او بیجا
 و سوار جمل مضطرب الاحوال اولوب مسلط حاکم
 بگو ملر اولگا و شخصه فرمان ایلدیکه بر معهود آید احوال
 ایدوب بیلر اقد تعالی باران ظهور و کلامه ایلر بر جیت
 احوال کلا حاکم بکا اول بری احضار ایلر بر جیت
 انظار ایلدیم اول مله سعادتمند و نیکو
 و نیکو ایلدیم اول شخص بر جیت و نیکو باطنی و نیکو ایلدی
 و بر طایفه صد قربان او کینه قورق و اوج قطعه اوزن
 و نیکو ایلدیم اولوب بر نیکو طایفه صانع و مخلوق
 و بر نیکو صول طرفه و بر نیکو و بیکو و بر نیکو طایفه
 اوزن و نیکو اولی لیکه کاشک با سطره بند ایلدی
 بعده بگو ملر لکه خنده بر صانع و نیکو قورق و عساکر
 با خلیف اول طایفه کلا اوزن و نیکو کلا قورق
 با سطره آشفته ایلر ایلر و جید کلا کلا کلا کلا

بر نیکو فرمان و نیکو ایلر

تمامت اینگون اول پیر خرابت مجیر و طاووس ایلیوب
 اول حلقه کرانه مش هده ایلم حالت حفره یاز که نری
 هوا غایت اسبجین ایکن زمانه واروب و جوله مکرت
 باوادی ناخته یوکلر سبقرن که مرزوم کن بودنی منج
 دت و قدیم و ندر که تعانی مش اول بغیر و چو صربا کاول
 علامه انعام ایلمه البسه مال و اولاد و اناس جیتند
 بر ضرر و او غر و کیمیا یه یقنتان اشخاص کم کلر اوقی
 فقر و غارت ایلر کفر ایلمش مع هذا اول حکمت و صبر
 کلان نوز کاول و فی سلطان طر فند
 صدور این احسان فرادان بدل نقصه اولماز
 ایلمش و یناشر نقل ایندی رادین ماحد اوقات
 ثقات نقل اینش که خاؤزم شاه مذکور جنگیز
 سلطان مقدم جبریتند متوجه اولمشیدی
 اول و لایه قریب اوله فکر نده بر مرتبه برف و باران
 و طوفان ظهور کله یک حکم ک جونی صکار ایلون
 مرتبه سنه و آردی شهر یار اکاد انام شدت مرآده
 اول مرتبه بر دوت و طوفان مشاعده اید چکت

دو به تصریح و روایت ایلمش که
 روایت اولی و اول علل اشتغال
 این اسفا صدن به هم
 و به بر مصیبه مضارفت
 ایلیوب ع

بحر معهود استخوانه زشت است ایندیکنی اورا که ایندیک
 خواتین خداوند بر تاجی لشکرگاه قریب لولان
 کوه از سال ایلدی ناکاه اول عمل بر جای به مشغول
 ایک شخصی مخدول به لشکر خضو رسیده حبس نمودند
 احضار ایلدی که در یکی آن فرمان ایلدر اول خیشلی
 سیاه کچه لره صادر ب حقاییر و دفن ایلدی اول
 ساعت صبح آنجای به شلیوب مدت قلیله و صبح
 اول سینه عدوت ایلدر اگر اول اناک ظهور در کسبه
 اولان اشخاص اول مجله قتل اول فرس لر محفلتیک
 اتادر مدت مدیده باقر قالدی ایلدر و دیلر و سنگ در
 مآوراء الشرباوش حلیتیک اسباب محار باطلند
 اولوب یر و در جیان و طلیله بز و باران
 و طوفان ظهور و کلکین احد الومین غلب اولدر
 دیلر مخدول و کراوندی اوزره بر جاعت احدال
 مذکور ماول مجره مخصوص بر حالت در غنیمت و افسوس
 تار و میوه و طوفان در هر قنغی نمایان اولدی
 مآوراء الشرباوش اول مجری صوبه بر امن ایلد وجود پذیر

اولور ویشلر ایلر که بتا بر غریب حکایت ایندیک
 ازمده تا ضیعه بر محاکم انجاعت سمرقند شهره پیروز
 احتیاج مشته اولوب اول طاش بر کاس بچند
 صوبه بر اخذ بر محله وضع ایلدر لر حافظ نامنه
 بر شخصی تشنه اول صوبه کور و کده عز غنیمت ایلر اول آن
 با آن یغاق آخا ایلدی ب لیل و نهار تناری اولور
 اول مرتبه مخدول و کور و آرد و یارک خراب و بیاب
 و احالیسک محاکم و تباه اولما سندن خفته و غریب
 متیج مالدی بالاضرة اول باران غیر معهود حافظ تشنه
 دیک آب مرغور نشو ایندیکندن ناشر وجود پذیر
 اولدر و غنیمت لر نه چاکیر اولمخله در و مندی شهره
 اخراج ایلدر اول آن باران سگیر اولمخله
 ایلدی کی سینه سیکر جبران ایندیکندن ماحدا
 استایش اینچون قرار ایندیکنی و یارده و فی نظر آن
 باران بر آن قرار تیمید انالیس حیرتدار اولدر لر
 آخری کاهر احوال خیرت مال حافظ معروف و قد فحتم
 اینکله در و مندر و لا یکنون سوز لر اخراج اولمخله آن

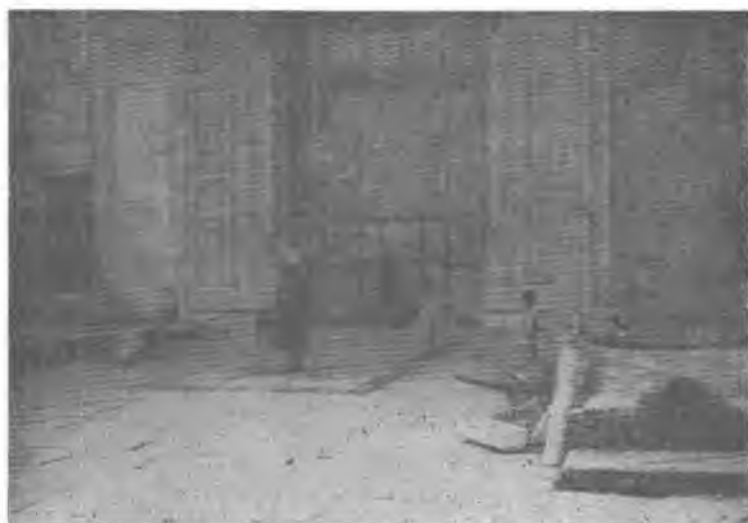
— 1 — Edirne —

Türbeye yakın taşlar (üzerine çakıldığında döndürdüğüne inanılıyor.)

— 2 —

Edirne — Selimiye, Döndürdüğüne inandıkları taş üzerinde kadınlar

— 3 —

Edirne — Selimiye

— 4 —

Edirne — Selimiye

— 5 —

Edirne — Selimiye

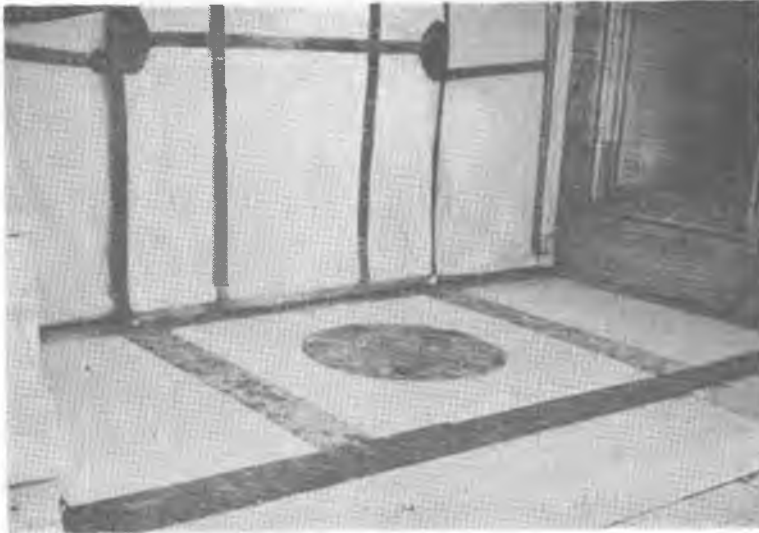
— 6 —

Edirne — Selimiye. Bir kadın büyük olan ve döndüğüne inandığı taş üzerinde.

— 7 —

Edirne — Selimiye. Döndürdüğüne inandıklar, taşlardan ayrılan hamımlar, neticeden memnun olmayarak konuşuyorlar.

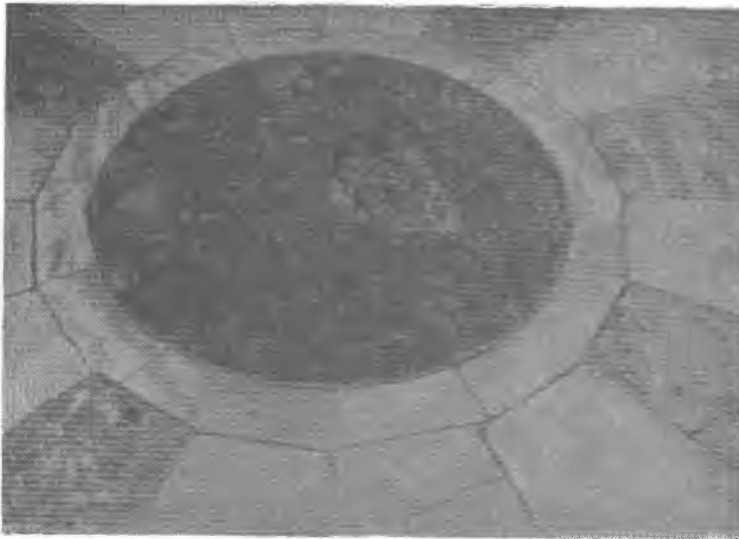
— 8 —

Edirne — Selimiye. Kapiya yakın olan küçük yuvarlak taş.

— 9 —

Edirne — Selimiye.

— 10 —

Edirne — Selimiye, Büyük yuvarlak taş.

— 11 —

Selimiye (Edirne) büyük yuvarlak taş.

— 12 —

Kayseri — Battal'da atılan küçük niyet taşları.

— 13 —

Kayseri — Battal türbesinde küçük taşlar.

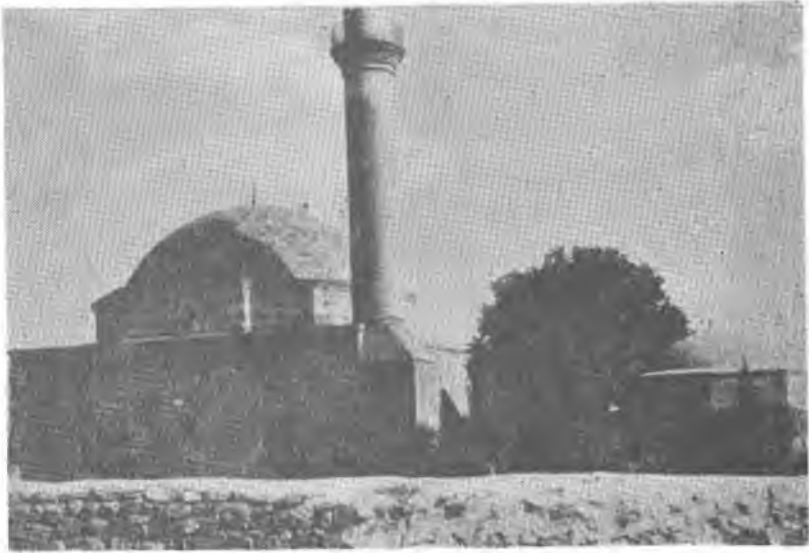
— 14 —

Kayseri — Battal semtinde Hz. Ali'nin olduğu iddia edilen izler.

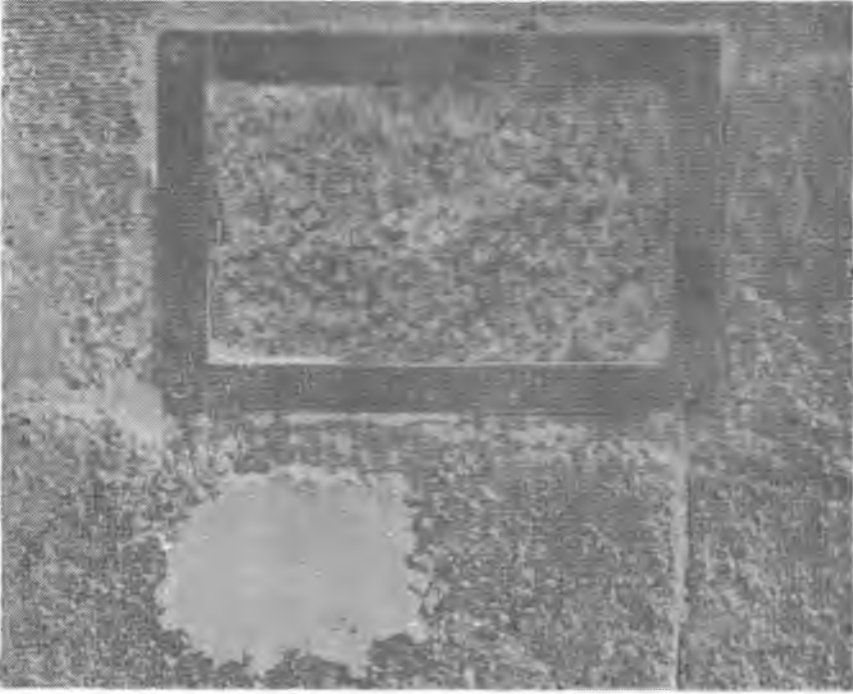
— 15 —

Kayseri — Battal, Haz. Ali'nin olduğu iddia edilen izleri seyredenler.

— 16 —

Hasandede camii, Duvar üzerinde ziyaret edilen Karataş bulunuyor.

— 17 —

Hasandede — Kutsal sayılan Karataş. —çerçeve içerisinde—

— 18 —

Hasandede camii duvarında kutsal sayılan Karataş'ın duvar üzerindeki mevkii.

— 19 —

Sivas — Kadi Burhaneddin.

— 20 —

Sivas — Kadi Burhanettin

— 21 —

Mezartaşlarına yapıştırılmış niyet taşları.

— 22 —

Söğüt — Borcak köyü Akçaalan deresinde “Dur taşı”.

— 23 —

Sögüt — Boreak köyünde Akçalın deresinde Hz. Ali'nin
atının ayak izleri olduğu iddia edilen yer.

— 24 —

Hacıbektaş — Delikli taş.

— 25 —

Hacıbektaş — Delikli taş

— 26 —

Hacıbektaş — Çilehane kayaları.

— 27 —

Hacıbektaş, Sıringağ = Kulne kayası, (Şifâ için çıkılan taş)

— 28 —

Hacıbektaş. Mezar arkasında Atkaya.

— 29 —

Hacıbektaş — Arkada Atkaya.

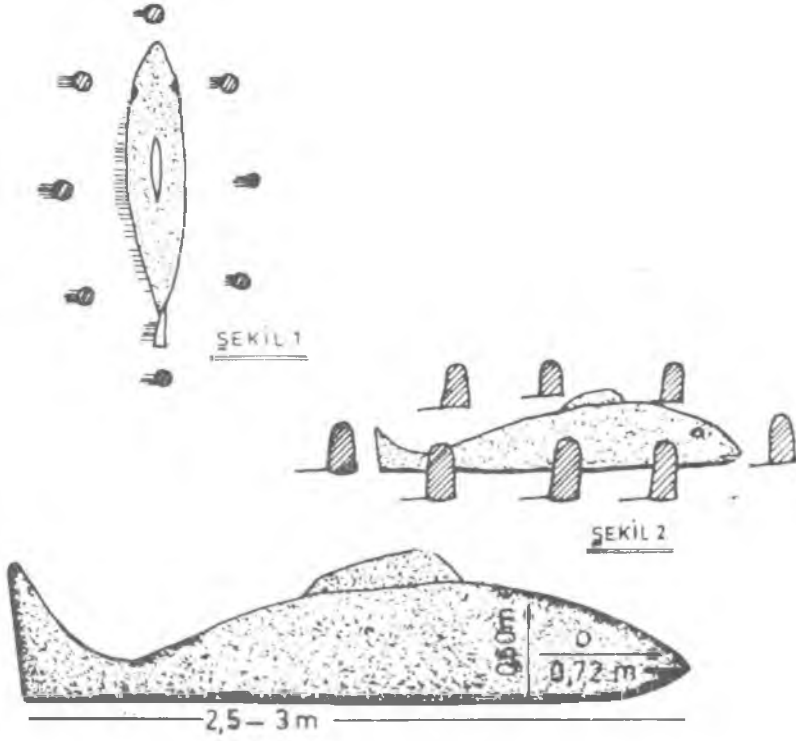
— 30 —

Hacıbektaş — Niyet taşları.

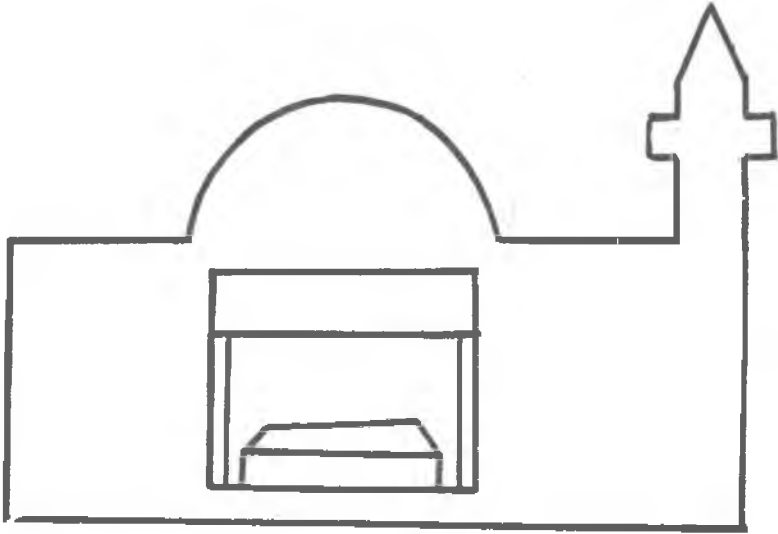
— 31 —

T. XIII, Yüzyıl ortaları, Konya'da İnceminareli müzede bulunan bir mezar taşı. —Aveî figürü—
(Doç. Dr. Halûk Karamağaral'ın koleksiyonundan)

— 32 —

Prof. Dr. Kılıç Kökten'den: Balık Heykeli veya mezar anıtı. (Kars çevresinde.)
Lev. XVI. ya göre yapılmıştır.

— 33 —

Kıbrıs—Hala Hâton türbesinde boşlukta durduğuna inanılan taş.

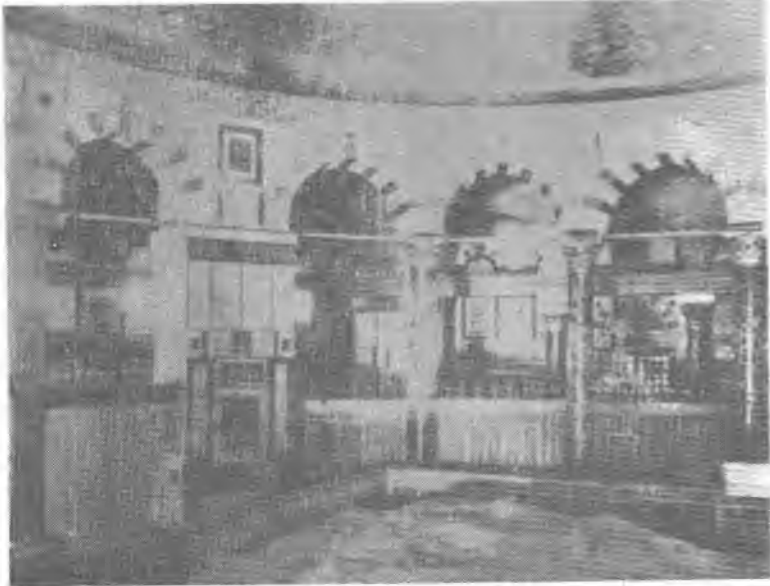
— 34 —

Balbal samları, mezar anıtları veya heykelleri.
Türk Kültüründe A. İnan'ın makalesindeki resimler.

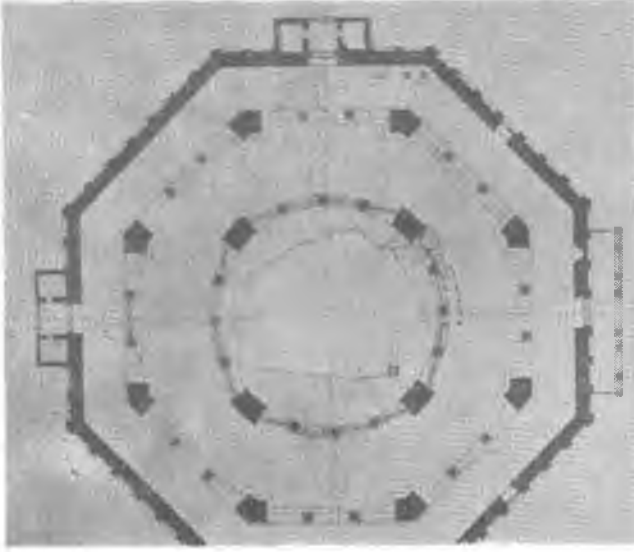
— 35 —

Kudüs — Sahre(a) = (Haceri Muallâk(a).
(İslâmlarda, Taşla ilgili gelenekler ve inançlar kitabımızdan)

— 36 —

Kudüs, Sabr = (Hacer-i Muallâk(a) (Boşlukta durduğuna inanılan taş)

— 37 —

Kudüs — Sahre = (Hacer-i Muallâk) boşlukta durduğuna inanılan taşın plânı.

— 38 —

Hacer-i Esved, (İslâmlarda taşla ilgili gelenekler ve inançlar) kitabımızdaki resimlerden.

İ N D E K S ¹

- A - ²

- Abakan 54, 62, 91
 Abbas 65n, 66
 Abdullah b. Tahir 48
 Abdülkadir Türbesi 129
 Abdülvehhap Bey 96n
Abdülvehhap Beyin Mezar Taşı. Çarhacı Ali Paşa Evlâtlarına ait Mezar Taşları 96n
 Abdülvehhap Gazi Camii 155
 Abdülvehhap Gazi Türbesi 155
 Abdürrezzak Semerkandî 50, 51
Aberglaube 3n, 33n, 194n
Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei.
Bak: Medizin 192n
Aberglaube und Zauberei von den ältesten Zeiten und bis in die Gegenwart 21n, 183n, 188n, 192n,
Aberglauben und Medizin, 192n
Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi 97n
Abideleri ve Kitabeleriyle Karaman Tarihi.
Ermenek ve Mut Abideleri 138n
 Abraham 46n
 Abuşka 52
Acabü'l-Mahlûkat 67, 73
 Acem 36n, 38, 39, 50
 Acıpayamlı, Orhan 90n, 160n, 161n, 192n
 Adak, 2, 17, 31, 34, 76, 77, 83, 84, 105, 109, 115, 119, 120, 130, 131, 137, 195, 196
Adak Yerleri 130n
 Adal, O. S. 150n
 Adana, 109, 114n, 123 n, 125, 126
 Âdem (Hz.)) 52, 172
 Aden 28
der Adlerkult bei den Völkern Sibiriens 96n
 Afrika 20, 21, 22
Afrikanische Religionen 23n
 Afrodit 13, 165, 186
 Afyonkarahisar 13, 94, 97, 98, 166, 174, 177
Afyon, Eskişehir ve Civarında Halk İnanmalarını 98n
 Ağada 29
 Agnostik 196
 Âgyptische Religion 7n, 95n
 Ağaç veya çalı altına taş atma 125, 169, 171
 Ağınak dağı 152
 Ağlıyan kız 149
 Ağlarkaya, 123n
 Ağlar kaya 122, 123n
 Ağlayan Taş kadın 148, 170
 Ağrı 99
Ağrı'da yatan dev bir göktaşını var 99
 Ahiler 96n
 Ahilik 36n, 145n
 Âhiret 78, 86 n
 Ahlat 94, 95, 96n
Ahlat Kitabeleri 96n
 Ahmet Ağa 145
 Ahmet Ağa Köyü 149
 Ahmet Duran 156
 Ahmet Duran Ziyâretgâhı (Sivas) 155

¹ İndeksin hazırlanmasında gayretlerini esirgemeyen Kütüphane Müdürü İhsan İnan'a burada teşekkür ederim.

² Kitap isimleri italik dizilmiştir. Sayfaları gösteren rakamların sağ üst köşesindeki küçük (n) harfi, izahatın (dip notu) nda olduğuna işaretettir.

- Ahmet Efendi 77
 Ahmed b. Muhammed'ül-Hamedani 47, 60
 Ahmet Vefik Paşa 42, 53n, 109
 Ahşa 61
 Ak-örünk 60
 Akabe 59
 Akatça 9
 Akbulut , Neclâ 128n
 Ak büyü 185, 187
 Akçaalan Deresi 112
 Akçahan (Sivas) 156
 Ak dağ 37, 40
 Akdeniz 10
 Akik 8, 9, 28
 Akkad 8, 163
 Akkaya Semti (Sivas) 155
 Akkaya , Şükriü 104, 156n, 158n
 Akkoyunlu 94, 176
 Akra 22
 Akropolis 16
 Aksai Şark 43
 Aksaray 78
 Aksayı Hatay 57
 Aksel, Malik 92, 94n, 98n, 112n, 117n, 120n, 122n, 126n, 127n, 128n, 158n
 Akşam 21, 180n
 Akşehir 94, 138, 143, 176
 Akşehir Türbe ve Mezarları 94n
 Aktaş 3
 Aktaş Köyü 113
 Aktaş , Mehmet 103
 Akurgal, Ekrem 12
 Akyavaş, Ragıp 44n, 68
 Akyürek, Ali 140
 Alâeddin Camii (Konya) 138
 Alâeddin Mehmed (Harizmi) Sultan 56, 57
 58
 A. Lal taşı 9
 Alaska 71
 Alaşehir 149
 Alevi (ler) 102, 107, 109, 125, 141, 168, 176
 Alevilik 38n, 141, 145n
 Alevilik, Ahilik, Bektaşilik 38n, 145n
 Algamiş taşı 9
 Ali (Hz.) 76, 79, 102, 103, 107, 112, 113, 117, 136, 166, 167, 168, 182
 Ali Babayı Kebir (Sivas) 155
 Ali Çelebi 142n
 Aliga taşı 9
 Alignements 86, 87
 Aliler Sırtı 143
 Ali Paşa , Çarhacı 96n
 Ali Rıza, Bak: Yalgın 123
 Ali Şir (Nevai) 52
 Ali Taşı 100
 Ali Vâhit 113n
 Allah 27n, 28, 30, 32, 48, 49, 53, 54, 56, 59, 61, 62, 99, 111, 121, 132, 142, 143, 150, 158, 160, 165, 186, 190
 Allah'ın evi 27, 108, 165
 Alliyömen 178
 Alman 17, 18, 180
 Almanberti 69
 Almanca 75n, 92n, 99n, 185n
 Almanya 180, 181, 192n
 Almanya'yı İstila Eden Büyücüler 180
 Alp, Sedat 10
 Altay 49, 54, 55, 62, 91, 97n, 175, 177
 Altayca 44
 Altundan Geçilen Taş 120
 Altın Dede ve Oyuklara Konulan Taş 126, 169
 Altın Işık 35, 40
 Altın Ordu 69
 Altın Sahili 22, 165
 die Altisraelitische Religion 29n
 Altköy 120
 die Altsemitischen Kulturen 163n
 die Altürkische Inschriften in der Mongolei Zweite Folge 73n, 89n
 Altürkische Steinfiguren in Tuva 92n
 Alüminyum ve Sodyum Tuzu 70
 Amarna Çağında Hurriler 10n
 Amasya 103, 105
 Amerika 2, 21, 22, 164, 179, 180, 181, 183, 192n, 194
 Amerika Birleşik Devletleri 187, 193
 Âmin -Sâk! 76
 Amonit 24
 Amphibole gurubu 70
 Arnu - Derya 73
 Amulet 92, 175, 185, 191, 192n
 Ana 6
 Anadolu 1, 6, 7n, 12, 38, 51, 74, 76, 81, 82, 83, 92, 94, 95, 96n, 97, 102, 104, 107, 111, 112n, 113, 114n, 117n, 120n, 122n,

- 123n, 126n, 127n, 128n, 140n, 141, 146n, 156n, 160n, 175, 176, 177, 178, 189
- Anadolu Alevileri ve Tahtacılar* 102
- Anadolu'da 14. Yüzyıl Resimli Selçuki Mezar Taşları* 96n
- Anadolu'da Sihirli Taşlar* 113, 114n, 123n, 124n, 126n, 146n
- Anadolu'da Tasvirli Türk Mezartaşları Hakkında Bir Araştırma. Kırşehir'de H. 709 (1310)*
- Tarihli Tasvirli Bir Türk Mezar taşı* 95n, 176n
- Anadolu Efsâneleri* 82
- Anadolu Efsâneleri* 12n, 13n, 15n, 82n, 139n, 160n
- Anadolu Etnoloji ve Etnografyası: Türkmen Baraklar* 140n
- Anadolu Evliyalari* 111
- Anadolu Halk Resimleri* 92n, 94n, 112n, 117n, 120n, 122n, 126n, 127n, 128n, 139n, 158n
- Anadolu Hurâfeleri* 97, 128
- Anadolu İsyanları* 38, 141n
- Anadolu Tanrıları* 12n, 83n
- Anadolu Türk Âsâr ve Mahkûkâtı Tettebbuatına Esas* 96n
- Anadolu'nun Dini Tarihi* 7n
- Anıt* 7, 13, 163, 167, 177, 178
- Anıt (dergi)* 96n
- Anıtaşları* 7, 13, 163, 167, 182
- Animalizm* 183
- Animatistik inanç* 183
- Animatizm* 183
- Animizm* 20, 22, 183
- Anka* 94
- Ankara* 53, 93n, 95, 99, 100, 101, 102, 103, 105n, 111n, 127, 130n, 140, 145, 150, 195, 196n
- Ankara Araştırmaları: Şair Hasan Dede* 140n
- Ankara Cebeci Ortaokulu* 111n
- Ankara'da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar* 93n, 99n, 196n
- Ankara'da Beydili Aşireti, Etnolojik Köy Araştırmaları* 140n
- Ankara'da Yağmur Duası, Türk Halk Bilgisi Anketlerine Cevaplar* 102n
- Ankara Etnografya Müzesi* 145
- Ankara'nın Bayındır Köyünde Yağmur Duası* 101n
- Ankara Ticaret Postası* 128n
- Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri-45 İlle Karşılaştırma* 93n, 99n, 102, 105n, 130n, 140n, 195, 196n
- Ankermann, Bernhard* 20
- Ant* 16, 164
- Antalya* 2n, 53, 82, 83n, 103
- Antalya'daki Yanartaş* 83n
- Antalya'da Yapılan Keşifler* 2n
- Antalya Kütüphanesi* 53
- Anthropos (dergi)* 86n, 183n
- Antimuan* 8
- Antropomorfizm* 6
- Anwander, Anton* 3n
- Anxoretık* 23
- Apollon* 148, 164
- Arabi* 63
- Aral* 45, 90
- Aramca* 28
- Arap(lar)* 26, 49, 50, 55, 72, 73, 172, 189, 190
- Arapça* 42, 43, 84
- Araz, Nezihe* 2n, 111
- L'Archeologie Prehistorique* 44n
- Archiv für Religionswissenschaft* 3n, 96n, 183n
- Ardahan* 94, 95
- Are we Civilized* 187
- Arkadia* 15
- Arpaçay* 178
- Arsenik* 8
- Arseven, Celâl Esad* 84n, 85n, 86n, 87n, 96n
- Arseven, Veyssel* 140
- Arslan* 178
- Arslan Han* 49
- Arslan, Orhan* 151
- Ars Orientalis* 94n, 96n, 177n
- Artemis* 148
- Aruna* 183
- Arunta* 2
- al-Asaru'l-Bakiye* 75
- Asar'ül-Buldan* 73
- Aserat ha dibrot* 30
- Askerî Lise (Bursa)* 113
- Aslanapa , Oktay* 96n
- Aslanbay, Muhittin* 122n
- Astoret* 12

Astrolith 7
 Asur 8
 Asya 7n, 24n, 44, 70, 71, 77, 78, 85, 87, 91,
 176, 177, 189
 Âşık Paşa 140n, 141
Âşık Paşa Türbesi 140n, 141.
 Aşman taşı 10
 At 178
 Atalar Sözü 4
 Atalay, Besim 41, 50n, 69n, 145n
 Atarna 12
 At Batugol 71
 Ateriyen 2, 6
 Ateş 59
 Atılan Taş 104
 Atina 12
 At Kaya 147
 Atlas 15
Atsız (Mecmua) 114, 123, 126n, 127n, 146n
Atsız (Nihal) 39n
 At Taşı 144, 145, 170
 At yelesi 61
 Auerbach, Elias 29n
Aus Sibirien 54
 Auvara 11
 Avrupa 2, 18, 45, 46, 78, 87, 92, 166, 179,
 180, 192n, 193
 Avustralya 2, 20, 21, 22, 32, 164, 165, 183
 Ay, 7, 11
 Ayak Dede 105
 Ayak Şahidesi 93
 Ayak ucu taşı 93
 Ayasofya 127, 130, 171
 Ayasofya Kütüphanesi 53n
 Ayaş 53
 Ayazma 17, 31, 165, 186
 Aydın Baba 123
 Aytekin , Sefer 142n
 Ayvaşık Dede 102
 Azer 7n
 Azerbaycan 74, 176
 Azerî 74
 Azilien 2
 Azmi Nihad 129n

- B -

Baar, Dr. 46
 Bahaiiler 96n

Babatepe 109, 110
 Babil 6, 8, 187
Babil 8n 163
 Babilonya 10, 26
 Babu Taşı 79, 167
Babürname 41
 Bademler Köyü 132
 el-Badgisi, Davud b. Mansur b. Ebi Ali 48,
 60
 Baharözü Köyü (Sivas) 156
 Bahçeci, Mehmet 112n, 149n
 Bahr-i Ahmer 146
 Bakırçay 133n
 Bakırköy 131
 Bakılar Dağı 132
 Balasagun 36
 Balbal 78, 88, 89, 90, 91, 92, 167, 175, 176
 Balınoğlu, Tahir Harimi 37, 38n, 107, 108, 145,
 146n
 Balık 178
 Balıkesir, 105, 106, 166
Balıkesir 105n
 Balkan Harbi Şehitleri 119
 Balkan , Kemal 6n , 8, 10n
 Balkanlar 192n
 Balkık 60
 Balıkkaya 115
 Bang 88
 Baraklar 140
 Bardakçı, Cemal 38n, 141, 145n
 Barda taşı 9
 Barthold, W. W. 51n, 75, 88, 89n, 90n, 96n,
 177
 Başak demeti, 139n
 Başçiftlik Köyü 158
 Başkale 94, 95
Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri 31n,
 99n, 192n
 Başkurtlar 74
Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye
Tarihi 91n
 Baş şahidesi 93
 Baş - ucu taşı 93
Bâul İtikatlarla İlgili Taş Metinler Üzerinde
Çalışma 8n
 Bâtını 107
 Battalaltı Senti (Kayseri) 135

- Battal Gazi 117, 122n, 135, 136, 166
 Battal Gazi Türbesi 135, 136
 Bowenite 70
 Bavyera 2
 Bayat Dedeleri 132
 Bayatlı Mahmut oğlu Hasan 52
 Bayatlı , Osman 133n
 Baydur, Suat Yakup 14n, 16n
 Bayındır Köyü 101, 150
 Baykal 71
 Bayrak (Dergi) 174n
 Bayram 6, 17, 22, 79, 117n
 Bayramıç 114
 Bayrı, M. Halit 129n, 130
 Baz 89
 Baz Kağan 88, 91
 Beer, Georg 26, 27n, 28n, 29n, 182n
 Behn, Friedrich 163n
 ein Beitrag zur Semitischen und Allgemeinen Religionsgeschichte. Bak: Steinverehrung bei den Israeliten 26n
 Bektaş 3
 Bektaş (ler) 96n, 104, 107, 108, 141, 144, 145, 147
 Bektaş, Hacı Bektaş Veli 145n
 Bektaşiliğin Menşeleri 145n
 Bektaşilik 38n, 141, 144, 145, 146
 Bektaşilik ve Edebiyatı 145n
 Bektaşilik ve Son Bektaşiler 144, 145n
 Bektaş Taşı 125, 141, 169
 Belçika 192n
 Beldibi 2
 Belirli bir taş etrafında yürütülme 104
 Bellerofantes 82
 Belleten 11n , 89n, 90n, 91n,
 Beltir'ler 77n
 Beltir'lerde Tanrıya (Gök'e) Kurban Merasimi Meselesi 77n
 Benekay, Yahya 132n
 Beni İsrail 107, 145
 Ben Taşı 87
 Bereket 15, 38, 126, 139n, 178
 Bereket boynuzu 139
 Bereket ilâhı 139n
 Bereketlilik kültü 87
 Bereketlilik taşları 26, 163, 169
 Bereşit 27, 28n
 Bergama 133
 Bergama Tarihi'nde İlkçağ ve Bakırçay Havzası 133n
 Bergama Tarihinde Kırallık Devri 133n
 Bergstörn, Müller 180
 Berktaş 3
 Bertholet, Alfred 3n, 11n, 16n, 31n, 86n, 188n
 Bertrand, Alex. 44
 die Bestattungsbraeuche in Vorgeschichtlichen Anatolien 90n
 Beş 3, 12, 24, 38, 135, 142, 143, 147, 169, 170, 173
 Beşbalık 36, 38, 39, 40
 Beşbin 173
 Beşerleştirme 6
 Beş ev idolü 24, 163
 Beş Kadirga (Kinkuerem) 12
 Beş ordu 38
 Beştaş (lar) 3, 135, 142, 143, 147, 163, 170
 Beş Taşın Dile Gelmesi 142
 Beş Taş Mevkii 147
 Beştaş Oynama 135, 169
 Beş Yıldı Ellidört Ülke. Japonya'da Sosyal Hayat 180n
 Bethel 27, 30
 Betil 107,
 Betilo 107
 Betilon 107
 Betilya 107
 Bet-lehem 27n
 Beyaz akik 28
 Beyazıd Camii 50
 Beyaz Kaş 60
 Beyaz Taş 16, 24, 31, 32, 115, 134, 147, 163, 165 , 170
 Beyaz Yüzük 42
 Beyceli, Ragıp 105
 Beydili Aşireti 140n
 Beygû, Abdürrahim Şeref 96n
 Bey-kar 28
 Beyt-el 16, 27, 108, 165
 Beyt Elohim 27n
 Beytha-mikdaş 29, 30
 Beypazarı 102
 Bez 59, 109, 128, 194, 195
 Bibelllexikon 33n
 Biga 115

Bilecik 112
 Bilge Han 88, 89
 Bilgiç, Emin 8
Bilinmeyen İç' - Asya 24n
 1952 Yılında Yapılmış Tarihöncesi Araştırmalar Hakkında 178n
 Binektaş 138, 171
 Bir 173
 Birtek, Ferit 3n (5)
 el-Birûnî 49, 59, 75, 76
Birunis Picture 49n
 Bitki, hayvan, cansız varlıklar mânası 184
 Bitki Tanrısı 139
 Bitlis 94, 95
 Bizans 81, 131
 Bizans Kilisesi 82
Bizde Dini Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları
 125, 191n
 Boğaziçi 81, 82
 Bolu 112
 Boncuk 121
 Borçak Köyü 112
 Bostancı, Enver 2n
 Boyalı çakıl 1, 2
 Boyna Takılan Taş 124, 163, 171, 173
 Bozkır İlçesi 139
 Bögü Han 36n
Bögü Hanın Tarihi 36n
der Böse Blick und Verwunder 192n
 Bretonca 87
 Bretonlar 87
 Bretonya 86
 Brezilya 180
 Bronislaw, Malinowski 183n, 185n
 Brooke, H. R. 70n
 Brosse, Charles de 21
 Brückner, A. 19
 Budda 24, 76, 164, 182
 Budde, Karl 29n
 Buddizm 24, 25, 164, 181, 194
 Buffalo taşları 21
 Buğdayın taş oluşu 143, 144
 Buğu Han 35, 39
 Buğu Tekin 37
Bugün Dahi Avrupada Kurbağadan Medet
Uman Saf ve Cahiller Var 180n
 Buhtunnasır 30
 Buku Han 36, 40

Buku Tekin 40
 Bulancak 128
 Bulgar (lar) 46, 79
 Bulgaristan 167
 Bulgar Sınırı 118
Bulğatü'l-Gavvas 50
Bulletin de l'Academie Polonaise des Sciences
et des Lettres 89n
 Buluç, Sadettin 89n, 188n
 Bulut, Sebahattin 121n
 Bursa 113, 114
 Bursa Askeri Lisesi 113
 Bursalı Tahir Bey 53n
 Burun kanaması 124
 But 63
 Büngül, Nurettin Rüştü 43n
 Büt taşı 54, 67
 Büyü 7, 8, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 32, 40n,
 41, 71, 121, 164, 165, 166, 169, 177,
 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 188,
 189, 190
Büyü, Bilim ve Din 183 n
Büyücüler "Altın Çağını" yaşıyor 180n
Büyücülük En çok Alman'yada Yaygın 180n
Büyücülükte Taş Kömürü ve Yada Taşı 41n
"Büyü" Dünyanın Her Tarafında Salgın
Halinde 180n
Büyü ve Din Probleminin Bugünkü Durumu
 184n, 188n
 Büyük - Megas 86
 Büyük Çamhca 131
 Büyük Dişli Bıçak: Cır - Zu - Cal 9
Büyük İlahe Kybele'nin Anıtı Bulundu 13n
 Büyük Türk Tanrısı 43
Büyük Yunan Mitologyası 14n., 16n
 Büyü Mecelesi 184
 Büyü Taşı 163, 164
 Büyüye Karşı Taş 121

- C -

Cabir b. Hayyan 50, 66
 Cada Taşı 43, 44, 45n, 48, 52, 69, 70
 Cadı 42
 Cadoger 42
 Caferoğlu, Ahmet, 41, 73, 74, 100, 113, 114n
 129n
 Cafer'ül-Sadık 50
 Cahiliye 1, 172

- Californite 70
 Calwer 33n
 Cânt-ı Cem-Âyin 52
 Cami Duvarına Taş Yapıştırma 138, 169
 Cami-i Kebîr (Sivas) 153
 Cami'ul-Tevârih 44
 Campenhausen, Hans Erher v. 3n
 Candan, Mehmet 134n
 Can Kuşu 175
 Canlı Hakikat Taşı : Ka-gi - natil-la 9
 Canlı Kayalar 186
 Cansız Varlıklar, bitki, hayvan manası 184
 Cay (taşı) 44, 69, 70
 Cebeci Ortaokulu 111n
 Cede 42, 44, 48
 Celâlettin, Harzîmşah 51, 56, 63
 Celâl Hatun 95
 Cenab-ı Hak 56
 Cenâze Tepesi 89
 Cennet 86, 129n, 179
Cenupta Türkmen Oymakları 102n, 151n,
 Cermenler 163, 164
 Cesar, Jules 87
 Cevat Şakir B. Halikarnas Balıkcısı 12n,
 82n, 83n
 Ceyhun 45, 50
 Chantepe de la Saussaye , P. D. 3n, 13, 16,
 17n, 23n, 30n, 31n
 Chapelle 192n
 Chtoisme 7
 Cıncıklı Camii (Kayseri) 136
 Cide Taş 47
 Cilâh Taş Dönemi 86
 Cimilti (Sivas) 156
 Cingife Köyü 123
 Cin kültü 178 , 179
 Cinlere, meleklerle, tanrılara atfedilen mana
 184
 Cinlioğlu, Halis Turgut 157n
 (Cin - İyi Saatte Olsunlar) Bak: İslâm Mede-
 niyetinde Puta Tapma Devrinden Arta-
 kalan ve Kalıntı Halinde Yaşayagelen
 İtikatlar 189n
 Cinsel Birleşme 7
 Cinsiyet 7, 17, 24, 195
 Cismanî mana 184
 Clemen, Carl 26, 27n, 29n, 31
 Codrinkton 20
 Coşkunlar, Şahap Nazmi 189n
 Cudi Dağı 47, 52
 Culloch , Mac, 18, 19n
Culte des Dieux Fetiches 21
Cultura Turcica 92n
 Cuma Namazı 121
 Cumartesi 6, 118, 120
 Cumbur , Müjgan 53
Cumhuriyet 2n, 3n, 23n, 106n, 125n , 191n
Cumhuriyet Mektebi (Nizip) 127
 Cunüdü Dağı 124
 Cücenler 45
 Cüveynî 36 n
 Cybele (Kıbele) 11, 13, 16, 133, 163 ve Kybele
 11, 12, 18, 133
 - Ç -
 Çağatay 52
 Çakuloz (Selçuk Emiri) 135
 Çakaloz Mahallesi (Kayseri) 135
 Çakıl (taşları) 1, 2, 60, 131, 169, 189
 Çakmak Taşı 2, 24, 123, 126, 127, 163
 Çalı Altına Taş Atma 125, 169, 171
 Çam Ağacı 35
 Çamaşırlarıyla taş olan kadın 152
 Çam fıstığı 37
 Çamlıca 131
 Çamlıdere 102
 Çanakkale 114, 166, 174
 Çankırı 116
 Çantay, Hasan Basri 101n
 Çarhacı Ali Paşa 96n
*Çarhacı Ali Paşa Evlâdlarına ait Mezartaş-
 ları, Abdülvehhap Beyin Mezar Taşı*
 96n
 Çatalkaya (İzmir) 132
 Çavdarlı , Rıza 26n , 44
 Çaylara, Irmaklara Taş Atmak 160, 170
 Çelebi Gazi 116
 Çemberlitaş 81
 Çemişgezek 94, 95
 Çepni'ler 109
 Çerkeş 116
 Çermik 117
 Çeşme 75, 146, 166
 Çeşme altı 132
 Çete, Burhanettin 150

Çevresinde Dolaşılan Değirmen Taşı 125

Çığır (dergi) 4n, 77n, 101n ,

Çıkıntı taşlar 31, 165

Çıkış (Şemat) Kitabı 28, 31

Çınarlı Mevkii (Gaziantep) 123

Çıngıraklı Kaya 113, 168, 187

Çin 24, 35, 36, 37, 38, 39, 44, 45, 46, 47, 49,
50, 51, 56, 57, 58, 64, 67, 69, 70, 71, 73,
76, 88, 89, 108, 164, 187

Çince 42

Çingiz 58

Çinin Şimal Komşuları 89

Çintemani 24, 163

Çoban Baba'nın Taş Ekmeği 122, 169

Çoban Dede (Sert) 103

Çoban Dede ve Kayalar 122

Çocuk doğurmak 34

Çocuk doğurtan taşlar 172

Çocuk Kayası 113, 168

Çolpan 122

Çorum 107, 116, 117

Çorum'da Ramazan ve Bayram Adetleri 117n

Çorumlu Ömer 117

Çömçe Gelin 102n, 124

Çöreği Büyük Tekkesi 97

Çubuk 102

Çuringa (Çurunga) 20, 22 164

Çuval : Suka 46n

- D -

Dabaz Tekkesi (Sivas) 154

Dağ 11, 22, 23, 25, 29, 35, 36, 37, 39, 40, 60,
65, 77, 83, 124, 127, 133, 141

Dağ keçisi 72

Dağboylu , Mehmet Turhan 93n, 96n, 129n

Dalat, Ziya 188n

Dalboy, M. Zeki 137

Daleth 83

Dalman , G. 29n

Damlalı Taş 102, 103

Damonologie 8n

Danimarka 2

Danyel 28

Darülfünun Edebiyatı Fakültesi Mecmuası
42n, 45n, 48n, 49n, 50n, 53n

Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası 102

Darülhadis Baba 119

Darülhadis Camii (Edirne) 119

Davud b. Mansur b. Ebi Aliyi'l-Badgisi 48,
60

Dede 131

Deguchi, Y. 25n

Değirmen Taşı 8, 125, 128

Delfi 16, 164

Deli Ali Kayası 139

Delikli Kaya 124

Delik (li) Taş 80, 98, 99, 100, 102, 103, 105,
120, 124, 129, 132, 138, 155, 167, 168,
171, 182.

Deliktaş'tan Geçip Muratlarına Ermek İçin
Şişmanlamıyorlar 132

Delphi 15

Demirköy (Tekirdağ) 156

Demon 13

Deniz Kızları (Siren) 82

Dere veya Irmağa Taş Atma 173

Dereköy 139

les Derniers Rois de Thule Plon. 23

Deşt-i Kıpçak 90

Deubner , Ludwig 16n, 17

der Deutsche Volksaberglaube der Gegenwart
192n

Deutsch-Südwest Afrika 20n

Devlerin taş veya kaya haline gelmesi 16

Devlet-i Âliye-i Osmaniye 78

Devranî Baha Türbesi Önündeki Taş 98

Devrekânî 135

Dervişler 146n

Dış Tekke (Karaman) 138

Dikili 12

Dikili Taş 30, 84, 86, 172, 178, 182,

Dikilitaş Mahallesi (Sivas) 154

Dilek 2, 19, 34, 54, 79, 85, 105, 113, 115, 118,
120, 130, 131, 141. 154

Dilek Kuyusu 169

Dilek Taşı 79, 141, 154, 167

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi
6n, 10n, 26n, 90n, 161n, 178n

Din Fenomenolojisi 2, 4, 6, 27, 55, 173, 175
176, 178

Dinler Tarihi 2, 3, 4, 5, 6, 16, 27, 32, 35n, 45,
55, 90, 111, 173, 175, 176

Dinler Tarihi Ders Notları 8n, 85n

Dinler Tarihine Giriş 8n, 22n, 27n

Din Psikolojisi 111

Din Sosyolojisi 188n

Din ve Âdetler 189n

Direk taş 7, 14, 27, 77, 131, 171

Diri Taş 32, 165, 186

Diş 123, 192n

Dişi kurt 45

Diş Taşları 164, 171

Divanü Lugat'it-Türk 41, 42, 49, 50n, 53n, 64n, 69n

Divreği 97, 156

Diyanet İşleri Reisliği 195

Diyanbakır 97, 117, 166

Diyorit taşı 9, 10

Djadoiger 42

Dodu 150

Doğan 178

Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri 96n

Doğu Anadolu Mezarlıklarındaki Koç ve Koyun Heykelleri 95n, 176n

Doğubeyazıt 99

Doğu İlleri ve Varto Tarihi 151

Doğumla ilgili Taşlar 160

Doğumu Kolaylaştırıcı Taş 100

Dokuz 39, 173

Dokuz ay on gün 39

Dokuz Oğuzlar 35, 36, 37, 39, 48

Dol: Tabla 87

Dolmen 86, 87

Dolu taşı 64

Domuz 64, 67

Dönen taş ve dilek 118

Dönen yeşil mermer 114

Döner Kümbet 96

Döner taşlar 120

Dört 173

Dörtbin 173

Dörtüyl 128

Drevnetürkiye İsvayaniya Tuvi 92n

Dua Taşı 105

Dubban taşı 9

Dunne, Pierre 181 n

Duran Taş 112

Durdağı 107

Durga 24

Dursunbey 105, 106n

Dursunbey Kasabasına ait Birkaç Not 105

Durtaşı 112, 168

Du-şi-a : Zümrüt 9

Dut ağacı 68

Duvara taş yapıştırma 123, 137, 169

Düldül 76, 103

Dünyanın Merkezi 29, 165

Dünyanın yaratılışı 34

Düzova 21

Düz Taş 99, 100

- E -

Ebedîlik 179

Ebe Kaya 114

Eberhard W. 89

Ebubekr Râzî Muhammed b. Zekeriyya 59

Ebu Dulef Mis'ar b. Mühelhel 48, 55

Ebu'l- Abbas 68

Ebul Abbas b. Muhammed b. İsa el-Mervezi, 47, 48

Ebul Abbas İsa b. Muhammed el- Mervezi 60

Ebul bereket 66

Ebul Reyhan 49, 50, 59, 65, 66

Ebul-Reyhan'ın Bir Kitabı 49, 64, 147n

Ebül - Berekat Nisâburî 53, 59

Ebül-Fevzi Han 78

Ecdat Perestlik 84

Edirne 96n, 118, 120

Edirne Mezarları 96n

Edremit 37n, 38n, 82, 106, 107, 109, 110n

Edremit 109n , 110

Edremit Coğrafyasından Yapraklar 110n

Edsman, C. M. 188n

Edwards. I. E. S. 85n

Efes 194

Efostos Mâbedi 82

Efsâneler, Yeşim Efsânesi 44n, 68n

Ehram 84, 85, 86

die Eingeborenen Amerika 23n

Ejderha 178

Elâzığ 120

Elat 31

Elcezire Gazileri 147

Eleşkirt 51

Eliade, Miracae 3n, 16n, 27n, 31n, 86n, 177, 183n

Elmah İlçesi 103

Elmas Hanım 136, 137
 Elohim 30, 165
 Elohim evi 27, 30, 165
 El sürmek 29, 148, 173
 El sürülen taş 148
 Elteriş Kağan 88, 91
 Emrem Sultan 100, 103
 Emrullah 163n
Encyclopaedia Briannica 3n, 70n, 71n, 182n
an Encyclopedia of Religion 3n, 182n
En Eski Türk Sıvıları 3n
 Engisak taşı 9
Epoqe ve Hurafe Motiflerinin Tarih Bakımından Önemi 4n
 Erciş 96n,
 Erensoy , M. Nuri 148
 Erentuğ , Nermin 102n
 Er Gökçe Destanı 69
 Erkek tenasül uzvu halinde taş sütun 182
 Erkek üretim organı (Phallos) 15
 Er Kosay 69
 Ermenek 138
Ermenek ve Mut Abideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi 138
 Ermeni 73
 Erolit 107
 Ersandık Efsanesi 104
Erscheinungs und Ideen (welt) der Religion 17n, 19n, 30
Erscheinungsformen und Wesen der Religion 3n, 11n, 27n, 28n, 30n, 33n, 86n, 174n, 187n
 Erten, Azize 130n
 Erzincan 120
 Erzurum 97, 121, 152, 166
Erzurum Anıtlarında Eski Altay Türk Sanatının İzleri 97n
 Erzurum'da Tıpkı Taşı 121n
 Erzurum Folkloründe Gelenekler 121n
 Eski Kılca Kışla (Sivas) 156
Etnolojik Köy Araştırmaları: Ankara'da Beydili Aşireti 140n
Erzurum Tarihi. Abideleri ve Kitâbeleri İle 97n
 Esed Burcu 57
 Esin, Emel, 78
 Esi taşı : diyorit taşı 9
Eski Ahit 26, 27n, 30, 31, 32
 Eski Devlet Çağı 84

Eski Dünya 70
Eski Eserler Ansiklopedisi 43, 68
 Eskimolar 23
 Eskişehir 71n, 98n, 122
Eski Türklerde Din 40n, 42, 43n, 44, 47, 48n, 59, 62
Eski Türklerde Dini-Sihri Bir Anane "Yal" veya Yağmur Taşı 42, 44, 45n, 48n, 49n, 50n, 53n, 62
Eski Türklerde Kartal Arması 96n
Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Âdeti 55n, 189n
 Eski Türk Yazuları 88
Eski Türk Yazutları Tercümesi Zeyli 88
 Esrarengiz taş 22
Esrarlı Afrika 23n
Eteği Kirilenen Kızları Mahkûm Eden Kıztaşı 81n
 Etiler 10, 11n
Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları 11n
 Etnoğrafya 54, 83
 Etnoloji 179
 Etrüsk 85
 Even - Azer 28, 165
 Even - Şitiya 29 165
 Evliya Taşı 100
 Ewe'ler 21
 Eyice , Semavi 95, 176
 Eyüp (semti) 131
 Eyüp Sultan Camii 131
Esharû'l-Efkâr 59
 - F -
 Fal 2, 8, 18, 24, 47, 102, 113, 129, 146, 164, 179n 188, 190, 191, 195
Fal Hastalığı 179
 Fallik Mezar taşı 15n
 Fallüs (kültü) 14, 17, 24, 25, 26, 27n
 Fallüs taşları 26, 83, 163, 164, 165
 Fal Taşı 102, 129, 163, 167
 Farsça 42, 43, 68
 Farisi, 63
 Fatıha (sûresi) 141, 154, 174, 191
 Fatih Sultan Mehmed 109
 Felek, Burhan 3n, (4)
der Felsen in Jerusalem 29n
 Fenerli Dede 103

Fenike 6, 10, 11, 26
 Ferm V, 3n, 182n
Fetischismus 183n
 Fetiş 11, 12, 17, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 164
 191
 Fetişsiz 7
Fevaid al-Kiber 42, 52
 Fındık ağacı 37, 39
 Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri 125, 191
 Fırat, M. Şerif 151n
 Fırtına Tanrısı 10, 11
 Fıstık şeklinde taş 40
 Filistîler 28
 Filistin 12, 26
 Findeisen H. 177
 Finler 18,19,164
 Firavn 85, 86
 Firdevsî 44
 Fisandon yolu (Karaman) 138
 Fisher, H. 70n
 Fitte 2
 Florenz, K. 25n
 Folklor 3, 5, 54, 83, 93, 114, 121n, 125n,
 130, 131n, 134 n, 140n, 148n, 150n,
 158n, 179, 191n, 192n,
Folklor Postası 125n, 191n
 Fransa 2, 86, 87, 180, 192n
 Fransız 181n, 193n
 Fransızca 42, 43, 86
*Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Men-
 sei Problemi* 193n
 Franz von Asisi 32
 Frazer 26, 55, 185n, 192n
 Frig'ler 1, 11, 16, 163
 Frigya 82, 107

- G -

Gabriel, A. 96n, 97n
 Galebe taşı 64
 Galitekin 35, 38, 39
 Ganesa 24
 Gani Baba 125, 169
 Gani Baba'nın Taş Kabartmaları 125
*Garbi Asya ve Anadolu Akvam-ı Kadimesinin
 Din Tarihi* 7n
 Gargar Tepesi 108
 Gavr 84
 Gazi 105

Gazi Antep 113, 123, 124, 125, 141, 166
Gazi Antep'te Aleviler ve Muhtelif İnanmalar
 141n.
Gazi Antep'te Halk İnanmaları 123n, 125n
 Gazi Baba 125, 169
 Gazi Eğitim Enstitüsü 111n
 Gazi Molla Hoca 75
 Gebze 137
 Gedikkaya 127
*die Gegenwartige Lage des Mana-Forschung
 die Geist der Algriceehischen Religion* 15n
 Geldern, von Heine 86n
 Gelin dağı 117
 Gelin - damat taşı 132, 169
Gelin-Damat Taşı, Yurdumuzun Efsaneleri
 132n
 Gelin Kaya(sı) 93, 127, 128, 138, 166, 169, 174
 Gelinkayaları 139, 160
 Gelin kız 93, 115, 166
das Gelübde im Türkischen Volksglauben 99n
 Gemlik 114
 Gem-Stones 70n
 George, Sir James 185n
 Gerdizi 56
die Germanen 17n
 Germen 17
 Gerze 153
Geschichte der Griechischen Religion 14n
Geschichte Israels 29n
 Geyik 177, 178
 Geyik ciğeri 72
 Gi-nu-gal: Parıldayan 9
 Giresun 127, 128, 166
Giresun, Turistik Şehir "Yeşil" 128n
 Gir - zu - gal: Büyük dişli bıçak 9
 Glasenapp, Helmuth von. 11n, 31n
 Gnostik Sistemler 33
 Goetze, Albrecht 11n
 Goldammer, K. 183n
*the Golden Bough, A Study in Comparative Re-
 ligion* 185n
der Goldene Zweig 185n
 Goldziher (Ignace) 3n
 Gonda , Jan 24n
 Gotama Buddha 182
 Goz 50
 Göç Destanı 39, 39

Göç! Göç! Göç! 36, 38 40

Göğ e ibadet 7

Gök akik 28

Gökaltın , Ziya 35, 36, 37, 40n, 42, 43n, 44, 47, 48n, 59, 60, 61, 62

Gök bora 78

Gökçen, İbrahim 79n, 149n

Gökçe su 113

Gök - Medrese 96

Göksaray 78

Gök Tanrı 76, 77

Göktaş (ı) 7, 12, 16, 77, 78, 99, 167

Göktürk(ler) 45, 46, 47, 88, 91, 92, 176

Gök'ün Kapısı 27, 108, 165

Gök yakut 28

Gök zümrüt 28

die Götterwelt 25n

Göze iyi gelen, kayadan akan su 97

Göztaşı 124, 171

Graç, A. D. 91, 92, 175n

Grek(ler) 13, 14, 15, 92, 165, 175

Grenard 42, 61

der Grosse Brockhaus 3n, 14n, 182n

Grönbech, Wilhelm 17n

Gröyland 23

Gruna 64

Gul taşı 8

Guz 45, 76

Guz - balık 36

Güdük Minare (Sivas) 154

Gülensoy, Tuncer 159n, 174n

Gülşehri 96n

Günaltay , Şemseddin 88

Gündüz (dergi) 49n

Güneş 7, 9, 11, 12, 60, 86n

Güneş tanrısı 9, 86n

Güney , Eflâatun Cem 2n

Günü Dağı 124

Gürbulak 99

Güre (Uşak) 159

Gürz 9

Gürün 156

Güral , Ender 183n

Güterbock H. G. 10, 11

Güvercin 176

Güzellik: yefet 46

- H -

Hacatlar Taşı 79, 167

Hacatlar Tepesi 79

Hacer-i Berf ü Baran 53

Hacer-i Esad 1, 167

Hacer-i Esved 1, 3, 5, 8, 11, 12, 140, 148, 166, 172

Hacer-i İsmail 1, 167

Hacer-i Muallak(a) 1, 3, 5, 167, 172, 173

Hacer-i Mütekellim 1, 167

Hacer-i Müttakâ 1, 167

Hacer-i Semavi 7, 107

Hacer-i Şerif 72

Hacer'ül-Matar 42, 44, 48, 63

Hacı 107, 109

Hacı Baba 131

Hacıbektaş (Nevşehir) 140, 145, 147, 170

Hacıbektaş İlçesinin Turistik Önemi 147

Hacıbektaş'la İlgili taşlar 141

Hacıbektaş Taşı 141, 147

Hacıbektaş Türbesi 141

Hacı Bektaş Veli 141, 142, 143, 144, 145, 147

Hacı Murad-ı Veli Türbesi 116

Hacı Ömer Ağa 140

Hacı Veli 104

Hadis 172, 190

Haekel 185n

Hâfız Ehrû 50, 51

Hâfız Yede 58

Hafik 156

Hafta (dergi) 130n

Hakan 46, 76

Hakasiya 91

Hakikatın ağzı : ka-gi-na 9

Hakikat taşı 9

Hâkimler Kitabı 28

Hala Hâtin Türbesi 78, 167

Halep 142

Halikarnas Bahkçısı (Cevat Şakir) 12n, 82n 83n

Habîlürrahman (Mağara - Urfa) 153

Halk Bilgisi Haberleri (dergi) 2n, 3n, 73n, 97n, 98n, 100n, 105n, 113n, 114n, 116n, 117n, 123n, 124n, 125n, 127n, 128n, 129n, 130n, 135n, 137n, 138n, 141n, 146n, 148n, 152n, 153n, 159n

Halk İnanmaları III Balıkesir de 105n

Halk İnanmaları I Çerkeş'te 116n
Halveti 112
Ham 46n, 52
Hamilton , Edith 15 n
Hamit Zübeyr Koşay'ın Gezi Yazısı 96n
Hammer 63, 64n
Hamurkaya 143
Hanazir 57
Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens
B. VIII 3n, 17, 18n, 33n, 180, 192n
Hapuriyatas Pınarı 11
Harami Köyü 103
Harezmi 56, 57, 73
Harezmler 63
Harezmi Şah 54, 58, 63
Harlem 181n
Harlem, New - York'ta Bir Volkan 181n
Harput (Yukarı) 120
Harran 94, 95, 107
Harruvata 11
Harsalassa 11
Hartman, R. 29n
Harva , Uno 55n
Harvard- Cornell Üniversitesi 12
Hayranî, Seyyid Mahmud 143
Hasan b. Mahmud Bayatî 52n
Hasan b. Mahmud el-Kazvinî 63
Hasandede 140
Hasankale 122
Hasan Paşa 96n
Hasan Paşa Türbesi 96n
Hasina 20, 183
Hasluck, F. W. 13
Haşhaş fideleri 175
Hata 67
Hatay 57, 128
Haten 64
Hatice (Memure) 124
Hatun Dağı 39
Havadis (gazete) 83n
el-Havassü'l-Kebir Kitah el-Bahs 50, 66, 67
Havuzla koyma 148
Hayat 7
Hayat (dergi) 132n
Hayat Türkiye Ansiklopedisi 149n
Haydar Çavuş 104
Haylazlar kayası 133
Hayvan, bitki, cansız varlıklar manası 184

Hayvan kanı dökmek 66
Hazar 45, 46, 47
Hazine Kütüphanesi , Topkapı Sarayı Müzesi
53
Hazreti Alinin yaslandığı iddia edilen kaya
136
Hazreti İbrahim'in beşiği (Urfa) 159
Heiler , Friedrich 3n, 11n, 27n, 28n, 30n, 31n,
32, 33, 85n, 86n, 87 n, 174n, 187n
Hellen - Lâtin Eski Çağ Bilgisi 14n
el-Hemedani, Ahmed. b. Muhammed 47, 60
Henry, Viktor 192n
Hense, Leonard 14n
Hermac 14
Herme 13, 14, 15
Hermen 15
Hermentası 13
Hermes 13, 15
Hermes Psychagogue 14n
Heykel 11, 15, 28, 29, 78, 81, 82, 84, 88, 90,
91, 92, 93, 94, 95, 96n, 98, 115, 126,
148, 166, 175, 176, 177, 178
Heskiel 28n
Hıdır Baba 118, 119, 120
Hidrellez. 79, 115, 120
Hıdırlık Dede 105, 106
Hıdırlık Mevkii 105
Hıdırlık Semti (Çorum) 116
Hıdırlık Tabiiyesi (Edirne) 118
Hristiyan(lık) 5, 6, 13, 16, 19, 28, 29, 31, 32,
33, 75, 79, 87, 104, 128, 165, 166, 173
181, 186, 188n , 190, 194
Hitay 44
Hiyartaşı 144
Hızır 112, 146, 152, 153, 168, 170
Hızır Direk (Taş sütun) 153, 154, 171
Hicaz 123
Hikmet, Mimar 94, 144, 145
Hiltbrunner, Otto, 15n
Hindistan 24, 180, 182, 192n,
Hindistan Tıvazlar Ülkesi 180
Hinduizm 23, 181, 194
Hint 23, 163, 180, 182, 187
Hint Hukuk Fakülteleri 180
Hir: uzun 86, 87
Histoire des Turcs d'Asie Centrale 96n
Hitit 6, 10, 11, 122, 125, 126, 139, 160

Hititoloji 10
 Hoço 39
 Hoffmann-Krayer, von Eduard 18n , 192n
 Homeoptik Maji 185
 Horan 101
 Horasan 46, 48, 58, 60, 68, 74, 135
 Hornuski , Mosey 73
 Horoz, 119, 131, 144, 145
 Horoz kursağından çıkan taş 131, 169
 Hostia Mucizesi 194
 Hozat 94, 95
Hudavend Hâtun Türbesi ve Hayatı 97n
 Hudut Taşı 15n, 87
 Hulûlu: sari akik 9
 Hulin Dağı 39
 Hunlar 46, 76
Hurafeler ve Menşeleri 75n, 76n, 188n, 191n
 Hurri 10, 11
 Hurrice 10
 Hurşit Sait 123n, 125
 Hutun 60, 61
 Huvaşı Taşı 11, 163
 Hüdavent Hatun 94, 96
 Hünkâr (Hacı Bektaş-ı Veli) 142, 143
 Hünnerkopf, R. 18n, 180n
 Hürrem Paşa 96n
Hürrem Paşa Türbesi 96n
Hürriyet (gazete) 23n, 129n, 132n, 180n, 181n
 Hüseyin Kâzım Kadri 3n, 41n
 Hüseyin Şah 65n, 66
 Hüyük 7
 Hyancnith 45

— I —

Iğdır 94, 177
 Ilıcasubaşı (Uşak) 159
die Inder 23n
 Indrabhuti 23
Investigation and Studies in Jade 70n
 Irak 72
 Irmak : öküz 60
 Irmak caddesi (Samsun) 151
 Irmaklara, çaylara taş atmak 160, 170
 Islanda 70
 Isparta 129
Isparta 'da doğum ve çocukla ilişkili âdetler ve inanmalar 129n

Isparta'da Halk Hekimliği 129n
 Issık (göl) 45, 51
 Işıklar semti (Bursa) 113
 Ivaz Babu 102

— İ —

İbadet taşları 26, 165
 İbn Fadlan 90n
 İbn Zekerriya el-Râzi Muhammed 65
 İbn'ül - Fakih 45, 48, 49
 İbrahim (Hz.)1, 46, 167, 172
 İbrahim Ağa 154
 İbrahimogulları 46
 İbrahim Tennuri Türbesi 136
 İbranice 27n, 46n,
 İbraniler 107
 İçasya 177
 İçkin İmmanent 184
 İçmeler (İzmir) 133, 134
 İda Dağı 82 , 107, 110
 İede 41
 İhlâs sûresi 119, 141, 174, 191
 İkinci Cihan Savaşı 139
 İki taş arasından geçme 98, 128, 168
 İkon 194
 İkonoloji 85
 İlahi Kudret 14
İlahiyat Fakültesi Dergisi 93n, 99n, 196n
 ilâhlâr taşı 86
İlkel Efsaneler 22n
İlkel Topluluklarda Uğur Getiren Şeyler 21n
İlk Türkler 26n, 44n
 İmam Gazali 123
 İmam Rıza 74
 İmamzade 74
 İmmana taşı 9
 İmmanent: içkin 184
 İmranlı (Sivas) 156
 İnan, Abdülkadir 4, 43, 44n, 45, 52, 54, 68, 69, 70, 74, 75, 76, 77n, 89n, 90, 91, 92n, 124, 141, 175n, 188n, 190
 İnan, Müşfika 159n
İnanmalar: İstanbul'da Halk İnanmaları 131n
İnanmalar: Yozgat'ta Gelinkayalar Efsanesi 160n
 İnce Minareli Medrese 94
 İncil 31, 33, 186

İncirli Dede 137
İngiltere 2, 180, 181
İnsanı döndüren taş 119
İnsan kanı dökmek 66
İnsanların taşlaşması 33, 165, 166, 174
İptidailerde Ölü Gömme ile İlgili Bazı Pratikler
ve İzahları 97n
İran 35, 36, 39, 45, 46, 57, 65, 99, 176
İrtiş 55
İrvasa 129
İsa (Hz.) 12, 32, 33, 75, 87, 165
İskandinavya 180
İskenderun 128
İskit(ler) 92
İslâhiye 125
İslâm, 1, 5, 34, 40, 44, 45, 48, 49, 52, 55, 71
72, 83, 90n, 101, 104, 128, 146, 150,
161, 172, 173, 174, 175, 176, 188n, 189,
190, 191
İslâm Ansiklopedisi 145n
İslâm Dışındaki Dinler 8n, 14n, 21n, 22n,
24n, 33n
İslâmiyet 3, 34, 55, 75, 174n, 188, 189, 190
İslâmiyette Kırk Adedi Hakkında 174n
İslâmiyetten Önce Türk Kültürü Tarihi 91n
İslâmlarda Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar
166n, 170
İslâm Medeniyetinde Puta Tapma Devrinden
Artakalan ve Kalını Halinde Yaşayagelen
İtikatlar (Cin-İyi Saatte Olsunlar) 189n
İslâm Türklerde Şamanlık Kalıntıları 188n
İslâvlar 18, 19, 164
İsmail b. Ahmed 48, 68
İsmail b. Nâsır 56, 62
İsm-i A'zam 47, 50, 62
İspanya 92
İsrail(iler) 26, 27, 28, 29, 30, 165
İstanbul 2n, 50, 52, 53, 81, 96n, 127, 129, 130,
146
İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişkili Âdeitler
ve İnanmalar 130n
İstanbul'da Halk İnanmaları 131n
İstanbul'da Kullanılan Bazı Halk İlaçları 130n
İstanbul Falcılar Cenneti Oldu 129n
İstanbul Folklorü 130n
İstanbul Masalları (Sabır taşı) 2n
İstanbul Meşahirine Ait Mezar Kitabeleri 96n

İstanbul Rum Patrikhanesi 146n
İstanbul Tılsımları 81n
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih
Dergisi 43n, 52n
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk
Dili ve Edebiyatı Dergisi 89n, 174n, 188n
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 50
İstiklâl Savaşı 116
İstokholm Konferansları 44n
İsviçre 2
İş (dergi) 140n
İşaret taşları : at taşı 144
İzmir Kabartması 139
İşaya 32
İşbu Kıssa Kazak'ın Ahvallerin Beyan Eder
75n
İtalya 17, 186
İtalyanca 86n
İz 75, 76, 103, 107, 112, 113, 136, 143, 148,
156, 164, 166, 167, 182,
İzak 46n
İzi: Sahip 75, 188, 189, 190
İzmir 82, 107, 108, 132, 133
İzvor 80

- J -

Jade 70n, 71n
Jadeite 44, 70
Jade taşı 24, 42, 49, 70n, 71n, 164
Jahve 32
Jakup 27
Japon 25, 164
Japonca 70
Japonya 164, 179, 180, 193
Japonya'da Sosyal Hayat. Beş Yılda Ellidört
Ülke 180n
Jaspe 43
Jens , Hermann 14n
Jensen, Ad. E. 21n
Jeremias , Friedrich 8n, 26n
Jerusalem 29n, 96n
Jerusalem 29n
Jesus Gestalt und Geschichte 33n
Jimmu-Gaku-Gasshi 25n
Journal of Anthropological Society of Tokyo
25n
Jules Cesar 87
Jupiter Lapis 16, 164

- Kahala 181
Kâbe 12, 172
Kabil 147
Kabir 84
Kabir und Nanak 24n
Kadı Burhaneddin İlkokulu (Sivas) 154
Kadı Burhaneddin Türbesi 154
Kadı Burhan Sokağı (Sivas) 154
Kadın, Fal ve Bâtl İtikad 179n
Kadir Gecesi 117
Kad taş 108
Kafkasya 176, 178
Kafı, Kadircan 195
Ka-gi-na: hakikatın ağı 9
Ka-gi natil-la: Canlı hakikat taşı 9
Kâhinlik 32, 41
Kohle, P. 24n
Kahveci dağı 146
Kalecik köyü 97
Kalender Türbesi 102
Kaliforniya 70, 181
Kalsiyum 70
Kalkerli taşlar 8
Kam 43, 45, 62
Kamış 57, 58
Kamlık 41
Kamûs'ul-A'lâm 148n
Kangal 156
Kantaşı yüzüğü ve burun kanaması 124, 171
Kapı taşları 26, 165
Kara büyü 187
Karaca Ahmet 148
Karaca Ahmet'ler Hakkında İncelemeler, Düşünceler 148n
Karaca Ahmet Mezarlığı, Sanat Bakımından Mezarlar ve ... 93n
Karacahisar (Bozkır İlçesi) 139
Karadeniz 81, 82
Karahan 37
Karahan , Abdülkadir 174n
Karahanlılar 47
Kara Höyük 144
Karahöyük (dergi) 147n
Karaisali İlçesi 152
Karakaş 60, 64, 71
Karakaş öküz 60, 64n
Karakedi 180
Karakoyunlu 94, 176
Kara-koyun köyü 177
Karakurum 39
Karalar köyü 135
Karaman 138
Karaman Tarihi, Âbideleri ve Kütâbeleri ile 138n
Karamustafa 114
Karâni Türbesi 114
Karapürçek köyü 117
Karasınan köyü 79
Karataş 1, 11, 12, 16, 119, 123, 128, 140, 163, 170, 171, 187
Karatay, Sadrettin 24n
Karatepeli 102 n, 152
Karga 181
Karlık(lar) 47, 48, 65, 66
Karmathlılar 140
Karnak 86
Karneol 8
Kars 177
Karşı 51
Kartaca 12
Kartal 71, 176, 177, 178
Kartal Çimi 110
Kartal Gölü 152
Kartaltepe 110
Karsantı bucağı 152
Kar taşı 64
Karya 12
Kastamonu 134, 135
Kastamonu'da Halk İnanmaları 135
Kastamonu'da Yağmur Duası, Türk Halk Bilgisine Cevaplar 134n
Kaş, 42, 43, 59, 60, 64
Kaşarru taşları 8
Kaşgarlı Mahmut 37n, 41, 42, 43, 49, 50, 56, 59, 62, 67, 69
Kaş öküz 64n
Katar hastalığı 74
Katolik 31, 190
Katran dağları 82
Kavaklar 81, 82
Kaya 1, 3, 5, 13, 16, 17, 22, 23, 25, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 61, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 93, 97, 102,

- 103, 104, 108, 113, 114, 115, 122, 123
 124, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 142
 143, 144, 147, 152, 156, 160, 164, 165,
 166, 167, 168, 170, 171, 177, 178, 183,
 184, 185, 186, 187, 188, 189, 192n
- Kayadan deve çıkışı 167
 Kaya içinde kırk gün inziva 147
 Kayalara çıkan nal izleri 156
 Kaya mezar 85
 Kayanın konuşması 1n, 167
 Kayayı şerif 102
 Kayın ağacı 37, 39, 76
 Kayseri 96, 135
 Kayseri 96, 135
 Kayserikapı Mahallesi (Sivas) 154
 Kazaklar 69, 75
 Kazancı Dede 150
 Kazdağ 82, 107, 108, 109, 110, 125, 168,
 Kazvinî 67, 73, 74
 el-Kazvîni, Hasan b. Mahmud 63
 Kefrem 85
 Kelâm-ı Kadîm 77
 Keleti Szemle 129n
 Kelime-i Şehadet 174, 191
die Kelten 19n
 Keltler, 18, 19, 87, 163
 Kemal Ümmî 112, 113
Kemal Ümmü Hakkında 113n
 Keops 85
 Kerâmete araç olan taşlar 178, 171
 Kerbelâ 74, 160
 Kerbelâ toprağı 160
 Kergok 89
 Kerkes taşı 72
 Keskin 140
 Keskin , Atiye 123n
 Keşrik 120
 Keşi 78
 Khagan 46
 Khart 42
 Kıbrıs 12, 13, 78, 79, 165, 186
 Kihç Dede Mahallesi (Samsun) 151
 Kımuklar 75
 Kınal , Füzuzan 10n
 Kıpçak 44, 90
 Kırıl kızı 166
 Kırız (lar) 39, 69, 70, 74, 88
Kırızca - Rusca Sözlük 69n
 Kırız - Kazaklar 69
 Kırıkkale 140
 Kırım 78
 Kırk 120, 159, 173, 174
 Kırkbir 173
 Kırkbudak Hacıbektaş İncelemelerine Giriş
 144n
 Kırk Taş 159
 Kırk Yâsin 120
 Kırkbir 173
 Kırmızı akik : Samtu 9, 28
 Kırmızı taş 9, 24, 124, 163
 Kırşehir 43, 94, 95, 96n, 140, 144, 146, 176
Kırşehir 141
*Kırşehir'de H. 709 (M. 1310) Tarihli Tasvirli
 Bir Türk Mezar taşı - Anadolu'da Tasvir-
 li Türk Mezar Taşları Hakkında Bir
 Araştırma* 95n, 176n
*Kırşehir'de Yerlere Atfedilen İnanışlar: Aşık
 Paşa Türbesi* 140n
Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lugati 43n
 Kırzioğlu, Fahrettin 52n
 Kısmet Dağı 83
 Kısmet Kayası 133
 Kısmet Taşı 83, 168
 Kısmet Tepesi 83
 Kızılbaşlar 141
 Kızılca Halvet 143
 Kızılderihiler 20, 21, 22, 23n, 164
 Kızıl Kaya 143
 Kızıl yakut 28
 Kız Kaya(sı) Ersandık Efsanesi 104, 168, 169
 Kızlar Kayası 139
 Kızlasov, L. R. 91
 Kıztaşı 81
 Kibele 11, 12, 13, 16, 133, 163
 Kilis 126
 Kiliseyi kaya üzerine kurmak 186
 Kimek 55
 Kinkurerem 12
 Kireçli taşlar 8, 129
 Kirfel, W. 24n
 Kitab-ı Mukaddes 27, 28, 32. 165. 186
Kitab'ül Bahs 50, 64, 65, 66
Kitabu'l-Havass 59, 65, 67
*Kitaplar (A. D. Graç'ın Tuva'da Eski Türk
 Heykelleri)* 175n

- Kitaylar 73
 Kiü-bieen 39
 Kiyeliyen 35, 38
 Kleinasien. Bak: *Kulturgeschichte des Alten Orients* 11n
 Kleines Lexikon der Antike 14n
 Knaurs lexikon der Ägyptischen Kultur 8n
 84n, 85n, 86n
 Kocaeli 137
 Koca Katran Dağları 82
 Koç 95n, 176, 177, 178
 Koçak (Yigit) 177
 Koho 23
 Kolombiya Üniversitesi 181
 Komlanço 37
 Kompendium der Palästinischen Altertums-
 kunde 27n
 Kongo 23, 165
 Kongo'da Bir Türk Kızı 23n
 Konow, Sten 23n, 24n
 Kontajiyöz Magi 185
 Konuşan taş 1, 167
 Konya 7n, 94, 95, 96n, 97, 137, 138, 139, 166,
 175, 176
 Konya (dergi) 7n
 Konya Âdetleri 137
 Konya'da Kullanan Halk İlaçları 138
 Konya'da Tarihi Mezar Taşları 96n
 Konyalı, İbrahim Hakkı 81n, 97n, 138n
 Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi 95, 97
 Konya ve Civarında Halk İnanmaları 137
 Koyun, 95n, 176, 178
 Kora 89
 Korintos 31
 Korintoslulara Birinci Mektup 31
 Korkmazoğlu, Nusret 106n
 Korku Taşı 124, 171
 Koşay, Hâmit Zübeyr 95n, 96n, 176, 177, 178
 Kotwicz, Wladylaw 89n
 Kozan 152n
 Kozanlı Cin Yusuf oğlu 152n
 Kozmopolit 36
 Kökten , Kılıç 178
 Köpek yağı 180
 Köprüköy 122
 Köprülü, Fuat 36, 42, 44, 45, 48, 49, 50, 53n
 54, 62, 63, 64n, 73, 113, 114n, 145n
 Köroğlu 120, 122, 166
 Köroğlu'nun Kır Atının İzleri 120, 165
 Köroğlu'nun Yalağı 122
 Kösemihal, Nurettin Şazi 184 n, 188n
 Köşetaşı 13, 26, 32, 33, 165
 Köşker Baba'nın taşı 150, 170
 Köşker Baba Tepesi 150
 Köşker Köyü 150
 Krallar Kitabı 28
 Kroll, Pauly Wissowa 29n
 Krom: Yuvarlak 87
 Kromlek 86, 87, 177, 178
 Kubbetü's-Sahra 29
 Kudüs 1, 5, 29, 78, 165
 Kudüs Rum Patrikhanesi 146n
 Kuen Lun 71
 Kug - son gün 88
 Kulakkaya 128
 Kulfa'lı Oymağı 151
 Kul und Priestertum 20 n
 Kulturgeschichte des Alten Orients. Kleina-
 sien 11n
 Kultur der Urzeit 163n
 Kulur Teğın 40
 Kumahmetoğlu, Naci 140n
 Kumarbi 10
 Kumarbi Efsanesi 10
 Kumarbi Efsanesi 6n, 10n
 Kumlançu 39
 Kum, Naci 125n, 148
 Kum tepeli mezar 85
 Kun 47
 Kuntarra evi 10
 Kunter, Halim Bâki 144
 Kur'an-ı Kerim 1, 117, 134, 150, 158, 172, 190
 Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim 101n
 Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı 101n
 (Kurat) Akdes Nimet 51n
 Kurbağa 180
 Kurban 7, 17, 20, 23, 28, 32, 42, 75, 76, 77,
 84, 86n, 90, 119, 125, 130, 158, 163, 165,
 177, 182, 188
 Kurban kanı 42, 52, 101
 Kurban taşı 163
 Kurban Tepesi (Tokat) 158
 Kureyş 12
 Kurgan 84
 Kurt 69, 71, 178

Kurthaş Ağa Şahbender 178
 Kurtboğan 105
 Kurtşeyh 135n
 Kurtşeyh Mahallesi (Devrekâni) 135
 Kut Dağı 38
 Kutlu (Kutluca) 122
 Kutlu Dağ 35, 39, 40, 141
 Kutluğ Han 47
 Kutlukaya (Sivas) 156
 Kutlu Kaya 3, 5, 34, 36, 38, 108, 167, 188
 Kutlu taşlar 3
 Kutsal fuhuş 7
 Kutsal Kaya 29, 33, 165, 186
 Kutsal Kitaplar 194
 Kutsallaşan taş anıtlar 26, 165
 Kutsal Taş (lar) 1, 5, 8, 14, 16, 27, 28, 30, 31, 72, 74, 107, 108, 109, 163, 165, 168, 186
 Kutsal Toprak 160
 Kut Taş 108, 145
 Kuvle deliği 136, 137, 171
 Kuzucu köyü 128
 Küçük Asya 11, 16
 Küçük Çamlıca 131
 Küçük Mitologya Sözlüğü 15n
 Küçük Mitoloji: Yunan Roma 17n
 Kül Tegin 89, 90n
 Kül-Tegin Anıtında 1958 de Yapılan Arkeoloji Araştırmalarının Sonuçları 90n
 Kültür Değişimleri 187n
 Kümbet 84
 Kybele 11, 12, 133 ve 13, 16, 163
 Kylene 15

- L -

Laban 27, 28, 165
 Lâcivert taşı: Za-gin-na 9
 Lâdik 151
 Lake Baykal 71
 Lâmaizm 194
 Landsberger, B. 26n
 Lao-tsu 25
 Larnaka 78
 Lâtinler 107
 "Lâ yünezzilil gayre min bâdi mekânâtü ve yensiru rahmetihî ve Hüve'l-Veliyyü'l-Hamîd" 150

Leek, Sybil 181
 Lehçe-i Osmani 42, 53n
 Lehmann, Alfred 21n, 183n, 188n, 192n
 Lehmann, Edvard 14, 17n, 19n, 20n, 30, 183
 Lehmann, E. R. 183n, 184, 185
 Lehrbuch der Religions Geschichte 3n, 13n, 14n, 16n, 17n, 18n, 19n, 20n, 23n, 25n, 26n 30n, 31n
 Lehrbuch 4, 21n
 Lek: Taş 87
 Lenk Timur Tekkesi (Tokat) 157
 Lenkeran 74
 Levililer 30
 Levy-Brühl, (Lucien) 187, 193n
 Lexikon der Ägyptischen Kultur 8n, 84n, 85n, 86n
 Lidya 12
 Ligeti, L. 24n
 Likya 12
 Linga 24
 Lingam Taşı ibâdeti 182
 Litholatrie 7
 Lithos: Taş
 Litvanya 19, 164
 Lobaba 123
 Loğtaş 144
 Loğusa Hatun 131
 Londra 181
 Lowie, Robert E. 187
 Löhr, Hans 192n
 el-Lugatü'n-Nevaiyye 42
 Lumur, Jsl. 90n
 Lüle taşı 71n

- M -

Macarca 96n
 Machtvorstellung und Magie 20n
 Madagaskar 20
 La Magie dans l'Inde Antique 192n
 Magische Steine 3n
 Magnezyum 70
 Mahmud Harzemşah Sultan 63
 Mahmud Hayranî, Seyyid 143
 Mahmud Kâşgari 42, 59, 60
 Mahmud b. Mansur 63 (Mehmed, b. Mansur 64n)
 Mahmud oğlu Hasan Bayatlı 52

- Mahruşa taşı 9
Maia 15
Makam-ı İbrahim 1, 167
Makedonya 79, 167
Makedonya Yürük Folklorü, Ondokuzuncu Asırda 79n
Malatya 147
Malaveie, Jean 23
Malaya 20, 183
Malazgirt 94, 98
Malenezca 183
Malenezya 20, 164, 183, 184
Malta 12
Man 31
Mana 20, 21, 22, 25, 85, 179, 181, 183, 184
Mana 183n
le Mana 184n
Mana Atna 184
Mana, der Begriff des "ausserordentlich Wirkungsvollen" bei Südseevölkern 183n
Mana, Eine Begriff Geschichtliche Untersuchung auf Ethnologischer Grundlage 183n
Manas Destanı 69
Mana Tangata 184
Manikeizm 33n
Manisa 82, 148, 149
Manisa 149n
Manisa'da Deri Sanatları Tarihi Üzerinde Bir Araştırma, XVI ve XVII. Yüzyıl Vesikalarına Göre 149n
Manitu 183
Mansurî 53
Maraş 125
Mardin 149
Marul Çayı (Tokat) 158
Mas d'Azil 2
Maskotçuluk 191
Mastaba 84, 85
Mastaba 84n
Mater Duem Magna 12
Materyalist 191
Matta 33
Maveraünnehir 48, 56, 58
Mayadağ 79
Maynageşer, S. D. 77
Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben der Türkei 192n
Megalith (lex) 86, 89
die Megalithen Südasiens und ihre Bedeutung für die Klärung der Megalithenfrage in Europa - und Polynisien 86n
Megasi: Büyük
Mehmet Bey 96n
Mehmet Bey Türbesi 96n
Mehmet IV 53
Mehmet, Fatih Sultan 109
Mehmet Harizmi Sultan (Alâeddin) 56, 57, 58
Mehmet Muhtar 123
Mehmet b. Zekerîyya el-Râzî 67
Mehpare Sultan 109n, 111
Meinhof, Carl 23n
Mekke I, 5, 12, 129, 140
Meksika 70
the Melanesians 20
Meleklerle, cinlere, tanrılara atfedilen mana 184
Me'mun 48
Men: Taş 86, 87
Menderes 115
Menderes Çayında Yağmur Duası 113
Menhir 86, 87, 177, 178
Mensching, Gustav 3n, 31n
Menteşeoğulları 96n
Menteşeoğulları Devrine ait Bazı Kabir Taşları 96n
Meraktaş 133
Meram Bağları (Konya) 139
Mercimeğin taş oluşu 143, 144
Mercurius 15
Merenhout, J. A. 22
Meriç, Rıfkı Melûl 94, 175
Merkez Efendi 129, 130
Merkez Efendi Türbesi 130n
Merkür 87
Mermer, 8, 31, 77, 114, 127, 138, 159, 164, 168
Mersin 150, 151
Mersin'in Tepe Köyünde Doda, Yağmur Duaları 150n
el-Mervezi, Ebu'l-Abbas İbni Muhammed İbni İsa 48
el-Mervezi, Ebu'l- Abbas İsa b. Muhammed 60
Meryem (Hz.) 87, 194
Meryem Ana Yortusu 13, 165, 186

- Merzigon 103, 104
 Mescid 29
 Mescidü'l-Aksa 78
 Mesih 31, 32, 165
 Meşhed 48, 49
 Meteor 12, 27n
 Mezamir 28, 32
 Mezar 84
 Mezara taş bırakmak 102, 168
 Mezar - megalitleri 89
 Mezaros 129n
 Mezartaşı 15n, 26, 27n, 78, 84, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 165, 175, 176, 177, 178, 179
 Mezar Taşları 94n
 Mezbah 28, 165
 Mezmur 32, 33
 Mezardan taş alma 168
 Meryem Ana Yortusu 13, 165, 186
 Merzifon 103, 104
 Mescid 29
 Mescidü'l-Aksa 78
 Mesih 31, 32, 165
 Meşhed 48, 49
 Meteor 12, 27n
 Mezamir 28, 32
 Mezar 84
 Mezara taş bırakmak 102, 168
 Mezar-megalitleri 89
 Mezaros 129n
 Mezartaşı 15n, 26, 27n, 78, 84, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 165, 175, 176, 177, 178, 179
 Mezar Taşları 94n
 Mezbah 28, 165
 Mezmur 32, 33
 Mezardan taş alma 168
 Mezopotamya 8, 10, 92
 Mıknatıs taşı 8
 Mısır 6, 7, 57, 58, 66, 84, 85, 86, 163
 Mısır Tarihi 84n
 Midilli 109
 Mihenk taşı 9
 Mikerinus 85
 Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, Ankara 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler 93n, 95n, 176n
 Milletlerarası Dinler Tarihi Kongresi 45
 Milletler Ruhîyatı Esasları- İptidai İnsan-İnsanlığın Psikolojik Bir Tekâmül Tarihinin Anahatları 188n
 Millî Kütüphane 53
 Mirhond 52
 Mirmirooğlu 146 n
 Misk kokulu ırmak 52
 Mişigan Üniversitesi 111n
 Mıña 29
 Mitologya 15n
 Mitoloji 14, 15, 16, 148, 178, 179
 Mitspa 28
 Mitton, David Gordon 12-13
 Moğolca 42, 44
 Moğolistan 73n, 91
 Moğolistandaki Türkçe Kitabeler 73n
 Moğollar 44, 51n
 Molla Gazi 75
 Molla Mehmet 123
 les Monuments Turcs d'Anatolie 96n , 97n
 Moran, Adli 21n, 22n
 Morenz, Siegfried 7n. 85n
 Mor yakut 28
 Moscati, Sabatino 163n
 Mozole 84
 Mü'cem'ül-Büldan 47, 60
 Mucur 140, 144
 Mudanya 114
 Mudurnu 113
 Muğla 150
 Muhammed (Hz.) 12, 78, 159, 168, 172
 Muhammed b. Zekerriyya, Ebu Bekr Râzî 59 , 65
 Muhiddin b. Arabî 50
 Muhtar Baba 145
 Mukaddes kâhinlik 32
 Mukaddes kaya 29
 Mukaddes Taş 107, 108
 Mukdesî 62
 Mum 77, 79, 100, 119, 130, 131, 136, 181, 194, 195
 Murat Paşa 96 n
 Murat Paşa Kızı Türbesi 96n
 Murat Taşı 106, 172
 Musa (Hz.) 26, 30, 31, 146, 165, 180
 Musanın Altıncı ve Yedinci Kitapları 180

Musa Kâzım 97, 98, 128
Musavver Türkistan Tarih ve Seyahatnamesi 77n
 Musevî(lik) 5, 6, 25, 29, 30, 32, 33, 120, 173, 181
 Muska 8, 26, 50, 92, 153, 163, 164, 173, 175, 179, 182, 189
 Mustafa Es-Safi 53
 Musul 52, 72
 Muş 150
 Mut 138n
Mut Âbideleri Bak: Âbideleri ve Kütâbeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve... 138n
 Mübarek, Galip 96n
 Mübarek taşlar 117
Mücmel'ut - Tavarîh va'l-Kısas 45, 50, 62
 Mühlmann, W. E. 19n
 Mühr-i Süleymani 94
 Müslümanlar 13, 29
Myth, Mensch und Umwelt 21n
Mythologisches Lexikon 14n
 Mythus 21n
 Mytuslar 21

- N -

Nakşibendî Tekkesi (Sivas) 155
 Nallıhan 100, 103
 Narhdere 107, 108
 Nasır (Sivas) 156
 Nâsır b. Yakub 65
 Nasirüddin Tûsî 52, 53, 59
 Na taşı 9
 Naturalizm 6, 7
 Naturist 191
 Naturizm 6, 141
 Na'u 9
Nazar Değmesi İnancı. Bak: İslâm Medeniyetinde Puta Tapma Devrinden Artakalan ve Kalıntı Halinde Yaşayagelen İtikatlar 189n
 Nazarlık 185, 191, 192n
 Nebat taşı 8
 Nebi Efendi (Urfa) 159
 Necatigil, Behçet 15n
 Necatigil, Behçet 15n
 Necip Âsım (Yazıksız) 51
 Nefrit taşı 24, 44, 49, 51, 52, 70, 164

Negelein, Julius 192n
 Nephrite 70
Nephrit und Jadeit 70n
 Nesep tayini 34
 Nesevi, Şihabüddin Ahmet 51
Neue Forschungen zum Mana Begriff 183n
Neue Petraforschungen 29n
 Nevaî, Ali Şir 42
 Nevruz 79
 Nevşehir 113, 140, 146, 166
 New - York 181
Newyork'ta Bir Volkan: Harlem 181 n
die Nichiren-shu 25n
die Nichtchristlichen Religionen 11n
 Niğde 94, 96
 Niksar 158
 Nilson , Martin 13, 14n
 Ninurta 9
 Niobe 82, 148, 149
 Nişaburi, Ebül Berekât 53, 59
 Niyaz Taşı 132, 169
 Niyet 24, 115, 118, 132
 Niyet taşları 99, 154, 168
 Nizip, 113, 126, 127
 Noah 46n
 Noth, Martin 29n
 Nölle, Wilfried 21, 183n, 185n, 192n, 194
 N. R. 179n
 Nuh (Hz) 46n, 47, 50, 52, 56, 62, 71, 108
 Nuh b. Esed 48
 Nureddin, Sentimur oğlu 157n
 Nureddin (Timurlenk'in oğlu) 157
 Nuriye Hanım 114n
 Nuruosmaniye Kütüphanesi 53
 Nusha (Muska) 9, 182

- O -

Oğuz (lar) 35, 36, 37, 39, 45, 47, 48, 50, 60, 73, 75, 76, 90, 91n, 92
 Oğuz Destanı 46
 Oğuzlar (Türkmenler) 91n
Oğuzların Hristiyanlığına Ait 75n
 O, (insanlar) ümitlerini kestikten sonra, yağmurunu indirmekte rahmetini yaymakta olandır. O, hakiki yâr, her hamde se-zâvâdır (Şûra sûresi 28) 101n
 Olbrich, Karl 18n, 180n

Ölcaytu 130n
 Omaha 22
 Omphalos 15, 16n, 164
 On 173
*Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıl Vesikalarına Göre
 Manisa'da Deri Sanatları Tarihi Üze-
 rinde Bir Araştırma* 149n
 On buyruk 30, 165
 Ondokuzmayıs İlkokulu (Samsun) 151
*Ondokuzuncu Asırda: Makedonya Yürük
 Folkloru* 79n
 Ongun 176
 (Ongun) Cemil Sena 137
 Ongunlar 97n
 Onikiçeşme 146
 Oniki İmam (ı mäsüm) 146, 169
 Oniki Kabile 146, 165
 Oniki sıpt 28
 Oniki taş mühür 165
 Oniki zaviye 146, 169
 On Ok kabileleri 45, 47
On the Traces of Stones Worship in Japan 25n
 Onuncu Arşulusal Tıp Tarihi Kongresi, Mad-
 rit Eylül 1935, 114, 153n
 Oral, Zeki 96n, 97n
 Orenda 183
 Orfe 82
 Orhon 73, 78, 91
 Orkun 36n
 Orkun, Hüseyin Namık 35n, 36, 49, 89, 96n
Orta Anadolu'da Bir Dolaşma 104n, 156n,
 158n
 Orta Asya 44, 77, 78, 87, 91n, 177, 189
 Ortodoks 31, 190, 194
 Oruç 101
Osmanische Türkische Volksglaube 129n
 Osmanlı 53n, 149n
Osmanlılar zamanında Tokat 157n
Osmanlı Müellifleri 53n
 Otto-Dorn, Katharina 94n, 96n, 177
 Oyuk Kaya 113
 Oyuklara konulan taş 126, 169
 Oyuk taş kafa sokmak 137, 171
 Oyulan taş 117

- Ö -

Ögel, Bahaeddin 91, 97n
 Öksürük kayası 97, 171

Öksürük taşı 102
 Öküz: Irmak 70
 Öküz başı denilen beyaz taş 147, 170
 Ölü kültü 85, 176, 177
 Ölüler metinleri 86n
 Ölüm 7, 15, 175
 Ömer, Çorumlu 117
 İnançlar 44
 Önasya 46
 Önder, Mehmet 139n, 160n
 Öner, Necati 192, 193n
 Öpülen Köşker Baba'nın taşı 150
 Örnek, Sedat Veyis 156n, 159, 183n, 185n,
 192n, 193n, 194, 195
 Örünk Kaş 60
 Örünk Kaş Öküz 60, 64n
 Özbekler 52
 Özcan, Mustafa 109
 Özer, Yusuf Ziya 84n
 Özerdim, Muhaddere Nabi 25n
 Özgüç, Tahsin 90n
 Öztelli, Cahit 158n
 Öztuna, T. Yılmaz 91n

- P -

*le Paganisme Contemporaine chez les Peuples
 Ceti-Latins* 192n

Palastina 29n
 Paleontopoloji 1
 Panteistik Realizm 25
 Panteon 6
 Papalık 194
 Para, 77, 149
 Pardız 122
 Parıldayan: gi-nu-gal 9
 Paris 45, 180
 Parpısı budur 121
 Parutu 9
 Parvati 24
 Pasif büyü 185
 Pasifik Adaları 22
 Patnos 96n
 Pazirik 177
 Peçenek(ler) 65
 Pelaj 15n
 Pessinus 12
 Peterich, Eckart 14n, 16n

Petrus 32, 33
Petrusun Birinci Mektubu 32, 33
 Peygamber (Hz.) 112, 151
 Peygamber Pınarı 139
 Phallisme 7
 Phallos (kültü) 13, 15
Phänomenologie der Religion 3n, 27n, 183n
Phrygische Kunst 12n
 Pınar 11, 76, 125, 139
Pierres Tombales Seldjukides a Effigie au
14e Siecle a Anatolie 96n
 Pir (Hacı Bektaş Veli) 144
 Piramid 85, 86
 Piramit Metin 86n
 Pir-emir 113
Pir Sultan Abdal 142n
 Pislik 66, 68
 Pilâtin dağı 12
 Polinezya 20, 164, 183
die Polynesischen Tabusitten 183n
 Posener, von George 8n
 Pozitif maji 185
 Pölvän 7
 Preuss, Konrad Theodor 23n
Primitive Mantality 187n
 Priyap 15n
Proben 54, 69, 75
 Proxene grubu 70
Psychologie der Aberglauben 186n, 190n, 192n
 Purul Dağı 122
 Put 54
 Püt 67
 Pyramiden 85n

- Q -

Quelques Remarques sur les Statues de Pierre
dites "baba" ("femmes en pierre") 89n

- R -

Rab 28, 30, 32, 58, 101, 165, 186
 Radloff W. 54, 62, 69n, 73, 75, 88, 89
 Ragıp Hulûsi (Özden) 73n
 Rahel 31
 Rahim Han 78
 Raingexard, P. 14n
 Ramazan 117n
 Ras Şamra 26n

Ras Şamra'da Bulunan Çivi Yazısı Vesikaları-
nın Kültür Tarihi Bakımından Önemi 26n
 Raşit Paşa, 65n, 66
Raşit Paşa Tarihi 65n, 66
Ravzatü's-Safa 47, 108
 Râzî, Ebubekr Muhammed b. Zekeriyya 59,
 65, 67
 Re 86n
Realenzyklopädie der Klassischen Altertums-
Wissenschaft 29n
 Refahiye 120
 Refik Cemal 116
die Religionen der Erde 22n, 27n
die Religionen in Geschichte und Gegenwart
 3n, 19n, 33n, 182n, 188n, 194
die Religionen und das Heilige 3n, 16n, 27n,
 86n, 183n
Religionen Indiens 25n
die Religionen der Menschheit und Gegenwart
 11n, 32, 85n, 87n
Religionen, Wesen und Geschichte 11n, 27n
die Religiösen Vorstellungen der Altaischen
Völker 55n
 Renkli taşlar 8
Resimli Tarih Mecmuası 55n, 189n
die Reste der Primitiven Religion in Ältesten
Christentum 26, 29n, 31n
 Resulullah 159
 Resideddin 44, 50
Reşit Rahmeti Arat İçin 95n, 167n
Revue de Tradition Populaire 192n
 Rıza, Imam 74
 Rıza Nur 35n, 36, 37, 38n, 43n, 189
 Rienschneider, Margarete 139n
Risale-i Şifaiyye fi Beyanı Envai Ahcar 53
 Robbins, Rossel Hpc. 181
 Rockhill, Jaurer 90n
 Roma 6, 11, 12, 16, 17, 31, 84, 107, 133, 163
 164, 186
 Röhr, J. 183n
 Röhrich, L. 3n
die Römer 17n
 Ruben , Walter 175
 Rubruk 90
Rudenko Kultura noseleniyo Gornogo Alaya
V Skifskoe Vremya 177
 Ruh 23, 31, 175, 179, 183, 186

Ruhani ev 32
Ruhani kaya 31, 165
Ruhani kurban 32
Ruhi Sadi 105
Rum 145
Rumlar 148
Rusça 51n, 69n
Ruska 64n
Ruslar 76
Rusya 192 n

- S -

Sabır taşı 2, 83, 166
Sabır Taşı, İstanbul Masalları 2n
Sadettin Nüzhet (Ergun) 96n
Safa Tepesi 131
es-Sofi, Mustafa 53
Safir 28
Sagara taşı 9
Sagimbay 69n
Sag-kal taşı 8
Sahip : İzi 75, 188, 189, 190
Sahre 1, 3, 5, 165, 167, 172, 173
Saint Remacle 192n
Sait 129n
Sâk! : Âmin! 76
Saka 46
Sakalar 47
Sakarya 100, 112
Sakh 46
Saklı man 31
Salagrama 24
Salih Nezihi 131
Sallanan Taş Beşik 159
Salman, Mustafa 105
Salomon 20, 29n, 30
Salomon Mâbedi 30
Salluk (emir) 97
Saluvanta 11
Sam 52
Samanî(ler) 56, 62, 165
Sâmî(Kavimler) 25, 26, 27, 30, 33, 46, 186
Samsun 151
Samtu : Kırmızı taş : kırmızı akik 9, 28
Samuel 28
Sanat Ansiklopedisi 84n, 85n, 86n, 87n
Sanat Bakımından Mezarlar ve Mezar Taşları
ve Karaca Ahmet Mezarlığı 93n

Sandık şeklinde taşlar 86, 88
Sarayköy 120
Sarı akik : bulâlu 9
Sarı Çoban Dede 97
Sarık 27n
Sarı kaya 157
Sarı Kız 93, 98, 107, 108, 109, 110, 111, 174
Sarıkız Âyini 109
Sarı Kız Efsanesi 109n, 111n
Sarıkız Mehpere Sultan 111
Sarıkız Mehpere Sultan ve Medyum Nuriye
Üner 109n, 111n
Sarılık taşı 156
Sarımsak döğmek 66
Sarı taş 153, 171
Sarı yakut 28
Sart 12
Saruhan Oğulları 148n
Saruhan Oğullarına ve Eserlerine Dair Vesika-
lar 148n
Sata 43, 44, 61, 69
Sataufer , Ethelbert 33n
Satılmış 83, 84, 153
Satı Taşı 83, 84, 153, 168
Saul 28
Sauneron , Serge 84n, 86n
Saussirite 70
Savur 149, 150n
Savur'da Yağmur Duası. Türk Halk Bilgisi
Derneği Anketine Cevaplar 150n
Sazak bucağı 112
Sbornik MAE 70n
Schoeder, H. H. 73n
Schamanen 188n
der Schamanismus 23
Schimmel, Annemarie 8n, 14, 21n, 22n, 24n
27n, 33n, 85n, 99n
Shintai "Gottesleib" 25n
Schinz, H. 20n
Schmidt, P. W. 89n, 177
Schoeps, Hans - Joachim 11n, 27n, 31n
Schwab 192n
Seba 107
Sebillot, Paul 192n
Sedir 84
Selâmi Baba 131
Selçuk 132

- Selçuk(lular) 45, 90n, 96, 135, 136
Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti 90n
 Selenga 37, 39
 Seligmann, Edward 192n
 Selimiye Camii (Edirne) 118, 120
 Selinos Çayı 133
 Semerkand 51, 58, 77, 78, 167
 Semiramis 187
Semitische Völker in Vorderasien, Vorzeichen, Beschwörung 8n, 26n
 Seng Hoca 76
 Sengi bit 56
 Sengi cede 41, 48
 Sengi yede 42, 57
 Sentimur oğlu Nureddin 157n
 Serdap 60
 Serev 65
 Serhab 57, 64, 71
 Seroşevski, L. 69
 (Sert) Çoban Dede 103
 Sertoğlu, Mithat 81n
Seyahatname 48
 Seyhan 151
 Seydiköy 116
 Seyid Ahmed-i Kebir ve yanındaki taş 151
 Seylân 180
Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri 122n
 Seyyid Mahmud Hayranî 143
 Sezar , Jül 87
 Sıkıştırılmış kutsal toprak 160
 Sımr taşları 14, 17, 26, 48, 87, 164, 165, 182 186
 Sipt 28
 Sıra taşlar 86, 87
 Sırrı Numan 121
 Sıtma Pınarı 125
 Sızan , Ayhan 160n
 Siamandre 192n
 Sibel 12
 Sibirya 71
Sibirya'dan 54
 Sibir 25, 34, 37, 40n, 41, 42, 43, 44, 48, 51, 55, 62, 63, 68, 71, 73, 113, 121, 123n, 124n, 126n, 127n, 133, 142, 164, 187, 188, 189, 191
 Sibir taşı 164
 Simplegad 82
 Sınarası Pınarı 11
 Sinop 152, 153, 189
Sinop'ta Çocuğa Olmayanların ve Yaşamayanların Aldığı Tedbirler, Çocuk Hakkında Muhtelif Adetler ve İnanmalar 153n
Sinop'ta ve Çevresinde Sıhhat Hakkında "İnanmalar 153
 Sion 32
 Sipahioğlu, Gökşin 23n
 Siptu taşı 9
 Siren'ler 82
 Sist 86, 88
 Sivas 94, 95, 107, 153, 155, 156, 166
Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların Ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki 156n, 183n, 192n, 193n
 Siverek 159
 Sivrihisar 122
 Sivritepe 79
 Siyah amonit 24
 Siyah kaş 60
 Siyah taş 134, 163
 Siyavuşgil, (Sabri Esat) 3n (4)
 Siyerozevski 61 (Seroşevski 69)
 Sloven und Litauer 19n
 Smith, G. F. H. 70n
 Sodyum ve Alüminyum tuzu 70
 Sofular Camii 104
 Soğuk Çermik (Sivas) 155
Sohbet (gazete) 109n, 111n
 Solfasol Köyü 100
 Soma 147
Soma'da Yağmur Duası 148
Sovyet Archeologya 91n
 Sovyetler 191n
Sovyetler Ülkesinde Din Meselesi 191n
 Sovyet Rusya 195
 Söğütler 97n
 Söğüt İlçesi 112
 Söz dinleyen taşlar 187
 S. Ş. Y. 180n
 Stayble, Hans Bachtold 18n, 192n
 Steine: Steinkult 182n
Steinverehrung bei den Israeliten ein Beitrag.

zur Semitischen und Allgemeinen Religionsgeschichte 26n, 27n, 29n.

Stem, Bernhard 192n

Sternberg, L. 96n, 177

Stiglmayr, E. 183n

Stone 70n

Stone Cults and Venrated Stones in the Graeco-Turkish 13n

Studien zur Geschichte und Kultur des Nahen und Fernen Osten, in Festschrift 24n

Su 46, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 65, 66, 67, 70, 71, 75, 76, 77, 97, 122, 123, 129, 139, 150, 153, 156, 158, 160, 161, 172, 186, 187, 188, 189, 194

Suka 46n

Sukh 45

Su kuşu 56, 64

Su kültü 186

Sultan Baba Bayram Tekkesi (Halep) 142n

Sultan Dağı (Akşehir) 138

Sultantepe (Karaman) 138

Sulusaray Köyü 146

Sungur Tekin 40

Su Pınarı 100

Suriye 12, 14, 26

Suruva 11

Sûrya 24

Sû taşı 8

Süleyman (Hz.) 29, 30, 121

Süleyman Ağa, Hamamcı 126

Süleyman mâbedi (tapınağı) 29, 30, 165

Süleyman taşı 28

Sümbül Dede 157

Sümbül Efendi 130

Sümer 6, 8, 10, 85, 92, 163

Sümer, Faruk 55, 56, 91n, 189

Sümerce 9

Sümeroloji 8, 10n

Sün köyü 102n

Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki 102

Sünni 104

Sürçme taşı 32

Sürhab 56

Sürülen koruyucu 13

Sütun 7, 14, 15, 77, 81, 91, 98, 123, 131, 153, 154, 159, 163, 165, 168, 171, 182, 187, 192n

-Ş-

Şaban Şifai 52, 53, 56, 57, 58, 59, 63, 72

Şadânı 9

Şahbender Kurtbaş Ağa 178

Şah Hüseyin, 65n, 66

Şahide 93

Şahin 178

Şah Zende Camii 77

Şair Hasan Dede Ankara Araştırmaları 140n

Şam 94

Şaman, 43, 45, 55, 62, 69, 90

Şamanî Akiteler 55n

Şamanist 43, 75, 177

Şamanizm 43, 44n, 45n, 54, 68, 69n, 70n, 90, 176, 188n

Şamanizm'in Menşei ve İnkişafı Hakkında 188n

Şamanlık 23n, 141, 178, 189, 191

Şapolyo, Enver Behman. 140n

Şarap güğümleri 180

Şark taşı 44

Şehadet taşı 28

Şehitler (İzmir) 132

Şehit olan taş 116, 169, 187

Şehname 44

Şem 46n

Şemot 28

Şemsettin Sami 148n

Şen 28

Şer, J. A. 91

Şerefeddin Yezdi 50

Şedir Arif 159n

Şer'î taharetsiz kimse 66

Şeyh Bedrettin Camii (Konya) 138

Şeyhcan Camii 123

Şeyh Hüseyin Köyü 153

Şeyh Recep Tekkesi (Sivas) 155

Şeytan 1, 3, 5, 133, 134, 149, 159, 167, 169, 171, 172

Şeytan Taşı 149, 159, 171

Şeytan taşlamak 1, 3, 5, 133, 134, 167, 172

Şeytan Taşlama Dağı 133, 169

Şeytan Taşlama Dağı 134n

Şeytan taşlama yeri 134

Şihcan Camii 123

Şihcan Tekke ve Türbesi 123

Şıp Dede 106

Şifâ, Şaban 52, 53, 56, 57, 58, 59, 63, 72
 Şifaiye fi't-Tıb 52
 Şifalı Mermer 138
 Şifalı taşlar 3, 163, 164, 170
 Şifalı yuvarlak taş 116, 170
 Şifler 160
 Şiflik 107n
 Şilezya 18
 Şilezya 18
 Şiller 77
 Şimşek 42, 43, 59, 68
 Şintoizm 25, 181, 194
 Şirdar Medresesi 77
 Şiva 24
 Şûra sûresi 101n, 150n

- T -

Taberi 1, 45
 Taberistan 66
 Tabiata tapma 141
 Tabiatçılık (Naturalizm) 6
 Tabiatperestî 7
 Tabla : dol 87
 Tabla şeklindeki taş 86, 87
 Tahtacı(lar) 102, 107, 109, 111
 Taklit Büyüsü 185
 Talih ve Taş 117, 155, 163, 167
 Talimi-Destani Sümer Edebiyatının Şaheserlerinden Biri 10n
 Talisman 185
 Tamer, Ülku 15n
 Tamgaç 57, 67
 Tam-tam 22
 Tanah 26, 28, 30
 Tang Sülâlesi 35, 38, 45
 Tangaroa 22
 Tanrı 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 22, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 43, 46, 57, 69, 71, 72, 76, 82, 83, 86n, 98, 101, 107, 110, 111, 125, 126, 138, 139n, 149, 164, 165, 166, 172, 174, 184, 186
 Tanrıça 37
 Tanrı Dağ 39
 Tanrının tasviri olarak taş benzetmesi 33
 Tanrılara, cinlere, meleklerle atfedilen mana 184
 Tanrılarının büyük anası 12
 Tansumname-i İlhani 67

Tanyol, Cahit 190n, 191n
 Tanyu, Hikmet 31n, 93, 99n, 105n, 130n, 140n, 192n
 Taoizm 181, 194
 Taoizm (Tao Te Ching) 24n
 Tao Te Ching 25n
 Taplamacıoğlu, Mehmet 188n
 Tarım, Cevat Hakkı 96n
 Tarih I 11
 Tarih Dünyası 81n
 Tarih Hazinesi 81n
 Tarih-i Cihanküşa 36n, 37n
 Tarih'de Edremî Şehri 37n, 38n, 107n, 108, 110, 146n
 Tarihte Kürşehri - Gülşehri ve Babailer - Ahiler-Bektaşiler 96n
 Tarihte Türkler Arasında Şülik Cereyanları 107
 Tarihte ve Bugün Şamanizm 43, 44n, 45n, 54, 68, 69n, 70n, 90
 Tas 56, 57, 58, 66
 Taş (Kültü) 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16., 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 195
 Taş 3n
 Taşa çivi çakmak 114, 168
 Taş alıp mezara koyma 105
 Taş alıp mezara sürmek tutturmak 131
 Taş almak, duvar dibine koymak 131
 Taş almak üzerinde taşımak 172, 173, 187
 Taş anıtlar 26, 165

- Taş asmak 18, 106, 164, 168
 Taşa okumak 171, 172
 Taşa Tapma Dini 87
 Taş atmak 18, 125, 154, 155, 157, 160, 164, 170, 171, 187
 Taşa tükürmek 151, 170
 Taşbaşı Dağı 127
 Taş hebek 93, 166
 Taş Bebek Efsanesi 3n
 Taş beşik 159, 170
 Taş çevirme 98, 168
 Taş dikme 155, 165, 170
 Taş direk 14
 Taş doğurma 3, 166
 Taş duvar 31
 Taş ekmek 122, 169
 Taş fetişler 164
 Taş gömme 19, 115, 161, 162, 173
 Taş Hoca 176
 Taşı ağızda tutma 173
 Taşı belde taşıma 152, 170, 172
 Taşı birbirine sürtmek 189
 Taşı hamur yapma 142, 170
 Taşı hıyar doğrar gibi doğramak 143
 Taşı kucağına alıp taşımak 172
 Taşın altından geçmek 171
 Taşın çevresinde yürümek 168, 172, , 173
 Taşın dile gelmesi 142
 Taşın konuşması 1, 167, 187
 Taşı öpme 173
 Taşı suda eriterek içmek 170, 172
 Taşı yalama 173
 Taş içinde oyuk , dilek 136
 Taş kabartmaları 125, 169
 Taş kesilen adam ve Köroğlu'nun yalağı 122
 Taş kesilen üç kız 127
 Taş kesilme 112, 128, 146, 170
 Taş kesilmiş ağaç 112
 Taşla geleceği öğrenme 168
 Taşla ilgili kerâmet 103
 Taşla ilgili masallar 3
 Taşlanmadan Adağı Yerine Getirmeyen Bir Yatur Var Dursunbey'de 106n
 Taşlara ibadet 7
 Taşlara selâm 167
 Taşlardan örnek ev yapma 120, 169
 Taşları hayvan çiğneyip parçalaması 54, 59
 Taşların birbirine sürtülmesi 54, 58, 66
 Taşların buyruğa uyuşu 135
 Taşların yuvarlanması 54
 Taşlaşma 35, 92, 165 , 166, 167, 174
 Taşlaştırma 142, 170
 Taşla tedavi 33, 165
 Taşla yapılan kerâmetler 3
 Taş levha 30
 Taş olma 3, 158, 170
 Taş panzehiri 172
 Taş perisi 186
 Taş putlar 30
 Taş saklamak 172, 173
 Taş salmak 170, 173
 Taşda Ali'nin izi 103
 Taştan Medet Uman Gençler 195
 Taş tanrısı 8
 Taş üstüne yatırma 150, 168, 170, 171
 Taş üzerine çıkma 168
 Taş üzerine dua okuma 173
 Taş üzerine yemin 151, 170
 Taş üzerine yüzükoyun uzanmak 172
 Taş ve diş 120
 Taş ve fal 146
 Taş yapıştırma 98, 99, 105, 116, 123, 131, 137, 138, 140, 151, 154, 155, 157, 168, 169
 Taş yapma 142
 Taş yığımları 13, 14, 15, 17, 33, 163, 165
 Taş yuvaları 28
 Taş ziyaretgâhları 3, 172, 173
 Tavşan 178
 Tavşancıl taşı 72
 Tedavi 17
 Tefeül 72
 Tekbir 174, 191
 Tekirdağ 156
 Tekke Kaya 144
 Tekke Köyü 112
 Tekkeviran 122
 Tektaş 3
 Tekvin 27, 28n
 Temas büyüü 185
 Temel taşları 26, 29, 165
 Temir, Ahmet 54n
 Tennûrî, İbrahim 136, 137
 Tepe 83, 89, 97, 110, 134
 Tepecik Köyü 178
 Tepe Köyü (Mersin) 150
 Tercüman (gazete) 123n , 195n

- Terler direk 130, 131, 171, 187
 Terleyen kara taş sütun 123, 171
 Terleyen mermer 127
 Terleyen sütun 131
 Terleyen taş 127, 169, 187
 Terminus 15n, 17
 Tesbih 131
 Teslim taşı 108, 125, 141, 145, 146, 169
 Tesniye 30
 Tevhid 172
 Tevrat 30, 46, 145
 Teye Nehri 76
 Tezatlar Ülkesi: Hindistan 180
 Tezel , Naki 2n, 101
 Theophania, Walter F. Otto 15n
 Thomsen, R. 27n, 73
 Thurnwald, Fr. 183n
 Tılsım 8, 26, 32, 34, 40, 43, 45, 46, 47, 49, 61, 81, 93, 126, 145, 163, 165, 166, 178, 179, 182, 185, 187, 188n, 189, 190
 Tılsım taşı 163
 Tıpkı taşı 121, 169
 Tibet 70
 Tifâşi, Hakim 53, 57, 58, 59
 Tih Sahrası 145
 Tiksinme 125
 Time (gazete) 180
 Timur 24n, 51, 52, 77, 78,
 Timurlenk Türbesi (Tokat) 157
 Timurlular 52
 Tischner, Herbert 21n, 192n
 Toba 76
 Togan , Zeki Velidi 35n, 45, 46, 47, 49, 55n, 75
 Togo 22
 Tokat 94, 95, 96, 97, 157, 158, 166
 Tokat Caddesi (Tokat) 156
 Tokat'la İlgili Yapılan Yanlışlar 157n
 Tokat Vilâyeti Meşhurları 157n
 le Tombeaux dits "kereke sur" an Mongolie 89n
 Tomsen, V. 88
 Tonyukuk 73
 Topçam (dergi) 157n
 Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi 53
 Topuz 11
 Torba : suka 46n
 Toroslar 102n , 152
 Toroslar'da Karatepeli Bölgesi 102n, 152n
 Totem 2, 20, 176, 178
 Totemizm 177
 Totenkult 86n
 Totentexte 86n
 Tökez Kayası 32
 Transkafkasya 176
 Trilith 86, 88
 Tro 21
 Tufan 52
 Tuğla 37, 39
 Tukue'lerin Dini 89n
 Tuluy Han 44
 Tuna 90
 Turan, Osman 90, 91
 Turanî Ananeler 145
 Turanî Kavimler 107
 Turfan 38
 Turgay, Rifat 102n
 Turhan, Mümtaz 187
 Turistik Şehir Yeşil Giresun 128n
 Tür-u Sinâ 78
 Tutu taşı 9
 Tuva 91, 92n, 175n
 Tuva'da Eski Türk Heykelleri 91, 92n, 175n
 Tuvî 92n
 Tuz patlatmak 129
 Tümülüs 7, 84
 Tünzürük Çayı 154
 Türbe 84, 94, 96, 114, 134, 140
 Türbeden taş almak sonra geri bırakmak 129, 170
 Türbeler ve taş 140
 Türbe penceresinden taş atmak 170
 Türbeye üç taş atılması 169
 Türk(ler) 1, 3, 5, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97n, 99, 104, 107, 108, 125n, 134n, 140n, 141, 145, 151, 166, 167, 174, 175, 176, 177, 178, 188, 189, 190.
 Türk Ansiklopedisi 88
 Türkçe 42, 43, 50, 51, 54, 63, 72, 73n, 77n, 87, 101
 Türk destanları 34, 40
 Türk Dini Tarihi 188

- Türk Din Tarihi ve Sosyolojisi Etrafında Araştırmalar* 125n
- Türk Edebiyatı Tarihi* 36n, 38, 39n
- Türk Efsaneleri* 34
- Türk Efsaneleri* 35n, 36
- Türk Efsanelerinde Milli Alâmetler* 35n
- Türkel*, T. 179n
- Türk Folklor Araştırmaları* 41n, 79n, 102n, 131n, 134n, 140n, 148n, 150n, 158n, 191n
- Türk Halk Bilgisi Anketine Cevaplar: Ankara'da Yağmur Duası* 102n
- Türk Halk Bilgisi Anketine Cevaplar: Kastamonu'da Yağmur Duası* 134n
- Türk Halk Bilgisi Derneği Anketine Cevaplar: Samsun'da Yağmur Duası* 150n
- Türk Halk Edebiyatı* 83
- Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs aus Kleinasien* 94n, 96n, 177n
- Türkische Keramik* 96n
- Türkistan* 36, 46, 49, 52, 54, 56, 59, 60, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 84, 167
- Türkistan Çin'i* 42
- Türkistan Seyahatnamesi* 78
- Türkiyat Mecmuası* 49n, 64n, 73n, 75n, 94n, 96n, 147n
- Türkiye* 2, 4, 5, 6, 31, 72, 80, 81, 83, 96n, 99, 113, 114, 141, 148, 149, 159n, 160n, 161, 166, 174, 182, 192n, 195
- Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar* 160n, 192n
- Türkiye'de Tıbbi Folklor Üzerine Rapor. Madrid Eylül 1935* 114n, 153n
- Türkiye'de Yağmur Duası* 161n
- Türkiye'de Yağmur Duası ve Taşlar* 161
- Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi* 83n, 84n
- Türkiye'nin Sıhhi ve İktimai Coğrafyası Urfa Vilâyeti* 159n
- Türkiye Tarihi, Başlangıcından Zamanımıza Kadar* 91n
- Türk Kazakları* 75
- Türk Kültürü (dergi)* 92n, 175n
- Türklerde Resimli ve Heykelli Mezar Taşlarıyla İlgili Gezi* 96n
- Türklerde Sihri Taş Telâkkisi*, 73, 100n
- Türklerde Üç, Yedi ve Kırk Sayıları* 174n
- Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Merselesine Dair* 89n, 90n,
- Türk Lûgati* 3n, 41n
- Türk Medeniyeti Tarihi* 35n
- Türkmen(ler)* 91n, 102n, 107, 109, 111, 126, 140n, 151, 169
- Türkmen-Baraklar. Anadolu Etnoloji ve Etnografyası* 140n
- Türk Mimarisi: Mezar Taşları* 94n
- Türk Ocağı* 74
- Türk Sanatı* 96n
- Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* 96n
- Türk Tarihi* 35, 36, 37, 38n, 43, 49n, 89n, 189n
- Türk Türesi* 35n
- Türk Yurdu (dergi)* 31n, 94n, 99n, 140n, 145n, 191n
- U -
- Ufak taşlar 20
- Uğur 137, 163, 164
- Uğurluk 185
- Uğurlu taş 137
- Uğur taşı 163, 164
- Ukrayna 78
- Ulaş (Sivas) 156
- Ullânu taşı 10
- Ullukummi 10
- Uluborlu 129n
- Uluborlu'da Yağmur Duası* 129n
- Ulu Cami (Sivas) 153
- Uluçay, M. Çağatay 148n
- Uluğ Bey 51
- Uluğ Bey ve Zamanı* 51n
- Uluğ taş 75
- Uluğtürk , Nimet 89n
- Uluhiyet taşı 107
- Ulus 13
- Umumi Türk Tarihine Giriş 45n, 55n
- "Umutsuzluğa düşmelerinin ardından yağmuru indiren, rahmetini yayan O'dur. O, övülmeğe lâyık olan Dost'tur" (Şûra sûresi 28) 101
- Ur 92
- Uraz, Murat 17n
- Ural - Altay 44
- Urartu 178

Urfa 159
 Urfa'da Ziyaret Yerleri 159n
 Urfa Vilâyeti, Türkiye'nin Sıhhi ve İhtimai
 Coğrafyası 159n
 Urla 132, 133
 der Ursprung der Gottesidee 89n
 Ur Tegin 40
 Uruttum taşı 9
 Uşak 159
 Uşu taşı : diyorit taşı 9
 Uygur , Ali Mazhar 126
 Uygurlar 36, 39, 40, 43, 49, 61, 67
 Uzak Doğu 52
 Uzeçi 73
 Uzun: hir 86, 87
 Uzun taş 86, 87

- Ü -

Üç 37, 104, 115, 116, 119, 125, 135, 136, 137,
 138, 152, 153, 164, 168, 170, 173, 174n.
 192n
 Üçbin 173
 Üç karga 37
 Üçler 104
 Üç taş (âdeti) 116, 164, 168
 Üç taş alıp saklama sonra yerine koyma 106,
 114
 Üç taş atmak 112, 135, 136, 152, 169, 170, 171
 Üçtaşlar 86, 88
 Ülkü (dergi) 96n, 140n
 Ülkütaşır, M. Şakir 3n, 83, 84, 153, 160
 Ümit ağacı 181
 Ümmü Harem 78
 Ünal, Ferit 147
 Üner, Nuriye 109n, 111
 Ünver, Ahmet Süheyl 43, 52, 53, 57, 96, 114,
 114, 152, 153
 Ürgüp 146
 Üstüne çıkılan ve şahsı döndüren taş 118
 Üzümlü salkımı 139n

- V -

Vaftiz 194
 Vahap Ümmü Türbesi 103
 Vaksur kalı 11
 Valide 6
 Vambéry, (Arminius) 64, 87
 Van der Leeuw, G. 3n, 27n, 31n, 183n

Vangyen - t8 49
 Varoğlu, Hamdi 23n
 Varto 150, 151n
 Varto Tarihi, Doğu İlleri ve ... 151n
 Vayikra 30
 "Ve hüvellezi yünezzilül gayse min bâdi ma-
 kanetu ve yenşüru rahmetehû ve hüvel
 veliyyül hamid" (Şûra sûresi 28) 101,
 150n
 Velaşgerd 51
 Velâyetname-i Hacı Bektaş-ı Veli (Hacı Bektaş
 Veli'nin Hayatı) 142n
 Veliyüddin Efendi Kütüphanesi 50, 66
 Verdite 70
 Vergleichende Religionswissenschaft (Heilige
 Steine und Heilige Berge) 3n

Verimlilik kuvveti 14
 Verimlilik taşları 26
 Veysel Karânî 114, 149n
 Vietnam 23, 165, 182, 186
 Vietnam'dan Geliyorum 23n
 Vişap 178
 Vişnu 24
 Vom Steinkult in Indien 24n
 Votif eşyası 9
 Völkerdunliches Lexikon 21n, 183n, 192n
 Völkerkunde 21n, 192n

- W -

Wokan 183
 Wei Sülâlesi 45
 Weltgeschichte des Aberglaubens 192n
 die Welt der Hethiter 139n
 die Welt des Islams 99n
 Westermarck 189, 190
 das Wesen des Mana 183n
 Wooster , W. A. 70, 71n
 Wörterbuch der Religionen 3n, 11n, 16n. 86n
 Wundt, W. 188n
 Wuttke, Adolf 192n
 Wüste und Gelobtes Land 29n

- Y -

Yabgu 47, 60
 Yada (taşı) 3, 5, 34, 41, 42, 43, 44, 45, 52,
 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 68, 69,
 71, 107, 109, 167

- Yad boncuğu 121, 169
Yade 43, 49, 61, 70, 71n
Yad (taşı) 41, 43, 52, 69, 71, 167
Yafes 47, 50, 52, 56, 62, 71, 108
Yafeth oğulları 46, 47
Yağ 194
Yağma Kabilesi 62
Yağmur boncuğu 42, 52
Yağmur Duaları: *Mersin'in Tepe Köyünde*
Dodu 150n
Yağmur Duası 113, 114, 115, 125, 126, 128,
134, 135n, 148, 149, 150, 158, 161, 189
Yağmur duasında taşlar 101
Yağmur duası ve Gazibaba 125
Yağmur duası ve taş 124, 129, 134, 148, 149
Yağmur taşı 3, 5, 8, 17, 41, 43, 44, 45, 47,
48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62
63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 73, 105, 156
167, 168
Yağmur Taşı *Hakkında* 43n, 52n, 53n
Yağmur ve dua taşı 105
Yahfes 46n
Yahudi(lik) 16, 25, 27, 29, 31, 45, 46, 74, 165,
173, 194
Yahudi taşı 74
Yakov 46n
Yakup 16, 27, 29, 30, 31, 107, 165
Yakut 28
Yakutça 44, 61
Yakutiye (*dergi*) 121n
Yakutiye Medresesi 97n
Yakutlar 41, 61, 69
Yalak 122
Yalçın, M. Ali 82, 83n
Yalçın, Ali Rıza 102n, 113, 114n, 123, 124,
126, 127n, 146, 151, 152
Yaltkaya, M. Şerefeddin 49, 50, 64, 65n, 67,
68n, 147
Yalvaç, Kadriye 8n
Yaman, Talât Mümtaz 135
Yanartaş 82, 83n, 167
Yapı taşları 169
Yardım taşı 28, 165
Yarkent 71
Yâsîn süresi 120, 154, 159, 174, 191
Yastaklı Beşik 141, 170
Yasubak 45
Yaşar (Resim öğretmeni) 146
Yat boncuğu 189
Yatır 83, 84, 98, 103, 104, 106, 132, 185
Yatır taşlamak 105, 168, 187
Yat (taşı) 3, 34, 40n, 41, 42, 43, 44, 45n, 48n,
49n, 50n, 53n, 54, 55, 56, 61, 62, 63, 68,
108, 189
Yat yahut Yağmur Taşı 49n
Yeda 42, 53n
Yede (taşı) 41, 42, 45, 46, 47, 54, 56, 57, 58
Yedi 56, 58, 63, 123, 126, 150, 159, 173, 174
Yedibin Ufak taş 150
Yedi çeşit taşa saygı 126, 169
Yedigün (*dergi*) 179n
Yedisu 47, 51
Yedi taş 159
Yefe fiyatı şel yefet 46n
Yefet 46n
Yegar Sahaduta 28
Yeğin, Şemsa 23n
Yehova 108
Yeke - Ekpe 22
Yel Baba 126, 169
Yemek (Kimek) 55
Yemen 149n
Yemin 16, 151, 152, 164
Yemin taşı 164, 170
Yeni Ahit 27n, 31
Yeni Gine 187
Yeni İstanbul (*gazete*) 142n, 179n, 180n
Yeni Kaliforniya 70
Yenikapı Mevlevihanesi 130
Yeni Mecmua 40n, 62n
Yeni Muhitü'l-Maarif 163n
Yeni Sabah (*gazete*) 2n, 3n, 99n, 180n
Yeni Zelanda 70
Yer 6
Yer- ana 7
Yere ibadet 7
Yere tapınma 6
Yer su perileri 36, 38
Yeruşalem 29, 165
Yeşil Cami 114
"Yeşil" Giresun, Turistik Şehir 128n
Yeşil mermer 168
Yeşil Türbe 114
Yeşilyurt Köyü 103
Yeşim Efsanesi. Bak: Efsaneler 44n, 68

- Yeşim taş(ı) 25, 28, 35, 37, 42, 43, 44, 49, 64, 68, 70, 107, 108, 187
- Yeşim 43
- Yeşip 43, 68
- Yet Harbî 67
- Yetkin , Gıyas 109, 110, 111
- Yetkin, Kadri 110n
- Yetmişbin taş 134, 135,
- Yetmişbir bin taş 173
- Yılan 58, 63, 67
- Yılancık taşı 153, 156, 171
- Yılan taşı 137, 169
- Yıldırım Semti (Edirne) 118
- Yıldızeli 156
- Yıllık Araştırmalar Dergisi, (A. Ü. İlahiyat F. Türk ve İslâm Sanatları Enst.)* 96n
- Yirminci Asırda Böyle Şey Olmaz* 181n
- Yomea 29
- Yoyotte, Jean 86n
- Yozgat 139, 160
- Yozgat'ta Gelin Kayalar Efsanesi* 160n
- Yörükân, Yusuf Ziya 102
- Yörükler 79, 167
- Yu 42, 70
- Yudabin, 69n
- Yugoslav 192n
- Yuğ âdeti 90
- Yuhanna 31
- Yuhanna'nın Vahyi 31n
- Yukarı Harput 120
- Yukarı Tekke (Sivas) 150
- Yuluğ Tekin 39, 40
- Yuluntekin 35, 36, 37, 38, 39
- Yunan 6, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 26, 84, 107, 122, 163, 164, 186
- Yunanistan 13, 14, 15, 186
- Yurdumuzun Efsaneleri: Gelin-Damat Taşı* 32n
- Yusuf Bahri Türbesi 116
- Yusufoğlu, M. 96n
- Yusuf süresi 54, 59
- Yuvarlak: krom 87
- Yuvarlak taş 86, 87, 116, 117, 119, 128, 169
- Yüeban 45
- Yürük 79n
- Yürüyen kaya 142, 143, 170
- Yürüyen taşlar 74, 167, 187
- Yü taşı 36, 49
- Yüzük kaşı 60
- Z -
- Zafer (gazete)* 44n, 68n
- Zafer taşları* 26, 28n, 165
- Za-gin-na : lâcivert taşı* 9
- Zamiran 45
- Zara 156
- Zar atma 9
- Zebid 149n
- Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft* 73n
- Zemin perestî 6
- Zeus 15, 149
- Zeynü'l-Ahbar* 56
- Zeytinyağı 12, 27, 165
- Ziggurat 85
- Zile 158
- Zile'de Doğum ve Âdetleri* 158n
- Zincirli kaya 103
- Ziyaret edilip öpülen, el sürülen taş 148
- Ziyaretgâhlar* 3, 15, 17, 30, 31, 131, 134, 140, 172
- Zucker, Konrad 186n, 190, 192n
- Zuhurat Baba 131
- Zümrüt 8, 9, 28

YANLIŞ DOĞRU CETVELİ

Aşağıda bir kısım yanlışları düzeltir, özür dileriz.

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
18	40	Hümererkopf	Hünnerkopf
21	34	Jenden	Jensen
26	39	Bee	Beer
27	26	Leew	Leeuw
27	31	Wixbaden	Wiesbaden
29	24	Kubbedüs-Sahre	Kubbetüs-Sahra
36	37	Cihanküşa	Cihangüşa
45	19	gisas	Kısas
48	1	Merveji	Mervezi
48	18	Ma'mun	Mem'un
48	33	Müsear	Mis'ar
50	3	Bilgat	Bulgat
50	3	Gavas	Gavvas
50	21	Kasas	Kısas
50	31	Yizdi	Yezdi
51	3	Şehabeddin	Şihabeddin
51	16	tâfan	tûfan
53	25	Nisabirî	Nişaburî
53	26	havas-ı	havass-ı
59	24	Nişabirî	Nişaburî
59	29	Ezharül'l-Efkâr	Ezharül-Efkâr
60	7	Örnük	Örünk
60	14	Heamnî	Hemedânî
61	8	Sıyerozevki	Siyerozevski
63	11	Havarzem	Harezm
61	16	Havarezmi	Harezni
61	31	mutar	matar
67	8	Karvini	Kazvini
85	38	Pyrimiden	Pyramiden
89	23	Şahmidt	Schmidt
89	27	Radloff	Radloff
89	33	qulques	quelques
89	35	Lettre	Lettres

90	12	inan	Inan
93	34	Kogresi	Kongresi
95	26	Haran	Harran
96	32	Ercis	Erciş
98	26	Sırı	Sarı
107	33	seba	Seba
107	34	Balıhoğlu	Balıoğlu
144	27	Bektdaş	Bektaş
146	33	Kuddus	Kudüs
149	31	Zibid	Zebid
150	29	cevam	cevap
150	32	hamit	hamid
177	12	Schimied	Schmidt
183	22	Lehman	Lehmann
183	47	Wilfried	Wilfried
183	48	Ştiglmayr	Stiglmayr
185	39	Goldhen	Golden
185	38	cmparive	comparative
187	36	Mantality	Mentality
192	21	ce-ti	çıkarılacak
192	48	Edvard	Eduard
200	4	Geory	Georg
209	12	Jisl.	Jsl.
213	18	sltgrifhschen	altgriehischen

- 1- (T. F. A. 1960/VI. 1275) 190. sayfanın 36. dipnotuna eklenecek.
- 2- (Kur'anı Hakîm ve Meal-i Kerim, Hasan Basri Çantay, İstanbul 1953, C. II. Sf. 840, Şûra Sûresi 28) Bu madde 101. sayfada 54. dipnot olacak.
- 3- İndeks'e (Kayışlar köyü 113) eklenecek.
- 4- Ankara'nın ilçesi olan Kırıkkale (Sf. 140), Ankara'nın (Sf. 103) sonunda yer alacaktır.

hmansûr

Fiyatı : 18 TL.